

Віктор Заруба

в епістолярній та
мемуарній спадщині
(1882-1952)

Михайло Слабченко

*Пам'яті українських істориків,
які стали жертвами тоталітарної
держави, присвячується ця книжка*

Мелашенко

ВІКТОР ЗАРУБА

МИХАЙЛО СЛАБЧЕНКО
В ЕПІСТОЛЯРНІЙ ТА МЕМУАРНІЙ
СПАДЩИНІ

(1882-1952)

Дніпропетровськ
2004

ББК 63.3 (4 УКР)

З 35

УДК 930.477 (092: Слабченко)

*Ухвалено до друку Вченою радою
Юридичної академії МВС
(протокол № 4 від 25 грудня 2003 р.)*

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Голуб А.І., доктор історичних наук, професор, кафедра російської історії Дніпропетровського національного університету;

Ісаєвич Я.Д., доктор історичних наук, професор, академік НАН України, директор Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України (м. Львів);

Фрицький О.Ф., доктор юридичних наук, професор; заслужений діяч науки і техніки України, професор кафедри конституційного права Юридичної академії МВС (м. Дніпропетровськ);

Ярмиш О.Н., доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент АПРН України, професор кафедри теорії та історії держави і права, ректор Національного університету внутрішніх справ (м. Харків).

З 35 Заруба В.М.

Михайло Слабченко в епістолярній та мемуарній спадщині (1882–1952). – Д.: Юрид. акад. М-ва внутр. справ; Ліра ЛТД, 2004. – 352 с., іл.

ISBN 966-7894-67-3

У книзі подано автобіографії, листи, щоденник визначного ученого, історика права М.Є. Слабченка та спогади про нього.

На тлі багатой фактами біографії в них йдеться не лише про непросту життєву силуетку науковця, але й показано складні суспільно-політичні події першої третини ХХ ст. Розкрито внутріакадемічне життя, наукові та суспільні погляди українських учених – істориків та юристів, непросту ситуацію в національній історичній та історико-юридичній науці.

Для науковців, студентів, учителів, усіх, хто цікавиться історією та правознавством.

ББК 63.3 (4 УКР)

© Заруба В.М., 2004

ВСТУП

Визначний українознавець Михайло Єлисейович Слабченко (1882–1952) прожив складне, тривале і драматичне життя. Метрична книга церкви Пресвятої Богородиці в Слобідці Романівці Одеського повіту Херсонської губернії під числом 134 свідчить, що народився Михайло в родині міщанина Єлисея Івановича та Катерини Максимівни Слабченків на Нерубайських Хуторах під Одесою 9 липня¹ 1882 року². Батько майбутнього академіка походив із запорожців, які «втекли під турка» після руйнації Нової Січі, разом зі своєю дружиною працював каменярем у каменоломнях англійського підприємця Г. Ібри, а також у місцевих власників – Алексеєва та Гандельмана³.

Жила численна родина тяжко, із злиднів не вибиралася, бідувала. Заробляв тато небагато – до 10 карбованців на тиждень. У той час лише на його власну їжу, що складалася з пісного борщу, черствого поживлого хліба, кількох чарок «чепурух» горілки та півфунта знаменитої серед каменярів безсмертної «італійської» ковбаси, яку не можна було пом'якшити і за допомогою бікфордого гноту, – йшло більше карбованця на день⁴. Майна у Михайлових батьків не було ніякого, окрім хати на Нерубайських Хуторах, яку невдовзі було продано за борги. Бідність змусила Єлисея Івановича залучити Михайла з ранніх літ до праці на каменярні: в п'ять років поганяти коня біля «барабану», у вісім точити пилки і різати каміння на штуки, а з дев'яти – допомагати биндюжнику вантажити і розвозити каміння за мовникам. Єлисей Іванович був письменною людиною, і перші уроки грамоти син дістав від нього⁵.

У дев'ять років тато відвів Михайла на Криву Балку до початкової школи, котру довелося закінчувати вже в Слобідці Романівці, куди переселилась родина. Навчався обдарований хлопчина добре і за рік скі-

¹ Всі дати до січня 1918 року подасмо за старим стилем.

² Держархів Одеської області (ДАОО), ф. 45, оп. 5, спр. 12121, арк. 7, 7 зв., 45.

³ Там же, ф. Р-1593, оп. 1, спр. 308, арк. 2, 11-12, 19, 21.

⁴ М.Є. Слабченко. Одеські каменярні в 80-90-х роках XIX ст. // Записки Одеського наукового при УАН товариства. Серія соціально-історична. Вип. 4. Одеса. 1929, с. 34-35.

⁵ ДАОО, ф. Р-1593, оп. 1, спр. 308, арк. 2, 11-12; Інститут архівознавства Національної бібліотеки України імені В.Вернадського НАН України (ІА НБУ). – "Мій життєпис" М.Є.Слабченка. ф. 257, оп. 5, спр. 2, арк. 44 зв.

нчив науку з відзнакою. Щоб навчатися далі потрібні були гроші. І допоки батько клопотався перед начальниками та підприємцем, Михайло працював на каруселях, веселив людей у «балаганах» і вже мріяв стати циркачем та мандрувати по світу. Але турботи тата не пішли намарне: за казенний кошт сина прийняли до Одеського духовного училища, а потім до Одеської духовної семінарії. Проте підліток, хоча і навчався добре, поведився дуже кепсько: бився з семінаристами й однолітками, курив, ухилявся від служби у церкві. А на третім курсі почав писати в'їдливі епіграми на викладачів, малювати карикатури і підбивати товаришів до «бунту», що стало причиною його виключення з семінарії з балом «чотири» з поведінки, який не давав можливості вчитися десь інде⁶. Після такої життєвої катастрофи, вигнаний з дому батьком, де Михайло тільки не працював! І вантажником у порту на Гарбузовій Гавані, і в ливарних майстернях, у пароплавній пральні, палітурником. Голодуючи, не в змозі пережити тяжкі поневір'яння, кілька разів намагався вкоротити собі віку. Та молодість, юність брали своє. І працюючи, і бідуючи Михайло Слабченко не припиняє самоосвіти: в червні 1903 року складає екстерном екзамени на атестат зрілості в III Одеській гімназії, а в серпні стає студентом історико-філологічного факультету Новоросійського (Одеського) університету. Десь у цей час він одружився з простою дівчиною Людмилою [Іваївною], а 23 квітня 1904 року в студента-першокурсника народився син Тарас⁷. Додалися нові турботи, нові витрати, окрім піклування про родину батька, який на той час уже помер. Не маючи грошей, щоб заплатити за лекції, Михайло пропустив термін оплати і весною 1904 року був виключений з числа студентів. Восени йому вдалося поновитися на факультеті, а через рік перевестись на перший курс юридичного⁸.

Навчаючись, Михайло постійно займається самоосвітою, працює в архівах, бібліотеках. На наукове спрямування дослідницької діяльності майбутнього вченого істотно вплинув професор-історик, член-кореспондент Російської АН Іван Андрійович Линниченко (1857–1926) – учень Володимира Антоновича. Завдяки йому Михайло Слабченко ще на першому курсі за роботу «Селянське питання в законодавчій комісії Катерини II» дістав срібну медаль, а на третьому курсі написав дослідження «Малорусский полк в административном отношении. Историко-юридический очерк», яке було удостоєне золотої медалі і надруковане як монографія (Одеса, 1909). Михайло Єлисейович бере участь у діяльності «Одесского общества истории и

⁶ ДАОО, ф. Р-1593, оп. 1, спр. 308, арк. 2-5, 11-12, 19, 21; ІА НБУ. – “Мій життєпис”, арк. 39-46.

⁷ ДАОО, ф. Р-1593, оп. 1, спр. 4251, арк. 2-3.

⁸ Там же. ф. 45, оп. 5, спр. 12121, арк. 1-6, 32-42.

участь у діяльності «Одесского общества истории и древностей», бібліографічного та історико-філологічного наукових товариств, зав'язує епістолярні наукові контакти з Миколою Сумцовим (Харків)⁹ та Михайлом Грушевським (Львів). За допомогою М.Ф. Сумцова Слабченку вдається надрукувати у Харкові кілька розвідок, зокрема «До історії відношень між П.О. Кулішем і Т.Г. Шевченком» та «Д.П. Миллер – как историк украинского права».

На студентські роки припадає і початок активної участі М. Слабченка в українському громадському та національно-визвольному русі. З 1903 року він – член української студентської громади, від її імені виступає доповідачем на вічах, складає доповідну записку адміністрації університету про відкриття чотирьох українознавчих кафедр. У 1904 році організовує і веде одеську групу Револьюційної української партії, завідує її підпільною друкарнею, а через рік стає членом УСДРП. З організацією 1906 року в Одесі «Просвіти» Слабченко читає в ній лекції з історії держави і права України, допомагає А. Ніковському, І. Липі, М. Комарову в доборі бібліотеки, випуску газети¹⁰. У 1905-1906 рр. за участь у студентських страйках, барикадних боях та маніфестаціях Михайла кілька разів заарештовують жандарми і встановлюють за ним нагляд, як за активним учасником «Местного мазепинского движения»¹¹

Після закінчення університету молодому вченому не надали грошового утримання для підготовки професорського звання. Його родина переживала фінансову скруту, і Слабченку довелося піти працювати спочатку до приватної гімназії Коврига (звідки він був звільнений як політично неблагонадійний), а згодом – співробітником редакції «Южно-Русского мелиоративного бюллетеня» та «Одесского листка», коректором, телеграфістом¹². Нарешті після тривалих клопотань І.А. Линниченка Михайло Слабченко дістав грошове утримання від університету і був відряджений влітку 1911 року за кордон у Францію, в Париж, для поглиблення знань і студій західноєвропейської методології історико-правових досліджень¹³

Через рік, у серпні 1912 року, Слабченка достроково повернуто в Росію і мобілізовано до війська відбувати солдатчину. Забитий до 60-го Замостського полку, він скінчив школу прапорщиків, у 1913 ро-

⁹ Центральний державний історичний архів України в м. Києві (ЦДІАУК), ф. 2052, оп. 1, спр. 1079-1081.

¹⁰ ДАОО, ф. Р-1593, оп. 1, спр. 308, арк. 2-3, 11-12, 19, 21.

¹¹ ЦДІАУК, ф. 268, оп. 1, спр. 430-431; ф. 707, оп. 264, спр. 1.

¹² ДАОО, ф. Р-1593, оп. 1, спр. 308, арк. 2-3, 11-12, 19, 21.

¹³ Там же, ф. 153, спр. 650, арк. 18-21; Інститут рукописів (ІР) НБУ, ф. 226, № 192.

ці демобілізувався. Звільнившись у запас, займався приватними лекціями, працював у бібліотеках та книгарнях, друкував статті в «Известиях Одесского библиографического общества», «Военно-историческом вестнике», «Записках наукового товариства ім. Т.Г. Шевченка», видав «Опыты по истории права Малороссии» (Одеса, 1911), «Протоколы отпускных писем за гетмана Апостола» та «Дияриуш Генеральной войсковой канцелярии» (Одеса, 1913).

З оголошенням у серпні 1914 року війни з Німеччиною та її союзниками Михайла Єлисейовича мобілізували на фронт до 166-го Рівненського полку, в якому він обіймав посади півротного, начальника команди для зв'язку, ротного та батальйонного командира. Брав участь у 37 великих боях полку на Південно-Західному фронті, де його було отруєно газами, кілька разів поранено та завдано тяжкої контузії. Мав бойові нагороди, Георгіївські хрести. На фронті пристав до військової змови, яку було викрито командуванням. Слабченкові загрожував розстріл, та врятувала лютьнева 1917 року революція¹⁴

Активна позиція молодого офіцера, штабс-капітана викликала пошану у солдатів, переважна більшість яких у полку була українцями: з лютого 1917 року Слабченко – голова комітету офіцерської і солдатської ради депутатів, член дивізійного комітету, організатор і керівник полкової української ради, член ради 42-ї піхотної дивізії і 9-го корпусу, член ради 4-ї армії¹⁵

Улітку 1917 року, за направленням армійської ради Михайло Слабченко їде до Петрограда, де стає слухачем Військово-юридичної академії, працює в Петроградській організації УСДРП (лівої). Захоплення влади більшовиками й арешти серед викладачів Академії перервали навчання, і напровесні 1918 року вчений приїздить до УНР в Одесу¹⁶

Протягом 1918 року він – співробітник «Известий одесского исполкома», «Голосу революції», «Революционного вестника», правового і військового відділів. Згодом стає редактором української газети «Вільне життя». Саме як редактора цього видання його притягли до суду за нападки на генерала Аккермана. Брав участь у змові проти гетьманщини, за що був заарештований одеським губернатором Мустафіним, але звільнений робітниками¹⁷

За гетьмана, коли по всій Україні розгортається широкий освітньо-культурний рух, історик очолює Спілку вчителів, бере участь в учи-

¹⁴ ДАОО, ф. Р-1593, оп. 1, спр. 308, арк. 2-3, 11-12, 19, 21-23; ф. 153, спр. 650, акр. 1-15. Листи до І.А. Линниченка з фронту.

¹⁵ Там же, ф. 153, спр. 650, арк. 12-15; ф. Р-1593, оп. 1, спр. 308, арк. 2-4, 19, 22.

¹⁶ Там же, ф. 153, спр. 650, арк. 16-17.

¹⁷ Там же, ф. Р-1593, оп. 1, спр. 308, арк. 2-4, 11-12, 19-20, 21-22.

тельських конференціях, працює в управлінні шкіл міської управи, читає лекції на учительських курсах українознавства з історії і права України. Ці лекції губернська комісія освіти видала окремою книжечкою «Судівництво на Україні XVII–XVIII ст.» (Харків, «Союз», 1919).

У жовтні 1918 року газету «Вільне життя» закрили за критику гетьманських міністрів, і Слабченко вчителює в гімназії. В грудні вже при Директорії його обрали приват-доцентом українських університетів у Кам'янці-Подільському та Києві. Але через лихоліття громадянської війни, яке охопило Україну, Михайло Єлисейович не зміг розпочати викладання.

З приходом до Одеси Добровольчої армії Михайлу Слабченку довелося сутужно: її контррозвідка одразу ж заарештувала його і після допитів 20 лютого 1919 року повела на розстріл. По дорозі вченому, за допомогою друзів, удалося втекти, після чого він довго перебував¹⁸. З приходом більшовиків (квітень 1919 р., отаман Григор'єв) працював у секретаріаті національних справ виконкому та в редакції газети «Боротьба», де вів теми права та літератури. У цей час разом з іншими культурно-науковими діячами Одеси Слабченко бере участь в організації Українського Фребелівського та Українського Театрального інститутів і стає їх ректором.

Але в серпні прийшли денікінці, які розв'язали шалений антиукраїнський терор. Спеціально створена «Комиссия по национальным делам», ідейним батьком котрої був В. Шульгін, розгорнула широкомасштабну боротьбу з українською культурою, заганняючи її в глибоке підпілля. «Комісія» навіть випустила спеціальну брошуру, спрямовану супроти українства, доводячи, що ніякої України нема й не було ніколи, що це польсько-австрійська інтрига, що Україну вигадали німці, які хочуть відірвати добрячий шмат Російської імперії¹⁹. Слабченка заарештовують як сепаратиста. Лише поручництво впливового громадянина Калістро й обіцянка піти служити офіцером до лав білих врятували вченому життя. Звільнившись, він дезертирує і переходить на нелегальне становище: разом з галичанами-підпільниками з частини УГА займається саботажем, випускає підпільну «Боротьбу». З остаточним утвердженням в Одесі влади більшовиків стає приват-доцентом Новоросійського університету і членом комісії з реорганізації вищої школи, для якої написав програми із загальної історії, політекономії та історії України²⁰.

Ні на фронті, ні у вирі революції Михайло Єлисейович не припи-

¹⁸ Там же.

¹⁹ «Україна», 1925, № 5, с. 182.

²⁰ ДАОО, ф. Р-1593, оп. 1, спр. 308, арк. 2-4, 11-12

няв наукової діяльності. У 1918 він опублікував цікаве історико-правознавче дослідження «Центральные учреждения Украины XVII–XVIII вв.» (Одеса), рецензуючи яке Лев Окиншевич відзначав: «Автор дав багато цікавого й цінного, і з цим твором доведеться рахуватися майбутнім історикам державного устрою Гетьманщини. А головне, книга цінна своїм підходом до цієї доби української історії, роз'ясненням дійсного змісту багатьох установ Гетьманщини – Війська Запорізького»²¹.

З середини 1920 року Михайло Єлисейович відходить від активної громадської та революційної боротьби і цілковито віддається насолоді наукової та педагогічної праці. Ставлення до революційного минулого він визначив так: «Книзі «Центральные учреждения Украины XVII–XVIII вв.» я надаю більше значення, ніж всій своїй громадській праці»²².

В одеськім Інституті народної освіти (ІНО), в який у червні 1920 року було перетворено Новоросійський університет, Слабченко дістає професуру та кафедру історії України на історичному відділенні факультету профосвіти. Тут він організував кабінет історії, студентські історичне та бібліографічне товариства²³, семінар підвищеного типу з соціально-економічної історії України, читав лекції з історії України, Київської Русі, економічних учень, соціології, українського права, соціальних та революційних рухів. У 1923–24 рр. – декан факультету профосвіти і голова предметної комісії з історії в ІНО. Він викладав також в інститутах – археологічному, медичному, народного господарства, виконував обов'язки заступника завідуючого Одеським губернським архівним управлінням, до 1923 року був ректором Театрального інституту.

Завдяки праці Михайла Єлисейовича, Одеса, після Києва (М. Грушевський) та Харкова (Д. Багалій), стала третім видатним науковим осередком дослідження історії та державного права України. Він відмовився їхати до Києва, щоб очолити академічну комісію по виданню історико-правових актів, а в 1923 році звернувся до президента ВУАН Миколи Василенка з проханням створити в Одесі філію Академії наук²⁴. Зробити цього тоді не вдалося, але в 1926 році, за його сприяння, відкрили «Одеське наукове при ВУАН товариство», яке діяло як філія. М. Слабченко брав участь у праці історико-філологічної та соціально-економічної секцій товариства, був незмін-

²¹ «Україна», 1925, кн. 3(12), с. 166–167.

²² ДАОО, ф. Р-1593, оп. 1, спр. 308, акр. 22 зв.

²³ Лист Б.С.Гінзберг до В.Заруби від 20.III.1990 р. – Архів автора.

²⁴ ІР НБУ, ф. І, № 241999.

ним редактором «Записок» останньої (видав 5 томів 1927–1929 рр., готував 6-й), а разом з проф. В. Лазурським зредагував другий том «Записок» історико-філологічної секції (Одеса, 1929). Активно друкувався, брав участь у діяльності бібліографічного товариства, був членом і головою Одеської комісії краєзнавства при ВУАН та членом правління Одеської філії Всеукраїнської наукової асоціації сходознавства (ВУНАС). Саме для неї провів дослідження «Проблеми сучасної Албанії» та «Впливи турецького права на земельні відносини у Вольностях Запорозьких»²⁵

«Молодий, здібний, посідаючи виняткову енергію, М.С.Слабченко незабаром зайняв центральне місце в академічних колах Одеси, – пише дружина академіка М. Василенка Наталя Полонська. – Він з запалом віддався професурі, мав багато учнів, серед яких користувався пошаною і любов'ю... З рідкісною енергією працював він у багатьох архівосховищах Одеси і друкував книгу за книгою»²⁶

Наталя Дмитрівна має на увазі надзвичайно плідну, науково і тематично багату творчість ученого, яка досягла апогею під кінець 20-х років. Наукові зацікавлення Михайла Єлисейовича охоплювали історію України – від праукраїнських племен до історії реформ ХХ століття та історію держави і права України. Одна за одною виходять його праці: п'ять томів капітальної монографії (в проєктів було 10 томів) «Організація господарства України від Хмельниччини до світової війни» (Одеса – Миколаїв – Київ, 1922-1929), двотомні «Матеріали до економічно-соціальної історії України ХІХ століття» (т. 1, Харків, 1925; т. 2, Одеса, 1927), які за оцінкою О. Оглобліна «були першою науковою спробою подати історію України 19 століття й однією з перших спроб утворити схему українського історичного процесу 19 століття»²⁷, глибоке дослідження про феодалізм на Україні²⁸ в Х-ХІV ст. Окрім великих робіт, вчений пише численні статті, розвідки, замітки, рецензії, огляди, повідомлення, які друкують «Україна», «Червоний шлях», «Пасічник», «Наша кооперація», «Кооперативное хозяйство», «Zeitschrift für Osteuropische Geschichte», «Bullelein de sciense», «Bullelein d'Office Ratione», різні академічні збірники. На творчий доробок М. Слабченка відгукнулися М. Василенко («Записки НТШ»), Л. Окиншевич, П. Федоренко, В. Левитський («Україна»),

²⁵ ІР НБУ ф. Х, № 27884, 27890.

²⁶ Н.Д. Полонська-Василенко. М.С.Слабченко. До 30-ліття процесу СВУ “Український самостійник”. – 1960. – № 4(426). – С. 30.

²⁷ О.Оглоблін. Проблема схеми історії України 19-20 ст. (до 1917 р.). – Мюнхен-Нью-Йорк. – 1973, с. 4.

²⁸ ІР НБУ, ф. І, № 22527.

О. Оглоблін, А. Річицький («Червоний шлях»), Н. Полонська-Василенко («Збірник ІФВ УАН»), О. Гермайзе («Пролетарська правда»), Д. Багалій («Нарис української історіографії») та ін.

Окрім 13 монографій та понад 200 статей і розвідок, Михайлу Єлисейовичу належить лібрето опери, кілька пісень, він добре малював, особливо карикатури. З-під його пера вийшли твори художньої прози – повісті та оповідання «Маленький Митруньо», «Коська», «В окопах», «Козуля», «Бій тарантулів», віддруковані боротьбистами у збірці «Червоний вінок»²⁹

Виникали й непередбачені турботи: у 1922 році вченого заарештовує одеська губчека, але швидко відпускає; в 1924 році він має халепу на факультеті – в червні, коли з ІНО виключили кілька його студентів «как чуждый советской власти элемент», М. Слабченко, штатний професор, декан, єдиний опротестував свавілля «пролетаризації». Він написав заяву-протест ректору про відставку. Розгорівся конфлікт. Як і годиться, збиралися збори викладачів, студентів, спільні й окремі, виносились рішення, таврувалася «контрреволюційна» позиція Михайла Єлисейовича. Пожежу погасив заступник наркома освіти Я. Ряппо, який терміново прибув до Одеського ІНО. М.Є. Слабченко забрав заяву, лишившись професором, та від деканства відмовився³⁰

Будучи людиною запальною, але самокритичною і вимогливою, Михайло Єлисейовича дав собі тодішньому таку оцінку: «Варто сказати, що товаришами по праці в ІНО я, уви, не любим... На вдачу я запальний, різкий, прямолінійний, не виношу брехні та підлабузництва, насмішуватий, гострий на язик та «мнительний», не терплю «общих мест», намагаюся йти своїм шляхом й говорити чужі слова не звик. Студентів люблю, але це не шкодить мені й вимагати від них багато. Зате я щасливий з того, що в мене є 20 чоловік учнів по історії України й 10 чоловік по історії українського письменства, що вже заявили себе роботами на науковому полі»³¹.

Михайло Єлисейович створив в Одесі наукову школу україністики, котра мала лідера, періодичні видання, історіософію та наукові установи. Її можна визначити як соціально-економічну в державницькому напрямку. Учнями Слабченка були М. Рубінштейн, І. Бровер, О. Варнеке, Г. Князев, С. Ковбасюк, О. Погребинський та син Тарас Слабченко, історико-дослідницький талант якого почав розквітати наприкінці 20-х років. Працюючи викладачем робітфаку медінституту та будучи

²⁹ ДАОО, ф. Р-1593, оп. 1, спр. 308, арк. 3-4.

³⁰ Там же, арк. 31, 46.

³¹ Там же, арк. 12 зв.

членом і секретарем Одеського наукового товариства, Тарас Михайлович заявив про себе як поважний дослідник історії культури та аграрних проблем України. Молодий історик до 1930 року встиг надрукувати більше десятка статей і книжечку з названих проблем.

У 1929 році в родині М.Є. Слабченка сталися зміни: він розлучився з Людмилою Іванівною і одружився зі своєю колишньою студенткою Інною П'ятницькою. 1930 року у них народився син Борис (обоє загинули від рук фашистів в окупованій Одесі)³²

У 20-і роки тісні наукові зв'язки з'єднали Михайла Єлисейовича в Дніпропетровську з Д.І. Яворницьким, в Києві з М. Василенком, О. Оглобліним, С. Єфремовим, М. Могилянським, А. Кримським. Він був співробітником численних комісій Академії – з вивчення західноруського та українського права, з історії Полудневої України, історії господарства та економічної думки, біографічного словника українських діячів, по вивченню соціально-економічної історії України, членом Товариства Нестора Літописця.

Про свої враження від зустрічей з Михайлом Слабченком багато і тепло пише Н.Д. Полонська-Василенко: «Дуже рано хтось подзвонив і хатня робітниця, без великої пошани, сказала: «Хтось чекає на вас у кабінеті». Мій чоловік, академік М.П. Василенко, і я ввійшли до кабінету і побачили гостя, який з великим інтересом розглядав книжки на полицях. Він швидко обернувся до нас. Ми побачили мужчину, росту вищого за середній, з дуже широкими, навіть непропорційно широкими плечима, негарного, з обличчям, укритим слідами віспи, навіть брови були місцями наче вирвані віспою. Але він глянув на нас такими гарними, ясно-карими очима, що його обличчя відразу наче освітлося і стало привабливим. «Я – Слабченко», – відрекомендувався він. Це було для нас обох несподіванкою... Він пробув у нас майже цілий день і зачарував нас обох. Це була винятково цікава людина, з палким темпераментом. У всьому, що він оповідав, відчувалися захоплення і пристрасть.

Мій чоловік зробив пропозицію М.Є. Слабченкові виступити в той же вечір з доповіддю у Товаристві Нестора Літописця, і він охоче погодився. Тема була «Запорізька Січ»... Промовляв Михайло Єлисейович чудово. Жваво, піднесено, з масою цитат, без шпаргалів та й які шпаргали могли тут бути – це ж була імпровізація»³³

Важливою справою Михайло Єлисейович вважав видання архіву Коша Нової Запорізької Січі, що зберігався тоді в Одесі. Він розробив продуманий план видання: в 6 томах, тематично. Ідею було погодже-

³² Лист Б.Є. Гінзберг до В. Заруби від 20.III.1991 р. – Архів автора.

³³ Н.Д. Полонська-Василенко. Цит. пр., с. 30-31.

но з М. Василенком і С. Єфремовим. Але проти рішуче виступив академік М. Грушевський, який очолював Археографічну комісію, і висунув свій контрплан – хронологічний. На засіданні Комісії ані Слабченко, ані Грушевський не поступилися один одному, і справа зайшла в глухий кут³⁴.

Стосунки Слабченка з Грушевським були складні, хоча ще в 1909-1911 рр. вони листувалися³⁵. Все ж особисте суперництво і опозиція один одному були явно надмірними. Це засвідчують «Щоденник» історика та його окремі листи до С. Єфремова, О. Оглобліна і Д. Багалія³⁶, сповнені інтриг щодо Грушевського. Не останню роль у погіршенні їхніх стосунків відігравав, мабуть, і сам Дмитро Іванович, який за словами О. Оглобліна, «не любив Грушевського, котрий теж терпіти його не міг»³⁷,

У середині 20-х років М.Є. Слабченко став членом-кореспондентом Українського Інституту марксизму-ленінізму, більшовицької теоретичної централі на Україні, яку очолював Микола Скрипник і яка містилася в м. Харкові. М. Слабченко пишався цією співпрацею і завжди підкреслював свій «марксизм», що було не лише даниною часові, але й глибоким переконанням, що він творить дійсно нову, революційну науку.

В УІМЛ Слабченко змушений був співробітничати з М.І. Яворським, авангардистські історіософські новації якого викликали обурення у більшості вчених. Ставлення Михайла Єлисейовича до «головного історика-марксиста» України під впливом Д. Багалія пройшло певну еволюцію. Спочатку, коли стосунки мали суб'єктивно-особистий характер (у 22-24 рр.), він пише про нього до Д. Багалія зневажливо, несхвально відгукується про його праці, і просто вороже оцінює його діяльність як адміністратора-керівника в системі УІМЛ та Укрнауки³⁸. Але з 1926 року, коли в Харкові визріла опозиція М. Грушевському і більшовицькі вожді, які тоді «Україну правили», використовуючи внутріакадемічні інтриги, взяли курс на погром і винищення інтелігенції, Багалій схилив Слабченка до співпраці і союзу з Яворським супроти Грушевського, до написання схвальних рецензій на праці Матвія Івановича³⁹. Питання взаємовідносин українських істориків 20-х років дуже складне і делікатне. Не-

³⁴ ІР НБУ, ф. 1, № 46245.

³⁵ ЦДІАУК, ф. 1235, оп. 1, стр. 752.

³⁶ ІА НБУ, оп. 5, стр. 1. – «Щоденник» М.Є. Слабченка; ІР НБУ, листи до Д.І. Багалія, ф. 1, №46240, 46237, 46245, 46247 та ін.

³⁷ О.Оглоблін. Пам'яті Д. Багалія. – «Український історик», № 1-4, 1988, с. 99.

³⁸ ІР НБУ, ф. 1, № 46240, 46237.

³⁹ Там же. № 46247.

має достатньо документів для його висвітлення, але вивчати його потрібно, щоб віднайти причини та механізм хитросплетінь політики Москви щодо українства, які зрештою призвели до одночасного обрання М. Слабченка і М. Яворського в академіки ВУАН, а потім (теж майже одночасного) цькування, арешту та заслання на Соловки.

Проте в Харкові у Слабченка були найтісніші зв'язки не з М. Яворським, а з найстаршим учнем В. Антоновича – Д.І. Багалієм. Перші контакти виникли ще в студентські роки посередництвом М.Ф. Сумцова, а тісніша співпраця розпочалася з 1921 року, після укладення Ризького миру, за яким було створено комісію по передачі архіву, в яку входив Багалій і консультантом-експертом котрої по Херсонщині був Михайло Слабченко⁴⁰. О.П. Оглоблін відзначав, що М.Є. Слабченко, людина гарячої і нестримної натури, ніколи не міг змиритися з «кунктаторством», пристосуванством Багалія до умов режимів, і все ж дуже шанував, визнавав рацію в багалійській тактиці поступовості й легальності⁴¹.

Д.І. Багалій став промоутором у присудженні М. Слабченку магістратури (1924 р.)⁴² і наукового ступеня доктора історії української культури (1928 р.)⁴³, ним було відкрито в Одесі спеціально для Слабченка філію Харківської науково-дослідчої кафедри історії української культури⁴⁴, а 1 липня 1929 року за рекомендацією Д.Багалія⁴⁵, Михайла Єлисейовича обрали дійсним членом ВУАН по I відділу, разом з М.І. Яворським і Д.І. Яворницьким. Відразу ж після обрання Д.І. Багалій повідомив Слабченка про готовану реорганізацію академічних установ і запропонував узяти участь у цій акції. В жовтні 1929 року академік відповів Д. Багалію по суті запропонованого: «На пропозицію Вашу цілком годячись – я з охотою візьму на себе комісію Степової України. Мимо того, хотів би получить хоч частину яку комісії археографічної, й, якщо можна, історії громадської думки. Якщо можна було б це обняти, був би дуже вдоволений»⁴⁶.

22 листопада 1929 року «Вісті ВУЦВК» надрукували повідомлення «Державного Політичного Управління УСРР» про «викриття і ліквідацію контрреволюційної організації «Спілки визволення України», а також про арешт академіка С. Єфремова, історика Осипа Гер-

⁴⁰ Там же, № 46238.

⁴¹ О.Оглоблін. Пам'яті Д. Багалія, с. 97-98.

⁴² ІР НБУ, ф. 1, № 46238.

⁴³ Там же, № 46245 та ін.

⁴⁴ ДАОО, ф. Р-39, Справи уповноваженого Укрнауки в Одесі. – Оп. 1. – Спр. 49.

⁴⁵ Матеріали до обрання нових академіків ВУАН (Характеристики кандидатів).

Додатки до "Вістей ВУАН. – № 5/6. – К., 1929 – С. 4-5 (32-94).

⁴⁶ ІР НБУ, ф. 1, № 46250.

майже, інших. Наступного дня всі газети вийшли з істеричними статтями, в яких «широкі кола наукових сил і інтелігенції, робітників і селян» вимагали суворої кари і смерті «агентам імперіалістичної кліки, недобиткам петлюрівщини».

Газетний психоз тривав до 1 грудня. Саме в таких умовах, 25 листопада, розпочалася "історична" сесія ВУАН. На ній Д. Багалій, М. Яворський і М. Слабченко виступили ініціаторами кардинальної реформи установ, очолюваних М. Грушевським. Наукові напрямки, розроблювані Михайлом Сергійовичем, були розподілені між істориками-академіками. М.Є. Слабченко дістав завідування академічною кафедрою історії України доби феодалізму з приєднанням до неї Комісії старої історії України та очолив Комісію історії Полудневої України⁴⁷

Проте за кілька тижнів після погрому школи Грушевського потоки звинувачень полилися з боку партійного керівництва і на Слабченка з Яворським: "Яворський та Слабченко удають з себе радянських академіків, "марксистів", на словах виступають проти Грушевського, а на ділі з ним блокуються. Не без порозуміння між собою і Грушевським забирають в останнього 7 комісій, залишаючи все по-старому і зберігаючи за Грушевським всі попередні наукові посади"⁴⁸

Тяжка грозова хмара нависла над Михайлом Єлисейовичем. Грім ударив 20 грудня, коли ДПУ заарештувало Тараса, як члена молодіжної філії СВУ – "Спілки української молоді"⁴⁹ Черга була за батьком. "...Осінь 1929 року була у Києві тривожна, – згадує Полонська-Василенко, – численні співробітники Академії та академік С.О. Єфремов були ув'язнені у зв'язку з підготовлюваним процесом СВУ. Не пригадую, коли саме приїхав М.Є. Слабченко. Він був стурбований, сумний: заарештовано його сина Тараса. Михайло Єлисейович, що називається, місця собі на знаходив. Він хотів їхати до Харкова, зробити в ДПУ заяву, що винний він, а не син, просити, щоб сина відпустили і замість Тараса заарештували його. Скаржився, між іншим, на поганий готель, в якому дали йому номер, – на бульварі Шевченка, біля Хрещатика. Один раз, прийшовши додому, він помітив, що хтось розкривав його валізу і чогось шукав у ній. Другого разу скаржився він на несподіване переселення до іншої кімнати: при цьому знов помішано його речі. Пригадую останній день його перебування в Києві. До пізнього вечора пробув він у нас, тяжко засмучений. Нарешті поїхав додому, в Одесу. Минуло днів три-чотири. Оде-

⁴⁷ Там же, ф. X, № 1687.

⁴⁸ Там же, № 1864.

⁴⁹ З офіційної відповіді республіканського УКДБ автору від 24.XII.1990 р. № 3-23, екз. 1.

ржую листа від його дружини. Благає повідомити, що сталося з Михайлом Єлисейовичем, бо до цього часу він додому не вернувся. І нічого не пише. Все стало ясно: чому хтось відкривав валізу, чому переселяли до іншої кімнати. Трохи пізніше ми дістали повідомлення, що М.Є. Слабченка заарештовано в поїзді»⁵⁰

Це сталося 20 січня 1930 року⁵¹. З потягу Київ-Одеса академіка висадили і відвезли до Харкова, де тримали на Холодній Горі в спецкорпусі ДПУ БУПРу (III корпус, камера ч. 22)⁵². 19 квітня 1930 року Михайла Єлисейовича було засуджено Верховним Судом УСРР до 6 років позбавлення волі з поразкою в правах на 2 роки. Тараса Михайловича засудили на 3 роки позбавлення волі⁵³

Протягом весни-осені 1930 р. Михайло Слабченко пише десяток листів до Д.І. Яворницького з проханням надіслати книги і матеріали, необхідні для наукової праці. Воістину, *ars longa, vita brevis!* Навіть сидючи на Холодній Горі в БУПРі і будучи засудженим у страшній політичній справі, учений не припиняє наукового пошуку, пише монографію про запорозьку культуру. Дмитро Іванович, не побоявшись звинувачень у співучасті, надсилав усе необхідне ув'язненому. Його турботи допомогли Михайлу Єлисейовичу написати розвідку з історії січової пушкарні. Останню листівку з Харкова Д. Яворницький дістав 6 листопада⁵⁴: із столиці Михайла Єлисейовича повезли до Ярославського політизолятора⁵⁵ а звідти – до Соловецького табору спецпризначення.

Семен Підгайний, «учасник» міфічного «Союзу України і Кубані», в книзі «Українська інтелігенція на Соловках» свідчить, що в Соловецькому концтаборі, в Савватіївському політизоляторі, цій жакливій тюрмі в тюрмі, разом з М. Павлушковым, О. Гермайзе та ін. перебував і академік М. Слабченко⁵⁶ Тараса через 6 місяців після суду амністували і випустили на волю. Після кількамісячних поневірянь йому зрештою дозволили оселитися у м. Первомайську Миколаївської області⁵⁷

Із засудженням академіка почалося переслідування і його творів: академічні збірники, в яких мали друкуватися статті Слабченка, руко-

⁵⁰ Спілка визволення України..., Спогади, документи..., т. II, 1964, с. 129.

⁵¹ З офіційної відповіді республіканського УКДБ автору.

⁵² Дніпропетровський історичний музей (ДІМ), ф. 10, кн. 84015, арх. 19641.

⁵³ А. Балабольшенко. СВУ: Суд над переконанням // Вітчизна.– 1989.– № 11.– С. 176-179.

⁵⁴ ДІМ, ф. 10, кн. 84008, арх. 19634.

⁵⁵ Спілка визволення України..., т. II, с. 129.

⁵⁶ Семен Підгайний. Українська інтелігенція на Соловках. – Мюнхен, 1947, с. 63-66.

⁵⁷ З листа Міри Єлізарової до Берти Гінзберг (від 6.04.1991 року). – Архів автора.

писи 3 тому «Матеріалів...», 6 і 7 томів «Організації...» було знищено, вже видані книги дістали прописку в спецхранах, і досі є невідомою доля багатьох його рукописів (тієї ж «Запорозької культури» та «Січової пушкарні», писаних на Холодній Горі). В 1932 році історика оголосили фашистом, котрий «змонополізував і зфальшував науку»⁵⁸. Усі установи, які він очолював в Одесі, розгромлено. Хвиля більшовицького терору зламала здобутки тамтешньої українізації, висунувши взамін гасло «Одесса – русский город!» Можна цілком погодитися з Олександром Оглобліним, який писав, що "знищення Слабченка – це був найбільший удар і найбільша втрата для української історіографії того часу»⁵⁹.

Після звільнення з Соловків, 18 січня 1936 року, Михайло Єлисейович працював у м. Кіровську Ленінградської області, в тресті "Апатит" Мурманської залізниці⁶⁰. На кілька днів того ж таки року приїздив до Первомайська, де жили син і перша дружина⁶¹. Тарас Михайлович на цей час одружився, і в 1935 році у нього народився син Юрій. Коли почалося нове коло репресій, Тараса Слабченка 8 жовтня 1937 року заарештовують, 27 жовтня засуджують за статтями 54-8 і 54-1 1 КК УРСР, а наступного дня розстрілюють⁶². У грудні заарештовують та засуджують до 8 років і його дружину – Марію Олексіївну Єлізарову⁶³. Засудження до спецпоселення на 10 років зазнає на Мурмані і Михайло Єлисейович. З цим вироком він пройшов "усю Сибір неісходиму", "відвідав" Колиму, Уфу, Йошкар-Олу, а з 1944 р. оселився під Астраханню. Невідомо, яким дивом і яким чином він зміг написати і надрукувати в 1942 р. в "Историческом журнале" маленьку заміточку на одну сторінку – "Проложное сообщение о предлетописной Руси" – останній свій друкований твір⁶⁴ (принаймні відомий нам).

На початку 1947 року Михайло Єлисейович дістає "вольную" і приїздить у Первомайськ, котрий нагадує йому нещасного сина, за яким він все життя не переставав тужити. Зійшовшись з місцевою жінкою, М. Слабченко поселяється у цьому містечку і намагається влаштуватися за фахом. Спочатку їде до Одеси в університет. Вороже і відчужено зустрів його alma-mater. Саме в цей момент бачив його

⁵⁸ ІР НБУ, ф. Х, № 3078.

⁵⁹ Цит. за вид.: Богдан Винар. Академік М.Є. Слабченко. // "Український історик", № 3-4, 1, 1982-83, с. 29.

⁶⁰ ДАОО, ф. Р-1593, оп. 1, спр. 308, арк. 47-48.

⁶¹ З листа М.О.Єлізарової до В.Заруби від 14.ХІІ.1990 р. – Архів автора.

⁶² З офіційної відповіді республіканського УДКБ автору.

⁶³ З листа М.О.Єлізарової.

⁶⁴ "Исторический журнал", 1942, № 7, с. 129.

Саул Боровий, котрий говорить, що вчений "тогда производил грустнейшее впечатление и мне казалось, что он психически не совсем здоров"⁶⁵. З Одеси М. Є. Слабченко поїхав до Києва, де хотів влаштуватися в Інститут історії АН УРСР лаборантом (так вважав В.А. Дядиченко)⁶⁶ Як згадує доктор історичних наук М.М. Лисенко, навесні 1947 року він бачив М. Є. Слабченка в приймальні директора Інституту історії АН УРСР М.Н. Петровського: опальний академік вимагав прийому, але не дочекався і пішов ні з чим⁶⁷. Зрештою, коло знову замкнулося на м. Первомайську. Тодішні керівники міськвкно вирішили взяти історика на роботу, хоча це й було небезпечно і могло дорого обійтися. Завдяки їм Михайло Єлисейович зміг ще трішки попрацювати вчителем іноземних мов у вечірніх школах, а в 1948-1949 рр. – інспектором шкіл міськвкно⁶⁸

Невістка вченого, М.О. Єлізарова, згадувала, що в 1947 році зустрічалася з Михайлом Єлисейовичем у Первомайську. Він ніби аж почав оживати, бадьоритися, із запалом розповідав про свою працю, захоплювався учнями⁶⁹ Але на початку 1949 року на вчительській конференції секретар міськкому партії Ємець, шукаючи для себе політичної поживи, обрав мішенню М. Слабченка: назвав його фашистом, політичним трупом та агентом міжнародного імперіалізму. Що це означало в той час – відомо. Через кілька днів Михайла Єлисейовича звільнили з усіх посад⁷⁰

Життя стало зовсім нестерпним. Дружина ходила по хатах, жебрачила, збирала милостиню на ринках. Люди допомагали, чим могли. Михайло Єлисейович, вразливий і самолюбний, не міг цього пережити, змиритися з цим жахом: лаяв дружину, яка незабаром померла, обурювався на добродійників. 27 листопада 1952 року⁷¹ ця мука скінчилася: вченого не стало. Одні говорять, що помер Михайло Єлисейович просто на вулиці, йдучи через залізничний перехід. Коли він упав, люди, що були поруч, підбігли до нього. Зронивши: "Боже, помирає нізащо український академік", М.Є. Слабченко відійшов у інший

⁶⁵ З листа С.І. Білоконя до В.Заруби від 10.XI.1990 р. – Архів автора.

⁶⁶ Там же.

⁶⁷ Спогади М.М.Лисенка. 10 жовтня 1990 р. – Архів автора.

⁶⁸ Архів м. Первомайська Миколаївської області. Справи міськрайвно. Книги наказів: 1948-1949 рр. №№ 2, 20, 68 п. 1.

⁶⁹ З листа М.О.Єлізарової до В.Заруби від 14.XII.1990 р. – Архів автора.

⁷⁰ Спогади ветерана педагогічної праці м. Первомайська Д.Т. Солтановського. Архів автора.

⁷¹ Архів м. Первомайська Миколаївської області. Справи загсу. Книги запису померлих. 1952 р. Запис № 267 від 28 листопада 1952 року.

світ⁷². Інші – що помер він самотньо в однокімнатнім помешканні і лежав там кілька днів, доки не знайшли його сусіди⁷³. Кладовища, де поховали вченого, вже не існує в Первомайську. Сьогодні на ньому побудовано гаражі.

Військова колегія Верховного Суду СРСР 23 березня 1959 р. вироком 1937 р. стосовно Т. Слабченка скасувала і справу закрила за відсутністю складу злочину. 11 серпня 1989 р. постановою Пленуму Верховного Суду УРСР батька і сина Слабченків реабілітовано і за судимістю 1930 року. А 30 березня 1990 року Постановою загальних зборів Академії наук «Про поновлення в складі АН УРСР незаконно репресованих учених» М.Є. Слабченкові повернули звання академіка.

Наразі подаємо оригінальні матеріали вченого, зібрані нами протягом п'ятнадцяти років роботи над дослідженням його життя і наукової творчості. Вони яскраво характеризують М. Слабченка як особистість, непересічного, а часом і досить своєрідного вченого й колегу по цеху істориків. Це його автобіографії, листи та уцілілий фрагмент щоденника за січень-березень 1927 року. В текстах зберігаємо стиль та орфографію автора. Згадані прізвища прокоментовані в іменному покажчику, а пояснення до змісту документів подаються в посторінкових примітках.

До матеріалів правознавця додаю також спогади про нього колег, учнів та рідних. Сподіваюся, що і ці округлини пам'яті допоможуть усвідомити непросту, а підчас й трагічну життєву та наукову сільветку українського академіка.

⁷² Спогади Д.Т. Солтановського. – Архів автора.

⁷³ Radziejowski J. The last years of M.Slabchenko// Journal of Ukrainian studies. – Vol. 8, N 2. – Toronto. 1983.

CURRICULUM VITAE

АВТОБІОГРАФІЇ

МІЯ ЖИЯТТЄЇМЄС

(1929 р.)

Народився я 1882 року на Нерубайських Хуторах під Одесою. Батько мій – каменоломщик, що працював на приватних та міських каменоломнях. Змалку й мені доводилося працювати там. Бідували дуже: заробітки стояли не дуже високі, а родина в нас була велика. З злиднів не вилазили. Випадково попав я до школи і вчився в початковій школі спочатку на Кривій Балці, потім на Слободці Романівці. Вчився добре. Після скінчення початкової школи працював в «балаганах», на каруселях і мріяв стати циркачем. Але мені не пошастило. Замість того, опинився я в духовній школі, з поспіхом скінчив її (від платні за навчання мене звільнили, бо вчився добре, хоч погано вів себе – бився, курих, увілював від служби в церкві, й більш любив кулачки).

Попав далі до семінарії, але був на поганому рахунку у начальства – епіграми, сатири, карикатури на вчителів сильно мішали мені в очах начальства, яке, довівши мене до третього класу, не витерпіло й, за підбивання семінаристів до «бунту» проти начальства, виключило з балом «4» по поведінці. Цей бал не дав мені можливості нікуди поступити. Де тільки не працював я! І в порту, і в ливарнях, і в палітурниках. Кінчав кілька разів самозабойством, не можучи подолати голоду. Після довгих митарств попав в Новоросійський університет спочатку на історико-філологічний до історичного відділу, потім на юридичний факультет того ж університету. При проходженні курсу мав: а) срібний медаль за працю : «Крестьянский вопрос в Законодательной комиссии Екатерины II» і б) золотий – за роботу «Малорусский полк в административном отношении».

Укінчивши юридичний факультет, був залишений для підготовки до професури. До одержання стипендії протягом кількох місяців голодав з родиною, так як будучи політично активним, завдяки участі в студентських розрухах 1903 року, участі в робітничому рухові, в революції 1905 року, демонстраціях 1904 року, не міг дістати посади. Давав приватні лекції, служив коректором, пробував стати телеграфістом, учителем гімназії (безнадійно), був секретарем «Южно-

Русского мелиоративного бюллетеня». Стипендію діставав протягом кількох місяців, доки мене не було командировано за кордон до Франції. Звідти скоро було витребувано мене нести солдатчину.

В солдатах прослужив рік, й вийшов в 1913 році прапорщиком запаса. Через рік був посланий на театр військових дій. Пробув на фронті всю імперіалістську війну, де: поранений, і контужений, і отруєний газом. Року 1917 був відряджений до Юридичної академії, яку й укінчив 1918 року, коли виїхав з Ленінграда (тоді Петрограда) до України й демобілізувався. Під час війни був членом петроградської (лівої) [організації] соціал-демократичної партії, куди перейшов з одеської організації Української соціал-демократичної [робітничої] партії, яку організував і вів в Одесі, а перед тим являвся організатором й лідером Р[еволюційної] У[країнської] П[артії] в Одесі, вів друкарню й пр. З початком революції організував полковий комітет, був членом дивізійного (42-ї див[ізії]) й корпусного (IX корп[усу]) комітетів, потім армійського (IV армії). Повернувшись до Одеси, являвся одним з організаторів й членом редколегії «Одесских известий», співробітничав в «Голосе революции» й пр.

З приходом німців випустив відозву проти окупантів, за що підлягав утискам, співробітничав у «Вільному житті», був головою одеської Вчительської спілки, провів шкільну українську кампанію, внаслідок якої було відкрито 3 гімназії й 6 українських початкових школи, був членом Педагогічного комітету при міській управі. За нападки на німців й гетьмана попав під суд, брав участь в змові в справі скидання гетьмана й вигнання німців, аж поки мене не заарештували. В літі 1918 року пристав до українських «незалежних» й працював з українськими соціалістами-революціонерами (лівими) – це дозволялось статутом «незалежних». При добровольцях, за часів французької окупації, змушений був ховатись, усунений з посади викладача середніх шкіл. 22 лютого 1919 року мене з моїм сином мали забити представники офіцерської армії – уціліли випадково.

В 1919 р[оці], після вигнання білих, працював з більшовиками в Комісаріяті наросвіти й нацменшостей, а також в ГВУЗі й перевелив реорганізацію вищої школи. Написав з доручення Наркомата освіти багато програм: по політекономії, історії, праці, історії України і Росії, дошкільному вихованню, позашкільній освіті й пр. Тоді ж організував Український Фребелівський й Український Театральний інститут (нині відділ дошкільного виховання в ІНО й драм[атичний] факультет при МузДрамІні). З приходом білих ізнов ховався, позбавлений прав викладати по всяких школах.

Працю, та який-то шматок хліба мав з приватних лекцій та культ-

роботи в кооперації, де здебільшого провадив роботу в «Вістях Централа» й др. Співробітничав в підпільній «Боротьбі» й провадив иншу партроботу до нового приходу большевиків. Перед тим, яко бувшого офіцера, мене було мобілізовано білими, але я дезертував, хоч наді мною й висіла тяжка кара. З приходом большевиків ізнову працював у Наркоматі освіти й повернув до вищої школи – прийнятий ще у 1919 році в число приват-доцентів Новоросійського університету (з виконанням обов'язків доцента Київського університету). Тепер мене було обрано професором соціології в Гуманітарно-суспільному інституті, а потім професором історії України в Одеському ІНО. В останньому я заснував студентське бібліографічне товариство, студентський історичний гурток, історичний кабінет, семінари підвищеного типу по історії України, дослідчу катедру, секцію по історії України, був в 1924 році деканом [факультету] ПроФОсу й відмовився від цієї посади, головою предметної комісії – теж відмовився й т.д.

Року 1926 заснував в Одесі Наукове при УАН товариство, перед тим року 1923 був одним з організаторів Археологічного інституту, зам[ісником] зав[ідувача] Обласним архівним управлінням й пр. Під час війни й революції не переривав наукової діяльності. Наукова робота моя досить велика. Мною написано книги: 1) «Малорусский полк в административном отношении»; 2) «Опыты по истории права Малороссии XVII–XVIII ст.»; 3) «Дияриуш Генеральной Войсковой Канцелярии»; 4) «Центральные учреждения Украины XVII – XVIII ст.»; 5) «Судівництво на Україні XVII–XVIII ст.»; 6) «Организация хозяйства Украины от Хмельницыны до мировой войны», т. 1 – 5;

7) «Матеріяли до економ[ічно]-соц[іальної] історії України XIX ст.», т. 1–2, магнітографований курс лекцій з новішої історії України й історії феодалізму на Україні. Належить мені також сила друкованих статтів по різних темах, вміщених в «Zeitschrift für Osteuropäische Geschichte»; «Bulletin de sciences»; «Записках Наукового товариства ім. Шевченка у Львові», «Записках Одесского библиографического общества», «Червоному шляху», «Записках УАН» й пр. Мої статті присвячені питанням історії України, історії українського права, рос[ійській] історії, укр[аїнському] письменству. Значінне мое в науці полягає в тому, що я є одним з основних фахівців з історії українського права, найновішої історії України й нової історії України.

Зараз я являюсь членом таких комісій при Українській Академії наук: по вивченню західноруського та українського права, по виучуванню районних історій України, історії українського господарства й історії економічної думки, постійної комісії біографічного словника, а також членом Одеського наукового товариства, Бібліографічного то-

вариства, Товариства Нестора-літописця, маю честь бути членом-кореспондентом Інституту марксизма.

Сумарна оцінка моєї роботи в цілому подана проф[есором] Гермайзе в: а) «Пролетарській правді» за 1926 рік і б) в «Студіях по історії України», кн. II., а також в) в «Історії України з марксистського погляду», т. II, акад[еміка] Багалія тощо. Найбільша оцінка моєї наукової діяльності належить тов[аришу] Річицькому, який в ч.1 «Червоного шляху» за 1924 рік висловився в той спосіб, що я дійсно революціонізую українську науку, переключаючи її на ґрунт історичного матеріалізму. Це декому не подобається.

Нарешті, слід сказати, що товаришам по праці в ІНО я, уви, не любим.

Ось і все, що можу подати про себе. Здається, жив не без користи, а втім, хто його зна.

Професор М. Слабченко

P.S. На вдачу я запальний, різкий, прямолінійний й не виношу брехні та підхалимства, несмішливий, гострий на язик і «мнітельний», не виношу «общих мест», стараюсь йти своїм шляхом й говорити чужі слова не люблю. Студентів люблю, але це не мішає мені й вимагати від них багато. Зате я щасливий з того, що в мене є до 20 чол. учеників по історії України й 10 чол[овік] по історії укр[аїнського] письменства, що вже заявили себе роботами на науковому полі.

[ДАОО. – Ф.Р-1593, оп. 1, од. зб. 308, арк. 11 – 12].

МІЙ ЖИТТЄПЕТАС

(1930 р.)

Народився я р[оку] 1882 в пригороді Одеси – на Нерубайських Хуторах. Тато мій був каменярем, різали камінь в каменоломнях Нерубайських Хуторів, потім Усатовських і на Кривій Балці. Родина була велика, [а] злидні ще більші. Ми вічно напівголодали. Тому тато дуже рано взяв мене в каменярську роботу. З 6 й до 10 [років] був я погоничем коня в вирлі, а з 10 літ вже сам різав камінь дрібного розміру, підпилював пняки, клепає дряпаки, робив на биндюгах. Вчили мене спочатку дома, потім в початковій школі, де не проходило й дня, щоб вчитель чи вчителька не назвали б учеників «глупими хохлятами», «тупими и ленивими хохлами», «хохляцкими мазницями».

Після закінчення народ[ної] школи, мене було віддано до Одеської духовної школи. Учачись там, я літом допомагав татові заробляти, працюючи в мармурових майстернях Одеси, приймав книжки для заведення в обкладинку – в дух[овній] школі я вивчився

палітурному ділу й т. п. Чим ближше до семінарії, тим частіше переходив я на т[ак] зв[ані] уроки – приватні лекції заможним оболтусам, які однак не забували мені підкреслити, що власне їм я зобов'язаний засобами до життя. Зароблене віддавалося в родину, де й щезало з невимовною швидкістю. В дух[овній] школі, де нас, українців, карали за «мужичення», я начав себе визнавати національно і в духовну семінарію вступив в більшій – меншій мірі національно готовим чоловіком.

В нашій родині жили вільнолюбні настрої. Покійний тато, замолоду десь, мали зносини з представниками «Народної Волі», про що мені б[уло] приємно дізнатись від пок[ійного] Вітащевського. Тато задушевно ненавидів панів і легко прищепили мені до всього панського ненависть. Вони ж перші знайомили мене із діяльністю Ковальського та його групи, хоч толком позитивної сторони вчення групи з'ясувати на могли, а може я не вмів їх зрозуміти. Мама мої, всупереч неукротимій вдачі тата, поетична натура, трохи надірвана. Пісні від них я чув гарні і вони (мама) ділились зі мною фантазіями і мріями різного роду. Була в них якась неясна мрія про те, що буде час, коли життя стане радісним, не бідуватимуть бідні люде й пр. Мама були неписьменні і вивчилися читати й писати тільки в 45 літ. Під впливом бабусь мама й настояли, щоб мене б[уло] віддано «вчитися на батюшку». Тато ж тих «батюшок» звали коротко і виразно «патлачами». Тим не менш вчився я саме на «патлача».

Але не довчився, бо, познайомившись де-з-ким з студентів, я від них діставав невеличкі революційні брошури і окремі книжки, що так були далекі від мого тодішнього життя. Думаючи та аналізуючи, я дійшов і до соціалістичних висновків. Т[аким] ч[ином], національна свідомість в мене сполучилася і з соціальною. Те й друге й привело мене до того, що [вже] в семінарії я почав організовувати укр[аїнські] гуртки, а потім і підбивати семінаристів «на бунти». Коли був я в 3-ій класі семінарії, я й пробував осунути розрухи в Одесь[кій] дух[овній] семінарії. [Але] мене за це б[уло] з семінарії вигнано. Коли восени тато довідались про моє вигнання з семінарії, вони мене вигнали з дому. Маючи в атестаті 4 по поведінці, я нікуди не міг попасти на службу, і після різних митарств і мук опинився в одеському порті серед одеських «дикарів» (босяків). Бідував невимовно. Голодав несказанно, бо взимку роботи в порту було не багато, дубків (я на них працював на Арбузній гавані) приходило мало, а фізично я не сильний. Кончав самогубством на ґрунті голодухи.

Другий сестриний Союз, об'єднаний Імунітет мого братового сестринського
 Ліжничества, урештешт, всім своїм планом мав "лиш" об'єдну-
 вати разом усіх Більшовицького погляду комуністів, і не зупи-
 нувати цього до сього. Зате я понав до Державної. Хотів
 улітватись, ходив до інституту - і вступив туди. Довгий час
 вступив. А одразу вступивши туди, на думку. Одному класу
 держави - прав. Мовляючи, одвітно давав, як не міг
 купити турків і російських, а в рідній похвалі, що в
 спіль, якого не міг купити брати. Вступив і купивши вступити
 мене до в. н. е. Здався, що й став на спеціальній думці.
 Це мене ріднувало надто, бо був мене було зупинявано.
 Мати - мати і одвітував. Що ж це робив в цей час? Як
 бачив мого (і був в. о. держави і імунітет) у в. н. е. права в
 Київ. У. У. - ти), викладав і не мав, в сестриний імунітет
 тих само. Як - сам час працював і в гурті "Наші мислі".
 Крім того працював в сім'ї, працював в "Відради".
 Працював і в індустріальному жіночому гур. роб. Київ.
 Коли організація було виконало, в державний час працював
 в карканій до гурті, а Київ, працював в ур. - держави
 Київської. Як - так, працював в якійсь підвладній уряді.
 Працював, впродовж, місяців до часу в Од. Держ. "Універ-
 су" на посаді секретаря.

І працював більшовицькі в 1920 р. робота моя влітку.
 Була виконана в Вищого імунітету. А у липні був в НКД Держ-
 рідній Київській, існує імунітет. Гуртків, імунітетських владних
 громадських М-во, де було прийнято і уряд. і р. о. мави, в і в
 сестрині і. Київ. У. У. - ти, ар. мави, і був роки до 3
 існує. працював. Комісія, коли про працювати Комісії
 не в помічу не було. Працював програмно по Київ. У. У.,
 Київській Київській, імунітетській і мави. мави Київ. У. У. Д. Д.
 Був членом того в. н. е. Комісії. Працював і як

Працював як чорноробочий, аж поки пощастило мені попасти в палітурню Клеймана на 10 крб[ованців] в місяць. Працюючи вдень, я готувався по ночах на матуру (атестат зрілості) і поступив на іст[орико]-філ[ологічний] факультет Новорос[ійського] університету, де опісля закінчив і юрид[ичний] факультет, отримав на одному і другому медалі (срібний і золотий) за конкурсні роботи. Лишили мене до підготовки до профес[орського] звання, в 1910 р[оці] дали командировку за кордон до Франції (la – l'icensie en droit Паризь[кого] ун[іверситету]), а 1912 р[оці] потягли в солдати й проманижили рік в учбовій команді 60 піх[отного] Замосцького полка.

Під час мого студентства я брав участь у всіх студентських розрухах і демонстраціях. Викидували мене з ун[іверсите]ту, але за мене сильно стояли мої покійні вчителі: проф[есор] Павловський, акад[емік] Линниченко і проф[есор] Щепкін і тому я не губив років, хоч загублені місяці були часті. Під час студентства свого я спочатку перебував в стосунках з рос[ійськими] с[оціал]-д[емократами], а року 1903 (вже) організував в Одесі групу Р.У.П., що мала свій гектограф, бібліотечку, агітаторів (Подушка, Леонтів, Ботвиновський і др.) і б[ув] членом укр[аїнської] студ[ентської] громади, куди р[оку] 1906 чи 1907 вступив і Ніковський.

Р[оку] 1905 бився на барикадах, як і р[оку] 1903 під час маєвщини. Р[оку] 1906 поплатився життям за рев[олюційну] діяльність мій кузен Кузьменко, а другий – Коваль – потрапив в зсылку. Це мене примусило нашорощитись і стати обережнішим. Був я, розуміється, і членом Одес[ької] «Просвіти». Після зачинення її організував подібне ж т[овариство] «Укр[аїнська] Хата», що не мала, однак, особливого поспіху. 1906 р[оку] Р.У.П. я перетворив в Од[еську] організацію У.С.Д.Р.П. і працював в ній разом з Бондаренком Ів[аном] Мих[айловичем], Палієм-Пашенком, Ключе, Чикаленківною Ганною і др[угими]. Аж до закінчення ун[іверсите]ту. Р[оку] 1907 чи 1908, не пригадую, пробував я об'єднати од[еську] студ[ентську] організацію УСДРП з такою ж РСДРП, але рос[ійська] організація оказалась в нац[іональному] питанні такою непримиримою (аргументація а la П'ятаков на V з'їзді), що від ідеї ізлиття обох організацій в Одесі довелося відмовитись.

Коли я укінчив ун[іверсите]т, то знов нікуди не міг попасти на роботу, як політично непевний. Командировка прийшла досить пізно. У всякому разі вона прийшла і я попав до чужих країв. В Парижу я зішшовся з емігрантами (Чуйко, Чинарським, Михайловим, Бачинським, Жолткевичем, Федоруком і т.д.) і брав участь в заснуванні Між-

народ[ного] т[оварист]ва недержавних народів, т[ак] зв[ана] Office Nationale. В списках я не фігурував, бо тоді стипендію в мене було б відібрано. Але працював через Сіменса, Іванову (Латишку) і др. Підтримував зв'язок і з де-ким з франц[узських] соціалістів, з якими доводилось зустрічатися в Іванової і серед так званих дунканистів. Оці стосунки і послужили видимо причиною до мого не зовсім добровільного повернення з Франції та віддачі мене в москалі. Після солдатчини опинився я без стипендії, але з можливістю улаштуватись, як б[увший] солдат. Проте тільки з великими труднощами міг я потрапити до Одеського управління державного контролю.

М. Слабченко

В Держконтролі прослужив я кілька місяців і, покликаний під час заходів по складанню магістерських екзаменів на лагерний збір, попав в мобілізаційну хвилю, а за тим опинився і на війні в 166 піх[отному] Ровненському полку, в складі якого пробув всю кампанію, набуваючи чини (по капітана) і ордени та обнімаючи різні [високі] посади (офіційно я не піднімався вище батальйонного командира, а фактично 1915 й 1916 р[оків] командував полком). Належав тоді (за час імперіалістичної війни) до петроградської організації У.С.Д.Р.П. і займався в полку і 42 арт[илерійському] дивізіоні та 4 саперній роті пропагандою, [де] працювали там і с[оціалісти]-р[еволюціонери], які після того, як почалась революція, заходились цькувати мене, як більшовика (ким я не був). Ще перед революцією у мене були зв'язки в штабі 42 піхотної дивізії і в 2-й армії, де підготовлювалась обстановка на випадок революції. Предательство офіцера Левицького могло б привести до дуже лихих наслідків, коли б не революція, що спасла і мені, і другим голови.

В полку своїому організував я раду солдат[ських] депутатів, як і раду офіцерських депутатів, в яких не тільки був членом, але де-який час головував. В своєму ж полку організував я і укр[аїнську] полкову раду, де головував – же. Був членом дивіз[ійного] комітету і членом корпусної (IX корпусу) ради. Але в скор[ост]ті після Лютневої революції мене було відкомандировано до Військово-Юридичної Академії, яку й укінчив на початку 1918 р[оку]. Відкомандирування знайшло мене на Румунському фронті, де я несподівано для себе опинивсь в ролі ад'ютанта 4 радіо-дивізіона й був членом армійської укр[аїнської] ради. Тоді я, між іншим, згорнув радіостанції [котрі виступали] за Корнілова. Перебуваючи в Петрограді, я відновив безпосередні зв'язки з петроградською організацією У.С.Д.Р.П., примикаючи до групи Нероновича. Після скінчення Академії повернувся я до Одеси, де демобілізувався.

Під час перебування мого 1917 р[оку] на фронті мав я запросини прибути до Києва для заняття різних високих посад в Генеральних секретаріатах, але від того ухилився, визнаючи Ц[ентральну] Р[аду] організацією м'яких душ і сантиментів. В Одесі, всупереч тому, я підтримував більшовиків і був у складі 1-ої редакційної колегії «Од[есских] Известий», а також співробітником «Голоса революції» й др. Тоді-ж за рекомендацією Старостіна я розробив проект організації Червоного Козацтва.

Коли прийшли на Укр[аїну] німці, в Одесі почав свої безчинства Муравйов, котрий заявив, що має відповідні уповноваження від самого Леніна. По-укр[аїнськи] лякались говорити. «Алмаз» стояв на такій національній платформі, що доводилось тільки дивуватись. Це охледило мої більшовицькі пориви. Особливо тяжко б[уло] почути від проф[есора] Щепкіна антиукраїнські вибрики. Тому ж що в цілій організації більшовиків 1918 р[оку] панували погляди великодержавницького напрямку, я відкинувся в бік націоналізму і шукав можливості знову зійтися з У.С.Д.Р.П.

Одеська організація У.С.Д.Р.П. тоді настроєна б[ула] взагалі дуже націоналістично. По-суті в ній чистого пролетаріату може й не було. Переважала інтелігенція, що перебувала під впливом Укр[аїнської] військової ради, що нею керував тодішній самостійник д[октор] Луценко. Я по-суті знав в од[еській] організації У.С.Д.Р.П. лише одногодвох справжніх с[оціал]-д[емократів]: Темницького і Паляничку. На чолі організації стояв В. Чеховський, якого дуже любили.

З приходом німців тероризована «Алмазом» організація у[країнських] с[оціал]-д[емократів] легально існувала, як і російські меншовики. Ми були дуже мирні с[оціал]-д[емократи] і тільки ліва група: Чеховський, Темницький, Паляничка і я не тільки б[ули] недоволені з німців, а й виступали проти них. [В.] Чеховський вчив, що партія повинна продовжувати боротьбу за соціалізм і що німців треба розкласти як і сине-та-сірожупанників (перших б[уло] трохи в Одесі), а в куренях повести подібну ж роботу. Така праця й проводилась, поки був в Одесі Чеховський. Крім того, ми старались найти ходи до австро-германської команди в Одесі і мали тут де-який поспіх. Слідом за німцями прийшов і гетьманський переворот, на який ми відгукнулися закликом до німців й авст[рійців] разом протестувати проти гетьманата. Текст того заклику складавсь Темницьким і мною. Я ж тоді відкрив з доручення організації в Одесі кампанію проти гетьмана в газеті «Вільне життя», якою фактично керував. То б[ула] газета навіть не с[оціал]-д[емократів], а позапартійна, радикальна. В газеті ж виступав я з статтями проти німців й гетьм[анських] міністрів, за що на-

кладалися на газету штрафи, й мене б[уло] врешті притягнуто до суду. Гетьманські безобразія відтягнули мене ізнов в бік більшовиків, з котрими од[еський] комітет вступив в стосунки через т[овариша] Литвинцева. Разом з ним в редакторській кімнаті «Віль[ного] життя» і в «Укр[аїнському] Клубі» заведено для більшовиків явку.

Організація готувалася виступити проти гетьмана, а в зв'язку з тим гетьм[анський] уряд розпочав арешти. Серед других б[уло] заарештовано й мене. Повстання проти гетьмана врятувало мене. Гетьманців гнали повставші селяни, а залізничники робітники відкинули їх до Одеси, куди на той час прибули французи. Розпочались бої з останніми. Французи перемогли. Розпоряджались власне рос[ійські] офіцери в місті. Тоді ж представники Директорії, яка пропонувала мені портфель міністра юстиції (я того не прийняв), Мацієвський та проф[есор] Бачинський повели переговори з ген[ералом] Аксельмом о заклад України французам. Одеські у[країнські] с[оціал]-д[емократи] знали про суть переговорів, як знали і про з'їзд національних державних новообразовань, які спасались від єдиної-неділимної. Протестувати ми не могли. Щоправда, мною було одряджено Мацієвського й Бачинського. Але то були пустки.

Мене за розказом Гришина-Алмазова було усунено від викладання в реал[ьній] школі і в гімназіях, а 22 лютого ухвалено було забити мене з сином. Прибувши в цій справі офіцери, однак, не знайшли нас дома. Про забойство було мене попереджено. Ситуація складалася так, що у[країнські] с[оціал]-д[емократи] і у[країнські] с[оціалісти]-р[еволюціонери] рішили об'єднатися в блок для спільної боротьби не тільки з єдино-неділимцями, а гол[овним] чином, з французами. Перед вели у[країнські] с[оціалісти]-р[еволюціонери] і для них саме мною і проф[есором] Гордієвським було написано на франц[узській] мові 2 відозви, присвячені франц[узким] мерцям. Зараз ті відозви наївні, але тоді справляли враження.

В міру того, як значіння французів падало, вони шукали точки опору між іншим серед українців. Спочатку вони возились з відродженням гетьманату, для чого висунули кандидатури п'янчужки-офіцера Виговського [?] й б[увшого] рязанського поміщика Котова-Коношевича. Я виступив перед суспільством з розоблаченнями названих авантюристів, історично доказавши, що вони ні в якій мірі не суть українці, а крім того, виявив, що Котов - б[увший] голова Союзу рус[ького] народу в Кобеляцькому пов[іті]. Скандалізовані цим французи порішили тоді виставити ген[ерала] Андро в кандидати на гетьмана. На протести всього одеського населення Фрейденберг відмовивсь від такої затії і, замість того, рішив скликати семінар-конвент

різних укр[аїнських] партій й організацій, що тоді перебували в Одесі. Від у[країнських] с[оціал]-д[емократів] присутнім там був і я. Зібрання проходило під головуванням сен[атора] Маркевича, ген[ерального] прокурора Укр[аїнської] Держави. Присутні прийняли мою пропозицію: розійтись і навіть не повідомляти про збори Фрейденберга, що було й зроблено.

А далі французів й вигнано. До Одеси прибув Григор'єв і Тютюнник. Перший, власне, ніякого значення не мав, а Тютюнник обіцяв вирізати євреїв. Обібрали вони кооперацію. Для того прибув до Дніпросоюзу сам Тютюнник. Я з ним познайомився, а потім ходив до нього клопотатися про пільги Дніпросоюзу, саме про оборону його майна. Не пригадую, чи добивсь чого, тим більш, що за кілька день він вибув з Одеси. В липні почався рух Григор'єва. Укр[аїнські] с[оціал]-д[емократи] в Одесі розбирали значення цього руху і виясняли ставлення до нього. Я різко виступив проти григор'євщини, назвавши її погромницьким рухом і добивсь того, що у[країнські] с[оціал]-д[емократи] й у[країнські] с[оціалісти]-р[еволюціонери] в Одесі маніфестували своє невдоволення вчинками Григор'єва – випущено було з даного приводу навіть листівку.

Я тоді вже не був членом партії, вийшовши з неї після того, як у[країнські] с[оціалісти]-р[еволюціонери] отруїли мого друга Ом[ельяна] Темницького, з котрим я й поділяв програму незалежників, але мене вони закликали на збори. Більш зв'язаний я був з боротьбистами, серед яких б[уло] немало моїх учеників по «Соціалістичній Прогресивній», своєрідній совпартшколі р[оку] 1918, заведеної Чеховським в Одесі. Я працював там в Національному Комісаріаті, з доручення його заводив і в Одесі укр[аїнський] Фребелівський Інститут і Укр[аїнський] Театральний інститут, в котрих являвся директором аж до 1923 р[оку], коли відмовився від посад. З першого зберігся дошкільний відділ в Од[еському] ІНО, з другого – ДрамФак в Одесі. Поставлено їх було зразково і з них вийшло чимало корисних робітників школи й клубів. Націоналістичного в моїй роботі тоді нічого не було.

Я допомагав будувати укр[аїнську] культуру. Мушу признати з задоволенням, що перші укр[аїнські] школи в Одесі (2 гімназії й 7 початкових шкіл), нині всі трудшколи, заведені р[оку] 1918, є діло моїх рук. Мою роботу в Фребел[івському] Інст[итуті] і в Театр[альному] Інституті, як рівно в ГНУзі і в «Боротьбі», зненацька було перервано завдяки самодурству радянських службовців: мене було мобілізовано по польовому контролю. Ніхто не протестував з приводу того, що в польовому контролі я міг бути мало корисним, менш ніж в Інституті. Було вивезено мене з Одеси на Бірзулу, де я був на положенню помі-

чника чи молодшого контролера. З другого боку, в Бірзулі ми опинились в тупику, окружені майже з усіх боків білими й Петлюрою. Начальник наш Лоєвецький втік, кинувши всіх на призволяще. Тоді я, порадившись з заступником польового контролера Поройка (чи Продана) отримав командировку до Одеси. Я виїхав цілком легально. Але зі мною ув'язалось ще двоє чиновників, що тікали, лякаючись Петлюри. Нас було затримано Ч.К. в Ананьєві, де після перевірки моїх документів і відпущено.

В Одесі тим часом б[ули] денікінці. Коли про мій поворот дізнався мій вчитель акад[емік] Линниченко, він дав повідомлення до газет, що я втік від більшовиків. В себе у дворі я підтримував таку ж версію, бо у будинку, де я жив, обітав і співробітник контррозвідки Княжицький, який мене і потяг врешті до доброармії. Там мені пропонували заповнити анкету, в якій я показав, що я – українець і ворог монархії та єдиної неділимої. Попав під суд. Але перед судом, б[увший] член укр[аїнської] громади Гіркотин, слідчий доброармії, і другий слідчий Смирнов, особистий знайомий мого вчителя акад[еміка] Линниченка, продиктував мені такий [протокол] моєї якоїсь особливо шкідливої роботи серед більшовицького польового контролю, і не припустили діло до суда.

Зате я попав до доброармії. Почав увільювати, ходив до шпиталю – і врешті таки поставили в строй. Я, однак, відмовився йти на фронт. Свому командирові полк[овнику] Товстицькому одверто заявив, що не піду проти мужиків і робітників, а в рапорті показав, що я спец, якого не можуть брати в стрій і переконав відрядити мене до в[ійськового] нач[альника] Черкаса, де й став на спеціальний учот. Це мене рятувало недовго, бо знов мене було витребувано. Тоді – тоді я дезертував.

Що ж я робив в цей час? В вищій школі (я був в[иконуючим] о[бв'язки] доцента з історії укр[аїнського] права в Київ[ському] Укр[аїнському] Ун[іверсите]ті) викладати я не міг, в середній школі так само. Де-який час працював я в газеті «Нові шляхи». Крім того, працював в запллі, пишучи статті в «Боротьбі». Працював і в молдавському запільному укр[аїнському] рев[олюційному] ком[ітеті]. Коли денікінців було вигнано, я де-який час працював в названій же газеті[«Нові шляхи»], а потім прийнятий в приват-доценти Новорос[ійського] Ун[іверсите]та, віддався виключно педагогічній праці. Працював, впрочім, місяців зо три в Од[еській] Філії «Централу» на посаді секретаря.

З приходом більшовиків в 1920 р[оці] робота моя зв'язана була виключно з вищою школою. Я організував в ІНО історичний кабінет, істор[ичний] студ[ентський] гурток, студентське бібліографічне

т[оварист]во, де було прийнято і укр[аїнську] і рос[ійську] мови, вів семінари з історії України, організував і вів років зо 3 істор[ичну] предметову комісію, коли про предметові комісії ще й помину не було. Виробляв програми по іст[орії] Укр[аїни], історії Росії, історії праці і політекономії для ГубОНО, був членом його в різних комісіях. Працював і по лінії політосвіти по театральній секції й т. п. Здається, не було такої ділянки освітньої роботи, де б мене не було на праці. Я старався прищепити знання, де тільки і як тільки було можна. Більшовики давали можливості творити – і творив. Тому-то я пішов і на архівну роботу, організував архівні гуртки, підпирав відкриття різних музеїв, а також був одним з фундаторів Археологічного інституту в Одесі. Я не маю підстав стидатись всієї тої роботи.

А що я бачив? В Театрального Інституту, що мав вивести укр[аїнський] театр на новий шлях, відбирали один будинок за другим і в ГубОНО ставились до нього як до танцюльки. В Фребелівському Ін[ститу]ті б[уло] те ж саме, причім в нього відібрали навіть меблі. Про укр[аїнський] язик годі було говорити. «Не розуміємо» та й усе. Укр[аїнські] школи ютились десь на задвірках, гроші їм відпускались в останню чергу і ніби з милости. В селі проводилась русифікація фактично. Кооперація укр[аїнська], як і укр[аїнська] Учит[ельська] спілка, підлягали гонитві тими самими, хто вчора ще був представниками єдиної-неділимої і висловлювався проти укр[аїнської] культури. В вищій школі тиск на укр[аїнський] яз[ик] був такий, що відважувались читати по-укр[аїнськи] тільки я та Музичка.

Очевидно, думалось мені, це походить виключно від нашої малої національної свідомости і культурности. Очевидно, мовляв, про Україну ніхто серйозно не хоче думати. Значить, національне укр[аїнське] діло тільки в наших-же, укр[аїнських] руках. І ото після продрозверстки, продналогу, НЕПи, виступів П'ятакова й Бош аж до XII з'їзду партії включно, в мені появились чуття патріотизму, до того вже досить приспане. Українці-партійці не відважувались в Одесі виступати з укр[аїнськими] промовами. Ті з них, хто маніфестувався сяк-так українцем, уникали укр[аїнського] суспільства, або обирали собі неприпустиму тактику «хватать и не пуцать». Русотяпи злопихательствовали. Обиватель ліз в вічі з Одесою – вільним містом. ДВУ випускало книжки в гол[овній] масі рос[ійською] мовою і я сам чув в Од[еській] філії ДВУ українофобські виступи. Що ж робити?

Бувші люде, ті самі, що працювали з Гришиним-Алмазовим і Денікіним, поробились деканами, завідателями різних шкіл, обняли впливові посади. Стара тканина була надто сильна. Коли я відновив іст[орично]-філ[ологічне] Т[оварист]во і Т[оварист]во іст[орії] і дrev-

ності, то побачив там виключно стару рвань з її допотопними поглядами і претензіями. Очевидно, треба будувати культуру укр[аїнську] на молоднякові, відкидаючи гнилу міську інтелігенцію. Так я дійшов знову до шовінізма.

Я ненавидів старий світ, але в той же час новий будував за старим шаблоном. Тому в нових семінарах моїх панували старі ж науки. Тому в дослідчій катедрі були старі схеми. Знайти помочи нігде було. Навіть в одес[ькому] агітпропі перед Симутиним не чути б[уло] укр[аїнської] мови, принаймні я не чув її. Те ж в Окрвиконкомі. Те ж на любих зборах без помочи і поради, а підтриманий в своїй ненавиді до старого дуже нечисленними товаришами, як проф[есор] Гордієвський, я й будував дослідчу катедру і Наук[ове] Т[оварист]во. Завести останнє мішав мені ак[адемік] Грушевський. Я і його, не задумуючись довго, відкинув в ящик з старими речами. І чим більше було на шляху в мене перешкод, тим все більше я націоналізувався.

В такому стані мене в 1926 р[оці] і знайшов [А.] Ніковський, котрий і ввів в контрреволюційну організацію, одобривши все, що я робив. Щоправда, не весь час об'єктивна обстановка навіть Одеси лишалась без змін. Багато дечого змінилось, хоч ще більш лишилось змінити. І тоді, коли нац[іональна] політика партії в Одесі стала на твердий ґрунт, коли в нас появились серйозні партійці, стало помітно керівництво з боку партії, в мене почався відхід від націоналістичних позицій і схил до компартії, куди я не мав однак честі попасти. То була, певно, не тільки моя вина. Впрочім, винен більш за всіх я.

31. I. 1930 р[оку]

М. Слабченко

Додаток до мого життяпису

Я пропустив випадково, що р[оку] 1920 був обраний на професора в Од[еському] Гром[адянсько]-гуманітарному Інституті, що р[оку] 1921 розпався на ІНО і НарГосп. Мене було за конкурсом обрано в ІНО на катедру історії України, котру я й вів до свого арешту. Платилось там мало, ліпше сказати нічого не платилось тоді: багато професури тоді розбіглося. Можу з гордощами сказати, що посади й роботи я не тільки не кинув, а допомагав чим міг і як міг студентам і окремим професорам. Не кинув інституту і під час жакливого голодного року, коли фактично в Інституті викладало хіба 3-4 професори. Голодний рік таким тяжким був, що я готів був перебити родину, щоб не бачити її страждань. Шукав я ріжних посад і врешті попав на службу до Губ-Союза, ставши за редактора «Коопер[ативного] хозяйства», якого вишло 2 числа. Службу кинув сам, бо не хтів займатись загальноміським страйком, організованим рос[ійськими] меншовиками. Потім

служив я прикажчиком в «Книгоспілці» до р[оку] 1924, коли мене закликано було в декани фак[ультету] проф[есійної] ос[віти].

Моє назначення зустрінuto було прокламацією, де мене було названо ставлеником ком'ячейки ІНО. Деканом пробув я щось місяців 4-5. На свої невеликі гроші організував я поїздку на розкопки до Ольвії, що було зустрінuto як «должное» з боку начальства, яке запитало тільки, чи багатьом студентам б[уло] прищеплено інф[екцію]. Деканство кинув я сам і, настільки знаю, я є єдиний декан, що за свою роботу дістав подяку. В тому ж 1924-1925 акад[емічному] р[оці] відбувалась в Інституті чистка. Вона проходила настільки несуразно і свавільно, що я запротестував. Російська професура негайно оголосила мене анархістом і, хто зна, чим би діло закінчилося для мене, коли б не приїхав зам[існик] Нар[одного] Ком[ісара] Ос[віти] т[овариш] Ряппо, котрий поновив в правах щось до 40% вичищених. Інші чистки проходили в значно кращій обстановці.

Характерно – всі ті, хто проводив чистки, пізніше оказались троцькістами і понесли відповідні кари. Але вони тоді підтримували головорізів, вони виносили політатестації, вони витворили мені марку анархіста, яку за мною, з особливим смаком видихають одеські чорносотенці. Яко б[увшого] офіцера, мене мали вислати з Одеси в 1924 р[оці], але Правління ІНО відстояло мене, саме як одного з найпевніших професорів, що дійсно і було так. Перед тим за рік мене б[уло] заарештовано Ч.К. в укр[аїнській] бібліотеці, але злочину не знайдено і за кілька годин звільнено. Хто його зна, за що мене б[уло] заарештовано.

Додам ще одне. Де б я не був, в яких умовах не перебував, я завжди служив науці. І дещо для науки я зробив. Я поклав підвалини для теорії укр[аїнського] права періоду Гетьманщини, я відкрив економічну історію України, я побудував нову історію України. Що гірше, що краще, з більшими чи меншими помилками, але це було мною зроблено. Коли помилявся, то ті помилки були добросовісні. Не встиг побудувати ще однієї дисципліни – історії українського військового мистецтва. Не встиг ще багато чого зробити, хоч матеріали підібрано. Я був щасливий в учениках. Думаю, що ті два з половиною десятки молодих дослідників, що працюють на полі укр[аїнської] науки, дадуть багато нового і важного і покрийють помилки свого вчителя в науці, виправлять їх і поведуть молоду укр[аїнську] науку вперед. Але то – вже не моя біографія.

І. П. 1930 р[оку]

М. Слабченко

[ДА СБУ. – Ф.П. 67098, том 152, а 1-27].

EPISTOLARIUM

ЛИСТУВАННЯ

І. М.Ф. Сумцову

[19 липня 1907 р.]

Одеса – Харків
1907, VII. 19.

Глибокошануємий пане професору, а ще більш шануємий Мико-ло Хведоровичу просто!

Отримавши Вашого листа, поспішаю відповісти Вам і ось чому. Коли я вказував в Вашій брошурі на дещо таке, з чим, мені здається, не можна погодитися, я і сам в ідному місці зробив помилку. Згадую тепер, що замість слова «поважаний» я писав слово «поважний». Се велика помилка. Поважаний – «шануємий», наприклад, в Лесі Українки, а «поважний» – серйозний. На останні Ваші пояснення ізнову смію настоювати, що українська мова повинна бути літературно-науковою, однаково прийнятою для всіх українських наріччів, а *ratois* лише літературною і в такому розмірі, як російські провінціалізми в російській літературі. Не мені казати, Ви глибоко і щиро шануємий, батько-професору (я за Вами сей епітет так і залишу), самі гаразд знаєте, що тому-то у нас і немає досі більш-менш великих наукових праць, що, між іншим, кожний вкраїнець йде своїм шляхом. Інтелігенція, як ціле, як, так сказати, мозок нації, повинна мати їдну мову. Без мови – немає нації, немає науки й літератури. Ви, батьку, обстоюєте науковість мови, але, мені здається, не зовсім поступово. Коли вже стояти на Вашому погляді, то не можна друкувати кулішівкою⁷⁴; ліпше драгоманівкою⁷⁵, бо, по признаттю комісії при Російській Академії наук (не пам'ятаю зараз № протоколів, але за сей рік), драгоманівка більш наукова. Чому ж українці тримаються кулішівки? Тут є традиція. От такої-то традиції треба бажати і в мові. Може, се не зовсім буде науково, але скоріше витвориться щось ціле, що буде єднати всіх і не дасть можливості нашим ворогам наносити нам великі і страшні удари. Пробачте, батьку-професору, я тільки викладаю свій погляд і Вас докоряти і в голові не покладаю.

Тепер дозвольте мені ще раз подякувати за Ваше відношення до

⁷⁴ *Кулішівка* – українська абетка, розроблена П.О. Кулішем і використана ним в „Записках о Южной Руси” Стала основою сучасного українського правопису.

⁷⁵ *Драгоманівка* – сформована М.П. Драгомановим українська абетка. Основна ознака – латинське „j” після голосного звучання, після приголосного – сполучення з „ь” (жармарок, царья).

мене, як я був у Харкові. Дякую я за те, що Ви бачили в мені насамперед не студента, а людину, як з людиною, а не як з студентом, Ви і балакали зі мною. Серед якоїсь осторожності харківлян, Ви, батьку, не лічте, Бога ради, за лестощі, їден, та ще Дмитро Петрович [Міллер], почасти, але трохи Євген Михайлович [Іванов] – виділялися простим, людським відношенням до людей, забуваючи, що Ви академік, член різних наукових інституцій, громадський діяч. За се і складає Вам свою подяку, за се і осмілюється звати батьком рідним, вимучений, нервовий студент. Спасибі Вам ще раз, Миколо Хведоровичу!

Обіцяні мною деякі етнографічні матеріали я передам Вам через [Віктора] Барвінського, як він восени буде в Одесі. Про Вашого Л.Вінчі⁷⁶ я писав голові нашої громади і певен, що сотні за дві візьмемо. Писав і їдному відділу нашої «Просвіти», щоб теж виписали – теж, певно, се вигорить. Наша «Просвіта» восени відчиня народню українську школу. Крім того. Я візьму на себе сміливість заявити Вам, що внесу пропонування в Студентську Наукову Громаду при Новорос[ійському] універ[ситет]і обібрати Вас почесним її членом.

Ще раз дякую за Вашу доброту, завжди готовий на усякі для Вас послуги студент-правник *Михайло Слабченко*.

Н.В. Миколо Хведоровичу! У мене є між іншими шпаргалами копія (оригінал згорів десь) з «Слова на Успеніє Б[ожої] М[атері]» – з сильними ознаками західних впливів. Чи не можна би було сього «Слова» помістити на сторінках збірника Харк[івської] іст[орико]-філ[ологічної] громади?

М[ихайло] С[лабченко]

[ЦДІАК. – Ф. 2052, оп.1, од. зб. 1079]

2. М.Ф. Сумцову

[20 грудня 1908 р.]

Одеса – Харків

Високоповажаний батьку професору!

Історико-філологічне товариство Харківське, високо цінячи Вашу невтомну діяльність, постановило, ще в 1905 році, видати особний Збірник на Вашу пошану. І д[обродій] Євген Михайлович Іванів, і мої харківські товариші Барвінський і Проходченко раяли мені подати статтю до сього Збірнику. Пристаючи на їхню думку, я навіть турбував Вас і мав від Вас, поважаний пане професору, ласкавий дозвіл на статтю мою. Ріжні обставини цупко зтисли мене з усіх боків, і я не міг

⁷⁶ Науково-популярна брошура М.Сумцова.

подати праці, на яку мав від Вас, батьку, дозвіл.

Нині я довідався, що Збірник ще й досі не видрукувано, і дуже прохаю прийняти хоч на обгортку його мою маленьку лепту, яко ознаку мого щирого і глибокого до Вас поважання.

Михайло Слабченко

1908. XII. 20.

[ЦДАК. – Ф. 2052, оп.1, од. зб. 1080]

3. М.Ф. Сумцову

[Напередодні Пасхи 1909 р.]

Одеса – Харків

Високоповажаний Пане Професору!

Дозвольте мені віньшувати Вас з наступним Великоднем, побажати зустріти і провести свята в доброму здоров'ї та радості.

Дуже я Вам вдячний, високоповажаний Пане Професору, що Ви згодились і мою невеличку означку щирої і глибокої до Вас пошани – замітку про П.О. Куліша⁷⁷ помістити в Збірникові на пошану проф[есора] М[иколи]Хв[едоровича] Сумцова. Радію, що міг хоч як-небудь засвідчити своє поважання – се раз, а вдруге, висловити його по-українській. Мені ніяково розкривати ініціали мої, бо в збірникові, певно, будуть брати участь крупні сили України, перед якими мені краще стояти скромним М.С. Але останнього не можна зробити і треба або розкрити ініціали, або сховатись за псевдонім. Те, що Ви, пане професору, згодилися взяти мою замітку до Вашого збірнику, є досить міцним, аби розкрити ініціали. Нехай буде – «Михайло Слабченко» на місці М.С.

Лічу потрібним сказати про себе кілька слів. Після того, як я одержав медаль і командіровку від університету, проф[есори] нашого факультета Шпаків і Адамович, а філологічного проф[есор] Линніченко пропонували мені спеціалізуватись кожний в його обшарах, аби лишитись на професуру. Три пропозиції я вислухав і не дав певної відповіді ні Шпакову та Линніченку, а від Адамовича прямо зрікся. Нині мені доводиться й від перших зрікатись: примушують.

В нас нещодавно був трьохденний страйк з приводу суду над проф[есором] І.М. Зенчевським*. Я пристав до сього страйку. За

⁷⁷ Йдеться про статтю М. Слабченка „До історії відношень між П.О.Кулішем Т.Г.Шевченком”, надруковану 1909 р. в „Сборнике ХИФО”

* Професора прикладної математики, декана фізико-математичного факультету І.М. Зенчевського студенти під час революційних заворушень обрали ректором Новоросійського університету.

страйкуваннє в мене було узято стипендію і увільнено від платні, таким чином, викинули на вулицю без усякого суду, котрого я вимагав від Левашова й Маньківського. Що було робити? Пішов я до правого Павловського й не менш правого Алмазова, сказав, що я пристав до страйку, висловив своє обурення на нові університетські порядки і прохав, аби вони побалакали з університетськими Толмачовими. Врешті-решт мене «возстановлено в правах», але витягнуто на світ Божий всі мої раніші «прегрешення».

Дякуючи сьому всьому, могу бути певним, що при університеті не лишусь. Але се мало і свій гарний бік. Я ніяк не узгоджувався друкувати свої праці в Зап[исках] Нов[оросійського] унів[ерситету] поросійськи, а нині рішив друкувати все тільки по-українській. Тепер не те, що раніше в нас. Ви як перший, високоповажаний Пане Професору, з катедри признали, що настала пора сказати: «Ныне отпускаеши» українському ярму. А раз так, то я хочу і повинен допомагати здійсненню нашого українського увільнення, а не гальмувати його. Свідчу Вам свою найщирішу й найглибшу пошану і подяку і прошу пробачення, коли написав щось недокладного.

Студент *Михайло Слабченко*

[ЦДІАК. – Ф. 2052, оп.1, од. зб. 1081]

4. А.Яковліву

[6 вересня 1909 р.]

Одеса – Київ

Секретерю історичної секції Наукового Товариства.
Високоповажаний добродію!

Кілька тижнів тому назад я послав до Київського Наукового товариства⁷⁸ статтю: «Карання по судовій книзі Прилуцького полка», прохаючи прочитати її на їдному з засіданнів, як буде знайдена гідною, а то й надрукувати її в Записках Товариства і сповістити мене, як з мою статтею буде поступлено. При тім прохав, якщо стаття незручна чомусь для Товариства, прислати її наложеним платежом. Досі я нічого не знаю про мою працю. Дуже прохаю, не одмовтесь, Шановний Добродію, ласкаво відписати мені про судьбу моєї статті, чим дуже обов'яжете готового до послуг *М.Слабченка*.

Адреса моя: Одеса, Мастерская ул.-25, кв. 21, студенту Михайлу Елисеєвичу Слабченку.

[ЦДІАК. – Ф. 1235, оп.1, од. зб. 752, а. 1-2]

⁷⁸ Українське Наукове Товариство в Києві.

5. М.С. Грушевському

[вересень 1909 р.]

Одеса – Львів

Високоповажаний Пане Професору!

Рік тому назад я одержав золоту медаль за працю «Малорусский полк в административном отношении»⁷⁹. Дали мені командіровку від університету і ухвалили друкувати мою роботу в Записках Новорос[ійського] Університету. Мені, яко свідомому українцеві, важко починати свою наукову кар'єру з ренегатства. Через се я звертаюсь до Вас, високоповажаний пане професору, чи не могли би сте прийняти моєї дисертації на сторінки «Записок Наукового товариства» (Львівського) чи «Часописи правничої». Праця моя тичеться юридичного питання. Завбільшки вона 25 аркушів паперу, а може, трохи більше. Ділиться вона на дві книги, в кожній по 5 глав; крім передмови.

Ось заголовки глав: 1) про територіально-полковий поділ; 2) про полковий устрій – полковник і старшина; 3) про незалежність від полковника його помішників – російські уряди; 4) [про] сотенну і місцеву управу; 5) про полкову канцелярію; 6) воєнно-адміністративний уклад полковий; 7) про полкову поліцію – по різним відношенням; 8) гандель і промисловість в полку; 9) земельні справи і 10) полковий суд. Коли по тій або іншій причині не можна буде дати місце на сторінках Записок або Часописі, то будьте ласкаві, високоповажаний пане професору, зповістіть мене про се. Тоді я хоч з білпо в душі, друкуватиму роботу свою по-російський.

Ваш і прихильник, і учень, і читач, і «всякого добра зичливий слуга повольний», студент-правник IV курсу Новорос[ійського] Універ[ситету] *Михайло Слабченко*

Одеса, Мастерська, 25, кв. 21.

[ЩДАК. – Ф. 1235, оп.1, од. зб. 752, а. 10-12]

6. М.С. Грушевському

[середина вересня 1909 р.]

Одеса – Львів

Високоповажаний Пане Професору!

Поспішаю відповісти на Ваш ласкавий лист до мене. Свою працю я можу прислати не раніш осени, бо її треба перекласти на нашу мову, зробити деякі доповнення, дещо передивитись. Се все вийшло від то-

⁷⁹ Слабченко М. Малорусский полк в административном отношении. Историко-юридический очерк. – Одесса, 1909. – 436 с.

го, що, признаюсь, я майже не чекав на Вашу згоду, а свого твору ж переписував по-російській з відомих Вам причин, хоч всякого роду замітки, додатки робив!

Щодо Вашої, високоповажаний Пане Професору, пропозиції давати критичні статті й рецензії на новини юридичної літератури, з радістю на се готовий, тільки ж в межах історії права і історії філософії права. Я слідкую за важнішими російськими вченими журналами, їдним нашим, їдним польським, двома німецькими, двома французькими. Але хіба тільки в «Ж[урнале] М[инистерства] ю[стиции]», та «Ж[урнале] М[инистерства] н[ародного] п[росвещения]» можна здибати, та й то не часто, цікаві для українця статті й розправи. В мене й зараз є критичний начерк на дисертацію бар[она] Нольде по історії кодифікації місцевих прав в Росії. Хтів я го прочитати, яко реферат в нашій «Просвіті», та Толмачов, нехай царствує, заборонив. Нині було б запізно скористуватись сим рефератом, хочай в Зап[исках] Наук[ового] Тов[ариства] й не було осібного критичного розгляду прецікавої праці бар[она] Нольде. У свій час я звертався до декого у Києві і прохав допомогти мені поміщати критичні огляди по історії права, й не тільки українського, на сторінках Записок, але не знаю чому, мені навіть і не відповіли.

Нині справа стоїть інакше, і я з великою охотою і радістю приймаю Вашу пропозицію. Їдного не могу пообіцяти – акуратности. Мені треба готуватися до державних іспитів на будучу весну – мало часу вільного. Нині в мене крутиться думка написати реферат про юридичний елемент в творах Шевченка; сю думку починаю переводити в життє.

Тепер дозвольте мені, Пане Професору, задати Вам їдне питанне. Як зветься книжка, видана видимо у Львові, після 1720 року, унітська, на слов'янсько-українській мові, такого змісту: Часть первая – о святых тайнах или сокрामентах; Часть вторая – о добродетелях богословских, заповедях божих и церковных; Часть третья – о грехах; Краткое поучение о науке христианской и Оглавлении вещей, в книзе сей обретающихся. Тексту 161 стор[інка]. Оглаву – 20. Цікава ся книжка правникові тим, що в 5 главі III частини: «О грехах при контрактах случаемых» є вже твердо установлена українська термінологія правнича цивільна.

Прийміть засвідчення в глибокій до Вас пошані і щирим приклоненню перед Вами.

М.Слабченко

7. М.С. Грушевському

[жовтень 1909 р.]

Одеса – Львів

Високоповажаний Пане Професору!

На сьому тижні скінчу я доповнення моєї праці і почну її переписувати. Отсе якось на днях, я кілька разів пробував перекласти «Полковий устій і управу Гетьманщини XVII – XVIII вв.» на нашу мову і потерпів величезне фіаско. В мене не хватає слів для передачі нюансів. Ні словник Тимченка, ні словник Уманця⁸⁰ нічого мені не допомогли. То ж я закинув замір дати мою роботу в моїм перекладі. В Записках Товариства, я знаю, робляться переклади. То чи не можна би зробити перекладу й моєї праці, не надписуючи, розуміється, що оригінал на мові російській? Позаяк я стою за «централізацію мови» і науковою мовою українською для мене являє ся галицька, нічого не маючи, щоби переклад був галицький. Втім, який не будь, аби український. Не зречіться, пане професору, ласкаво відповісти мені.

Тижнів кілька назад писав я до Вас листа і прохав пояснити, що то вона за книжка унійська, без заставного аркушу, як се робиться завжди з унітськими книжками, котрі розповсюджуються між православних. (І не тільки, положим, православних, бо в Паризьких бібліотеках, наприклад, навмисне-дефектних унітських книг теж багато). Потім того, чи не заховались де-якісь закони чи інструкції [Івана] Скоропадського, вказівки на існування котрих я маю? В Одесі ні в кого спитати, а в Україні ні до кого більш звернутись, як до Вас.

Дозвольте, високоповажаний професору, чекати на Вашу відповідь, по котрій не турбуватиму Вас аж до потреби.

«Милостивого добродія мого пана, а пана слуга покорний і благоприятель жичливий» *М.Слабченко*

Н.В. Їден з моїх приятелів, скінчивши вже років до 5 університет, медик (по венеричним хворобам), просив мене поспитати Вас, чи не можна було б в «Записках» медичної секції помістити його труд: «Гострий і хроничний перелой». Сю дисертацію в 20 аркушів, як не більш, він дума після подати на «доктора медицини» – оборонятиме її в Москві.

М[ихайло] С[лабченко]

[ЦДІАК. – Ф. 1235, оп. 1, од. зб. 752, а. 3-5]

⁸⁰ *Уманець М. та А. Спілка.* Словарь російсько-український. Т. 1-4. Львів, 1893 – 1898. Упорядники цього словника – Одеська громада (Спілка) та М.Уманець – псевдонім Михайла Федоровича Комарова (1844 - 1913) – українського бібліографа, критика.

8. М.С. Грушевському

[21 жовтня 1909 р.]

Одеса – Львів

Високоповажаний Пане Професору!

Пробачте, що одірву я Вас кілька хвилин на прочит мого листу. Вашого листа отримав я і він мене просто приголомшив. Не те, що стаття моя не прийнята, мене захвилювало, хоч, розуміється, й се для мене неприємно, а те, що якісь люди, мені мало знаємі, передають людям, котрих я заледве знаю, те, чого я ніяк, ніколи й нікому не говорив. Пане професору! Я з благоговінням відношусь до Вашої праці. Я кохаю Вас, як нашу національну гордість. Де тільки можливо, я стремлюсь дізнати про Вас самі найдрібніші подробиці. Мені цікаво знати і про Ваше життє, і про Вашу маніру читання й про те, як Ви ведете діспути, і яка в Вас осанка, і смаки літератури, і про Ваше здоров'є, і про те, коли в Вас хапає часу на їжу, сон і приватні листування. Все, що зв'язано з ім'ям Михайла Сергійовича Грушевського, в моїх очах святе. Чи се так, можуть підтвердити такі люде, як Олександр Сергійович [Грушевський], професор М.Х. Сумцов, професор І.А. Линниченко, А.А. Павловський і інші люде.

Отже, через се кров мені вдарила в голову, коли я дізнався про те, що якісь добродії осмілюються забиратись в мою душу і як якісь жандарі сплетати непутящу і огідливу балаканину. Вірте мені, високошанований пане Професору, що ніяких інших почуттів, як благоговінне, ніяких інших поглядів на Вас, яко на велетня української справи, котрого я становлю єдиною фігурою історії України ХІХ–ХХ вв., я не маю, не могу, не маю права мати.

Пробачте мені, що, може, не зовсім звязано говорю се, але мій гнів і моя туга остільки великі, що я не в силах перечитати сього листа.

Михайло Слабченко

21. X. 1909.

[ЦДІАК. – Ф. 1235, оп. 1, од. зб. 752, а. 13-15]**9. М.С. Грушевському**

[28 квітня 1910 р.]

Одеса – Львів

[...] що в нього все ж таки більш чемности. Чому я щадив добродія Шелухина, про се не писатиму. Можу сказати їдне, що брехня, котру він на мене сплів, йому дуже до пики. В його голові так щасливо й

мирно уживаються сплітки, пхекання, поезія, доноси! Розуміється, жадної сплітки він не зможе доказати. А я, «узкій доктринер», попереджую сього добродія, що його брехні я можу доказати свідками, не пощажу ні кар'єри його, а ні родини. Про що я кажу, він чудово зна. Словом,* краще було б йому взяти собі й мовчати.

Ось все, що я, високоповажаний пане професору, можу сказати про ту ерунду, котрою збентежив Вас добродій Шелухин.

З глибоким і щирим поважанням *Михайло Слабченко*
1910. IV. 28.

NB! Пробачте мені помаркув. *М[ихайло] С[лабченко]*

[ЦДДАК. – Ф. 1235, оп. I, од. зб. 752, а. 17]

* Далі викреслено

10. В.Л. Громашевському

[квітень 1910 р.]

Одеса

Високоповажаний Василю Левовичу!

Довго не хотів Вам писати. Більш місяця крутивсь-крутивсь, але нічого не можна було зробити. Мені ніяково турбувати Вас – через се прошу вибачення. Будьте ласкаві відповісти мені, аби се було в моїх руках документом, який я міг би представити третім особам. Річ в тім, що й сестра моя, й її молодий пристають, щоб я прохав Вас, а Ви там Бог зна кого прохали об тім, щоб д[обродію] Семену Олександровичу Богатирьову (Богадурову) хоч скоком, хоч боком пролізти до Р.О.П. і Т. помічником капітана. Сей Семен Вареник, як я його продразнив, вже плавав 9 місяців на Азовському морі помішником і має велике бажання попасти помічником хоч 3-ім до Р.О.П. і Т. Плавав він на «Петру Дарсі» і власне з марця закликаний вже 2 помішником на «Фльору». Та тепер, бачте, він без посади і без грошей. Через се доводиться відкладати весілля на після Великодня. А Семен й сестра, хоч вони Вареник і, значить, Вареничка, хтять побратись тепер. Отже нікому іншому, як нареченому благословенному тату, се б то мені, доводиться думати про наречених діток. Більш як 30-денний штурм витримав я, але зрештою здався. Я знаю, що надоїв Вам я сим Вареником, але уклінно прошу не зречіться, будьте ласкаві, високоповажаний Василю Левовичу, напишіть мені що-небудь з сього приводу, визвольте з біди!

Дозвольте мені сподіватись на якомога найшвидшу Вашу відповідь, прийміть задалегідь за неї подяку і моє щире й глибоке шанування. *Михайло Слабченко.*

Н.В. Думаю, що Вам цікаво буде довідатись про те, що мені перед Різдвом за місяць пропонована була посада професора в Інституті східних мов у Владівостоці. Мав я читати державне й міжнародове право, але зрікся від цієї честі. М[ихайло] С[лабченко]

[НБУ ІР. – Ф. 182, № 245]

11. А.В. Ніковському

[1911 р.]

Одеса

В[ельми] шановний Андрію Васильовичу!

Вам, певно, відомо, що в Одесі обновляється редакція «Одеського обозрения». Міжу іншим в число нових членів редакції задля завідування українським відділом запропоновано вступити мені. Я зараз не маю часу – магістрантські іспити й писання магістерської дисертації відбирають увесь час. Я лічу Вас найбільш «підходящим» для сього діла, тим більш, що Ви професіональний журналіста, з якого згодом безперечно виробиться солідна одиниця, судячи по Яриновичу з «Од[есских] Нов[остей]». Якщо Ви згодитесь узяти сю посаду, буде знаменито. Як же ні, то кого б туди подати? Комарецького чи Хоменка? В першого зараз часу нема, а другий – комедіант. Синка Хведора або Буряка – щось «не теє», вони такі ж журналісти, як і я. Може в[ельми] ш[ановну] Наталю Дмитрівну? Словом, когось треба і дозвольте мені думати, що Ви, в[ельми] ш[ановний] Андрію Васильовичу, когось направите сьогодні чи завтра (треба якомога скорше, бо № 1 вийде 24 числа) по такій адресі: Ямская, 27, пом. 3, спитати члена Імпер[аторського] Геогр[фічного] Обш[ества] Николая Алексеевича Виташевского. Рекомендую його, як надзвичайно гарну, розумну й чесну людину. Се бувший народоволець. Стріляв з Ковальським в жандарів, був через се на каторзі 13 год, потім 1907 р. був висланий за кордон. Він автор чудової книжки по ембріології права. Сами переконаєтесь, як познайомитесь. У всякому разі дайте мені, будь ласка, сьогодні ж знати, як Ви віднесетесь до моєї пропозиції. Сей лист передасть Вам албанський письменник Мільто Григор Сотир, він давно з Вами хоче ознайомитись. Дякую за надіслані Вами брошурки – Яриновича брошурка дуже гарна.

З пошаною *Михайло Слабченко*

Н.В. А як Вам подобається Кат[ерина] Олексіївна? Про мене пустила чутку ніби я членом галицько-руського общества і поїхала ік бісовому батьку. Але годі, сього я їй не прошу й позиватимусь.

[НБУ ІР. – Ф. 226, № 191]

12. І.А. Линниченку

[на Пасху 1912 р.]

Париж – Одеса

Глубокоуважаемый Иван Андреевич!

Позвольте мне, как Вашему ученику, поздравить Вас с Светлым Праздником и пожелать всего, чего добрые люди в таких случаях желают, только від щирого серця. Дальше спешу сообщить, что популярчики подействовали и если я и приеду по окончании семестра, то на месяц, чтобы привести свои дела в сякой-такой порядок, сговорится кое с кем насчёт моей «Генеральной Войсковой Канцелярии» и забрать с собой семью, ибо жить на три кишени зело трудно.

Попал таки на один русский реферат. Читал известный у нас экономист Богданов на тему «Наука будущего». Реферат назначен был на 8, но начался в 9 ½. «Действие» происходило в каком-то в сущности кабачке «Альказарь», который сейчас же за площадью, что по ул[ице] Гобеленов. Преобладали в публике евреи и девушки с необычайно развитыми формами. Богданов, покачивая и поддёргивая головой, заикаясь и хватаясь то за графин, то за бумажечку какую-то, начал говорить, что наука пережила 3 стадии: чисто религиозную, потом науку теперешнюю, дифференцированную, и в будущем будет единая наука, которая совпадает с концентрацией капитала. Изложение о чисто религиозной и современной науке нового ничего не дало. Что же до последней, т[о]е[сть] науки будущего, то Богданов ничего не сказал за последним временем. Я думал, что на этом дело и окончится. Но не тут-то было. Начались дискуссии. Вскочил какой-то еврей и, двигая рукой, как если бы он играл на шарманке, и давай ругать (ей-Богу!) Богданова за то, что тот не правоверный марксист. Впрочем, не знаю, чем всё окончилось, ибо услышавши имя Маркса, я счёл нужным удалиться.

Был затем на одном чтении, где массон среди шума, крика и свистов со стороны французииков объяснял, почему он из социалиста сделался массоном. Меня в этом собрании на rue des Irlands поразила удивительная активность аудитории. Все внимательно слушали и тут же высказывались. Удивлению моему не было границ, когда по окончании доклада все ... аплодировали! Какое это удивительное уважение к личности, к чему я не привык.

Был в воскресенье на Independens, но ничего не понял там. Есть, например, картина (я к ней присматривался и в первое посещение), которая что-то будто и означает, но, хоть убейте, не знаю что. Называется она «Низ картины». Скульптор Архипенко выставил какую-то бабу с разными руками, длиннейшей шеей, крошечной головкой. Ещё

какой-то господин поставил фигуру женщины и под ней подписал*.

Приглядываюсь ко всему, присматриваюсь. Хотел было карикатуры собирать – никак не удаётся. Был в нескольких антикварных магазинах. Видел в одном бюст Александра I, ещё молодого. Хотел было купить, да дорожится вражий француз. Постановка дела в ун[иверсите]те мне не понравилась. Пока нахожу, что она не выше нашей, хотя это не мешает писать доклад Бертелеми, невероятного реакционера, но очень хорошего лектора.

Засим, извиняясь за беспокойство и прося прислать Вашу карточку, жичу Вам доброго здоровія, спасения, благополучия.

Ваш ученик *М.Слабченко*

[ДАОО. – Ф. 153, од. зб. 650, арк. 18-21 і зв.]

* Нерозбірливо

13. А.В. Ніковському

[16 липня 1912 р.]

Париж – Київ

В[исоко] п[оважаний] Андрію Васильовичу!

Не встиг я трохи оправитись після смерти сестри, як ізнову на мене сиплеться. Кличуть до Одеси одбувати солдатчину. Й те жалування, яке мав, т[аким] ч[ином] я страчаю, замість не одержуючи нічого. В такій пригоді згадав я про Вас. Чи не могли би сте Ви, в[исоко] п[оважаний] Андрію Васильовичу, поклопотатись, чей би мене взяли б в «Раді» як співробітника по фінансовим чи адміністраційним, чи політичним, чи навіть белетристичним справам, по останнім яко чистого белетриста, бо я давно вже пишу, хоч не надрукував ще й досі жодного оповідання. Сим Ви мені оказали б дійсне благодіяння.

Жичу Вам усього доброго і зістаю покірним слугою. *Михайло Слабченко.*

16. 7. 1912.

Адреса моя: 135-В-д, Montparnasse, Paris, France.

[НБУ ІР. – Ф. 226, № 192]

14. І.А. Линниченку

[14 грудня 1914 р.]

Діюча армія – Одеса

Дорогой мой учитель!

Ваши брошюрки «Психология борьбы» и «Два письма Фридриха II» были вчера получены мною и прочитаны немедленно. Отвык я от красивой мысли и потому первая из Ваших брошюр доставила мне громадное эстетическое удовольствие. Сегодня офицеры послушают её в моём исполнении: я так восторгаюсь, что меня просят прочитать Вашу брошюру вслух. С военной точки зрения в ней есть мысли совершенно верные, но с точки зрения боевого опыта многие идеи в разрез с состоянием в бою. В бою прежде всего себя совершенно не помнишь. Все мысли выскакивают из головы. Сознания нет, ничего не видишь и всё окружающее только скользит перед очами, не задерживаясь. Действуешь «подсознательно», инстинктивно устремляясь к какой-нибудь торчащей перед тобой прорве. Действуешь, или, как выражаются военные, работаешь в каком-то угаре. Только после боя как будто приходишь в себя.

Но какое тяжелое впечатление производят убитые воины. Не будь этих убитых, было бы самочувствие куда лучше. Я испытал наступление и оборону и могу сказать, что Вы, мой дорогой учитель, бесконечно правы были, когда говорили со мною в последний раз, что война – ужас. Я не трус, но состояние перед боем и после боя – ни за что не поддающееся описанию. И какой прелестью повита прежняя мирная жизнь! А, лучше не говорить! Не знаю, буду ли я иметь счастье возвратиться домой живым, но за всё, что Вы для меня сделали, примите от меня низкий поклон.

Ваш ученик *М.Слабченко*

14 декабря 1914 г[ода]

P.S. Знаете, мне было бы жаль не сколько жизни, сколько, что не смогу опубликовать написанных уже, но не изданных работ.

[ДАОО. – Ф. 153, од. зб. 650, арк. 1-2 і зв.]

15. І.А. Линниченко

[16 січня 1915 р.]

Діюча армія – Одеса

Многоуважаемый Иван Андреевич!

Не откажите в любезности дать место на страницах «Изв[естий] Од[есского] Библ[иографического] О[бществ]а» моей небольшой заметке о «приятельстве». «Приятельство» я видел на месте в разных местах в Галичине, как видел и неизвестный мне да, кажется, и науке, институт «коллежанства», о котором в моей заметке тоже сказано несколько слов⁸¹. Корректуры править я, конечно, не могу и попрошу сделать это кого-нибудь из членов О[бществ]а. По 5-6 оттисков прошу прислать в «Действующую армию, 166 пех[отный] Ровенский полк».

Брошюрку Вашу о Казанском я получил и прочёл с большим удовольствием. Читалась она вслух нескольким офицерам, которым, кстати, я рассказал, что знаю о Вас, моем учителе. Вслух же прочтена была и «Психология борьбы», как я уже имел честь Вам писать.

Извиняясь за беспокойство, прошу принять уверения «в живности и всякого добра пожаданьи».

16. I. 1915.

Прапорщик *М.Слабченко*

[ДАОО. – Ф. 153, од. зб. 650, арк. 3-4]

16. І.А. Линниченко

[30 березня 1915 р.]

Діюча армія – Одеса

Многоуважаемый Иван Андреевич!

В январе месяце я Вам послал статью о приятельстве и коллежанстве, прося её напечатать в Известиях. Случайно я узнал о том, что статья Вами получена, но от Вас никаких сведений по сему поводу не имею, хотя писал Вам. Мне очень хотелось бы знать о том, какая судьба постигла моё детище. Если Вас не стеснит, не откажите в любезности ответить мне по интересующему меня делу.

Сейчас у нас идёт т[ак] н[азываемая] позиционная война, поэтому у меня довольно много свободного времени: изучаю карту и кое-что читаю. Недавно провёл очень весело время, читая ст[атью] какого-то

⁸¹ Статтю про приятельство та колежанство опубліковано в „Известиях ОБО” (1915, Т. 4, вип. 1, с. 5-7.)

Гринёва о происхождении Руси⁸² Хотелось бы и по поводу этой статьи писнуть пару строк, да боюсь, не зная, что с моей предыдущей статьей.

Я уже кавалер 3 орденов, был недавно контужен, раньше 2 раза меня оглушило да черкнуло пулей по фуражке. Дела наши идут хорошо. Погода изменчива, как одесские женщины. Слышать, что Одесу снова собирались бомбардировать. Пока довольно. Желаю Вам здоровья и благополучия.

30. III. 1915.

Ваш ученик *М.Слабченко*

[ДАОО. – Ф. 153, од. зб. 650, арк. 5, 6]

17. І.А. Линниченку

[15 червня 1915 р.]

Діюча армія – Одеса

Глубокоуважаемый Иван Андреевич!

Я жив, здоров, цел, невредим, чина пока не получил – впрочем, теперь не до чинов. Несмотря на происходящую ерунду, настроение у всех отнюдь не плохое. Никто домой не желает возвращаться, пока не побьем немцев. Число карикатур у меня растёт – есть и немецкая среди них, злая, нахальная, тяжённая карикатура. Как жаль, что ни разу легкомысленные вражеские весёлые карикатуры не попадались мне!

Война теперь приобретает иную физиономию в сравнении с недавним прошлым: все сметают немцы и австрийцы: уводят жителей и скот! Куда не глянешь – пустыня. Сколько понадобится мирного созидательного труда, чтобы восстановить из развалин города, местечки и сёла! Но хоть и зверье порядочное немцы, войну ведут отлично, прямо хоть куда. Однако всё равно ничем они себе не помогут, ибо у нас есть такие могущественные помощники: пространство, время и желание побить Германию. Боимся одного, – чтобы на верхах не сплеховали и не сказали бы: стоп, не желаем больше драться.

К московским событиям н[ынешнего] г[ода] в нашем полку отнеслись с резким осуждением: нехорошо, ишь что задумали, с[укины] с[ыны]. Такую фразу мне не раз приходилось слышать. Итак, война должна продолжаться, ибо того хочет армия. Это громадной цены явление, которое хотел я Вам сообщить.

Новостей у нас особых нет, да оне доходят до Вас раньше, чем до

⁸² Рецензія була опублікована в „Известиях ОБО” (Т. 4, вип. 3-4, 1915 р. с. 201-204).

нас. Жары только стоят сильные – просто дышать нечем. Всё поглядываешь, не появится ли дождевая тучка.

По какому поводу созывается Дума?⁸³ Чего ради ушёл Миллюков? Верно ли, что А.Гучков будет военным министром, а Миллюков министром иностранных дел?

Пока довольноно.

Благодарю Вас за переучёт моего векселя и желаю всего доброго.

Ваш ученик и кавалер *М.Слабченко*

15. VI. 1915.

[ДАОО. – Ф. 153, од. зб. 650, арк. 7, 8]

18. І.А. Линниченку

[23 січня 1916 р.]

Діюча армія – Одеса

Дорогой учитель!

В среду на этой неделе зашёл я в окоп к одному из своих сослуживцев. Окоп – как окоп. Но отличие его от других состояло в том, что он обставлен с комфортом: стол, стул, окно, плевательница и – о милосердные боги! – картины и при том интересные. Одну из них я получил в подарок. Одно из двух: или эта картина – редкость, или дрянь, которую нужно выбросить. Сюжет ея: в середине Диана, голая конечно. Вправо – три паяца, влево – олень, которому Диана брызгает в морду водою, и пастух или воин, не разберешь. Надпись на обороте такова: Diane, changant action. En Carte par le Monet de laust, guil lui gelivisage. Лес, пробивающийся свет, чудесно. Картина на какой-то композиции, вроде картонка. Мораль: выведите меня из мучительного неведения, что это за картина. Кто бы мог быть ея творцом. К кому я мог бы направить сию картину, буде она представлять какую-либо ценность.

За сим жичу Вам від Господа Бога доброго здоровля.

Бывший ученик Ваш, а ныне поручик и кавалер *М. Слабченко*

23. I. 1916.

[ДАОО. – Ф. 153, од. зб. 650, арк. 11]

⁸³ Четверга сесія ІV Думи (1912 – 1917 рр.).

19. І.А. Линниченку

[27 січня 1916 р.]

Діюча армія – Одеса

Глубокоуважаемый Иван Андреевич!

При сём прилагаю свою статейку о западном историкемемуаристе времён имп[ератора] Петра I – Нестесуранном, о котором имел честь писать Вам. Личность автора, «в виду военных обстоятельств» установить я не могу. Просто я знаком с содержанием «Истории Российского Государства», отмечая то, что в названной «Истории» мне казалось интересным. Если найдёте возможным, не откажите в любезности поместить мою статью в «Изв[естиях] Од[есского] Библ[иографического] О[бществ]а»⁸⁴, чем весьма обяжете преданного и неугомонного ученика Вашего.

Поручик Слабченко

27. I. 1916.

[ДАОО. – Ф. 153, од. зб. 650, арк. 9]

20. І.А. Линниченку

[1 травня 1917 р.]

Діюча армія – Одеса

Дорогой учитель!

4 марта нам стало известно об отречении. Извещали очень осторожно. Настолько кратки были всякие сообщения, что лично я, внимательно следивший за всем, заподозрил колоссальную провокацию. Настроение у солдат при вести об отречении 4-го числа было растерянное, офицеры же ещё днём кричали «ура» тому же Николаю II и его дяде⁸⁵. А в 1 час ночи всех нас внезапно собрали, чтобы узнать о впечатлении от манифеста. Я, учитывая настроения дня, подозревая провокацию (за 2 недели до того обо мне, кстати, был секретный запрос из армии относительно моей благонадёжности), высказался за конституционный строй при конфискации кабинетных, удельных, монастырских и пр[очих] земель, введение всеобщего, равного и пр[очего] избирательного права, введение мелкой земельной единицы, одной палаты, преобразовании государства на федеративных началах, объявлении субъектов по публичному праву, выборные начала, отмены сословий (крик: «Долой его, долой!») и пр[очее]. И в резуль-

⁸⁴ Оpubліковано в „Известиях ОБО” 1916 року, випуск 3/4, Т. 5, с. 130-137.⁸⁵ Великий князь Микола Миколайович

тате кое-кто на утро свёл со мною счёты, объявивши меня монархистом и приверженцем старого порядка.

Сей кое-кто (2-3 непреходимых осла, которых я всегда шельмовал) предлагали меня даже арестовать. Т[ак] к[ак] я молчал, то это давало возможность наглецам врать всякую чушь. Темнота их так велика, что они даже не могли понять, что рекомендуемый мною образ правления и есть именно республиканский. Положение было настолько дрянным, что молчать дальше было бы весьма вредно. Я явился в полковой солдатский комитет и объяснился. Этого было достаточно. Меня оставили в покое солдаты, и я в свою очередь перешёл в наступление, безжалостно развенчивая вчерашних рабов Николая и сегодняшних с[оциалистов]-р[еволюционеров] (большинство солдат у нас крестьяне и потому пройдохи с[оциалисты]-р[еволюционеры]; в полках, где рабочих среди солдат больше, там авантюристы, конечно, с[оциал]-д[емократы]!).

Попал я в Совет офицерских депутатов, затем был его представителем, попал в дивизионный Совет, где немедленно схватился там с с[оциалистами]-р[еволюционерами] – подполковником одним (сей действует чисто провокационно), был председателем объединённого солдатско-офицерского Совета, главою полковой депутации к Врем[енному] Прав[ительству]. Потом на всё махнул рукою, принял роту, дальше был избран председателем полкового украинского президиума. И тут и там наладил работу и на днях думаю уйти и от украинцев, ибо отделяться от России не хочу и стою только на автономии, за обязательное знание русского языка, за родство с русскими и за возвращение к России Польских губерний.

Куда там мне угождать кому-либо, не желаю, не могу примериться с ослократией, болью о наших неудачах и о развале армии. Национальное самоопределение, – а у нас 3% грамотных солдат! И кого не спросишь, все социалисты, точно социализм – продажная женщина! А что за социализм, судите по тому, что один из с[оциалистов]-р[еволюционеров] на митинге договорился до крепостного права! Нужно выгть! Рыдать хочется: государство кончает самоубийством! Оказывается – всё, чему хорошему нас учили, всё хорошее, чему мы учили, – всё это по меньшей мере вредный вздор, и теперь какой-нибудь безграмотный винтерг (ввинчиваются без [?] ⁸⁶), как вша, мучает тело России и растаскивает её. Без всякой надежды Вр[еменное] Прав[ительство] на что-то надеется, себя самого обманывает. Тупик или верная пропасть, куда ринется Россия после созревания у нас хлеба: немцы ждут именно этого последнего момента.

⁸⁶ Нерозбірливо

Устал я невероятно, изстрадался, измучился. Насколько мне тяжело, судите по тому, что я хочу Вас просить устроить меня где-нибудь в Одессе в штабе округа, интендантстве или ином учреждении: думаю, что трёхлетнее моё пребывание на театре военных действий (из них я 1 г[од] 4 мес[яца] провёл в роте, а остальное время в штабе полка при самых отчаянных условиях) даёт мне право на некоторый отдых, тем более, что ни вследствие ран, ни контузии, ни болезни я ни разу не эвакуировался. Если бы из этого ничего не вышло, то, может быть, Вы могли бы устроить меня на Жен[ские] Курсы хоть по кафедре рус[ской] ист[ории] – я мог бы читать историю юридического быта Украины. Сие дало бы мне возможность сдать, наконец, и магистерские экзамены. Извиняюсь за беспокойство и желаю Вам всего-всего лучшего.

106 п[олево]й Ровенс[кий] п[олк]. Командир 5-ой р[оты].
Шт[абс]-кап[итан] *Слабченко*
1.V. 1917.

[ДАОО. – Ф. 153, од. зб. 650, арк. 12-15]

21. І.А. Линниченку

[26 квітня 1918 р.]

Одеса

Многоуважаемый Иван Андреевич!

Представляю при сём два заявления: 1) от имени г[оспо]жи Богданович, являющейся ширмой для «второй студенческой группы», и 2) от имени получерносотенного культ[урно]-просв[етительского] о[бщест]ва на Слоб[одке] Ром[ановке].

Кроме того, Нижегородов просит уступить ему на 1 вечер аудиторию, за что обещает уплатить 100 руб[лей] + 20 руб[лей] гардер[обных] + 20 руб[лей] буфетных.

Вопреки постановлению Правления, я разрешил открыть аудиторию для митинга 1 мая н[ового] ст[и]ля, т[ак] к[ак] её грозили взломать. Я не пожелал обращаться за содействием к немцам против самих рабочих и не захотел создавать печальной репутации для Слав[янского] о[бщест]ва, за Правлением коего мог бы, но не захотел укрыться.

На 3 и 4 день аудитория сдана была мною Ивановичу для устройства фокусов. Денег пока не получил, на Слободке не был и даже не знаю, было ль там что-нибудь на праздниках, так как с Великой субботы слёг и только сегодня пришёл немного в себя.

Поздравляю Вас и Николая Львовича с прошедшими праздника-

ми. Кстати, если Николай Львович меня ещё не «виставил» из Музея, то пусть пока и не «выставляет», ибо в скором времени 100 руб[лей] из У[ниверсите]та вновь будут единственным источником к моему существованию: Комарный грозит меня арестовать, о чём лично предупредил меня, редакцию⁸⁷ я бросаю, ибо культурно опускаюсь, с оккупацией мирится не желаю и т[ак] д[алее]. Но интересы дела не могут быть принесены в жертву мне, посему я не буду в претензии, если Николай Львович и отстранил меня.

М. Слабченко

26 апреля 1918 г.

[ДАОО. – Ф. 153, од. зб. 650, арк. 16-17]

22. В.Л. Громашевському

[23 жовтня 1921 р.]

Одеса

Високоповажаний Василю Львовичу!

Посилаю до Вас двох товаришів з Полтавщини, котрі прибули для вступу до мед[ичної] академії й не можуть попасти через запізненне. Власне кажучи, обідва хлопці (прислали їх Різниченко й Хрицький) можуть бути прийняті та навіть й повинні їх прийняти, бо вони командировані кременчуцьким медико-сантрудом й губкременчуцьким предсеобром на вакансії, котрі предоставлені для Полтавщини. Запізнилися своєчасно прибути – не злочин. Жодних іспитів їм складати не треба. Другі їхні товариші, одночасно командировані, прийняті вже. Получається якийсь nonsens, вихід з якого може знайти тільки Ваш син, котрий заряджус відділом медичної освіти при Губпрофобрі. Отже з огляду на се, дуже й дуже прошу Вас, високоповажаний Василю Львовичу, стати в поміч командированим хлопцям. Дозвольте собі думати, що Ви не відмовите в мойому проханні й Вашу люб'язність прийму за особисту мені послугу, за котру завжди буду Вас й Вашого сина дякувати.

З правдивою пошаною М.Слабченко. 23 жовтня 1921 р.

На звороті: Васильові Львовичу Громашевському, Воронцовський палац-музей природничий.

[НБУ ІР. – Ф. 182, № 246]

⁸⁷ Газета „Вільне життя”

23. Д.І. Багалію

[16 жовтня 1922 р.]

Одеса – Харків

Високоповажаний Дмитро Йвановичу!

Посилаю Вам два томи своєї монографії⁸⁸ (3-й т[ом] друкується). Не знаю, яке він вражіння зробить на Вас. Але цікавий я був би довідатися, чи змогли б Ви прийняти мою монографію після виходу 3-го тому для оборони на магістра. Без магістерського диплому тут страшно тяжко – не дають ходу, хоч говорять компліменти. Одержати ж диплома від Вас – о, се не тільки для мене честь, а означа ще й зброю в моїх руках.

Я писав Вам разів з чотири в справі Комісії по реалізації п.11 Рижської умови⁸⁹. В мене склалося представлення, що в ближчі часи роботи в мене на Комісію не може бути, й тому просив би Вас звільнити мене з числа експертів на Херсонщині. Читав я, що Вами опубліковано нову книжку: «Лекції з української історіографії»⁹⁰. Дуже просив би Вас, якщо се можливо, надіслати примірник, чим дуже обов'яжете мене.

З глибокою й щирою пошаною *М.Слабченко*

[НБУ ІР. – Ф. І. № 46238]

24. Д.І. Багалію

[4 листопада 1922 р.]

Одеса – Харків

Високоповажаний Дмитро Йвановичу!

Дуже прошу Вас допомогти подавцеві сього гром[адянину] Данчевському Миколі Прокоповичу в сій справі. Гром[адянина] Данчевського залишено для підготовки до професури при кафедрі історії України. Таким чином, гром[адянин] Данчевський працює в мене. Ви

⁸⁸ *Слабченко М.* Организация хозяйства Украины от Хмельнищины до мировой войны. – Одесса, 1922. Часть 1. Хозяйство Гетьманщины в XVII – XVIII столетиях. Т.1. Землевладение и формы сельского хозяйства Гетьманщины в XVII – XVIII столетиях. – 222 с.; Т.2. Судьбы фабрики и промышленности в Гетьманщине в XVII – XVIII столетиях. – Одесса, 1922. – 208 с.

⁸⁹ Ризька мирна угода – підписана Росією і Польщею 1921 року про поділ України і Білорусії та припинення стану війни (з 1920 р.). Від маріонеткового уряду УСРР угоду підписали Ю.Кошобинський та Е.Квірінг.

⁹⁰ *Багалій І.Д.* Нарис української історіографії. – К., 1923. – Т.1. Вип.1. На той час ще не був надрукований.

добре знаєте, як тяжко жити стипендіатові взагалі, особливо ж в теперішні часи. Поки затвердять, та поки розпублікують приказ, та призначать платню – страх як багато проходить часу. Отже, уклінне прохання моє до Вас – допомогти гром[адянину] Данчевському якомога хутчіше оформити справу його захищення, себто справу з оплачуванням його труда, бо їсти треба, без грошей науки не посунеш далеко, а в гром[адянина] Данчевського й жінка, й діти, й тато старий. Про Данчевського прошу, як наважувався б просити про себе. Дозвольте мені думати, що гром[адянин] Данчевський знайде таке щире й сердешне відношення, яке зустрів колись я, будучи студентом університету. А про те, кажу, що Ваша зустріч була для мене такою теплою й привітною, що я тішивсь нею перед своїми colleg' ами.

З присилкою моїх робіт Вам щось фатальне. Тричі вони послались okazією до Вас й далі організаційного відділу одеської ВУКС не йшли. Але в вівторок таки привезе Вам 1 й 2 т.т. моєї роботи харківлянин – стажистик Гончар. Й на сей раз вже вони таки приїдуть. З огляду на те, що книжки передано Гончарові, я не можу передати їх Вам через гром[адянина] Данчевського.

Дозвольте, високоповажаний Дмитро Йвановичу, ще раз попросити Вас допомогти Данчевському й принести Вам мої найкращі побажання.

Щиро й сердечно шануючий Вас *М.Слабченко*

4. XI. 1922.

[НБУ IP. – Ф. I. № 46239]

25. М.П. Василенку

[15 березня 1923 р.]

Одеса – Київ

Високоповажаний Миколо Прокоповичу!

Дуже прошу Вас не відмовити допомогти одеській професурі в такій справі. Є в нас великі архівні багатства – запорізьська архіва, Новоросійського ген[ерал]-губ[ернаторства], переселенська архіва, епархіальна й т. д. Є прекрасні, ще мало доступні книгозбірні, як Воронцова, Строганова й др. Археологічні сукровища відомі всій федерації й Європі. Коло всього сього працює кілька чоловік. Але робота не об'єднана й до певної міри випадкова. Положення, таким чином, не нормальне. Щоправда, були в нас наукові товариства, але з різних причин їх зачинено. Тянутьсь найбільш жваві елементи до Росії, посилають туди свої роботи. А є чутки, що хочуть до Москви перевести й бібліотеки Воронцова й Строганова. Коли хочте, се до певної міри й

раціонально, бо там йде вже організована праця наукова. Але коли б і в нас планомірно проводилась наукова робота, то, ясно, всякі страхи відпали. Значить, треба наукові сили збити якось до купи. Се можливо було б, думасться, 1) або шляхам відкриття в Одесі філії Академії наук (головувати міг би, скажімо, член кор[еспондент] Рос[ійської] Акад[емії] наук проф[есор] Б.М. Ляпунов) в складі секцій – археографічній з підсекціями, правової, лінгвістичної та економічної, 2) або шляхом відкриття окремих комісій. Я не знаю, як саме можна се зробити, бо на свій сором не знаю статуту Академії: до Одеси він не доходить. Але мені відомо, що філії Академії є в Харкові та Кам'янці.

Отже, не дивлячись на незнання Статуту, одеська професура рішила звернутися з вище зазначеними пропозиціями до Академії, але поперед того уповноважила мене прохати Вас допомогти в нашій справі. Тому наважуюсь турбувати Вас й просити роз'яснень та вказівок, без яких ми не можемо відразу звернутись до Академії зі своїми пропозиціями.

Дозвольте собі думати, що Ви, високоповажаний президенте, не захочете відмовити нам.

З правдивою пошаною *М.Слабченко*

15 березня 1923.

[НБУ ІР. – Ф. І, № 24199]

26. Д.І. Багалію

[9 березня 1924 р.]

Одеса – Харків

Високоповажаний Дмитро Йвановичу!

Я одержав Вашу пропозицію дати відзив про «Нарис історії України» ч. I М.Й.Яворського⁹¹. Правду говорячи, мені давно хтілось написати про сю книжку. Тому відзив дам, як можете догадуватись, різко негативний. Але не в сьому лиху. Мене смущає вимога, аби відзив не переходив 2 стор[інок]. На такому просторі не вкажеш того всього, що треба. Візьміть тільки фантазії Яворського про бродників, берландиків, татарських людей. А благоглупства його про галицьке королівство, котрого М[атвія] І[вановича] абсолютно не зрозумів. А всі виверти з «Руською Правдою», котрої Яворський не знає й не вміє інтерпретувати. І скільки таких точок. Не можна ж тільки констатувати факта рецензентові, а й треба обґрунтувати його. Словом, не зможу

⁹¹ Яворський М. „Нариси історії України” – т. 1, - ч. I-II. – Харить, 1923.

обійтися 2 сторінками. Се не значить, що вимагаю платні більшої. Се не грає ролі в моїх очах. Хай комісія експертів платить за дві сторінки, але не стісня в обсягу. О се дуже Вас прошу. Наколи б не згодились, то ліпше мені рецензії не давати.

Я здав IV том до друку. Він присвячений публічному господарству Гетьманщини⁹². Коли вийде в світ, матиму честь надіслати його Вам.

З правдивою пошаною *М.Слабченко*

9. III. 1924.

[НБУ ІР. – Ф. I, № 46240]

27. Д.І. Багалію

[18 липня 1924 р.]

Одеса – Харків

Високоповажаний Дмитро Йвановичу!

Посилаю Вам відзив на книжку Яворського. Можете, якщо знайдете потрібним, виправити сей відзив, особливо там, де не міг я утриматись, щоб шльопнуть розв'язаного автора. Спочатку писалось полюдськи, але після того, як познайомився з відповіддю Яворського Вам, мені нестримно захотілось схопити його за бабусину спідницю і висікти панича. Не стримавсь, вибачте!

Був тяжко хворий, думав померти. Але мужицька натура взяла гору. Але хто зна, наскільки витримаю: не можу винести в нас педагогічного терору й очистительного ізбієнія студентів, бо ж вичищаються найкращі студенти. Не знаю, з ким же доведеться робити, коли всі з іскоркою божою вилетять. Не менш тяжко з професурою, яку затуркали до неможливости. Ніколи я так безумно не жалів, що бідний. Зараз дав би грошей моїм вичищеним ученикам, щоб їхали за кордон вчитись. Та ба! А тут ще чисто контрреволюційна погода: спека до 40 градусів. IV том здав до друку, але не знаю, як скоро вийде він в світ, бо в ГІУ фі(!)нанси.

Бажаю Вам всього доброго. З правдивою й щирою пошаною *М.Слабченко*

Н.В. Вам, певно, доводилося читати про резолюції в справі Василенка й др[угих]. В одній з них говориться, що ніби я виносив резолюцію. Неправильно: я пропонував й зовсім серйозно послати теле-

⁹² *Слабченко М.* Организация хозяйства Украины от Хмельничины до мировой войны. – Николаев, - 1925. Часть I. Хозяйство Гетьманщины в XVII – XVIII столетиях. Т.4. Состав и управление государственным хозяйством Гетьманщины XVII – XVIII вв. – 325 с.

граму Пуанкаре⁹³ про утиски українців в Галичині й Буковині. «Известиям» благоугодно было» мою пропозицію доточити до резолюції Горохова.

[НБУ IP. – Ф. I, № 46237]

28. Укрголовнауці

[20 липня 1925 р.]

Одеса – Харків

Прошу о затвердження двох секцій дослідчої катедри історії культури на Україні: економічно-соціальної історії й історії української літератури. Проект, представлений до Головнауки, передбачав ще секції революційних рухів на Україні та краєзнавства. Але названі секції не можуть бути фактично заведені перше через те, що партійні товариші переобтяжені працею й просто не мають часу; друга – з огляду на те, що в природничій дослідчій катедрі є вже секція краєзнавства під керуванням відомого дослідника – професора Танфільєва. З розмов з останнім виявляється, що в краєзнавчій секції має бути представлена між іншими етнографія, між тим як краєзнавство в катедрі історії України може бути представлено тільки єдиним членом професором Волковим. Більш раціональнішим буде, на мою думку, віднести етнографію до вже існуючої секції, як витворювати фіктивну секцію. Якщо з часом виникла б потреба в витворенню особливої етнографічної секції, тоді можна буде піднести про неї питання перед Головнаукою. Нині ж потреби в цьому не чувається.

Для праці в секціях по економічно-соціальній історії й історії українського письменства закликаю ряд осіб, curriculum vitae яких й списки наукових праць до цього додається. Характерною прикметою обох секцій являється те, що до складу обох секцій входять й дослідники «всеобщники». Їх якраз можна використати, не відриваючи їх від прямої їхньої спеціальності. Отже, по економічно-соціальній секції професор Добролюбський має своїм завданням студіювати історію торгових зносин Англії, Італії з Україною XIX століття; професор Вайнштейн – французької колонії в Україні й французького капіталу в підприємствах степових губернь. Представник всесвітньої літератури – професор Лазурський має студіювати українських письменників в закордонні тощо.

Загальна задача секції економічно-соціальної історії полягає в ви-

⁹³ Телеграма Р.Пуанкаре до НКЗС СРСР Г.В.Чичеріну від 8 квітня 1924 р. про арешт академіка, президента ВУАН М.П.Василенка.

вченню архівальних матеріалів полуденних губернь щодо зародків і росту капіталізму й капіталістичних відношень передстепової України.

Загальна задача секції українського письменства зводиться до студіювання історії української журналістики й письменства тої-ж Степової України протягом ХІХ століття, базуючись на матеріалах цензурного Комітету тощо.

Крім дослідчої праці кафедра провадитиме й педагогічну роботу по підготовці молодих людей з укінченою вузівською освітою до обняття в будучому посад преподавателів та професорів різних вузів. Для цього при ІНО організовано ряд семінарів підвищеного типу, з котрих в дальшому, після випробування протягом року, можуть комплектуватися аспіранти.

Нарешті, треба взяти на увагу виключне багатство Степової України археологічним матеріалом. Після проекту Од[еського] ІНО о заведення дослідчої катедри історії культури України, окремої секції для культури матеріальної не показано. Якщо Головнаука не знайшла б можливим заведення спеціальної археологічної секції, то може розрішено було б завести хоч підсекцію археологічну при секції економічно-соціальної історії.

Зглядно сказаному, кафедра мала би такі відділи. Секція економічно-соціальної історії складається з голови секції, котрим являється нижче підписаний дійсний член – професор Загоровський, й членів-співробітників: Добролюбського, Вайнштейна й Петруня. Секція історії української літератури під головуванням професора Музички, дійсних членів – професора Лазурського й співробітника Герасименка. Підсекція археологічна, на чолі якої стояв би професор Варнеке при співробітниках Семенові й Матусевичу. Аспірантами по економічно-соціальної історії України можуть бути: Рубінштейн М. й Гофман Л., по історії української літератури – Доленко. *М. Слабченко* (1925)

[ЦДАВОВУ. – Ф.166, оп. 12, спр. 7111, а.1, 1зв, 2]

29. Д.І. Багалію

[серпень 1925 р.]

Одеса – Харків

Високоповажаний Дмитро Йвановичу!

В Одеському ГубАрху відбулись великі зміни: усунено зам[існика] зав[ідувач]а Ланге (ібо невеглас великий) й трьох співробітників – Акаринського, Проницького й Мартиновського. Чому усунули, не знаю та й мені до того діла нема. Та серед усунених є

Є.Є.Мартинівський, котрий знає архівну справу й являється добрим робітником. Є.Є.Мартинівський склав невеличке руководство по веденню архівів. Я переглянув цю роботу. Вона, щоправда, не позбавлена дефектів, наприклад щодо повноти, але при цілковитому браку подібних робіт в українській мові буде безперечно дуже пожиточного для практиків-архівістів. Тип брошури т[овариша] Мартинівського нагадує відомі гектографічні лекції Ліхачова. Мартинівський хтів би, аби працю його було надруковано. Одеський ГубАрх не має засобів, та й до того треба, щоб робота Мартинівського получила апробацію Центрархіва. Принаймні мені так здається. Отож, порадив я авторові послати свою роботу до Вас, яко до найкращого знавця архівного діла на розгляд. Якщо Ви, високоповажаний Дмитро Йвановичу, ухвалили б працю Мартинівського й визнали б її гідною друку, то тоді, може, й удалося б видрукувати. Якщо ухвала Ваша буде, то не відмовте направити її офіційним папером до ГубАрха чи ІстПарта. Коли ж не визнаєте працю Мартинівського гідною друку, то хай Центрархів поверне рукопис й без відзива. А втім, як саме зробити, передаю виключно на Вашу ласку.

За місяць-півтора матиму честь надіслати Вам IV том «Організації господарства» (фінансовий стрій Гетьманщини) й «Матеріали по екон[омічно]-соц[іальній] історії Укр[аїни] XIX стол[іття]»⁹⁴ до 1861 р., т.1 (укр[аїнською] мовою): обидві книги набрані вже більше як на половину.

З глибокою й правдивою пошаною *М.Слабченко*

[НБУ ІР. – Ф. І, № 46236]

30. Д.І. Яворницькому

[19 вересня 1925 р.]

Одеса – Катеринослав

Високоповажний Дмитро Йвановичу!

В будучому році я маю приступити до друку 5 й 6-го томів своєї «Орг[анізація] Гос[подарства] Укр[аїни]», котрі присвячуються господарству Запоріжжя. Не можу заокруглити роботи за браком археолог[ічних] даних щодо хліборобства в паланках. Власне археолог[ічний] й до того таких, що стосувались би початку XVIII стол. Друкований матеріал так історичний, як і статистичний та фольклорний, а також наш Запор[озький] архів мені відомі. Недістає саме археолог[ічних] даних, без яких не могу

⁹⁴ Слабченко М.Є. Матеріали до економічно-соціальної історії України XIX ст. Т.1. – Харків, ДВУ, 1925, 318 с.

твердить про с[ільсько]-госп[одарські] культури, їхні розміри й способи обробітку. Дуже був би обов'язаний Вам, коли б Ви знайшли можливим подати мені отсі відомости.

По-друге. В Музеї Поля зберігаються ярма запор[озьких] волів. Може, Ви не відмовили б замовити для мене зробити знімки їх та надіслав би їх нехай мені Музей накладною платежою. Нарешті третє. Чи не доводилось Вам зустрічати Мамаю, за котрим стояли 2-3 гори. Натурально є ще сила-силенна інших типажів, але не смію турбувати Вас. Дозвольте мені чекати на Вашу відповідь й принести задалегідь за неї подяку, як і за ту науку, що з Ваших праць я мав ще від своїх студентських часів.

З правдивою й щирою пошаною *Михайло Слабченко*

Одеса. Мастерська 25, кв. 22.

[ДІМ. – ВФ. – Кн. 84009 / Арх. 19635; Кн. 84010 / Арх. 19636]

31. О.П. Оглобліну

[20 листопада 1925 р.]

Одеса – Київ

Поважаний Collega!

Не завдавайте собі зайвого жалю – Вашу замітку в «Червонім шляху» я читав. Вона не зачеплює ніяких принципів питаннів й тому на неї відповідати не буду. Я до днесь не виконав своєї обіцянки, бо 1) про рецензію на вашу книгу мене прохали аж три органи, так що кожного разу доводилось власне писати наново, 2) не зібравсь переписати й послати через мучительні сердечні болі, що позбавляють мені можливости працювати. Але обіцянок дарма ніколи не даю. Відзив, і до того ж позитивний, буде зроблений. Здається, мені доведеться досить скоро бути в Києві й тоді матиму честь особисто зазнайтись з Вами. Всього кращого. *М. Слабченко*

[ЩДАВОВУ. – Ф.3561, оп. 3, спр. 7, а.12 зв]

32. О.П. Оглобліну

[4 лютого 1926 р.]

Одеса – Київ

Високошановний Collega!

(Вибачте не знаю як Вас на ім'я та по батьку: Олексій Павлович? Олександр Петрович? всюди зустрічаю тільки ініціали). Я сильно завинив перед Вами, але, право, не настільки вже винний, як здавалось би.

Як почав хорити після своїх літніх відвідин Києва, так і до днес не можу очуняти. Зайшло з хворістю так далеко, що я зрієс керування дослідною катедрою, вийшов з неї зовсім. II-й том «Матеріялів» буде моєю останньою книгою, кидаю друкуватись, потроху відмовляюся від лекцій – вже частину здав, тепер здаю ще кілька, а за рік й зовсім думаю кинути назавжди професуру. Сьогодні незадовго до одержання Вашого листа, відхилив пропозицію бути ректором пролетарського укр[аїнського] Ун[іверсите]та, для котрого не мало попрацював. Отаке, як бачите.

Тому дотепер не спромігся послати до «Культури й революції»⁹⁵ своєї рецензії на Вашу книгу й другої для «Од[есских] Изв[естий]». Рецензія на «Прекадпитал[истическую] фабрику» велика, стор[інок] 12 друк[ованого] аркушу відбере. Зпочатку знайомлю читача з станом науки до Вашої книги, потім переказую зміст Вашої роботи, спиняюся на принциповому питанню про своєрідність укр[аїнського] економ[ічного] процесу, куди вношу деякі свої поправки, всі дрібниці опускаю, спиняюся на Вашій величезній ерудиції й даю загальну дуже високу оцінку Вашій роботі.

Може в ближчі дні мене хоч мало відпустить моя проклята хворість, й я тоді хутко віддам «в машинку» й надішлю свій відзив.

Мені присмно, що Ви збираєтесь рецензувати мою книгу. Чув, що й Клименко пише, й Рибаків, й Василенко також. Не знаю, які будуть відзиви. Поки що є двоє: Лебідя й Пархоменка, обидві дуже прихильні.

II-й том «Матеріялів» прийнято до друку, хоч ще сидять над виправленням мови: не зовсім чиста. Я вживаю багато русизмів, а се, бачте, зле. Написано II-й том ще влітку, до моєї подорожи до Києва й тому тільки книга побачить світ. В мене вже не було її, коли я їхав до Києва.

Радий буду побачити яко найскорше Ваші «Нариси». Моя книга мала носити такий же заголовок, але Яворський настояв, щоб замінити його на «Матеріяли». Нахай, байдуже. Виступив він десь проти «Матеріялів», але під час дискусії взяв назад кількість своїх випадів, як мені переказували. Може й не так, не знаю, а може й так. Я[вор]ський мене сильно недолюблює.

В Києві, може, несподівано колись буду. А мені хотілось би й особисто познайомитись з Вами й познайомитись ближше з Вашою університетською роботою, про яку чув багато доброго.

Бувайте здорові й щасливі. З правдивою пошаною *М.Слабченко*.

4. II. 1926.

[ЦДАВОВУ. – Ф. 3561, оп. 3, спр. 7, а.а. 67-68]

⁹⁵ Правильно „Життя й революція”

33. С.О. Єфремову

[15 лютого 1926 р.]

Одеса – Київ

Високоповажний Сергію Олександровичу!

Прошу дарувати, що відбираю Ваш час й труджу. Річ в тім, що давно я вожуся з думкою про заведення в Одесі Наукового Товариства. Вже було все як говориться «на мазі», як зовсім несподівано для мене справа пішла прахом. Кинув я було свою думку й рішив не турбувати Київів. Але життя зробило свій оборот, й я знову прийшов до думки, що Наукове Товариство таки потрібне для нас. Лякаюсь, щоб й на цей раз справа не лопнула, коли ізнов опиниться в ситуації, яка була в Київіві, коли я минулим літом був там. А мо' й гірше ще буде, бо «приятелі» мої працюють на об'єднаному фронті, а я не маю підтримки, не хочучи молодих colleg підставляти під удари.

Отож, знаючи що справу Наукового Товариства в Одесі Ви бережете близько до серця, прошу Вас не відмовити оповістити мене, чи можна сподіватися, щоб Статут, котрий буде точною копією Камінецького⁹⁶, може бути проведений в УАН. Для того, аби не зустрілось перешкод через мене (моє ім'я в деяких колах є одіозним), не фігуруватиму ні в заяві ініціативної групи, ні в яких посадах Наукового Товариства, на чолі якого думаємо поставити професора Гордієвського, якого я пропонував і в минулому році, його заступником може бути професор Лазурський, а секретарем – Копержинський чи Герасименко. Якщо вдалось би провести Статут, то в нас можна відразу пустити секції: історичну, медичну, математичну, природознавчу й бібліографічну та театральну. Спромоглися б й на видання журналу. Роботу зуміємо повести в високому тоні й борзо. Без Вашої допомоги, щоб ще раз не зірватись (не хочу брати на себе ризики), Статут навряд чи вдалося б провести. О неї я дуже Вас прошу.

Відповідь прошу адресувати в Одесу на Майстерську, 25, Михайлові Єлисейовичу Слабченкові.

З глибокою пошаною *М.Слабченко*

15. II. 1926.

[ІА НБУ. – Ф.257, оп. 5, спр. 101, а.1, 1зв, 2, 2зв]

⁹⁶ Тобто Кам'янець-Подільського Наукового Товариства.

нам що, як дурневата. Нале
тепершій вугледарській спо-
собам. Євге Моторадський (на
звато видано при. Н. Козубо-
ва) теж дав дуже пристой-
ний висновок конфлікт, а ово-
димоє з'ясує дещо більше. Знає,
мафіка випустити 2 книги
і дати масел з'ясує бис-
шому числу авторів. Немає
Нає не дубув, що саме мехе
тале тиражув, тиражув. Кри-
тикою Нам (і мітка Кле),
що "Семіон" видаватимуть
на свої франки. Не мимчили
літом Бєсєвєк від Соца-
нама, обидь міні пам'яті
та М. І. Мєрєвськїй таліши,
що вони а міла не мають
того пам'яті дати, бо і мі-г.

У
Велика франки дес права год.
матем. сєрїї оредїїз Коук.
М-ва дїтале. Але дес і год.
сєрїї, де перефарно прєдєтє
мі ф. урєнїки, дєбєлєсї мєк-
дїтєлєвєтї. Не і-тєдїши, не і-
сєрїїкїї. І год вї соцаї сєрїї
мі дє-лєї памї, а "Атмос" -
тале видєвєрїєнєс.
Вїлєз мїї дїтє вєдлїїк Кєн
і Кєлєсє тєлєсє оредїїсєго
мєтєлє. Але тєлєрїєсє нєрєдї
та тєлєрїєсє. І рєвєк, що
нє, мїлєкємєтєвєсїї Сєрїї
Олєксєдрєвїчє, не помїшїєсє,
нє тєрїємєтєвєсїї год. Зєрєт
тєлєсє сєвєдє до дїтєрїї "Мєтє
Крєтїєлєвєсєго", мїї годї
вїлєдїєтєсїї вєсє нєлє Олєкє.
[Мєр. Вїлєдїєсє Коук. М-ва]

Лист С.О. Єфремову

34. О.П. Оглобліну

[16 лютого 1926 р.]

Одеса – Київ

Високоповажаний Олександрє Петровичу!

Як брата рідного готів обняти Вас за листа від 12.ІІ. Про Ваше тяжке становище в ІНО я знаю не відтепер. Colleg, подібних до Ваших, і в нас повно. З ними воюю й довоювався до страшної хворости серця. Болі все ростуть. Тай як не рости, коли напр[иклад] в сих днях в мене зачинили після ловких комбінацій трійки наших преподавателів, до речі українців (2 з сильно підмоченою репутацією), всі семінари (по ек[ономічно]-соц[іальній] іст[орії] Укр[аїни], іст[орії] укр[аїнського] письм[енства], укр[аїнській] мові й іст[орії] рев[олюційних] рухів на Укр[аїні]). Мене лупили в Правлінню 2½ години, й я був весь ніби в пропасниці.

Семінари йшли чудово. Й тепер коло 40 чол[овік], закінчивших ІНО, лишаються за бортом. Вважайте, мої виученики всі істор[ики] матеріялісти, чимало з них з комуністичною ідеологією й до того всі

учителюють. Просто на стіну готів лізти.

Главковерх Яворський? Та він-же, не доставши через мій відзив премії за свої «Нариси» (ч.1), хтів провалити мої «Матеріяли». Їх відстояв М. Грушевський. Це ж Яворський настояв на написку «Матеріяли» – книга мала називатись чи «Лекції», чи «Нариси». Деж той самий Яворський зараз гальмує мій II том «Матеріялів». В яких Ви відношеннях з хитрим галичанином, не знаю, але з-за Вас я мав суперечку з харківлянами, котрим доводив, що балаканина про Вас – чепуха, яка свідчить про «невежество» Яворських. Я був на фронті всю війну, працював багато в підпіллі, але ніде, серед самих великих небезпек, не почував себе так тяжко, як в “ученой среде», в оточенню вчених філістерів.

О, на Вас скаржились мені. Але я запитував в ображених ідіотів, чи багато Вас слухає студентів, чи захоплюєте їх роботою, чи йде добре семінар й просив пояснення, як Ви, такий страшний чоловік («положительно мучит студентів!») присвятили свою книгу нікому іншому, як семінарові⁹⁷ Доходило мені до вуха, що й над Вашими семінарами висів меч. Не знаю, чи врятували Ви їх.

Найбільш неприємно, що доводиться воювати з нікчемностями в роді київського Грушевського Нуля (Гр[ушев]ський О.). В них ні вогню, ні любови до науки, ні здібностей. Є тільки підсижування, сплітки, доноси. Я знаю, товаришу, Ви зовсім молодий й, оперуючи з фактами, не зовсім легко розбираєтесь в людях. Приглядайтесь до двоногої й самої страшної тварини та образуйте коло себе фронт, фронт впливових людей, для підтримки молодих. Моя помилка, що в себе не витворив фронту, а молодих colleg під вдари підставляти не хочу, недобре. На ДВУ нажимайте, але ні під яким видом рукопису не беріть: то було б водою не на Ваш млин. Але не перегинайте палки, щоб не стати ізольованим.

Можу сказати певно, що нікому не повернути нашої дисципліни з того шляху, на котрий (то є правда) ми з Вами її поставили. Ми молода ткань, котра випирає стару, хоч і заслужену. Ми – революція, а старі – архів, котрий ми ж й студіювати будемо да студіюєм. Тяжко нам, бо нам не дають можливості готувати собі помічників. Ми даємо філософію й метод, а ті пани займаються нагромадженням фактів. Куди їм? Вони натравлюють й нацьковують нас одних на одного, коли не вдається чогось іншого зробити. Не даватимуть ходу – й се не страшно. Буде навіть весело, коли б все-таки фронтами давати їм бої.

⁹⁷ Працю О.П. Оглобліна „Очерки истории украинской фабрики. Предкапиталистическая фабрика” (К., 1925), присвячено семінару економічної історії України, лекції в якому він читав у Київському інституті народної освіти.

Вони не страшні, як армія, що вже розклалась. Чепуха! Главковерхи Яворські теж без нас не обійдуться, бож вони родились в революції й можуть складати свої хрестоматії з наших, а не старих робіт. Тільки б оте, моє прокляте серце не боліло й не мучило.

Тепер до Ваших завважень. Безперечно, Ви праві, що нашу недавню (та й давню) минувшину треба опрацьовувати на фоні власне всесвітньої економіки й політики. Але ми можемо тільки поки що ставити цю проблему, бо перебуваємо в стані первісного нагромадження матеріалів, маємо період екстенсивної обробітки, становимо віхи, котрі доведеться, може, не раз й переставляти. Дещо в цій справі я даю. Небагато, але що ж робити: старі не дуже то наробили, навіть старинну добу не зуміли освітити по людські. За відбиток про Самовидця⁹⁸ дуже дякую. Послав я на відшукання премії V-й том «Орг[анізації] госп[одарства]», присвячений Січі⁹⁹ Чи одержу що, не знаю, а зміст її такий. Січа – рід військової диктатури над вольностями; в XVIII ст. вона розкладалась, виділивши стариків в своєрідних феодалів, котрі (horribile diktum)¹⁰⁰ завели в Вольностях ... кріпацтво. В посланій книзі розглядаю господарство самої Січі, себто в умовах військового права, ставлю до гори ногами всю традицію, перекидую Яворницького з Груш[евським] М. й т[ому] п[одібні] озорства, на які й здібний вчений-більшовик (хоч я не партійний після 1920 р., до того ж, був ще д[о] н[едавніх] п[і]р ще й незалежним). З нетерплячкою чекаю на Вашу рецензію й постараюся якомога скорійш пустити свою.

З товариською пошаною *М.Слабченко*

Н.В. Зі старих зійдіться з Василенком, який мусить бути доброзичливою людиною.

[ЦДАВОВУ. – Ф. 3561, оп. 3, спр. 7, а. 9-11 зв].

35. С.О. Єфремову

[20 лютого 1926 р.]

Одеса – Київ

Високоповажний Сергію Олександровичу!

Статут в 3-[х] примірниках з відповідною заявою до ВУАН мною відіслано рекомендованим листом на ім'я Савченка, котрий ласкаво внесе його в ріжні «вступаючі» та «вихідні» й проробить всякі канце-

⁹⁸ О.П. Огдєблін „До питання про автора Літопису Самовидця” // Записки історично-філологічного відділу Всукраїнської Академії Наук. – К., 1926. – Кн. VII – VIII. – С. 181-196.

⁹⁹ Тепер рукопис в ЦДАВОВУ

¹⁰⁰ Страшно мовити!]

лярські операції. При Вашій допомозі таки матимемо Наукове Товариство. Зі свого боку, гарантую випуск 2-х книжок «Записок» кожного року, принаймні по 2 секціях. Коли б мені вдалося ще закрутити одеських гартованців на видання хоч би 1-ої книги на рік, так само як плужан, то було б он як добре.

Трохи володіючи, як аматор, розуміється, віршом й прозою, готів вступити в число членів хоч би обох асоціацій, котрі по-дурному централізовані. Може так й зроблю. А постійний випуск періодичних видань, як би вони рідко не виходили, має для Одеси величезне значіння: борюся за українізацію «Театральної тижня», але поки без усякого поспіху, тим більш, що ладу, згоди, якогось порозуміння серед українців (наша старинна історична риса) нема, а ріжні пройди, що вчора глумилися над всяким проявом українства, пописалися нині в невиносимі українці й зклали, якщо угодно, специфічний українт-рест, який не дає нікому дихати: письменники все пишуть, все пишуть... На жаль, з такими ловкачами рахуються, бо в них є «фронт», котрий вмить обертається в «афронт» й т.д. до безконечности. В Науковому Товаристві, думаю, до гризні не доходить, бо праця в Товаристві грошей не дає й не зв'язується з посадами.

За теплового листа від 19. II. Сердечно дякую, а вся Науково-методична Комісія дякує за поміч в справі заведення в Одесі Наукового Товариства. Не смію відбирати Вам час. З правдивою пошаною
М. Слабченко

[ІА НБУ. – Ф.257, оп. 5, спр. 101, а.3, 3зв, 4]

36. О.П. Оглобліну

[23 лютого 1926 р.]

Одеса – Київ

Дорогий Олександр Петрович!

Ваш лист мене сильно схвилював. Я просто потянувся до Вас, як до рідного. Ті ж самі рани і в мене. Тому, певно, ми так скоро знайшли спільний «язик». Прекрасно розумію Вас й Ваше утруднене становище. Але саме се спонукає мене втримати Вас від заскорення кроків. Ви, як й ваш покірний слуга, очевидно й запальні на вдачу. Звідси в мене принаймні й походили мої помилки. Ланцюг, що протягнуто проти Вас, на ділі зовсім не страшний. Вирвавши одне кільце, можете пірвати весь. Не хочу називати імен того ланцюга. Але Ви ні на одне не вважайте. Не варт. Вони такі справді нікчеми, коли в запасі мають тільки ошуканне. Станьте вище.

Правильним буде, й доцільним безумовно, коли Ви десь в Нестора-Літиписця подасте доповідь про всі книжки «України» за 1924 – 25 рр. Ніякої задержаності, а спокійний, солідний, «об'єктивний» доклад. Він змусить розкласти фронти: М.Грушевський подасться трохи до Вас, а Яворський відхилиться від Михайла Сергійовича, бо «Україна» – лютий ворог для Матвіїв Івановичів. Прекрасно, що з Миколою Прокоповичем [Василенком] в Вас добрі стосунки. Зміцніть їх. Старий – хороша людина й підтрима при нагоді. Зпочатку, мо', не сильно, але далі – сильній. «Лиха беда начало, а там образуется».

Закидають Вам російське походження й відсутність українського стажу? Ото дурні. Невже росіянин не може, не сміє цікавитись українською минувиною? Стаж в національній справі не є доказом якихось чеснот. Яка убога Одеса, але і в нас таких раритетів, як Ваші вороги з національним стажем й монополією на все українське, немає. Такі претенсії просто глупі. Не звертайте жодної уваги, «полают и отстанут». Ваші роботи вже фактом своєї появи затулять роти.

Цікавить мене справа, кому надіслано буде Ваші книги для рецензування. Ріжні міркування мої приводять до думки, що мусіли б бути надіслані мені. Коли б навіть двом, в тому числі Остапенкові (клоун!), справа з преміюванням безумовно виграна. Ах, як би я хотів побачити витягнуті фізіономії «фронта». Але саме се змушує мене не посилати мого відзиву до VII кн[и]ги «Записок». Мимо того, посилка моєї рецензії до тої ж книги, де надруковано Ваш відзив на мене, незручна. Хочете в «Життя й революцію» чи в інший журнал – я готів. Готів навіть не посилати до «Культури й революції» коли справа стояла б так, що треба було б поспішати (Ви знаєте, що рецензію написано для «Культури й революції», про що маю вже докір редакції).

Якщо розживусь на гроші, то десь на Великодніх святах чи квітньових вакаціях приїду до Києва вияснити ряд справ з Грушевським й др[угими]. Тоді дозвольте завітати до Вас, щоб особисто зазнайомитись й сердешно, по-товариськи кріпко-кріпко потиснути Вашу руку.

Всього найкращого, Олександр Петровичу. Ваш *М.Слабченко*

Н.В. Відчиняти думаю в Одесі Наукове Товариство, послав до У.А.Н. все що треба, обіцяють підтримати й, думаю, підтримають, бо обіцяв поміч Єфремов, людина дуже гарна.

М[ихайло]. С[лабченко].

37. С.О. Єфремову

[25 лютого 1926 р.]

Одеса – Київ

Високоповажний Сергію Олександровичу!

На масницю мені довелося несподівано побувати в Києві. Мав думку й намір конче зайти до Вас, щоб подякувати за ваше тепле відношення до Одеського Наукового Товариства й проведення його Статуту. На жаль, мені довелося також несподівано й від'їхати, як й приїхати. Отже, хоч в листовній формі, засилаю Вам найщирішу подяку за поміч, подяку, якою обов'язані Вам всі члени Наукового Товариства.

З глибокою пошаною *М. Слабченко*

[ІА НБУ. – Ф.257, оп. 5, спр. 101, а. 5]

38. О.П. Оглобліну

[26 лютого 1926 р.]

Одеса – Київ

Дорогий Олександрє Петровичу!

Після того, як ми розійшлися біля «України», я бачив Михайла Сергієвича з котрим мав бесіду понад годину. На чисто товариський ґрунт розмови ніяк не можна було звести. Очевидно «повіяло новими вітрами», бо в мене від попереднього дня лишилось вражінне таке, що розмова мала в нас провадитися в інших тонах. Михайло Сергієвич підкреслив ніби «вскользь», мимохідь, що все залежить від пленума цілої секції історичної УАН. При такому положенні речей я не знайшов можливим називати Ваше ім'я, аби не поставити Вас в непевне становище. Висновків не можу жодних робити ні за, ні проти, щоб бува не помилитись. Може з часом, хоч шляхом листування з Михайлом Сергієвичем (я з ним листуюсь хоч нерегулярно) пощастить пролягти більш світу на піднесену Вами справу. На Вашому місці я б не йшов би «на пролом», бо така тактика могла б утруднити Ваше становище в секції громадських течій: академіки хоч собою гризуться, але вони як «свої люди». Отже, чим більше виявлено буде Вами витримки, тим більше буде корисно для Вас.

В нашому ІНО зайшли великі новини: ректора Єліна усовують, призначають на його місце когось іншого. В зв'язку з тим, можуть пройти різні зміни й що до адміністрації взагалі. Сьогодні писатиму [Віктору] Барвінському, запитаю його й про долю Вашої книги. Справи з докторатом не закладайте в довгий ящик.

Всього кращого. Ваш *М. Слабченко*

[ЦДАВОВУ. – Ф.3561, оп. 3, спр. 7, а.5, 5зв, 6, 6зв]

39. О.П. Оглобліну

[28 лютого 1926 р.]

Одеса – Київ

Дорогий Олександрє Петровичу!

Наскільки мені пощастило довідатись, нічого крім життєпису, зписку праць і самих праць та заяви на ім'є уповноваженого Головнауки по керуванню дослідчими катедрами професора Дмитра Костянтиновича Третякова не вимагається. На розгляд дається місяць й після того призначається публічна оборона, отсе й весь порядок.

Доповідь Негг-Моусе¹⁰¹ мене зацікавила. Сумнюсь, щоб вона появилася в «Культурі й революції» в вигляді, в якому читалась. Безперечно, її буде перероблено подвійно. Герр Мойзе її в Києві загострять що до мене, й про Вас напише якусь капость, а то й зовсім опустить, про Багалія зм'якшить свою оцінку, Яворського прикрасить. В «Культурі й революції» все се буде ще збільшено й доведено до нас з Вами до лайок, про Багалія – до чемності, про Матвія Івановича до чистих компліментів. Але саме се й поведе до розривки г[ер] Майзе з Михайлом Сергійовичем. Коли ж Ваш проректор¹⁰² не захоче рвати з Михайлом Сергійовичем, то він своєї доповіді в «Культурі й революції» не надрукує. Беручи на увагу, що Михайло Сергійович менш має значіння в Матвія Івановича, треба думати, що проректор піде таки на друк. Сим він себе вб'є, бо Матвії – переходящий кубок, а Михайло Сергійович – тверда величина.

Відповідати на доповідь треба й зараз. В 1-му Відділі може бути прочитаний доклад яко ряд заміток з приводу доклада Герр Мойзе. Липинського особливо під оборону не можна брати (емігрант!), але конечно похвалити варт його «На переломі», «Z dziejow Ukrainy», «Данила Братковського». В Липинського куди більш знанків, такту наукового, марксистського нюху, ніж в проректора. Багалій – 2-3 легкі штрихи такого роду, що Дмитро Іванович не потребує особливої оборони, його ім'є говорить само за себе. Про Матвія варт згадати й до того більш-менш з співчуттєм щодо підходу (Матвій стане тоді на Ваш бік приблизно на 45°). Щодо мене й до себе, то тут нічого не можу порадити.

А все-таки г[ер] Майзе – дубина. Та ми ж наскрізь оригінальні, а не компілятори! Не ображаюсь, коли мене зараховує проректор до компанії Багалія, юридичність визнаю, згоден, що є й факти, згоден що нема ярко вираженого марксисту (в мене є відхили, наприклад

¹⁰¹ Осипа Гермайзе.¹⁰² Осипа Гермайзе.

вчення про недержавні народи й т[ак] д[алі]) – йду своїм шляхом, протестую і щодо традицій Новоросійського університета, або що працював «з доручення»: нічого подібного. Я писав роботу на медаль й чим же винен, що її не писав герр Мойзе. Про себе пишуть з самоповагою й небагато – незручно.

Щодо Матвія, то я надішлю до 1-го Відділу свій відзив на його «Нариси», а разом рецензію й на «Фабрику» Вашу, може подам їх до «України». Все буде в акураті й зроблено по-людськи. З г[ер] Мойзе особливо не заїдайтесь особисто, він самого себе з'їсть сам, й видимо не довго на те чекати: не допоможе що він про – фе! сор!, що він про – ректор, бо дослідник мусить ще бути й апостолом, чого в нього й нема. Дуже добре було б Вам подати якусь невеличку розправу до «України» й – все таки! прочитати про неї: треба таранити китайські мури! Вперед, дорогий Олександрє Петровичу. Може десь весною здибаємось не тільки в Одесі, але й у Києві.

Ваш *М.Слабченко*

ЦДАВОВУ. – Ф.3561, оп. 3, єпр. 7, а.3, 3зв, 4, 4зв]

40. С.О. Єфремову

[28 березня 1926 р.]

Одеса – Київ

Високоповажний Сергію Олександровичу!

Завтрашнього дня йдемо вже реєструвати Наукове Товариство до адміністративного Відділу. На голову обрано М.Й. Гордієвського, в заступники проведено Б.В. Варнеке, в секретарі пройшов В.Я. Герасименко. Секцій відчиняємо три: історико-філологічну (голова В.Я. Лазурський), природно-математичну (голова Талько-Грінцевич) й соціально-економічну (голова Є.О. Загоровський). Протокола й *circula vitae* надішле до УАН президія, як тільки буде зібрано всі ті папери. Кращезнавчої секції не буде, бо ж в Одесі існує спеціальна Комісія кращезнавства, педагогічну секцію складемо пізніш. Можемо організувати ще комісію медичну та мистецтв. Її організуємо. Але з тим поки можна зачекати. З місця в кар'єр мусимо зав'язатися з судом, висіляючи одного пана з будинку Державної бібліотеки – тоді в нашому розпорядженню буде 2 кімнати й т. д.

Але я не наважився б турбувати Вас сими відомостями, бо ж всі їх буде подано (хоч пізнійш) до УАН. «Иное его волновало». Бачте, шановний Сергію Олександровичу, в мене є думка завести семінари підвищеного типу при кожній секції. Так от не знаю, чи маємо ми на се

право. Потім того можна завести, щоправда, суррогат Археологічного Інституту, в виді, наприклад, однорічних курсів архівно-археологічних. Але чи можемо, чи дано нам таке право? Ще далі важно було б при Науковому Товаристві закласти і впровадити в життя приступного для всіх, з маленькою платнею в розмірі наприклад 1-2 крб. на місяць інститутика українознавства (історія української літератури, історія української критики, історія української журналістики, історія української мови, історія економічної думки на Україні, історія громадських вчень й т. д.) зі строком навчання теж 1 рік. Чи маємо ми на се право? А коли маємо, як піднесені точки оформлювати щодо УАН.

Дуже просив би не відмовити оповісти мене в сій справі, щоб не гаячи часу, заходитись над переведенням наших думок в практику. Сили, щоб перевести все сказане, у нас знайдуться, енергії не забракне. Вашу відповідь і вказівки прошу заадресувати мені (Мастерська 25), бо я охоче на себе прийняв се й такі задачі допомогли мені не ввійти до складу Ради. Заходжуюсь над придбанням для нашого Наукового Товариства маленької друкарні та літографії (остання для друку лекцій, якщо архівно-археологічні курси та Інститут українознавства будуть УАН дозволені).

Вибачте, що відбираю Вам час. З глибокою пошаною
М.Слабченко

28. III. 1926.

P.S. Сьогодні в нас відкривається й Одеська філія Асоціації Сходознавства.

[ІА НБУ. – Ф.257, оп. 5, спр. 102, а 1, -Ізв, 2, 2зв]

41. О.П. Оглобліну

[8 квітня 1926 р.]

Одеса – Київ

Дорогий Олександр Петровичу!

Ваш останній лист й для мене проляв немало світу. Ви праві, що перед публічним засіданням г[ер] Майзе робив доповідь в якомусь близькому колі. Се не просто льогична думка, а безперечний факт, на що я мав натяк в розмові з М[ихайлом] С[ергійови]чем. Тепер сей натяк вияснився зовсім. Скажу більш. Очевидно мого листа про – фе! сор! Гермайзе показав М[ихайлу] С[ергійовичу] й той лишивсь незадоволеним, бо в нас раптом перервалось ділове листування. Наївні люде! Та скільки вгодно можуть вони гецькатись, нічого не виjde. Які вони економисти? Які вони соціологи? Які вони марксісти? Та там далі збіранини матерія-

лів й легенького прагматизму нічого при всьому бажанню не знайдеш. Вони не мають школи, й не витворять її бо в них «нет зубей». Тому то й лишається тільки метод шельмування. О.Вишня писав: «всякі запахи бувають». Очевидно треба думати «й методи».

Цілком ухвалюю, що написали до Головнауки, хоч толку від Дм[итра] Ів[ановича] особливого не чекаю: «кряхтит и жметсся, жметсся и кряхтит». Про історіографію сучасну робіть доповідь і в кінці квітня, прекрасно буде. Чудово, що Вашу кандидатуру підтримує Академія. Коли б се оформити, було б чудово. З сим треба поспішити, бо г[ер] Майзе поклопочеться, коли не поклопотався вже. Робити се треба делікатно, бо «домініон Груш[евськ]их», як назива їх Клепацький, може справу зіпсувати.

Рецензію в сих днях надішлю до I відділу УАН, прохаючи вмістити в 9 книгу. «Червоний шлях» помре. В «Життє й революцію» послати можу коротку рецензію, але се суто літературний й, думаю, навряд вмістять. На всякий випадок пошлю. Що «Україна» переходить на самоокупаємість, то, на мою думку, тим більш варт говорити про неї, конешно говорити. На капость й вибрики красиво відповідати діловою тактовою витриманою доповіддю: ми не рахунки зводимо, а займаємось наукою. Просто чудово виходить!

Про попередній відзив спеца для дострокової дисертації не знаю. Міркую однак так, що відзив Мик[оли] Прокоповича не помішає. Отже через се забирайте в нього відзив, не вагаючись, й надсилайте до Одеси разом з всіма іншими документами.

До днесь ні слуху, ні духу про долю мого V тому, не можу навіть дізнатись, кому дано його на відзив. Пройшло часу від дня посилки вже 1 ½ місяці, починаю думати, що ніякої премії не дістану. Рукопис ні в Дмитра Івановича, ні в Миколи Прокоповича. В Михайла Сергіївича? В Яворницького? В Яворського? Більше ні в кого. Може в г[ер] Майзе? В такому разі ніхто з них премії не присудить. Ваша книга, видимо, в Барвінського, бо на мої запити в листах він обходить се питаннє. Се дуже гарна людина.

Поки ж що, пока там доноси пишуть, ми одне скажемо: «Хай живе Жовтень в українській історіографії!»*

Ваш М.Слабченко

[ЦДАВОВУ. – Ф.3561, оп. 3, спр. 7, а. 1, 1зв, 2, 2зв]

* Далі – нерозбірливо.

42. О.П. Оглобліну

[10 квітня 1926 р.]

Одеса – Київ

Дорогий Олександрє Петровичу!

З Вашого останнього листа бачу, що знову Ви розхвилювалися. Не варт[о], абсолютно не варт[о]. Мені здається, що Мих[айло] Серг[ійович] рішучо губить ґрунт під ногами й, коли зараз в нього ще є щось спільного з г[ер] Майзе, то незабаром вони глечик розіб'ють: «Брехнею світ обійдеш та назад не повернешся». За Мих[айлом] Серг[ійовичем] нема опори в Київському громадянстві, нема його і серед харківлян. Тепер він, заплутавшись між Нулем і г[ер] Майзе, шукатиме де-сь инде собі підпори. Не знайде. Отже будьте певні, що незабаром ті часи, коли чи М[ихайло] Серг[ійович], чи О[сип] Ю[рійович] стануть шукати заприятення з Вами. Вони на Вас накидувалися, але вийшло так, що не тільки І-ий джентельмен Київа Серг[ій] Ол[ександрович] Єфремов й І-ий Від[діл] Акад[емії] Наук, але цвіт укр[аїнської] думки «Слово» на Вашому боці. Ітак, духом не падайте а ні в який спосіб.

Про преміювання Вашої роботи не клопочиться, а що дотепер нічого не чуєте, то тому, що її ще нікому поки що не надіслано. Рецензуватиме її чи Барвінський, чи я, се б то в обох випадках премія буде. Що до Вашої заяви в докторат, поки що не дістав нічого ні я, ні Загоровський, який є на Вашому боці. Це діло очевидно в ближні дні виясниться. Ні я, ні Загоровський з відзивом своїм не тягтимемо, і в травні Ви будете доктором. Рецензію пошлю до 2-ої книги Зап[исок] Акад[емії], бо «Культ[ура] і Революція» щось загадкове собою зараз представляють. В «Жит[ті] й рев[олюції]» О[сип] Ю[рійович] не представляє собою командира, знаю напевно, грушев'янство не завжди допомагає. Митар Матвій¹⁰³ на 1½ міс[яці] в Вас! Потім має бути на літо в нас! На 3-у місяці командировки даються тільки в виключних випадках. Не зхилений думати, що він зовсім усовується, а от що він дістане вищу посаду правдоподібно. Не певен, студії в них – чи ж се Митар, очевидно готується обняти посаду Нарком'у над архівами! Таку посаду мають завести. То-то почнуться справи. Але й се пустяки. Саме головне спокій й витримка, тов[аришу] докторе!

Два слова про мене. Мій рукопис в Києві, знаю в кого, он знаю й те, що хтять мені зробити капость й поки що не наважуються, може й

¹⁰³ М.І. Яворський.

не наважуються. Се, натурально, між нами. Незабаром в Одесі має бути Ф.Савченко.

Ну, поки всього доброго, дорогий мій товаришу.
Ваш Слабченко

[ЦДАВОВУ. – Ф. 3561, оп. 3, спр. 7, а. 29-30 зв].

43. О.П. Оглобліну

[18 квітня 1926 р.]

Одеса – Київ

Дорогий Олександрє Петровичу!

З Матв[ієм] Іван[овичем] треба зараз же ввійти в порозуміння. Коли він був начальством, до якого не було приступу, в нас через се, було стримане відношення до нього. Зараз він наш collega, котрий належить до одного й того ж марксистського фронту, й ми повинні допомогти йому утвердитися. Так й кажіть йому. Але ведіть лінію умненько, зайвого не говорячи. Поки приїде Дм[итро] Ів[анович], справу повинно зробити всю, принаймні в чорновій частині. М[атвій] І[ванович] зостанеться в Києві на чолі Марк[сівського] Ін[ститу]ту¹⁰⁴. Порозумівшись з ним (а він у Києві аби зорієнтуватись й прикидується простачком, розшукуючи М[ихайла] Серг[ійовича], що вже, як видно, йому й пощастило зробити), незабаром будете введений до Інституту Марксознавства. Майте на увазі, що з сього схоче скористатись Гермайзе, аби щось відірвати від Вас для Ол[ександра] Груш[евського]. Не бійтесь, що він ніби хоче зараз зіпхнути Вас, то він для себе стелить доріжку, бо лишатись йому в Києві при президенті УАН Дм[итрові] Ів[ановичеві] не випадає¹⁰⁵. Він підсказує шлях, на який для нього має ступити начальство. Хіба Ви певні, що Вас тільки рекомендується перевести до другого ІНО? Ось нехай собі й їде, й тоді Ви відмовитесь від [факультету] Соц[іального] Вих[овання]¹⁰⁶ для Ол[ександра] Груш[евського] ради ослаблення ворожого табору. Се страшно зручно мати коло себе мало обдарованого конкурента! Думаю, що незабаром той-же Гермайзе буде вже шукати в Вас ласки, як тільки довідається, що з Матвієм в Вас наладилися добрі відношення. Але не піддайтесь на вудку, коли корчтите скорбне

¹⁰⁴ Українського інституту марксизму-ленінізму, створеного 1922 року в Харкові, Київської філії.

¹⁰⁵ У 1926 році більшовиками виношувалися плани обрати Д.Багалія президентом ВУАН.

¹⁰⁶ О.Оглоблін був деканом факультету соціального виховання КІНО.

обличчя. Схилений я думати, що з нього нині не вдоволений М[ихайло] С[ергійович], бо вертихвіст сильний лише брехнею, а такі-то М[ихайлу] С[ергійовичу] не потрібні. З Дм[итром] Ів[ановичем] відверто поговорить про фронт, не таївши нічого, щоб противники не внесли баламуту.

Що зкоїлося у Києві, не знаю, навіть не можу догадуватись. Ви досить глухо висловлюєтесь в останньому листі. Чому незабаром має виявитись до мене справжнє відношення М[ихайла] Груш[евського]? В чім саме річ? Мої відношення з ним в письмовій формі рівні. Я знаю, однак, що він до мене ставиться не зовсім добре, знаю напевно. Не пише всього, навіть, коли хочете, ніби йде назустріч, але в той-же час, як до мене доноситься, усюди підриває мене. Зхилений я думати, що й особисто на нього зробив погане вражіння: се відчувається. Більш усього не по душі йому моя незалежність, яку він очевидно визнає страшним гріхом, ледве не безумством. Се не мішає мені бачити в ньому людину з диявольською працездатністю, європейським кругозором, великим організ[аторським] хистом и т[аке] і[нше]. Він мені не давав би ходу, ніколи й не дасть. Що М[ихайло] С[ергійович] затіва проти мене, не знаю. Знаю одне, що коли він мене задавить, то се буде шкодою для усього нашого фронту, а Ви особисто не зможете мені допомогти. Й не треба буде сього робити, щоб собі не нашкодити. Строго між нами, се М[ихайло] С[ергійович] мій рецензент. Як се не кумедно, але думаю, що власне він буде президентом¹⁰⁷, а не Дм[итро] Ів[анович]. В усякому разі найбільш зле доведеться в київській канітелі. Не дарма ж всі кияни, за виключенням Вас, замовкли щодо мене: перед бурею! Ну, та якось то буде!

Всього кращого. Ваш *М.Слабченко*

18.IV.[1]926.

[ЦДАВОВУ. – Ф. 3561, оп. 3, спр. 7, а. 26-28 зв]

44. О.П. Оглобліну

[21 квітня 1926 р.] ✓

Одеса – Київ

Дорогий Олександр Петровичу!

За останні два-три дні я довідався про такі речі з боку Яворського що до мене, що в мене абсолютно немає охоти мати з сим паном що-сь спільне. Там, де буде він, я не можу бути й не буду. Двадцять років во-

¹⁰⁷ М.Грушевський у 1926 році був одним з претендентів на посаду президента ВУАН.

роже відношення до мене з боку М.Грушевського [краще], ніж спільна лінія з Яворським. Тому в його борні з де-ким з УАН я участі не братиму. Що саме вплинуло на мене, розповім при особистому побаченні.

Чи дістали Ви мою рецензію? Чи не хтіли би, аби я вніс до неї які поправки й які саме? Зроблю з охотою, якщо се не буде мати принципового значення.

Чи послали Ви свою заявку про оборону дисертації й коли? Мені до днесь ніхто нічого не говорить. Не шлють й з Головнауки Вашої книги. Чи не рука тут Матвія? Все ніби гладко й добре, які-сь незримі підводні камені усюди відчуваються. Подумайте.

Вашої рецензії теж не дістав, хоч он-коли вона могла б бути в мене. В 2-му вип[уску] «Вістей Одес[ької] Ком[ісії] Красзнавства» є стаття Фаса (пр[иват]-доц[ент] з киян, учень Каткова) на 3 томи «Орг[анізації] госп[одарства] Укр[аїни]», написана на спеціальне замовлення погромити мене до щенту. На кінці статті автор не витримав таки тону.

В Одесі гостював нещодавно Ніковський, котрий за обідом в мене переказував, що «Слав'яне» ставляться до Вас дуже добре.

В нас зараз гостює Ф.Савченко, котрий сьогодні в будинку вечних робить доповідь про Ком[ісію] Заходознавства при УАН. В мене він ще не був. Може й не зайде, якщо недовго буде тут.

За мене прийнялись тутешні приятелі Матвія. Витворилась така обстановка, що хоч тікай.

Чи бачили Ви «Київ й його околиці»?¹⁰⁸ Така дорога й така малоцінна по-суті книга.

Чи не могли б Ви обережненько довідатись, що саме трапилось відносно мене з боку Мик[оли] Прок[оповича] й Серг[ія] Олекс[андровича]. Нічого не вмю зрозуміти. Всенький час і тут ніби йшло все гаразд, але нині й в сій царині якісь запинки.

Всього кращого. Ваш *М.Слабченко*.

[ЦДАВОВУ. – Ф. 3561, оп. 3, спр. 7, а.а. 25-26 зв.]

45. О.П. Оглобліну

[23 квітня 1926 р.]

Одеса – Київ

Дорогий Олександрє Петровичу!

Ви вже, певно, дістали мого листа, в якому сповіщаю Вас про те, що Третяків переслав мені і Ваші папери й книги. За 2 тижні мій відзив буде готовий й переданий Третякову, котрий вже й оповістить Вас

¹⁰⁸ Порайонний збірник Історичної секції ВУАН.

про день оборони дисертації. Докторський ступінь за Вами забезпечений. Вам з цього приводу нема чого хвилюватися.

Останній Ваш лист приніс мені багато несподіваного. Ясно бачу, що Дм[итро] Ів[анович] [Багалій] обов'язково хоче [відправити] в Київ Матвія [Яворського], котрий й сам, без сумніву, буде в Києві. Дм[итро] Ів[анович] вагається, бо з досвіду знає, наскільки легко працювати з Яворським, котрий в Академії витворить фронт. Він його вже витворює. Він дотримується «теорії сдержек» й тому погодився й на президентство Мих[айла] Серг[ійовича]. Грушевський не перелякається призначення: останній його виступ свідчить, що він справді відкидає свою минувшину. Отож, оскільки ми волимо мати ворогом М[ихайла] С[ергійовича], ніж запобігати ласки в М[атвія] Ів[ановича], оскільки й останній бере се на увагу. Взв'язавши ж в око, що надто страшний, як М[атвій] Ів[анович] підривав під нами ґрунт й, треба признатись, робив се не зле, то через се йому, як видно, нема особливої рації зараз воювати за нас: ми не академики, а я до того, ще й десь на одшибі в закинутому ІНО. Через се, думаю, що М[атвій] Ів[анович] ізнову почав не зовсім гарну гру. На Дм[итра] Ів[ановича] сподіватись не можна: він й хоче, та не може, (М[ихайло] С[ергійович] може, але не хоче!). Отже, листуватись з ним в справі фронту теж нема рації. І вже те, що Матвій ведеться «ні шатко – ні валко» показує, що в нього є довгі думки. Ось чому я рішучо відходжу, радячи й Вам не форсувати подій, не робити притисків, а більш щільно зв'язатися з Сер[гієм] Ол[ександровичем] [Єфремовим] та Мик[олою] Пр[окоповичем] [Василенком].

З розмов Ваших з М[атвієм] Ів[ановичем] бачу, що він до Вас не перестав ставитись вороже, змінив лише тактику хіба. Хитрий галичанин крутить! Що саме він стелить доріжку Гермайзе й той про себе дбає, ясно з подорожи Матвія до Ленінграду, де перебуває великий прихильник Матвія Рибаків. Зважте се. Гермайзе нічого не писав, але мені відомо, що написати збирається. Знаю, який лютий був Матвій з його рецензії. І то дуже зле, що Матвій маніфестує свою прихильність до мене. В Одесі Яворський буде, тут для нього готують дачу на все літо, купатимуться в морі, щоб набратися сил.

Перетворення Академії мене не може особливо цікавити. Мені до того нема діла. Нехай хоч всі відділи зіллються, чи виникнуть нові, хіба від того що міняється в мойому становищу? Що Ол[ександр] Груш[евський] стане академіком, не сумнюсь ні на хвилинку. Було б кумедно, коли б стало инакше. Але ізнову й до сього мені нема діла. Інша річ, коли б я претендував на щось подібне. Але я не претендую ні на що. Я знаю своє малюсеньке місце та й тим тягочусь он як. Про стримане чи вороже ставлення М[ихайла] С[ергійовича] до мене знаю –

то давня історія, котра підігрівається моїм незалежним й препаскудним характером. А втім, все се, принаймні в даний момент, мене турбує дуже мало, й мордуватись з таких причин не стану. Хай йому грець!

Всього кращого. Ваш *М.Слабченко*.

[ЦДАВОВУ. – Ф. 3561, оп. 3, спр. 7, а.а. 23-24 зв.]

46. О.П. Оглобліну

[24 квітня 1926 р.]

Одеса – Харків

Дорогий Олександрє Петровичу!

Ви оказались праві в тому відношенню, що треба представити «предварительный» відзив ще до оборони дисертації. Трет'яків доручив мені скласти його, й я вчора його вже представив. Тепер справа піде так. Беручи на увагу теперішні вакації, бюро при Уповноваженому Головнауки збереться десь 4-5 травня й, заслухавши напередодні відзива, призначить комісію по обороні дисертації, а та вже вивисе комісію для рецензії. Ся остання комісія складатиметься з 2 спеців – Загоровського й мене. Наші рецензії, зглядно закону, мають бути представлені не пізнійш місяця. Ми ж дамо за 2 тижні. Т[аким] ч[ином], 19-20 травня наші рецензії знову розглядатимуться, «до відома» Уповноваженим, який вже повідомляє Вас про день оборони. Отже, оборона «Прекапит[алистической] фабрики» відбудеться, на мою думку, між 10 й 15 червня.

Скажете, що, мовляв, справа посувається по волі. Ні, такий рух – нормальний й Ви мудро зробили, розпочавши справу з докторським ступенем на початку квітня. Понудитесь трохи, що ж робити. Але от що Вам доведеться зробити: попрохати Дм[итра] Ів[ановича] [Багалія] о яко скорше затвердження Вас в званні доктора. Він се зробить, бо взагалі доброзичлива людина.

В Академії справа стоятиме в такий спосіб. Президентом Академії буде Мих[айло] Серг[ійович]. Нуль¹⁰⁹ буде проведений в академики. Одне й друге буде безперечно. Зараз розигрується комедія відмовлянь під тим претекстом, що Мих[айло] Серг[ійович] не зуміє, бачте, подавити чвар, якими роздирається Академія. Ну й т[аке] и[нше]. Багалій рішучо не піде в президенти Академії, хоч зна, що за ним більшість.

Яку-сь неприємність в Київі мені вже зробили, як переказують прибувши з Києва одесіти. Не знаю, в чому та неприємність, слухав

¹⁰⁹ Олександр Грушевський.

якось в пів-уха, й гаразд не розібрав. Говорять також й про те, що збіраються й ще яку-сь неприємність зробити. Не розумію, навіщо се, я ж нікого не трогаю. Безобразіє!

Довідався про те, що серед академиків є немало людей, котрі до мене ставляться дуже зтримано: називають... Василенка[М.П.], ... Єфремова, ...Кримського, Багалия, М.Грушевського, само собою. Руками розведеш! Не розпитуйте про се, не варт, а візьміть лише до відома, може для Вас згодиться.

В нас стоїть велика спека, погода майже літня. Всього кращого.

Ваш *М.Слабченко*.

[ЦДАВОВУ. – Ф. 3561, оп. 3, спр. 7, а.а. 21-22 зв.]

47. О.П. Оглобліну

[1 травня 1926 р.]

Одеса – Київ

Дорогий Олександр Петровичу!

Ставлю Вас до відома, що проти мене почався похід по всьому фронту: Одеса – Київ (Комісія Краєзнавства + Науково-методична комісія + Археологічний музей – УАН в особі грушев'янців й т. п.) а Одеса – Харків (Комісія Краєзнавства + Науково-методична комісія + Археологічний музей – Головна наука й УкрГловПрофОс). Одеські комісії складаються з одних і тих же людей (Дложевський, Волков, Музичка) й зараз установили навіть живий зв'язок з Харківом через Дложевського, який виїхав до Яворського, й через Музичку, котрий виїхав до Михайла Сергійовича. Сі пани для більшого ефекту мають підносити саме Вас в Харкові, а коли мене звалять, то з Києва звалять й Вас в Харкові. Таким чином українська наука буде спасеною від двох неспокійних новаторів-марксистів, що, на загальне здивування, між собою в дружних відношеннях. Зараз робиться в нас все, аби не припустити до роботи Наукового Товариства, де зібралися прихильники нового напрямку в нашій науці й зовсім не хтять орієнтуватися на стару знать. В такому напрямку нашим дурникам оказується поміч поза межами Одеси. Оповіджаю Вас про се, аби Ви не зробили якого неправильного кроку.

Савченко тут (пишу лише для Вас) веде якусь хитру гру. В зв'язку з його приїздом ожили й Дложевський, й Музичка. Він усюди лазить, веде якісь засідання, де провадить не зовсім гарну лінію, в чому й був мною ізоблічон (я попав на одне з таких засідань, а Савченко там не мусів бути, але був!). В мене він був тричі, але застав дома 1 раз. Я так

кляцнув зубами, що Федір Якович зрозумів, що зі мною кашу не легко зварити і що при всій своїй безалаберності не побоюєь й цілої Академії Наук. Під час моєї промови він кілька разів ставав червоним, як буряк. Хороші ребята! Носителі, світочи науки, з дозволу сказати. Глушители якісь! І начорта вони торкаються мене, знаючи мій скажений характер. Надоїв я вже Вам своїми листами. Треба дати відпочинок. Не сердетесь за надоїдливість, котра викликається умовами життя.

Ваш *М.Слабченко*

[ЩДАВОВУ. – Ф. 3561, оп. 3, спр. 7, а. 17, 17 зв; 18, 18 зв]

48. О.П. Оглобліну

[2 травня 1926 р.]

Одеса – Київ

Дорогий Олександрє Петровичу!

Побільше витримки, не хвилюйтесь задалегідь, бо не так воно страшне все, як виглядає. «Образується» безперечно. Відзив свій (попередній) я подав перед кількома днями. Клопочуся о якомога скорший розгляд його. Обіцяли розглянути в вівторок, 3 травня. Щоб не розтягувати діла, згодең на себе тільки взяти оцінку, до якої Загоровський приєднається. З сього боку ніби добре все. Думаю, що на Вашій обороні Яворського не буде. Мій відзив поміщайте в VII–VIII кн[изі]¹¹⁰. Але умова – ніяких відповідей з Вашого боку в тій же книзі появитись не може. І по-суті вони не потрібні: хіба я Вас лаю, чи що? Та подивіться скільки в рецензії моїй компліментів. Ні приміток, ні зауважень з Вашого боку не повинно бути, бо вони для Вас же зроблять не зовсім добре вражінне на читача. Далі, ваш відзив на мою книгу мусить бути в тій же 7-ій книзі, бо з Михайлом Сергійовичем мені й Вам очевидно доведеться он як розійтись.

Сими словами підходжу до вияснення своїх розходжень з Михайлом Сергійовичем й Яворським. З Музичкою в мене справді нема добрих відношень. Музичка – повна нездара й неведглас. Сила його в тому, що він – особистий друг Яворського і в той же час являється грушевіанцем. Отсей Музичка їздить з брехеньками й доносиками, що їх складають Волків й Дложевський. Він отсе повіз й тепер відзив Фаса (відзив як відзив, але вони чомусь надають йому «рішаючого значіння») до Михайла Сергійовича. Сей же відзив в березні в писаному виді той же Музичка повіз до Харькова Яворському, котрий радісно

¹¹⁰ Записок ІФВ УАН.

потирав руки й говорив: «Ну, тепер ми йому покажемо. Зараз же перекласти на українську мову і вмістити в ч.1 ж. «Культури й революції». Між тим оцінка Фааса зводиться до того, що діалектичної формули не можна вживати в питаннях історії (услужив!), вишукуються помилки в моїй роботі (чимало є справедливого), необережно сказано, що робота моя має «своє достоїнства» й являється *anregend*! Різкості належать не авторові, а Волкову й Дложевському, які в очах тутешнього громадянства «тамні люде». Отся то трійка й цькує мене вже не перший день. Перед Михайлом Сергійовичем обмальовують мене найчорнішими фарбами, перед Яворським – так само, перед Ряппо – так само. Про радощі Матвія я довідався недавно й зараз же порвав лінію. Коли ж він захоче говорити зі мною, то я поставлю ряд вимог на доказ правдивости його слів й обіцянок. А ліпше щоб не бачився він зі мною. Тепер для Вас ясно, чому виникають різні гальма в Києві для мене. Всього кращого. Ваш *М.Слабченко*

[ЩДАВОВУ. – Ф. 3561, оп. 3, спр. 7, а. 19, 19 зв; 20, 20 зв]

49. О.П. Оглобліну

[4 травня 1926 р.]

Одеса – Київ

Дорогий Олександр Петровичу!

Сьогодні, 4. V., було засідання дослідчих кафедр, зібране Третьковим. Заслухано було мого відзива про Ваші роботи й ухвалено пропустити до оборони докторської дисертації. На слідуючий вівторок скликається комісія для вибору рецензійної комісії (пункт закону мусить бути виконаний хоч би вже тому, щоб не було ніяких ускладнень, може затягує трохи справу, але робить її певнішою). До складу цієї комісії входять всі історики ІНО й один політико-економіст звідти як представник Губарха, Істпарта й Науково-методичної комісії. Ся ж комісія ухвалює й строк для представлення відзивів – рецензій. Такий строк (я вже де з ким балакав) буде очевидно не більш 2 тижнів й десь на початку червня Ви будете від нас «оборонятись». Після оборони я Вам зроблю де-які пропозиції, про які зараз поки що говорити було б не до часу.

Клепацького в Одесі, скільки знаю, нема. Савченко є, але сьогодні від'їздить. Кожного разу (разів таких було з 4) він все розхвалював передо мною Нуля¹¹¹ й Михайла Сергійовича. Останній раз я го-

¹¹¹ Олександра Грушевського.

ворив «на чистоту»: а) Нуль є нуль, й про нього краще мовчати, а не проводити в академики; б) Михайло Сергійович підтримує тільки своїх однодумців; в) не терпить представників інших думок; г) монополізує історичну науку, захопивши обидва історичні журнали в свої руки; д) я не нижче Михайла Сергійовича в історії нашої науки (не в політиці) й хилитись перед ним не буду; е) добиватимусь заведення історико-марксистського органу і таки доб'юся; ж) сліdkую за ростом київських вчених більш за Михайла Сергійовича й радуюся новим талантам: Оглобліну, Шамраю, Окіншевичу, Іваницькому й др.; з) Михайло Сергійович не виконує даного слова й т. д. Савченко оборонявся, щоправда, й роспише мене, очевидно, не пожалівши фарб.

Музичка приїхав до Київа і ходить он яким гоголем. Дложевського ще нема. Волків дивяться переможцем. Матвій – митарь¹¹² ще не приїхав. Ви геть приунили – і без особливих підвалин. Всього кращого. Ваш *М.Слабченко*

NB! До речі, Клименко чомусь повстав проти мене. Підвалин для того немає: я йому якраз ухвалював премію в розмірі половини найвищої. Вашої роботи для відшування премії ще не дістав. Оттаке! Ба, проти мене виступав не тільки Клименко, але й його аспіранти! Чорт його зна, що робиться!

[ЦДАВОВУ. – Ф. 3561, оп. 3, спр. 7, а. 15, 15 зв; 16, 16 зв]

50. О.П. Оглобліну

[17 травня 1926 р.]

Одеса – Київ

Дорогий Олександрє Петровичу!

Подаю Вам де-які відомости про митаря¹¹³. Він, бачте, сильно невдоволений з того, що я не захтів до нього явитись на поклон. Третяків переказував мені, що Матвій «негодует», торочить навіть щось про мою невихованість. Може, Третяків натякав мені, що таки, мовляв, пиши до Матвія. Але я сердито відказав на се: «Моя адреса йому відома, коли хоче, знайде нехай, від 3 до 5 ½ я завжди дома, а в неділю й свята дома цілий день». Сам же «вихований» Матвій поводитьсь так: посилає секретаря уповноваженого Головнауки по Музичку чи ще там кого, аби оповістити їх, що він чека на них о такій а такій годині там або там. Ну й таке інше. Третяків же передавав мені, що митар сильно зпав з тону «не тот совсем, что был». Всі тутешні галича-

¹¹² Апостол Матвій був митником.

¹¹³ М.І.Яворського.

ни, за виключенням чомусь б[увших] військових, котрі посміхаються, зачувши прізвище «Яворський» (в чім діло?), бігають до Матвія і стали до мене ставитись сухо. Будь ласка! Матвій поїде й ізнову вони почнуть приязно посміхатися та шапку гнуть. От таке.

Сьогодні дістав ч[исло] 1 «України» за сей рік. Не знаю, чим з'ясувати, а число цікаве. 1 стаття Мих[айла] Сер[гійовича] – промова на пленумі Головнауки – гарна, виголошена «з достоїнством». З сього ж числа довідався несподівано, що я являюсь членом Комісії районних історій України чи як вона там зветься. Не сказано якого саме району і хто мій голова. В який спосіб се трапилось, хто мене всунув туди, поняття не маю, мене навіть не сповістили.

Синок мій знайшов в Одесі автобіографію М.Л. Кропивницького й кучу його листів, над котрими зараз сидить, закинувши навіть свою більшу роботу. Після Вашої оборони думав поїхати до Києва, аби зробити в Комісії по студіюванню укр[аїнського] права доповідь про міста й містечка в Запор[озьких] Вольностях. Та тепер й сам не знаю, як його бути: після 15 червня Академія навряд [чи] відчинена, а пектися чи у Києві чи в Одесі однаково. Пишу VI-й том «Орг[анізації] госп[одарства]», є вже 2 розділи написано, а доля V-го тому лишається невідомою. І знову голову мою обсядуть думки про те, як кинути ІНО та науку і піти собі від життя, котре ох як обридло. Взимку хоч горілка є, все ж в таких випадках розвага, але зараз вона противна, і мучаюсь без кінця й краю, не знаходячи місця собі. Впрочім, про се не варт писати. Бувайте здорові!

Ваш *М.Слабченко*

Задихаюсь тут! Душно!!!

ЦДАВОВУ. – Ф. 3561, оп. 3, спр. 7, а.а. 46-47 зв.]

51. О.П. Оглобліну

[кінець травня 1926 р.]

Одеса – Київ

Дорогий Олександр Петровичу!

Страшенно хорий я, ледве сиджу, тому вибачте, буду занадто скупий. Найважливіша справа з семінарами. Сильний своїм офіційним положенням (проректор! член правління!), Гермайзе зробить все, що йому для себе треба буде зробити. Не тільки не потерпить він рівнобіжного Вашого семінару, ба, не згодиться потерпіти й яко помішника – ентузіяст Ви, фанатик в роботі, запалюєте: «опасний конкурент»! Без бою не лишайте ні одної пядинки. Але в той же час «просочуй-

тес» в дослідчу катедру. Конечне, безумовно, просочуйтесь. В катедрі є Ваші ученики, й тому хитань тут бути не повинно.

В порівнянні з сими двома питаннями інші мають менше значіння. Говорю про доповідь щодо «України». Нехай буде то в Комісії громадських течій Ваш доклад, се буде ще краще. Сергій Олександрович, як й Микола Прокопович, обідва гарні люде, мусять стати на Вашому боці й тим самим «фронт» якщо не порветься, то сильно ослабне. А се має значіння й що до Вашого перебування в ІНО, себто Гермайзе не насмілиться, принаймні особисто проти Вас, чогось «предприняти».

Чом Ви раніше одверто не сказали, що мол рецензія має практичне для вас значіння. Раз так, то в слідуючій книзі «Записок» вона появиться таки. Якщо не подохну раніш (болі нелюдські виношу), то в квітні побуваю в Києві й завітаю до Вас. А поки що зтикаю міцно Вашу руку. Ваш *М.Слабченко*

[ЦДАВОВУ. – Ф. 3561, оп. 3, спр. 7, а. 13, 13 зв; 14]

52. С.О. Єфремову

[3 липня 1926 р.]

Одеса – Київ

Вибачте, високоповажаний Сергію Олександровичу, за турботи, але вимушений це зробити, щоб самому поправитись. Справа ж ось в чому. Я говорив Вам про те, що Музичка + Волков + Дложевський «виставили» ряд молодих викладачів з нашого ІНО. Скарживсь я на те, що нічо не могу поробити з тими панами. І ось сталось неможливе. МузВолкДлож (чому не скорочено називати?) перелякались, що я був в УАН, отже говорив про них, і – відступили! Копержинському, оказалось можливим, 2 години «уступив» Музичка по іст[орії] укр[аїнського] письм[енства] й 2 год[ини] по іст[орії] рос[ійського] письм[енства] «уступив» Волків, Семенову уступив 2 години мови Дложевський, він же «уступив» 2 години й Томсону. То зовсім не було годин, а то враз знайшлись! Герасименкові теж викроїли 4 години на єв[рейському] відділі і нім[ецькому] відділі з мови. Мені це просто приємно, але Вам мусить бути ще приємніше, бо, як бачите, І-й Відділ УАН в своїй літературній секції примусив, ні слова не говорячи, виправити помилку, й утриматися від капосного вчинку ряд «зарвавшихся» людей. Одеські викладачі посоромились Академії Наук. Хіба це не прекрасно? В сказаному й полягає (по сорбонському, завіряється) поправка, чи як угодно це назвать до того, що я го-

ворив в Києві. Виправляю з насолодою. «Поти моєї повісти». З глибокою пошаною *М.Слабченко*

3. VII. [1]926.

[ІА НБУ. – Ф. 257, оп. 5, спр. 103]

53. О.П. Оглобліну

[6 липня 1926 р.]

Одеса – Київ

Дорогий Олександрє Петровичу!

Не одобряю по всій лінії. Насамперед ніколи з студентами не можна пити до точки. Тут можливе й алкожонство й чорти батька зна що. Студент повинен завжди бачити вчителя на всіх гудзиках. Згадайте випадок з оп'яненням Ноя. Абсолютно нема гарантії, що всі студенти тільки Сими й Яфети¹¹⁴. По-друге, зовсім не гаразд було вступати в розмови з Гермайзе, тим більш, що та таракуцька не пила. З Вашої розмови приведено невеликий уривок і то не з гірших. Але почуваясь, що Ви не просто говорили, але «наговорили» багато зайвого. Судачу про це на підвалинах того, що Вам бридко згадувати про розмову, з думки, що Гермайзе нашкодить Вам, й особливо спиняючись на його знаменній пораді, яка вже звучить, якщо угодно, загрозою. Нарешті, не зовсім одобряю й Вашої заяви до Правління: не самої заяви, а шукання ухвали Правління. Навіщо се? Ви – штатний преподаватель і курси на початку академічного року можуть бути поділені шляхом порозуміння між самими преподавателями поза ухвалами Правління, котре в такі діла не вмішується. А вийшло так, що, відшукуючи своїх прав, Ви з недовір'єм поставились до Правління. Не добре, бо виходить, воюєте не за принципи, а за власний інтерес.

Поради якоїсь подати зараз щодо переїзду, скажім, до Одеси, не можу, бо не знаю, скільки годин відведено на історію Укр[аїни]. Про се довідаюсь тільки на початку акад[емічного] року чи невдовзі перед тим: не лінощі, а Харків тому виною, бо він дає остаточний розклад годин. Можу однак запевнити, що більш одної ставки за собою не лишу, а що буде поза нею, хоч 2 ставки, передам Вам. А як буде менш ставки для Вас? Отже поспішати поки що нема чого. Я не забуваю того, що обіцяю, тому поспішатись було б нераціонально. Т[аким] ч[ином] Вам доведеться мало-мало зачекати. В разі ж, коли б мені пощастило переїхати до Києва, всі лекції буде передано мною Вам.

¹¹⁴ Біблійний персонаж Ной, напившись, лежав голий. Його вкрили сини Сим та Яфет, а Хам не став цього робити.

Відпочити Вам треба. В Канів тягне Вас? Дуйте. Се не місто, а якась подушка. Але які там блощиці, батечку – боже! Чисто панцерники! І нахабні – ж! Пилюка – щось єдине в своєму роді. Тиша невимовна: навіть пси не гавкають, горобців не чути, нема озорних безпризорних, нема міліцейських. Є фотографія зате. Є книжковий магазин. Є базар. Кінематограф приїздить з Києва раз на тиждень. В «Театрі» ставлять – «Щаблі життя», який жодна група ніде не поставить. Попи чомусь в покритих багном капелюхах і правлять по якому хочте: і по-автокефальські, і по-тихоновські, і по-жидостності. Є кооперат[ивний] склеп, де продаються підмочені цигарки і грають в шашки. А спомник Перуну слугує переправою Шевченкові. Словом, знаменито.

Всього кращого. Ваш *М.Слабченко*

ЦДАВОВУ. – Ф. 3561, оп. 3, спр. 7, а. 163-164 зв].

54. О.П. Оглобліну

[10 серпня 1926 р.]

Одеса – Канів

Дорогий Олександр Петровичу!

Негайно, зараз-же присилайте мені в 2-х примірниках Ваше *curriculum vitae* для представлення в дійсні члени нашої дослідчої катедри. Ваша кандидатура принципово пройшла. Думаю, що в Харькові теж перешкод особливих не буде.

І так, не гайте часу, шліть життєпис, не забувайте прислати зписок праць. Життєпис мусить бути недовгим, так 2 сторінки.

Всього доброго. Ваш *М.Слабченко*

ЦДАВОВУ. – Ф. 3561, оп. 3, спр. 7, а. 142]

55. О.П. Оглобліну

[12 серпня 1926 р.]

Одеса – Київ

Дорогий Олександр Петровичу!

Ваші останні листи показують, що Ви не зовсім правильно представляєте собі мою позицію щодо М.С.Грушевського, й завдяки сьому можете самому собі нашкодити. Я не хтів би, щоб хоч “косвенно” був причасний того й в зв’язку з сим рішаюся висловитись в показаній справі.

Я з Мих[айлом] Серг[ійовичем] не воюю, в наступ на нього не йду й не собіраюсь йти. Не тільки тому, що він європейська величина,

а я – маленький провінційальний науковий робітник, а й тому, що в своїй роботі по витворенню школи я не зустрічаю перешкод зі сторони Мих[айла] Серг[ійовича]. Він хоче всю історичну роботу прибрати до своїх рук? Нехай собі хоче. Я ж не хочу розпускатись в грушев'янцях, волю йти своїм шляхом, еволюціонуюсь від нього, тому і сам Мих[айло] Серг[ійович], і його ученики до мене ставляться стримано. Мих[айло] Серг[ійович] се розуміє краще за своїх помічників. Тому він мені не йме віри, ураховуючи, що каші зі мною не зварити.

Особистих мотивів тут нема й не може бути. Вони виключаються. І прелестно. Я витворюю свою школу – Мих[айло] Серг[ійович] не допомагає, щоправда, але й не мішає. Він просто приглядається. До мене, як мене, Груш[евський] ставиться, як що хочете, вороже, але капости все ж не робить – певен я не зробить. Підтримувати там, де я не мішаю йому, буде, але ясно, не пустить нікуди там, де добачав би з мого боку таку чи іншу небезпеку.

До мене, далі, Мих[айло] Серг[ійович] ставиться, як що хочете, з гори. А чому б мало бути інше? Я – маленька собі істота, і саме через се мені наступ на нього оголошувати було б і смішно, і гупо. Скажете, крім Мих[айла] Серг[ійовича], є ще грушев'янці. Грушев'янці шкідливі тільки в Києві, де їм доводиться боротись за існування. Тому в Києві ведеться особиста боротьба. Остання мене цікавить остільки, оскільки зачеплює сили іст[ориків]-марксистів й може ослаблювати їх. Мені було б болюче, коли б марксист-історики лишались без позицій. Тому то я цілий час й настоюю, щоб згурпуватись їм в якесь наукове т[овариств]во чи що, мати своє обличчє в “Записках”, «Працях» чи що, раз дослідча праця в катедрі неможлива.

Ось чому, поки не буде такого притулку, я й промовляю проти виходу Ваших учнів з катедри Грушевського. Знаю, що стою осторонь і що мені легше, але се якраз з'ясовується тим, що особистий мотив мною зовсім відкинуто й увагу зосереджено тільки на ділі, а не на борні, в котрій самі борці, розуміється, суддями не можуть бути.

Після сказаного зрозуміла й позиція Гермайзе. Що йому робити, коли в марксистів нема точки опори? Вибрики його часом геть некрасиві, але ж не з них лише складається його робота. Праця важка, але не базікання за перевагу. Наступати на Гермайзе тільки тому, що він Гермайзе, якось не личить. А роботи якраз в київських істориків-марксистів, роботи організаційно-творчої я не бачу, її нема. Вас підтримує частина впливових академіків, але вони підтримують не стільки Вас, скільки діло. Ви особисто працюєте, і те, що в Вас є ученики, їх зобов'язує до допомоги. Але не переоцінюйте помочі: в борні з Гермайзе, напр[иклад], чи з О. Груш[евським], всі стоять осторонь. І

правильно, бо то чисто Ваша справа особиста.

Звідси ж розвивається ряд непорозумінь, якими Ви себе знесилоєте, зменьшуєте, міняєтесь на дрібниці, віддаєте козири в руки Ваших ворогів. А вони он які сильні. В них і «Зап[иски] УАН», і «Україна», і дослідча катедра, і ряд наук[ових] т[оварист]в, і персональні зв'язки. Вони можуть не ізолювати, а ігнорувати кого хочте. І що поробите? Так, будуть ті чи інші люде Вам висловлювати співчуття, але від того діло ж не посується наперед.

Повертаюсь до себе. Ви помиляєтесь, коли думаєте, що я проведу в УАН якусь там політику чи складаю комбінацію, чи як там. Нічого подібного, ані на крихітку. «Своей судьбою очень я не озабочен». Мені приємно мати знайомства в академічній середі, признаюсь в тому. Але не більше. Які в УАН ненормальності, мені до сього нема діла, не хочу в них розбиратись, копошитись, тим більш, що їх є усюди. До одних академиків в мене більш симпатій, до других менш. Се діло смаку. Для мене однак ясно, що в академіки беруться люде, певне, за щось путнє, й тому взагалі до всіх академиків ставлюсь з пошаною. З мене досить роботи академиків, а які саме вони, то їхнє діло. Самий маленький академик все таки далеко вищий за мене. Сього не забуваю. І коли б якогось академіка «повернуть», він для мене все таки не стає чорт зна чим. Одночасно ні на хвилинку не прийде мені в голову думка стати «придаточным предложением», якомусь з академиків: академики – академики, а я – я. Отже через се ні в які чвари УАН абсолютно не хочу вмішуватись. Се мене не обходить. Скажете, УАН – громад[ський] інтерес і т[ак] д[алі]. Дайте спокій, громадський інтерес в мене проявляється тільки до праці УАН. Здається, все, що хтів й мусив сказати. Не ображайтесь!

Всього кращого. Ваш *Слабченко*

Н.В. Вибачте за те, що лист помараний в кількох місцях – б[агато] повторень.

ЦДАВОВУ. – Ф. 3561, оп. 3, спр. 7, а. 143-146 зв].

56. О.П. Оглобліну

[15 серпня 1926 р.]

Одеса – Київ

Дорогий Олександр Петровичу!

Зараз же присилайте мені в 2-х прим[ірниках] Ваше curriculum vitae й зписок наукових праць. Вони потрібні в катедрі й для катедри зараз. Не відволікайтесь. Шліть без проволочок, без розмов, без хи-

тань, без планів. Час не жде.

Моє profession de foi що до Академиків прийміть не тільки як таке, але оголосіть негайно усюди, де можна, й своє таке ж. Не пручайтесь, не гецькайтесь. Так краще для діла. Не роздумуйте із сього приводу. Ваша поведінка від тепер мусить бути єдино така: пієтет перед У.А.Н.

Всі листи свої підписую. Очевидно хтось цікавиться нашим листуванням. Вибачте, що більш не пишу – нема часу вільного, а ні на хвилинку.

Ваш *М.Слабченко*

ВВ. Вашу статтю вже маємо в обсягу 1 арк[уш] – скорочуйте, Дм[итра] Євм[еновича] (а свиня він – на мій лист ні слова) – на ½ - s арк[уша] більше не підніmemo.

М.С.

ЦДАВОВУ. – Ф. 3561, оп. 3, спр. 7, а.а. 140-141, зв.]

57. А.Ю. Кримському

[18 серпня 1926 р.]

Одеса – Звенигородка

Високоповажаний Агатангеле Євтимовичу!

Діставши вчора, 17. VIII. у вечері, вашого листа з вкладеним листом же до акад[еміка] Бартольда, я сьогодні, 18. VIII. кинувсь розшукувати Василя Володимировича. Його в Одесі немає. Чи проїздив він не можливо установити, бо Комісія сходознавства влітку не працювала, а до агентства Нарком[ату] Зак[ордонних] Справ Василь Володимирович, видимо, не звертався. Отож, міг я одне зробити – установити тісний зв'язок з Комісією, що геть не трудно, бо сам я, яко албанолог (сим я теж займавсь) – член вказаної Комісії. Як тільки акад[емік] Бартольд прибуде, мене негайно оповістять (та й сам щоденно справлятимусь), і я особисто передам йому Вашого листа.

До речі, останній був незаліпленим. З початку трохи розгубивсь від такої несподіванки, я враз заклепив його. В[асиля] В[олодимировича] попрошу о відповіді й тоді вже матиму честь оповістити Вас про виконання Вашого доручення.

Дозвольте мені, високоповажаний Агатангеле Євтимовичу, попросити Вас про таку справу. В нас має виходити літ[ературно]-наук[овий] місячник «Молода» (вибачте, помилився) «Степова Україна», типу товстого рос[ійського] журналу. Може Вам хотілося б й, якщо була б змога, прикрасити наш журнал якою своєю науково-популярною статтею з царини сходознавства. Ми були б Вам надзвичайно вдячні. Умови праці в нас трохи мізерні – тах[имум] 100 крб. за аркуш. Мені, яко членові ре-

дакційної колегії, навіть трохи ніяково називати вище показану цифру. Мушу однак поставити її, бо – бо що ж її ховати? Виходитиме наш місячник укр[аїнською] мовою, тираж 3000 прим[ірників] (здається, великий, я волів би починати з 1000), субсидія на рік 12 тис. крб. Мусить вистачити, хоч на мою думку, треба було б починати приблизно тисяч з 30, взявши на увагу не мінімальні, а максимальні витрати. А втім, й обіцяної суми (частину вже дано) мусить вистачити.

В вересні (на початку) проїздом буду в Києві, де й матиму приємний обов'язок засвідчити Вам свою щиро і глибоку пошану.

М.Слабченко

18. VIII. 1926.

[НБУ ІР. – Ф І, № 24195]

58. А.Ю. Кримському

[20 серпня 1926 р.]

Одеса – Звенигородка

Високоповажаний Агатангеле Євтимовичу!

Напевно довідався я про те, що акад[емік] Бартольд буде в Одесі в самому кінці будучого місяця, а десь числа 25 прибуде з Анкари до Стамбула. Взявши на увагу, що Ваш лист до В[асиля] В[олодимировича] дуже потрібний йому, тобто має характер невідкладний, урахувавши, що в Одесі ще є лист до акад[еміка] Бартольда й має чекати на нього тут, я зкористався випадком переслати Вашого листа до Стамбулу, куди направлено й іншу «почту» в адресу акад[еміка] Бартольда. Вчинив, думається, правильно. Якщо б помиливсь, то даруйте, але не відмовте повірити, що мені хтілось якнайкраще виконати Ваше дорученнє.

З щирою й глибокою пошаною *М.Слабченко*

20. VIII. [1]926.

[НБУ ІР. – Ф І, № 24196]

59. О.П. Оглобліну

[21 серпня 1926 р.]

Одеса – Київ

Дорогий Олександрє Петровичу!

Для мене ясно, що кілька моїх листів до Вас не дійшло. Особливо неприємно мені, що загинув лист, в якому я накреслював своє profession de foi до УАН та академіків, настоюючи, щоб й Ви прийня-

ли його для себе в життю в Києві. Повторю в коротці, бо то для Вас має чимале практичне значінне. Киньте всяку боротьбу з грушев'янцями, абсолютно відкиньте все, що говоритиметься про Михайла Сергійовича, геть відкиньте все, що тичеться окремих академіків, не прислухайтесь до непорозумінь між окремими дослідниками в їхніх взаємних непорозуміннях, не оцінюйте їхньої діяльності, ставтесь з шанобою до всіх академіків, бо ж вони академики, а говоріть, якщо доведеться, про їхню наукову роботу, не заїдайтесь а ні на крихітку – працюйте, працюйте, працюйте і більш нічого! В цьому і я розписуюсь обома руками для себе, і в першу чергу для себе.

Листа було написано з помарками, поправками, трохи різко, так що сам же я почував необхідність прохати в Вас вибачення. В вересні я буду проїздом в Києві й тоді з приводу сього подрібно поговоримо. А зараз й сказаного досить.

Зпочатку давайте статтю про транзит, її постараюсь пустити в ч.2, бо на ч.1 вже матеріал є. Дядько Дмитро¹¹⁵ може рахувати на випущення своєї статті в ч.3. Раніш не піде. Від Дмитра Євменовича я сьогондя дістав листа, а раніш не мав, хоч він й пише мені про лист, який до мене не дійшов.

Ваше curriculum vitae дістав 20 серпня й відвезу його сам до ГоловНауки, бо довелось документи послати до Харкова 17 числа. Зараз захоплено в мене весь час: а) лекціями на курсах інструкторів по українознавству, гонорар за що піде на Наукове Товариство; б) театральними справами, як член репертуарної комісії, художньої ради й т.д.; в) Українським народним університетом, де ніяк не можу поки що відбитися від ректорства за браком часу; г) редакторською роботою; д) друком своєї книги; є) журналами і книгами, які перечитувати просто нема змоги (ну щоб то дню були годин на 40); ж) засіданнями в страховій комісії й т.д. Внаслідок навіть трохи притомлююсь – старію видко, а впрочім, не я перший, не я останній: такі швидкоході часи переживаємо, що навіть пишем в 10 разів хутчій, як ранійш.

Дмитру Євменовичу вклоняюсь. Всього кращого. Ваш
М.Слабченко

21. VIII. 1926

[ЩДАВОВУ. – Ф. 3561, оп. 3, спр. 7, а. 138, 138 зв; 139, 139 зв]

¹¹⁵ Дмитро Євменович Бованенко.

60. А.Ю. Кримському

[23 серпня 1926 р.]

Одеса – Звенигородка

Високоповажаний Агатангеле Євтимовичу!

Вашого листа акад[емік] Бартольд дістав в суботу, 21 числа, коли в 3 ½ години дня прибув до Одеси, раніш, значить, ніж сам сподівався до нас приїхати. Лист з В[асилем] В[олодимировичем] не розминувся. Вручив його Бартольдові проф[есор] Наумов разом з іншою поштою.

Сподіваючись, що В[асиль] В[олодимирович] після подорожи відпочиватиме, я не захтів турбувати його в неділю, а коли вирядився в понеділок, то оказалось, що В[асиль] В[олодимирович] виїхав на розкопки. Старанне бути ввічливим, не знаю вже по якій діалектиці, перейшло в свою протилежність. Коли б я не був лисим, то можна було б сказати, що «опростоволосився». Доводиться пекти раків і перед В[асилем] В[олодимировичем] і, особливо, високоповажаний Агатангеле Євтимовичу, перед Вами. Заслужив ласки на всі 100%. Не знаю, як його перед Вами й виправдовуватись. Лишається ще одну противно-діалектичну річ сказати: «Вислухай та бий!», для чого й схиляю перед Вами свою буйну голову.

З щирою й глибокою пошаною *М.Слабченко*

23. VIII. [1]926.

[НБУ ІР. – Ф І, № 24197]**61. Д.І. Багалію**

[кінець серпня 1926 р.]

Одеса – Харків

Високоповажаний Дмитре Івановичу!

Чи то вже в нас на Україні такий клімат, чи інші умови, але повелося так, що збалакуватись люде не вміють, а, може, й не хтять й старанно душать один одного. Що діється зо всіма, то, розуміється, робиться і з істориками, що сповідають марксистську віру й ніяк не можуть бути визнаними зі сторони інших істориків, що до марксізму мають відношення менше, ніж, скажімо собі, до Вундта або що. Воно мені байдуже, але не байдуже, що між тими, хто не бере патенту на всезнайство та монополію, й до десь нема порозуміння. Харківські, київські, одеські й др[угі] історики-марксистки і дотепер не об'єднані, не організовані. А справа ця на часі й, якщо угодно, невідкладна.

Про неї я й хочу прохати Вас, високоповажаний Дмитро Іванови-

чу. Чи не згодилися б Ви взяти на себе ініціативу зкликати Всеукраїнський з'їзд істориків-марксистів, обмежившись для першого разу тільки представниками професури. Мені думается, що Головна наука не понесла б ніяких витрат, а представила б учасникам тільки помешкання на 2-3 дні. Все останнє лягає на кишеню тих, хто з'їдеється. Плану робіт не подаю, бо не знаю, як Ви поставитесь до моєї пропозиції. А учасників можна назвати. З Харкова: Ви, Барвінський, Яворський, Равич-Черкаський, Річицький; з Києва – Клименко, Оглоблін, Гермайзе; з Полтави – Клепацький; з Ленінграду – Рибаків, з Ніжини – Петровський та Єршов; з Одеси – Вайнштейн та я. До Президії – головою Ви, товаришем Яворський, секретарем Клименко. Самий з'їзд варто скликати десь не пізніше 20 вересня. Видатків на це великих не потребується: якихось 15, мо' 20 телеграфних повідомлень учасникам.

Мені, ясно, останеться відмовитись від ідеї про марксистський історичний з'їзд, якщо Ви не знайшли б можливим підтримати її.

З глибокою пошаною *М.Слабченко*

[НБУ ІР. – Ф. І, № 46235]

62. О.П. Оглобліну

[6 вересня 1926 р.]

Одеса – Київ

Дорогий Олександр Петровичу!

Почну з з'їзда істориків-марксистів. Те, що про проект довідалися в Ніжині, показало мені, що Матвій про це теж знає. Оказується, що він знає і про персональний склад, як переказував мені пару день таки один приїзджий з Харькова. Ото неначе передчуваючи се, я написав Матвієві й Дм[итру] Ів[анови]чеві, пропонуючи взяти ініціативу в піднесенні справи. Матвієві писав, що не сподіваюся на його відповідь, знаючи вороже до себе ставлення, але ж інтереси діла вимагають звернутись до нього як до історика-марксиста й т[ак] д[алі] Дм[итру] Ів[анови]чеві лист, ясно, було складено по-іншому. Відповіді не дістав й, певно, не дістану, бо Матвій приїздить до Одеси 15-го числа формувати дослідчу катедру. За ним навіть поїхали – ледащиця одна, сильно ображена, яка хоче ставити палки в колеса. Подивимось, що то воно буде.

Але що б не було, записки Наук[ового] Т[оварист]ва по соціально-економічній секції вийдуть, хоч би мені довелось влізти в он які борги. Вже зараз є в мене ряд добрих наукових (не VI книга «Записок Історико-Філософічного Відділу») розправ. До праці Наук[ове] Т[оварист]во приступить десь 1-го жовтня. Вже зараз дру-

кується додатком до 1-ої книги нашої іст[орико]-філ[ологічної] секції праця Копержинського про обробку збору врожаю. В кінці грудня – на початку січня вийде 1 книга соц[іально]-екон[омічної] секції й 1 кн[ига] секції історії мистецтв. Для того можу дати які вгодно гарантії, хоч голову під розстріл!

У Вас воровів, і до того безцеремонних, більш, ніяк не думав. Є такі, що Ви їх і не знаєте. Що ж до кабінетів, то то – бляха, на яку не варто дуже звертати увагу. Ученики Ваші нехай лишаються у катедрі М[ихайла] Серг[ійовича]. Дуже добре було б, аби Ви поновились в партії і що Ви були в 1920 р. в партії, про се знають, невідомо тільки, коли Ви вийшли. Про се в нас відомо. Зробіть, щоб було відомо і в Києві¹¹⁶ Не заздайтесь ні з ким, далі академічної роботи не йдіть, виступайте з науковими доповідями і – саме головне – курс провидіть блистательно.

В Києві думав бути з числа 8-9, але з огляду на приїзд сюди Матвія, приїзд мій, природно, відкладається. Коли саме приїду, сказати трудно. Вітри на мене повіяли дуже лихі, а тому як людину мене не дуже обстоюйте. Коли доведеться висловлюватись в такій справі, то кажіть: «Хоч я з ним в дуже натянутих відношеннях...», бо можете собі пошкодити. Візьміть на увагу, що в Києві я не мало з ким порвав. В мене поки 12 лекцій, бо ще не вияснено розклад. Я б зараз підняв питання про Ваш переїзд до Одеси («Хоч я з Огл[обліним] в дуже натянутих відношеннях» і т[ак] д[алі]). Але до приїзду Матвія й вияснення деяких справ з катедрою, не смію з пропозиціями про Ваш переїзд виступати. Неприємностей у мене багато, але про них нема що говорити.

Вклоняюсь дядькові Дмитрові¹¹⁷. Ваш *Слабченко*
N.B. Синок просить вітати Вас.

[ЦДАВОВУ. – Ф. 3561, оп. 3, спр. 7, а. 132-133 зв].

63. О.П.Оглобліну

[9 вересня 1926 р.]

Одеса – Київ

Дорогий Олександр Петровичу!

Здається, починає розвиднятися в відносинах з Матвієм. Просто не йму віри очам. Сьогодні, 9 числа, я дістав листа від Яворського. Він пише: 1) що забуває зброю ворожнечи й протягує руку на мир; 2) що з'їзд завжди йому болів й об'єднання істориків-марксистів – його давня мрія; 3) що незабаром буде в Одесі на оформування дослід-

¹¹⁶ Під текстом дописано рукою О.Оглобліна: „Ніколи не був”

¹¹⁷ Дмитру Євменовичу Бованенку.

чої катедри; 4) що конференцію (не з'їзд) скличе Інститут, видимо, марксистський. Подумайте, не було ні гроша і враз цілий алтин! Щоправда, зараз поїхала одна істота до Харькова аби накапостити мені. Се – декан РобітФак'у Хаїт, баба, нездара, яка фуксом переходила з курсу на курс, тричі сідала, міжу иншим, по істор[ичному] матеріалізму й яко-сь закінчила ІНО, та, бачте, збирається стати професором! Сьому убожеству, яке з невідомих мені причин ставиться і до Вас дуже вороже, я заявив, що до катедри її не пушу. І ось воно поїхало до Харкова жувати мені справу. Можливо, що де-що кепського й зробити. Щоправда в нас побрехеньки розвіються, але Матвій – мстива людина і знову може появитись якась трещина.

З «Пролетарської Правди» знаю, що Яворський має бути в Києві, Гермайзе до нього явиться з докладом і т[акє] и[нше]. Добре було б, якби хтось з Ваших учеників побував в Матвія й мало-мало побалакав з ним, лише міжу иншим згадавши про Вас. Коли станеться Ваше побачення з Яворським, зайвого нічого не говоріть: ні про справи наукові взагалі, ні про себе, бога ради уникайте скарг й т[акє] и[нше]. Зате визнавайте пріорітет Матвія. Про зустріч Вашу з Матвієм напишіть негайно. Лякаюсь за Ваш сарказм, сильно вже уципливий й може накликати неприємностей Вам – же. Ну, там побачимо. На все добре!

Ваш *М.Слабченко*

9. IX. [1]926.

[ЦДАВОВУ. – Ф. 3561, оп. 3, спр. 7, а.а. 130, зв., 131]

64. О.П. Оглобліну

[12 вересня 1926 р.]

Одеса – Київ

Дорогий Олександр Петровичу!

Очевидно Ви не дістали мого листа, з котрого могли б довідатись, що справа з з'їздом істориків-марксистів вже вирішена в позитивній формі, бодай прінципально. З де-яких причин, про які зараз не варт писати, мені хтілося б, аби той з'їзд відбувся в кінці вересня. Але видимо діло доведеться відкласти на дальший час.

Яворського чекаємо завтра, чи після завтраго. Подивимось, що воно буде з катедрою. Я Вам здається, писав, що вже виряжалась особлива делегація в справі катедри до Харькова. Матвій приймав її й до певної міри підтримував де-які домагання. Але видимо не захтів дати обов'язательств, бо делегати прибули не зовсім вдоволені. Подробиць не хтів я довідуватись – не хочу ізбільшувати сил противної мені сто-

рони при запомозі нарікань, ігнорую їх та й край.

В зв'язку з вирішенням Вашого членства вирішиться одночасно й справа Ваших нових учеників. До того ж часу і як би ні вирішилась вона, раджу семінар підвищеного типу конче заводити й енергійно його проводити. Правильно робите, що старих учеників не зриваєте з місця, хай вчаться поки що в Грушевських.

Наук[ове] Т[оварист]во розпочне працю з жовтня місяця. Ваша справа про транзит до 1-ї книги не потрапить, а до другої візьмемо з охотою. Яку саме працю Големейстера Вам потрібно? Напишіть і якщо вона є в нашій бібліотеці, на деякий час вишлю її Вам для користання.

Про бажаність вступити до партії порадьтесь, конче порадьтесь з Матвієм. Вступ дуже підпираю, обома руками. Не можете собі уявити, як мені шкода, що Дмитро¹¹⁸ кинув семінар чи як там в Грушевського. З Дмитра вийшов би он який історик. Невже ми його загубимо для історії? Страшенно шкода. Як за власним учеником жалію. Зверніть увагу на Левченка. Візьміть його до Вашого семінару і наверніть на економ[ічну] історію. Передайте йому, що частину матеріалу про Шаней-Вахсед я вже дістав з Астрахані, перекладу й вишлю йому.

Від Ювіл[ейного] Ком[ітету] на пошану М.Груш[ев]ського дістав запросини, але обмежусь тільки посилкою телеграми.

В мене зараз сила різних неприємностей – але в кого їх нема? Вклоняється Вам синочок, я ж дядькові Дмитрові посилаю привіт. Всього кращого, Ваш *М.Слабченко*

[ЦДАВОВУ. – Ф. 3561, оп. 3, спр. 7, а.а. 128, 129 і зв]

65. О.П. Оглобліну

[15 вересня 1926 р.]

Дорогий Олександрє Петровичу!

Ще вчора мав приїхати Яворський. Чекала на нього сила люду. А сьогодні достали листа, що він і зовсім не приїде до Одеси. В зв'язку з сим наш ректор виїздить в суботу до Харькова. Робиться маса перешкод, але поки що всі вони проходять. Хтілось би думати, що пройдуть вони і в Харькові. Буду писати Матвієві, що раз в нас дійшло до порозуміння, то він мусить стати в пригоді ділу.

А тепер з другої опери. Мені нема чого чекати на премію, бо Грушевський не дав на мою роботу ніякого відзиву, відмовившись давати

¹¹⁸ Д.Є. Бовавенко.

його. Нікому іншому, чому-сь, не давали на відзив. Малюю собі справу трохи не так, а гірше, тобто, що Груш[евський] признав мою працю не заслуговуючою на відзив, й тому як її в чорта було передавати кому-сь ще на розгляд. Ви пам'ятаєте, певно, нашу розмову в Києві, коли я упевняв Вас, що Савченко бреше, ніби Груш[евський] не дістав моєї роботи. Пам'ятаєте, певно, що й для моєї роботи мною передбачалось. Ви не йняли віри. Оказується, я був прав. Думаю, що діло навіть й далі зайшло, бо напр[иклад], Василенко наче в рот води набрав, Ф.Савченко на листи не відповідає й т[ак] д[алі]. Не спроста все се робиться. А між тим я хтів оту свою не-опримйовану працю містити в «Працях Ком[ісії] по студ[юванню] зах[ідно]-р[уського] й укр[аїнського] пр[ава]» й то мені Мик[олою] Прок[оповичем] обіцяно. Тепер я його запитав і не в одному, а в 2 листах – жодної відповіді. Є де-які дані, що промовляють й ще де-що. Тому то я й старався відхилити удар, що міг би рікошетом впасти й на Вас. Тому й рідко писав. Що правда, деякі заслони зроблено, але я знаю, що на мене й зі сторони київської хряснуть такі удари, що держись тільки. Отож, майте се на увазі.

2-ий том «Мат[еріалів]» став, став зненацька. Що-ж, і до сього був готів я. З огляду на те, що приготовлявсь до всяких ударів, вони для мене не являються досить тяжкими. Ага, черговий!, - міркую, - і пішов далі. Шкода буде, коли Агат[ангел] Євт[имович] і Сер[гій] Олекс[андрович] не зорієнтуються, а здається, таке може бути. У всякому разі пам'ятайте, що «хотя я с Мих[аилом] Ел[исеевичем] в от[носительно] натянутых отношениях». Пам'ятати се варт тому, що силпляться не на одного мене. Через се не дивуйтеся моїм радам і спокійно, але блискуче працюйте в ІНО.

Всього кращого. Ваш *М.Слабченко*

ЦДАВОВУ. – Ф. 3561, оп. 3, спр. 7, а.а. 126, 127, зв]

66. О.П. Оглобліну

[18 вересня 1926 р.]

Одеса – Київ

Дорогий Олександр Петрович!

Коли й ким буде зкликано з'їзд істориків-марксистів, сказати не вмію. В зв'язку з тим, що Яворський не приїхав, я вчора листовно запитав його про се. Так чи інакше, а з'їзд таки буде, хоч би й відкладувався. Не думаю щоб Яворський зараз хтів би щось неприємного робити. Навпаки, наскільки чув я, він клопочеться про об'єднання всіх українських марксистів. І я сьому й му віри. Катедра наша, за ухвалою

нашого правління, так виглядає: 4 секції – мови, літератури, соціально-економічної історії й соціології. В кожній секції 4 платних аспіранта й 2 безплатні. Дійсні члени. Наукові співробітники. Значить, загально-типовий устрій. Хаїт ви не знаєте – се баба, декан робітфаку, нездара, невеглас. Знаю, що була й буває в Києві, чогось ставиться вороже до Вас. Думаю однак, що се мене й незабаром. Семінари підвищеного типу при катедрах не полагаються. Вони, згідно закону, при ІНО. Поки не пройде всі митарства катедра, доти Ваших учнів просто не зможу провести в аспіранти. Згодом – обіцяю. Думка така: завести в Києві філію нашої катедри. Чим скорше відбудеться з'їзд, тим скорше сю думку можна провести в життя. Гермайзе хоче оборонити дисертацію в себе – се неприлічно, ми над сим посміємось. Раніш було так, що в своїх університетах оборонялись тільки безнадійні дисертації, що мали всі шанси провалитися в інших містах. Про свята Грушевського оповістку-запросини я дістав від Комітету. Святом української культури ювілею не вважаю. До того, що М[ихайлу] С[ергійовичу] 60 літ мені нема жодного діла. За те, що працював він на ґрунті науки, я пропонував нашому ІНО обрати М.С. в почесні члени. Коли буде такий ювілей Серг[ію] Ол[ександровичу] чи Агат[ангелу] Євт[имовичу] зроблю те саме. В маніфестації не візьму участі навіть в формі телеграми: я не грушев'янець і не збираюся їм бути і не буду. Громадську ж діяльність акад[еміка] Грушевського росцінюю дуже невисоко. Звісно, телеграму можна було б послати, але так трудно писати нещиро. «Фабрики» з ДВУ не забирайте, хоч видавнича робота на будучий рік зкоротиться, принаймні в нас, в 2 ½ рази. Големейстера пошукаю й небавом вишлю. Про те, що Наукове Товариство в Одесі організовується для Грушевського, ясно – говорити не доводиться – се чепуха. А ось новинка: Дложевський заявив своїм приятелям, що його за якесь відкрите обрано на академіка. Дозвольте Вас привітати з таким світилом. До речі, про ІХ книгу «Записок». Туди мій синок направив 31. VII. студію про «Олексія Поповича» Кропивницького. Єфремов обіцяв пустити її до ІХ книги. Спитайте, будь ласка, попала вона в ІХ книгу, не маємо відомостей й чи одержано її.

Всього кращого. Ваш *М.Слабченко*

P.S. Похід на мене йде не тільки з Одеси, а й з Києва, що далеко важнійш, братику!

P.S. P.S. Не знаю ще подробиць, а ось незабаром в наступ на мене підуть широким фронтом саме з Києва.

67. С.О. Єфремову

[25 вересня 1926 р.]

Одеса – Київ

Високоповажаний Сергію Олександровичу!

20 жовтня має наступити Ваша 50 річниця. Ви не хочете святкувати її. То не значить, що ми в сій точці погодимось з Вами. Таки святкуватимемо, хоч гвалту з святкування не робитимемо: гвалт – не культурність, він і Вам був би неприємним. Влаштуємо виставку всіх Ваших робіт – в Укр[аїнській] Державній бібліотеці, в Книгоспільці й ДВУ. Піднесемо питання про найменування одної з трудшкіл Вашим ім'ям й т. д. Про се можна було б не писати. А дві речі, яких без Вас не розв'язати. Насамперед, чи було б Вам приємно, коли б наше ІНО піднесло Вам диплом д[окто]ра honoris causa. Мені не ясно, чи зручно той диплом преподносити академікові. Тому, прохаючи дарувати, якщо се здається Вам нетактовним, просив би з'ясувати мені сю справу.

Друга справа така. Ми збираємо гроші на Льв[івське] Наук[ове] Т[овариств]о, як Ви й рекомендуєте. Було б дуже бажано, коли б Ви не відмовились переслати їх.

Є ще одне діло. Воно таке. Акад[емік] Грушевський, як «ехом чути» (запорожський вираз) думає провести в академіки Дложевського – є такий золотопродавець, уславлений в наших літописах притягненням до суду за зловживання музейними речами, а тепер – знов притягнений за мудре правління ІНО в 1921 – 1923 рр. Коли б вибори Длож[евського]го справді відбулись, то чи не могли б Ви взяти на себе труд заявити від мене й з мого прохання, що а) визнаючи організацію Комісії районних історій за насмішку над наукою (голови секцій: Савченко Ф., Гермайзе О., Ткаченко М.) і б) протестуючи, про внесення мене в число співробітників тої комісії без моєї згоди, чим викликалось неправильне представління про дійсний склад комісії, в) будучи переконаним, що ввод в число академіків людей без жодних наукових заслуг, а сумнівною громадською репутацією – Длож[евський], я заявляю про свій вихід з Комісії районних історій і висловлюю жаль, що акад[емік] Грушевський, сам, будучи видним представником науки, так легковажно підриває авторитет інституції, яка мусить бути святиною для У.С.С.Р. У всякому разі в піднесеній справі вчиню так, як Ви порадите.

Вибачте за турботи. З глибокою пошаною *М.Слабченко*
25. IX. [1]926.

68. О.П. Оглобліну

[1 жовтня 1926 р.]

Одеса – Київ

Дорогий Олександрє Петровичу!

Чудеса в решеті та й годі. Насамперед мене пробували послати делегатом на свята до Груш[евського] всі одеські організації, ухвалювали, упрошували, зібрали гроші – уперся я й рішучо відмовився. Тоді з пересердя доручили бути делегатом ювілею директорові Українбанку. А на всякий випадок послали сухенькі, шаблоніві телеграми. Я не послав. Із Києва прохали приїхати на свята – я навіть не відповів. Ладно.

А вчора йду з Інституту, чую: «Доброго здоров'я, Михайле Єлісейовичу». Оглядаюся – Ткаченко! І усом не веду. «Я збираюся до Вашого кабінету, щоб побачитися з Вами.» – «Кабінет зачинено, а Ви вже бачите мене» – Мнеться щось. «Що доброго? – питаю. -- Скоро до Харькова збираєтесь?» – Ні, Академія до Харькова не переїде – цей проект ще рік тому відкинуто. Як Ви поживаєте, М[ихайле] Є[лісейовичу]? – Дякую, з ласки Вашого вчителя, погано. – Ні, Ви, М[ихайле] Є[лісейовичу] помиляєтесь. В М[ихайла] С[єргійовича], розуміється, є негативні риси, але не стільки він винний, скільки другі. Повів я киянина пити каву.

П'ємо – балакаємо. І, можете собі уявити, Ткаченко починає ляти – Грушевських, не дуже, розуміється, а все ж, особливо доставалось Нулю. Ще більше. Ткаченко визнав, що до Вас незаслужено погано ставляться Грушевські. Ще далі виясняється, що Ф.Савченко брехав, говорячи про те, ніби мій план щодо введення моїх учеників до Київ[ської] дослід[ної] катедри в Києві розбирався, що Савченко правдоподібно приїздив аби розглядити неприємності, що їх зробив мені М[ихайло] С[єргійович]. Скаржився, що його, Тк[ачен]ка, і до днесь трактують як аспіранта за опозицію до Нуля. О, Господи, помилуй! Міжу тим запитаю, чи буду в Києві, на що зі сміхом я відповів, що мені в Києві нема що робити. Побалакали, розійшлися. До себе Т[качен]ка я натурально не запрошував. Він же видимо мав коли не наказ, то пораду не робити мені візити. Приходжу сьогодні до бібліотеки. Виходить Петрунь. «М[ихайле] Є[лісейовичу], вчора заходив сюди Т[качен]ко й інформувався, чи їдете Ви на свята Гр[ушевсько]го?» Ну? – Сказали, що, певно, поїдете. Посміявся. Іду до нашої К[афед]ри. Гука хтось. – Проф[есор] Наумов. Коли їдете? – Куди? – В Київ? – Чого? На ювілей Гр[ушевсько]го. – Нікуди не їду. – А Правління то Вас посилає. Хтось говорив. Ясно, що бажано мене послати. Але, уви, не буде сього. Написане візьміть до відома, але не ширте.

Всього кращого. Ваш М.Слабченко

69. С.О. Єфремову

[листопад 1926 р.]

Одеса – Київ

Спасибі, глибокоповажаний Сергію Олександровичу, за побажання посліху нашому Наук[овому] Т[оварис]тву. Мене тільки дивує, що Ви одержали лише одну книгу, між тим, як маємо дві публікації: друга то брошюра проф[есора] Гордієвського про Песталоцці. Сьогодні ж вишлю її Вам. Вибачте, що сталась така не то причина, не то притичина. На дальший час будемо акуратні, й мені не доведеться пекти рака перед Вами. На початку 1927 р. випустимо 1-у книгу «Записок» по іст[орико]-соц[іальній] секції. Грошей он-як мало. Вагаюсь поки-що, як друкувати. Воно чепурній друкарським способом. Але літографський (на зразок видань проф[есора] Виноградова) теж дає дуже пристойний вигляд книжці, а обходиться удвоє дешевше. Знач[ить], можна випустити 2 книги й дати місце удвоє більшому числу авторів. Нехай Вас не дивує, що саме мене таке питання турбує. Признаюсь Вам (і тільки Вам), що «Записки» видаватиму за свої гроші. Ще минулим літом Баланін від Головнауки обіцяв мені паперу, та М.І. Яворський заявили, що вони се ніяк не можуть того паперу дати, бо і т. д. Дешицю грошви для праць фіз[ико]-матем[атичної] секції президія Наук[ового] Т[оварист]ва дістала. Але для істор[ичної] секції, де переважно працюють мої ж ученики, довелось мені діставати. Не я – перший, не я – останній. І хоч би гопки скакали де-які пани, а «Записки» таки видаватимемо.

Синок мій дуже вдячний Вам за Вашого такого привітного листа. Аж загорівся парубок та зашарівсь. Я певен, що Ви, глибокоповажаний Сергію Олександровичу, не помилились, підтримавши його. Зараз Тарас ладить до друку «Листи Кропивницького», які хоче випустити десь коло Різдва. (Теж видання Наук[ового] Т[оварист]ва). В цих днях в Бібліограф[ічному] Т[оварист]ві відбудеться вечір, присвячений Вам, де виступатимуть з доповідями проф[есор] Лазурський й мій любий collegа пр[офесор] Герасименко. Це перше засідання іст[орично]-літер[атурної] секції Наук[ового] Т[оварист]ва, яке, на жаль, не має поки що свого помешкання.

На будучому тижні виходить 2-й том моїх «Мат[еріалів] до екон[омічно]-соц[іальної] іст[орії] Укр[аїни] XIX ст.», які матиму за честь надіслати Вам. Про Вас досить багато говорить в III т[омі], який надіслано до Харкова на розглядини, а вийде він в світ у 1-й половині будучого року.

Вашу подяку передав і Наук[овому] Т[оварист]ву, і Н[ауково]-
Мет[одичний] Ком[ісії], і Т[оварист]ву ім. Леонтовича.
Всього найкращого. З глибокою пошаною *М.Слабченко*

[ІА НБУ. – Ф. 257, оп. 5, спр. 103]

70. О.П. Оглобліну

[19 грудня 1926р.]

Одеса – Київ

Дорогий Олександр Петровичу!

Рішив я написати Гермайзе з приводу його фактичних помилок щодо мене: традицій Новорос[ійського] Ун[іверсите]ту, писання робіт з доручення імператор[ських] т[оварист]в й компіляцій. Про все остатнє, розуміється, хай меле, але брехати не сміє. Помилки прошу виправити. Коли не виправить, ох як одчитаю і в газетах, і в суді навіть за доносительство, яке під собою не має даних. Лист мій до шустрого monsieur'a дуже чемний, але в таких тонах, що він знімить свої побрехеньки. Коли ж не знімить, то доведеться йому самому зніматись, бо такого зневажливого відношення до свого доброго ім'я не припускаю.

Про те, звідки в мене відомости, ясно, проректорів я не писав й ніякі сили мене не подвигнуть назвати автора листа до мене. Але жодного кроку в борні на нашому спільному фронті не робитиму, не повідомивши Вас. Якщо буде від Гермайзе лист, то копію з нього надішлю Вам – знадобиться. Він мусить відповісти, не може не відповісти!

Ваш *М.Слабченко*

NB! Що панич не розбірливий в засобах, то найкраще бути з ним в найлагідніших стосунках, навіть улесливим до приторности, думається мені, але жодних компліментів. Фрукт!

[ЦДАВОВУ. – Ф. 3561, оп. 3, спр. 7, а. 66, зв]

71. Д.І. Яворницькому

[20 грудня 1926 р.]

Одеса – Катеринослав

Високоповажаний п[ане] академику!

В справі, якою ви зацікавились, на жаль, можу подати не багато відомостів. Жлоби – інститут зовсім не досліджений. Він був нерідким на Правобережжю, гол[овним] чином на Волині. Настільки можна судити по актовим даним, жлоби представляли собою ряд дрібних орен-

дарів в королівських і можновладських маєтностях, походячи з невеликої шляхти. Так було в XVI в. В який спосіб вони еволюціонували і як, в мене відомостів нема. Щодо Гетьманщини, зокрема до жлобів Вербицьких, то навряд чи не маємо перед собою ряд (вид – ?) прізвища від колишнього стану у т[ому] ч[ислі] жлоби Вербицькі, на мою думку слід було б читати Жлоби-Вербицькі. Впрочім, категорію «жлобів», як сільського населення, мені доводилося зустрічати в Румянц[евським] Опису, якого саме полку, не пригадаю. Десь постараюся пошукати в своїх картках, і якщо знайду, то негайно повідомлю Вас.

Влітку я просив Вас, високоповажаний п[ане] академіку, допомогти мені повідомленням що до системи хліборобства в Вольностях й форм господарювання на підвалинах археолог[ічних] даних. В тій справі нині прошу не турбуватись, бо мені пощастило розглянути старинні межові дачи й вияснити питання, за для котрих наважувався турбувати Вас.

З правдивою пошаною *М.Слабченко*
20. XII. 1926.

[ДІМ. – Ф. 10, Кн.- 84013/Арх. – 19639].

72. О.П. Оглобліну

[2 січня 1927 р.]

Одеса – Київ

Дорогий Олександрє Петровичу!

З Новим Роком! З новим щастям, це сумніваюсь в тому, роком 1927, коли в Вас таки буде катедра! Певен, що коли для нашої школи 1925 й 1926 рр. були мало сприятливі, але все ж показні (подумать: академики й їхні жінки ополчились на нову школу, на пару людей, двинулись Головнаука й Інститути! Ге-ге!), то переможемо, чорт побери. От нехай тільки учні Ваші не підупадають духом. Хай живе революційна наука, якої нікому не збити! Не зіб'ють, дорогий мій Олександрє Петровичу!

Ви багато, може, зрозуміли з наших «непорозумінь», але далеко не все. Ви зрозумієте повнійш, при зустрічі.

Про похід проти Вас я довідався в ті 1 ½ тижні, що пробував в Києві. Всі ті обвинувачення Вас, які Ви подаєте, мені відомі в більшому вигляді. Одного поки що не збагну, чи закінчилась на Вас навала. А тепер майте на увазі, що розпочинається навала проти мене. І з боку тих самих кіл. Є в мене відомості про те, що затівається проти мене в Києві й Харкові. Прислано благослівеніє і на наступ в Одесі. Попро-

бують мене розчавити. Може, й справді роздавлять. Не це лихо. А воно в іншому, що в нас нема підтримки й зі сторони анти-грушев'янців. Останні прекрасно ураховують, що ми представники рев[олюційних] начал в науці, що страшніши за Груш[евських]. Отой наш науковий більшовизм анти-груш[ев'янські] кола змушує топтатись на місці. Далі виявлення особистих симпатій до нас справа не йде. Нам же важний не цей бік, не декларації. Таборові анти-груш[ев'янців] ми такі чужі, як і груш[ев'янням], тим більш, що як на зло і в Вас, і в мене оказались орган[ізаторські] здібності. З кожним з нас зокрема ск[ажемо] доводиться возитись, а коли ми будемо вкупі? Через це Ваші пляни і мрії про внесення мене в число академиків абсолютно не мають під собою ґрунту. І цікаво при тому, що всіх правий Груш[евський] М. Тому то, не дивлячись ні на що, я мало йму віри і в моє hon[oris] c[ausa]. Мене прекрасно знають. А то діставши те, не можу ж я мовчати на заповідяну Вам кривду, бо тоді справа Ваша стає справою моєї честі. Підніму бучу й доведеться Матвіям капітулювати. Отже, або я таки не полуку ті hon[oris] c[ausa], або й Ви дістанете д[окто]ра. Тільки якомога більш спокою виявляйте-ж, про що завжди говорив Вам.

Само собою, ніяких розділів Явор[ському] ні в «Мат[еріалах]», ні в V томі не присвячував. То відомості з центропальця. Затвердження моєї катедри? Да, в Колегії Нар[одного] Ком[ісаріату] Ос[віти] це діло ніби пройшло, хоч ще офіційних відомостей не маю.

Тепер трохи про ставлення до мене зі сторони киян. 1) Єфремов до мене ставиться тільки ввічливо, можливо, подобається йому моя енергія, але чудово знає, що ми з ним не попутчики, розпинатись за мене не стане, зближуватись не буде. 2) Кримський більш симпатизує, бо по натурі своїй я ближше (вірши пишу, досить сміливий й т[ак] и[нше]), він може гнути за мене й сильно. 3) Василенко до мене ставиться вороже: ну-да, я оригінал, остряк, але такий вже не вихований, так кидаю авторитети, що ніби науці хочу позбутись панянства, якого вона, та наука, ніколи й не мала. 4) Полонська мене ненавидить. 5) Груш[евський] Ол[ександр] просто з'їв би. 6) Груш[евський] Мих[айло] не виносить моєї незалежності, лякається буйства, підозрює в величезному честолюбстві, добачає в мені ... Груш[евського] Мих[айла]. 7) Гермайзе – просто наукова проститутка. 8) Клименко – холуй. Всі останні значіння не мають, а всі перші зібрані до купи рахуються зі мною, а хтять зламати. В Харкові тільки один чоловік на моєму боці – Барвінський. Дм[итро] Ів[анович] зовсім ясно для мене, мене як не терпить, з мотивів, зна яких вороже ставиться й Мих[ола] Прок[опович]. Але він ще не левен і в іншому, що в один чудовий

день я не піду на всіх старих походом. Яворський – Ви знаєте. Знач[ить] – помочи не чекай.

А тому я й вожусь з Наук[овим] Т[оварист]вом та своїми учениками. Тому сиджу над «Записками» й не справив собі нових ступенів, за що жинка гризе мене. Тому й розбираюсь лекше в т[ак] н[азваній] науковій ситуації (ситуацій в тих панів більше, як науковости). Що в мене на кредиті: симпатії трьох чоловік – Вас, Кримського й Барвінського + молодняк. З сказаного не слугує, що я буду й хочу воювати. Навпаки, зі всіма новими людьми хочу добрих відносин, й горілку питиму, і в виданнях інших друкуватимусь. Вони – особа старая, я – теж особа старая. А до того я певний в нашій перемозі, як певний в тому що і заходящі світила – світила. Я шаную їх як світила, але поклоняюсь свobodній прекрасній революційній думці. Може вона ще мало одщиплена. Але вона молода, а не відцвівша троянда. Отже, не сумнівайтесь, дорогий Олександрє Петровичу! Картку свою Вам вишло з охотою. Всього-всього найкращого.

Ваш ворог і відданий друг *М.Слабченко*

Н.В. Дм[итру] Євм[еновичу] [Бованенку] і учням Вашим мої привітання й найкращі побажання на новий рік.

Н.В. Не відмовте передати Мик[олі] Зах[аровичу] [Левченку] моє прохання надіслати мені IV й V кн[иги] “Зап[исок] соц[іально]-екон[омічного] Від[ділу]», Археограф[ічні] Записки й Величка¹¹⁹ Сиджу без грошей і ох як буду вдячний йому.

[ЦДАВОВУ. – Ф. 3561, оп. 3, спр. 7, а. 167-170 зв].

73. С.О. Єфремову

[2 січня 1927 р.]

Одеса – Київ

Високоповажаний Сергію Олександровичу!

Дозвольте а) вітати Вас з Новим роком й прийняти від мене найкращі й найтепліші побажання на все добре, та б) представити Вам знаменитого українського оперового співака Михайла Голинського, що давно мріє, але тільки зараз матиме честь особисто зазнайомитись з Вами. З глибокою пошаною *М.Слабченко*

[ІА НБУ. – Ф. 257, оп. 5, спр. 121]

¹¹⁹ Величко Самійло. Сказаніє о войнс козацкой з поляками. – К., 1926.

74. С.О. Єфремову

[16 лютого 1927 р.]

Одеса – Київ

Високоповажаний Сергію Олександровичу!

Разом з цим посилаю вам 1-шу книгу «Записок Од[еського] Наук[ового] Т[овариства] по соц[іально]-історичній секції. Примірник, що Ви відстанете його, є перший, бо Ви – як хрещений батько нашого товариства і кому ж, як не батькові, й показувати первенця. Авторі – все мої учні, молодьняк, але смію думати, що їхні перші проби геть не лихі і безперечно оригінальні і по змісту, і по темам нові, і по трактовці свіжі. Вигляд збірника скромний. Мені здавалось, чим простіш зовнішність, тим краще. Довго вагався, чи ставити слова «при У.А.Н.», дуже обов'язують отці три літери. Нарешті вставив, щоб формальности було виконано. Але від змісту на чужих мовах утримавсь. Коли (говорю «коли», а не «як» – «если») виростем, зміцніємо, тоді може і почнем подавати зміст по франц[узьки] чи по англ[ійськи] (не люблю нім[ецької] мови), зараз же було б рекламно-грушев'янськи. Бо' з ним, утримаємось. Правління Т[овариств]а вишле належні У.А.Н. 25 примірників «Записок». Хтілось би, щоб томи цільні були, а не «числа», та «не звучит можливість». Збираю вже матеріали для II-го ч[исла]. Сподіваюсь висту й гвалту зі сторони ч[исла] 37 на Королєн[івській] Вулиці¹²⁰. Та нічого не вдію: смиренно мовчатиму. Вибачте ріжні дефекти по виданню «Записок», є вони, бачу, та вже не зугарний виправити.

З глибокою пошаною *М.Слабченко*

[ІА НБУ. – Ф. 257, оп. 5, спр. 105]

75. А.Ю. Кримському

[18 лютого 1927 р.]

Одеса – Київ

Високоповажаний Агатангеле Євтимовичу!

Даруйте, що відбираю Вам час. Виправданням служить те, що без помочи Вашої не можу обійтись. Справа така. До мене звернувся один нім[ецький] дослідник за деякими порадами щодо чумацтва в XVII – XVIII стол[іттях]. На запитання я подав йому відповіді. Але хочу ще надіслати йому пару своїх праць. Люде, обізнані з пересил-

¹²⁰ Історичні установи М.Грушевського.

кою книжок за кордон, упевнили, що одинокий шлях пересилки – через У.А.Н. Упевнивши мене і в тому, що вся справа закордонних наукових зносин Академією покладена на Вас. Отож, хоч як би мені не хотілось не трудити Ваші очі, а доводиться просити Вас на відповідь в піднесеній справі. Турбувати Вас на писання не смію, але, може, Ви, високоповажаний Агатангеле Євтимовичу, накажете секретареві в справах пересилки наук[ових] видань за кордон, дати мені потрібні вказівки.

З глибокою пошаною *М.Слабченко*

Одеса. Майстерська 25, пом. 22.

[НБУ ІР. – Ф. 1, № 24198]

76. С.О. Єфремову

[19 лютого 1927 р.]

Одеса – Київ

Високоповажаний товаришу!

Прошу Вас не відмовити стати в пригоді в тій справі. Мені конче потрібно знати, чи не збереглося в Київському окр[ужному] арх[іві] якихось творів Тадея Рильського, що присвячені економічним проблемам. Справа в тім, що Од[еське] наук[ове] т[овариств]во має приступити до видання укр[аїнської] істор[ично]-економічної бібліотеки, куди ввійдуть виключно укр[аїнські] економісти, починаючи від 60-х рр. ХІХ стол[іття]. Бажано, аби та бібліотека містила б по можливості всі твори таких економістів, як Т.Рильський, Юркевич, Левитський, Гехтер, Доманицький, Левенко й т. д. Кожний автор матиме попередню вступну розправу, для котрої, само собою, без використання і неопублікованих робіт того чи другого нашого економіста не обійтись. Зараз опрацьовуємо роботи Т.Рильського. Друковані його твори в Одесі є усі. Але не достає рукописного матеріалу, а саме кінця прекрасної монографії, що друковалася в перших книгах Зап[исок] Наук[ового] т[овариств]ва Ім[ені] Шевченка у Львові і лишилась незакінченою, і ескізів про Мальтуса, які були зроблені та десь р[оку] 1918-1920 погинули. Може, в Київському Окр[ужному] арх[іві] щось з рукописів пок[ійного] Т.Рильського збереглося, і Ви істинно обов'язали б мене, коли б повідомили, що саме в Києві можна знайти. В М.Рильського, на жаль, не збереглося нічого з рукописів його батька. Не знаю, чи є що в Ком[ісії] по студ[іюванню] громад[ських] течій в Укр[аїні] при УАН, куди я разом з цим теж звертаюсь.

Дозвольте сподіватись, що Ви захочете обов'язати мене подякою.
З тов[ариським] привітом *М.Слабченко*
Одеса, Комінтерна 2, ІНО, історичний кабінет.

[НБУ ІР. – Ф. X, № 6787]

77. О.П. Оглобліну

[3 березня 1927 р.]

Одеса – Київ

Дорогий Олександр Петровичу!

Дуже раджу глянути в 1 кн[игу] «Черв[оного] Шляху» в ст[аттю] Багалія про М.Груш[евського] і звернути увагу, що старший пише про нас, але – чорт зна що – ставить коло нас ім'я Гермайзе.

Зтискую руку Вашу. Ваш *М.Слабченко*

3. III. [1]927.

[ЦДАВОВУ. – Ф. 3561, оп. 3, спр. 7, а. 185]

78. С.О. Єфремову

[18 березня 1927 р.]

Одеса – Київ

Високоповажаний Сергію Олександровичу!

Даруйте мені за турботи, але дуже прошу допомогти мені. З деяких причин мені надзвичайно важно, аби в 3 кн[изі] «Жит[тя] й револ[юції]» було вміщено рецензію Антиповича на II том «Мат[еріалів] до екон[омічно]-соц[іальної] іст[орії] України». М.Груш[евський] понаписав такі речі, що полетить після його рецензії все, що я робив і роблю: і дослідча катедра, і семінар по іст[орії] Укр[аїни] і т. д. Почали навалу, що правда не зовсім поки вдатну, в «Більш[овику] Укр[аїни]». Де і як наноситиме мені удари М.Грушевський, поки не знаю. Притупити його треба. Одним з засобів до цього є ряд рецензій на мою сторону. Рецензія Антиповича якраз така, і здано її до «Жит[тя] й револ[юції]». Якщо Ви змогли б допомогти прискорити появу її, істинно зробили б мені незабутню й неоціненну послугу. Ще раз даруйте за відбирання часу. З глибокою пошаною *М.Слабченко*

[ІА НБУ – Ф. 257. оп. 5. спр. 114]

79. С. О. Єфремову

[4 квітня 1927 р.]

Одеса – Київ

Хтів устно скласти Вам, високоповажаний Сергію Олександровичу, свою сердешну подяку за IV-ий том творів Т. Шевченка, але обставини, на жаль, склалися так, що може це зробити лише в письмовій формі: без перебільшення, більш величавого споминок Шевченкові, як саме таке видання творів його, не може бути. А видаючи Т. Шевченка в повному виді і з прекрасними вступними статтями, коментарями та показчиками, Ви й собі цим обезсмертуєте ім'я, хоч і без того заслуги Ваші невмирущі. З глибокою пошаною *М. Слабченко*
4. IV. [1]927.

[ІА НБУ – Ф. 257. оп. 5. спр. 106]

80. О. П. Оглобліну

[1 червня 1927 р.]

Одеса – Київ

Дорогий Олександр Петровичу!

Не дістаючи довгий час від Вас листа, я так і думав, що Ви або зайняті через голову, або не в доброму настрої. З листа побачив, що було і одне, і друге. Не похвалюся і я, хоч екзаменаційна справа в мене закінчилася десь 6. VI., коли думав був вирушити до Києва. До понеділка (20. VI.) тяглися ще всякі «хвости», а тепер і їх вже нема. Є відпустка і гроші є, а настрої такий пригноблений, сказав би могильний, що чорт його знає. Мені сильно хтілося б бачити Вас, і Дмитра Євменовича, і Антиповича й др., не таких як вони стійких що до економічної історії. Я не високо ціную того ученика, що хоч з боєм, але вивчився в одного професора, переходить до другого. Не тому не ціную, що він перемінив *maître des études*, а тому, що перемінив спеціальність. Очевидно не дуже боліло. Мої учні твердіш. Не всі ясно. Але більшість така, що може відмовитись від грошей, професури чи що там ще, але економічної історії не кине. Учителю – як перше кохання, він не забувається, отже не забувається і те, чому і як він вчив. Кидають – значить корінців глибоких не було. Зокрема Левченко, може помиляюсь, економічною історією не цікавився. Знаю його статті і про перський театр, і про декабристів, і про мову, і про селянські заколоти, і про Лавру. Нема в нього одної точки, на якій би він спинився. Але саме голівне, не знаю жодної статті з економічної істо-

рії України. Він був Вашим слухачем, а не учеником. Але він був слухачем і других професорів. До Вас він ставиться дуже сердешно. Ось я й думаю, що Ви приязнь прийняли за учеництво. Він – так само. А хлопець він з правилами: був би учеником Вашим, то й лишився б при всяких обставинах. Тому не оплакуйте Миколу Захаровича. А ось коли б він був справді Вашим учеником і перейшов до іншої катедри, тоді б все, що написано на попередній сторінці? цілком до нього відносилось б. Дай боже, тільки щоб Левченко попав на ту точку, що йому потрібна. До речі, я здорово сердитий на Левченка: він обіцяв мені вислати «Трипільську культуру» – й не вислав, X-ої книжки «Записок» також не прислав. Зле робить хлопчисько.

До Києва на 4 години не поїду. Казали мені ще про 2 години в кооперативному технікумі. *М.Слабченко*

[ЦДАВОВУ – Ф. 3561. оп. 3. спр. 7, а. 198, 198 зв, 199]

81. С.О. Єфремову

[8 червня 1927 р.]

Одеса – Київ

Високоповажаний Сергію Олександровичу!

Прийміть від мене куций конспект лекцій з новітньої історії України замість недозволеного до друку III-го тому «Матеріалів». Не дозволив Рубач. Як тепер вияснилось, трапилась сувора (да, да!) заборона через те, що сам Рубач випускає історію великої революції. Отож він на берегах рукопису понаписував такого, що руками розведеш. Один зразок. Пишу досить не ввічливо про Тимчасовий російський уряд, послаючись в своїй оцінці на Леніна. Рубач вздовж усього абзацу проводить хвилясту лінію й пише: «возмутительно!» Або приводжу дослівні слова приказу Ц[ентральної] Р[ади] не слухати розпоряджень Корнилова. Рубач на березі аркуша нотує: «Просто смехотворно выпирается значение Ц[ентральной] Р[ады] там, где его не было». Й т[ому] п[одібне] Конспект валявся щось 2 місяці в Окрліті, поки дано дозвіл на його друкування. Він (конспект) страшенно стислий й не пригодний для читання тому, хто не знає епохи. Але ширити його було неможливо: студенти не могли б купити, бо дуже бідне студентство в нашому інституті.

Збирався ото до Києва, думаючи перенестися туди з Одеси, яка вимучила мене. Я і в минулому році зондував ґрунт в КІНГ'у – не вишло діло. Цього року, як виявляється, міг би дістати лише дві години в Кооп[еративному] Технікумі. Видимо доведеться пропадати в дирі,

що зветься Одесою. Без жаху не можу увявити собі дальшого перебування тут, тим більш, що зараз пішли дуже вперті чутки про скасування дослідчої катедри по іст[орії] України, а коли не буде її, то не треба ні семінару підвищ[еного] типу, ні істор[ичного] кабінету. Десь в Кам'янці є дослідча катедра іст[орії] Укр[аїни], хоч там нема істориків, а в Одесі, де куча істориків, їй не вільно бути. Біда та й годі.

Не смію відбирати Вам часу. З глибокою пошаною *М.Слабченко*
8. VI. [1]927

[ІА НБУ – Ф. 257. оп. 5. спр. 107]

82. О.П. Оглобліну

[9 червня 1927 р.]

Одеса – Київ

Дорогий Олександрє Петровичу!

Подорож моя до Києва «розстроїлась». Вмер жінчиної сестри чоловік, а мені довелося його ховати. От лишився без грошей. Замість мене прибуде конспект лекцій з новітньої історії України, читаних мною 3-го триместру цього року. Конспект дуже стислий. Я б не випускав його, та Рубач заборонив друкувати III том «Матеріалів». Студентам же щось треба було дати. В мойому розпорядженні було тільки 8 примірників. Перший з них я надсилаю Вам. В ч.5 «Червоного шляху» прочитав я про те, що мене, разом з Гармайзесом (ну й компанія для мене) обрано в члени-кореспонденти Українського Інститута марксизму. Чому Вас не обрано? На яких підвалинах? Хто пропонував мене не знаю. Думаю, що завдячувати маю все-таки Яворському. Але ось що цікаво. Одночасно з таким повідомленням пішли тверді чутки про зачинення нашої дослідчої катедри. Що це Яворський готує пілюлю, чи одне не виключається другим? У всякому разі дуже не весело.

Сильно мені хотілося б перенестися до Києва. Робив де-яку рекогносціровку, але наслідки оказались сильно кепські: можна розраховувати на 2 години в Кооперативному технікумі й, можливо, на стільки ж годин в КІНХ'у. Але в Одесі настільки погано мені живеться, в Інституті, що думаю його кидати. Нехай йому чорт! Безумно шкода тільки колосальної затраченої на ІНО енергії та учеників. Голов Наука однак видимо так не думає. Покладатись на поміч Дмитра Івановича [Багалія] не доводиться.

Зараз в Одесі Полонська. Зустрічаємось в мене. Розмови ведемо безтолкові. Думаю, що в особі її не магиму друга. (Пара фраз винна в

цьому). Може, помиляюсь в даному разі, а ось підсвідомий голос так говорить. Читала Полонська в Ком[ісії] Краєзнавства доповідь про Мишецького, Леклерка й Рігельмана. Кияне були на її доповіді всі. На доповіді я не був, бо взагалі бойкотую Комісію краєзнавства. Не знаю як та доповідь пройшла. Певно добре.

У Вас видно не зовсім добре обстоять справи. Вболіваю о те. Антиповичеві не відмовте вклонитися від мене, як й Бованенку й другим Вашим ученикам. Вибачте за поганий почерк. Почав ніби нічого, але відразу якось впали сили. Тому кінчаю. Будьте здорові, дорогий Олександр Петровичу. Ваш *М.Слабченко*

9. VI. [1]927.

P.S. Все з рук пада.

ЦДАВОВУ – Ф. 3561. оп. 3. спр. 7, а. 201, 201 зв, 202, 202 зв]

83. С.О. Єфремову

[кінець червня 1927 р.]

Одеса – Київ

Високоповажаний Сергію Олександровичу!

Мені вже ніяково турбувати Вас. А все якось не виходить, не обходиться без турбації. На цей раз справа така. Після того, як було зачинено семінар підвищеного типу з іст[орії] укр[аїнської] літ[ератури], кілька твердих людей не кинули роботи і продовжують працювати за моїм керуванням. Питання розбираються такі: а) іст[орія] укр[аїнської] журналістики (П.Сікиринський, пристав й проф[есор] Герасименко, неофіційно, розуміється – незручно), б) іст[орія] укр[аїнської] критики (Ів.Лужанський), в) іст[орія] укр[аїнської] інтелігенції (В.Чернянський), г) іст[орія] укр[аїнського] альманаху (К.Горецький) й т. д. Думаю, що Ви позволите і наміри мої і теми. Так ось, той молодий дослідник, що опрацьовує укр[аїнські] альманахи (при - журналістика) – Горецький, сидить над альманахами [18]80 – [18]90 рр. [XIX ст.]. Зробив він багато. Біжучого літа їздив навіть до Києва [в] (Нар[одну] Всеукр[аїнську] Бібл[іотеку]). Перерив одеські архіви. І не дістає йому для повної роботи слід[уючі] два альманахи:

а) Хутір. Ред[актор] Калениченко. – Кобеляки, 1891.

б) Складка – присв[ячений] пам'яті Александровського. Хар[ків] 1896. (Останні 7 «складок» є). В Нар[одній] Всеукр[аїнській] Бібл[іотеці] названих альманахів нема. В Одесі так само. В Кам'янці – так само. Може Ви могли б порадити, куди саме треба вдатися, аби дістати ті альманахи. Горецькому я наказував, якщо треба буде, прохати

в Вас вибачення, але все-таки розпитати вас. Так, шкода, Вас вже в Києві не було. Поможіть, високоповажаний Сергію Олександровичу!

Подаю Вам до Відома слід[уюче]. Будучого року має відбутися 100 літ з дня народження Л.Толстого. В нас (в Одесі) появилась вже рос[ійська] толстовська комісія. Я не пропустив цього діла і переконав іст[орично]-філ[ологічну] секцію Наук[ового] Т[оварист]ва не скласти Комісії, а засісти за ряд тем (Український елемент в творах Л.Толстого; Укр[аїнські] переклади Л.Толстого; Нац[іональне] питання в Л.Толстого; Спогади про Л.Толстого проф[есора] В.Лазурського, в мене є спогади В.Боровика, мова Л.Толстого – з царини діалектології – Тульська губернія є мовна границя української, білоруської та російської мов). Держвидав обіцяв друкувати такий збірник – гадаю що не збреше. Хтілось би дуже на таке діло дістати Ваше благословення.

Вибачте, що відбираю Вам час. З глибокою пошаною
М.Слабченко

НВ. З осени приступаємо до організації українських письменників, в Одесі є такі (й не мало), що вийшли з ВСУПи)

ІА НБУ, – Ф. 257, оп. 5, спр. 113, а. 1, 1зв, 2, 2зв]

84. О.П. Оглобліну

[12 липня 1927 р.]

Одеса – Київ

Дорогий Олександрє Петровичу!

Разом з сим листом надіслав листа до Барвінського, прохаючи довідатись про Вашу справу. Моя зараз, принаймні для мене, не цікава. Настільки нецікава, що я почав пригадувати, про який мій докторат Ви пишете. Не знаю, чи Барвінський зараз в Харькові. Він вічно роз'їздить. Крім того, Віктор Олександрович, будучи прекрасною людиною і дуже талановитим вченим (Вашої складки), феноменальний ледар. Чорт його зна, як скоро він збереться з відповіддю.

Коли б Вам зараз стати доктором, а я сього дуже-дуже хочу, то тоді повна рація їхати Вам до Харькова в-осени. Раніш піднімають боротьбу з Герм[айзе] та Нулем абсолютно не раціонально.

Трохи згодом, може, кудись виїду хоч на якийсь тиждень, бо спека тут феноменальна: 36,2 %. Се навіть для взагалі теплої Одеси забагато. З помешканням ніяк нічого не можу зробити. Певно, доведеться в проклятій конурі здихати.

Ви знаєте, що я шукаю премії за в[ипуск] і т[ому] 5-го «Орг[анізації] господ[арства]» (та сама річ, що друкується в «Праця»)»

чи надрукована вже. Її, здається, провалили. Принаймні в листі до мене Василенкової звучать такі-о нотки). Чорт з ним, а все таки те, що я там писав, безсумнівна істина і інакше не освітити Січи. Да, да, вона б[ула] солдатовою республікою з різко вираженою класовою суттю. І ніякого романтизму після мого досліду для Січи й Запорожжя не лишається, хоч би там 100 раз провалювали мою премію.

Всього кращого! Ваш *М.Слабченко*

12. VII. [1]927.

NB. Діставши відповідь від Б[арвінсько]го, дам Вам телеграму.

ЦДАВОВУ. – Ф. 3561, оп. 3, спр. 7, а.а. 230-231 зв]

85. С.О. Єфремову

[12 липня 1927 р.]

Одеса – Київ

Високоповажаний Сергію Олександровичу!

Даруйте, що загаявся з відповіддю на Вашу ласкаву пропозицію в справі видання Академією Зап[орозького] Арх[іву]. Наталя Дмитрівна [Полонська], як бачу, Вам не зовсім точно доповідь зробила. Зондував я ґрунт що до видання Академією Запоріжського Архіву в 6 томах по 30 арк[ушів] кожен. Видання мислив на взірць «Арх[ива] Ю[го]-Зап[адной] Р[оссии]». З зондування виніс вражіння, що таке видавництво охоче підтримав би М.Грушевський для свого брата. Грушевський, Грушевського, Грушевському, Грушевського, Грушевський, при Грушевським. Можна бути великим істориком (по правді зовсім не великим, де, напр[иклад], в Мих[айла] Серг[ійовича] метод, фільзофія історії? Старий знає таку мою оцінку і ох! як! ненавидить! мене!), але навіщо бути таким заґребуцим? Натякнули мені на підтримку цього плану Дм[итром] Ів[ановичем] [Багалієм]. «Но я не верю прекрасным сноведениям». Дм[итро] Ів[анович] такий кунктатор і так тонко обмірковує кожну справу, що ліпше відмовитись від діла. Тому дозвольте зробити так. На ім'я І-го Відділу (в Вашу адресу, якщо дозволите) направлю докладну записку й план видання, розрахований на 4 томи. А Відділ вже сам направить записку до акад[еміка] Багалія її. Сам посилати записку Дмитрові Івановичу не буду: до людей не рівного з ним рангу Д[митро] І[ванович] ставиться «теє-то як його». Словом, не могу: я й від Бога вимагатиму рівноправства і забурлю, коли він стане указувати на своє божество. При Вашій помочі видання здійсниться, без неї – нігде правди діти – пиши: «пропало».

Вмер професор Шпаков. Був це лютий українофоб, з породи ро-

сійських лібералів, котрих, на жаль, так багато. Поховання проходило не дуже помпезно. Але брехні в промовах було стільки, що хоч руками розводь. Виявилось, напр[иклад], що покійний **все життя** був ортодоксальним марксистом, світового калібру дослідником, дивовижним методологом і т. д. і т. п. Чепуха, розуміється. Одне, впрочім, правда: був Шпаков прекрасним лектором і не зовсім поганою людиною. Але в мене виходить як в Чехова: *de mortuis nichel bene*. Недобре, що й говорити. Може, ні, не «може», а напевно з'ясується це тим, що сам стаю старим і злбним. Ще раз даруйте. Сором самому, що написав, але не хочу закреслювати: я – погана людина.

З глибокою пошаною, з щирою пошаною (цінити таки вмю світлих людей) до Вас *М.Слабченко*

12. VII. [1]1927.

P.S. Брошюру мого синочка Ви, вже, певно, дістали. Зараз здаємо до друку одного з негласних моїх учнів по іст[орії] укр[аїнської] літ[ератури] – П.Сікиринського під таким же, як і в Тараса, скромним заголовком: «З листування Ганни Барвинок». Другий з літератів просилає статтю до «Життя й революції» під назвиськом: «Три листи М.М. Коцюбинського». Весною появляться й альманахи Горещького.

І все-таки, як тяжко працювати. Поки роскачаеш чоловіка, поки підпалиш його, примусиш робити! А допомога зі сторони заряду Наук[ового] Т[овариств]ва така: засідають, обмірковують, ухваляють і – розходяться. Як бачите малоросійська хата ще в повній силі. Смаку до життя нема чи що? Багливство? Інертність? Іноді кулаки пустив би в хід, що тільки робили, жили, горстками хапали життя. Так ні, сплять, безподібно, класично по-малоросійськи сплять. А коли прокидаються, то... обстають... чистоту укр[аїнського] язика. Біда!

М[ихайло] С[лабченко]

[ІА НБУ, – Ф. 257, оп. 5, спр. 108, а. 3, 3зв. 4, 4зв. 5, 5зв]

86. Укрголовнауці

[31 серпня 1927 р.]

Одеса – Харків

Зглядно пропозиції т[овариша] Уповноваженого від Укрголовнауки в Одесі представити міркування що до провадження роботи в Одеській секції дослідчої катедри історії культури України на 1927 – 1928 акад[емічний] рік, маю честь подати слідуєче:

1) В зв'язку з збільшенням роботи дуже бажано поповнити секцію рядом наукових співробітників з числа професури Одеського ІНО. Пра-

вління Од[еського] ІНО на моє прохання підтримує проф[есорів] Вайнштейна, Загоровського, Добролюбського і Кардашова. Відповідну рекомендацію на них буде надіслано додатком в цих днях.

2) Просив би поповнити аспірантуру секції новими членами з числа укінчивших Од[еський] ІНО й семінар підвищеного типу по екон[омічно]-соц[іальній] історії України при Од[еськім] ІНО. Правління з свого боку підтримує т[оваришів] Пашенка, Добрицького й Рибак. Анкети на показаних товаришів до сього [листа] додаються.

3) З аспірантів, що вже зараз працюють, т[овариш] Бровер не дістає стипендії. З огляду на те, що названий товариш потребує матеріальної підтримки, а працює дуже добре, просив би зарахувати т[овариша] Бровера на стипендію.

4) Звіт в роботі секції було мною представлено в Укрнауку в липні місяці біжучого року.

Керуючий Одеською секцією дослідчої катедри по історії української культури, професор *М.Слабченко*

31 / VIII – 1927

[ДАОО. – Ф. Р – 39, оп. I, спр. 56, а. 5 (Машинопис)]

87. Д.О. Кравцову

[серпень 1927 р.]

Одеса – Київ

Шановний Соl lega!

Радий був довідатися, що Ви працюєте в Москві. Дуже добре зробив Олександр Сергійович, діставши Вам командировку з Археографічної Комісії. Дуже приємно й те, що УАН підтримує починаючих вчених. Розуміється, істориків підтримує Мих[айло] Серг[ійович], над книжкою якого «На порозі нової України» отсе зараз сиджу й багато роздумую, скільки зробив і робить старий, просто не збагнеш. Оттаке. Признатись, я думав, що Ол[ександр] Серг[ійович] до своїх учнів ставиться не так. Але помиляюсь – от Ви вже дістали 2 командировки і безперечно через нього, а се вже красномовно промовляє на користь Ол[ександра] Серг[ійовича]. Смущас мене трохи Ваша тема – страшенно вузька вона. Мені думается, що рямці розсунути буде важко й принципівих питаннів при такому положенню не зможете поставити.

В Одесі матеріялів що до Залоріжжя XVII стол[іття] нема, але XVIII ст[оліття] представлено прекрасно. Я справді читав доповідь про запор[озький] зимовник. Наскільки міг уловити, без особливого поспіху. З'ясовується се вузькістю теми (я напирал на право), слухачи ж видимо чекали на більш широко й економічну тему. Закиди робилися,

ясно, але з них по суті – дуже нечисленні. А коли взяти на увагу мою різкість, якої я не кинув й під час дебатів, то доповідь із цього боку не могла подобатись: бунтівник я, не дістає спокійного ставлення.

В мене зараз закінчено VI-ий том «Орг[анізації] госп[одарства]», де говориться про економіку й право Вольностей, V-й же том про право й економіку Січи, десь бродить, шукаючи мені премії. Але її – то вже знаю – не дістану, бо занадто вже рішучо рву з традицією й питання висовую в зовсім нових розрізах, ніби який еретик. Знаю, он як лятимуть, але певен, що сама постановка питань по-новому не буде безплідною. І значінне моєї роботи полягає як раз в нових точках погляду. Для такої роботи чисто методологічного змісту не представляється надто важним нагромадження матеріялу. Можна по новому розглядати й матеріял старий. Тому утруднювати Вас розшукуванням для себе матеріялів не маю права. А ось коли що попаде під руку з справ господарчого роду й Ви хотіли б поділитися зі мною, то був би дуже обов'язаний.

Восени, можливо, виступлю в УАН з новою доповіддю про Запорозькі міста та слободи. Але тільки може, бо бути в Києві значить проживати гроші, їх же в мене при моєму безалаберному життю не завжди вистачає. Отож напевно нічого не можу сказати. V-ий том мій вийде в біжучому році, VI-ий - в будучому. Сього ж року виходить 2-ий том «Матеріялів», а в будучому вийде й 3-ий. 5-ий й 6-ий томи надішлю Вам, як і Вашому вчителю, і нашому спільному вчителю Мих[айлу] Сергійовичу.

З правдивою пошаною *М.Слабченко*

[НБУ ІР. – Ф. 262, №116].

88. С.О. Єфремову

[початок вересня 1927 р.]

Одеса – Київ

Вже я, певно, набрид Вам своїми листами, високоповажаний Сергію Олександровичу! Ласкаво даруйте мені невеличку невічливість. Але дуже прошу Вас не відмовити прислати не більш як на 2 тижні і «Складки» і «Хутір». В бібліотеці Комарова знайшлося лише два збірники. Тих, про які писав вам, і «Хутора» немає ні в Одесі, ні в Всенар[одній] бібліотеці. Просив би дуже книги надіслати накладною платежою чи з оплатою на місці (в Одесі) пересилки – не знаю, як саме зветься операція пересилки, коли платять той, кому адресується. Пунктуально, за два тижні книги буде повернуто в повному порядку.

Я тиждень лежав хворий: запалення кишок. Лікарі оглядали, вислуховували, вистукували мене «не однажды и не дважды, а многожды» і перевели мене на новий режим, на якому вже до віку мушу лишитись: не палити, не пити, гострого й т. п. не їсти й т. д. Спочатку дуже погано почував себе, але тоді втягнувся і відчуваю себе добре. Гонять мене й до будинку відпочинку, але все отягуюсь, чому-сь нема бажання.

Не смію відбрати Вам час. З глибокою пошаною *М.Слабченко*

[ІА НБУ, – Ф. 257, оп. 5, спр. 113, а. 3, 3зв, 4]

89. С.О. Єфремову

[8 вересня 1927 р.]

Одеса – Київ

Високоповажаний Сергію Олександровичу!

Велике спасибі за надіслані альманахи. Сьогодні ж передам їх Горещькому. Затримаю книги не більше як 2 тижні. Дякую красенько й за Вашого теплового листа. Здоров'я моє давно підірване, але не звертаю на це уваги. Знаєте, ота мужицька байдужість: «засохне, як на собаці». Тепер сам бачу, що не дивись за собою, то «здохнеш, як собака». Схаменувсь і тепер вже вожусь з лікарями, хоч по правді сказати, помирати мені не шкода. Впрочім, про це годі.

На будучому тижні надішлю Вам докладну записку про Запоріжський Архів (запорожці вимовляли й писали «архива» – *femininum*), який планую на 4 томи.

З глибокою пошаною *М.Слабченко*

8. IX. [1]927.

[ІА НБУ, – Ф. 257, оп. 5, спр. 108, а. 1, 1зв]

90. С.О. Єфремову

[24 вересня 1927 р.]

Одеса – Київ

Високоповажаний Сергію Олександровичу!

Посилаю Вам на ім'я I-го Відділу УАН свою докладну записку про видання Запоріжського Архіву. Складати докладних записок не вмю і тому дуже може бути, що додана до цього буде погана. В такому випадку, може Ви знайшли б можливим дати мені вказівки, як саме складати записку, і я вже переробив би її наново.

Повертаю з подякою «Складки», які Горещький використав. Якщо

б Ви змогли розшукати альманах «Хутір», то Горецький зумів би вже щільно засісти за роботу і дець в будучому році приступив би до друку.

Мій синок на слідуячому тижні матиме честь надіслати Вам свою книжку про М.Л. Кропивницького.

«Думка»¹²¹ виступає в нас з великим поспіхом. Особливо подобається одеситам речи Леонтовича й примітиви Демуцького.

З глибокою пошаною *М.Слабченко*

[ІА НБУ, – Ф. 257, оп. 5, спр. 108, а. 2, 2зв]

91. Уповноваженому Укрнауки в Одесі

[24 вересня 1927 р.]

Одеса

На № 2812

В відповідь на Вашу телефонограму, маю за честь просити Вас під час перебування в Наркомосі поклопотатись про:

а) затвердження науковими співробітниками Одеської секції дослідчої по історії України катедри товаришів Вайнштейна, Добролюбського, Загоровського й Кардашова;

б) додаткових аспірантів: Добрицького, Пашенка й Рибак;

в) видачу стипендії аспірантові товаришу Броверу;

г) командировку мені під час зимових, весняних й літніх вакацій біжучого 1927–1928 академічного року до Київського архіву давніх актів.

В додаток до вже представленого Вам плану робіт аспірантів по часті опублікування ними намічених робіт, маю проробити з ними такі відділи програми:

а) історія сільського господарства, панства й селянства на Україні; и б) таку як міста, промислів й робітництва (ці точки представляють собою розділ 8 виробленого для аспірантів програму. Пункт А – джерела за минулий рік, пророблено). Було б дуже бажано, щоб Укрнаука дала нашій кафедрі засоби для провадження друкованих «Записок Одеської секції дослідчої катедри», на взірець такого, як ведається іншими комісіями (Одеська комісія краєзнавства дістала на друк субсидію), чи дослідчими організаціями (Єврсекція Од[еського] ІНО також має субсидію для друкування збірника в 10 друкарських аркушів).

Нарешті, просив би Вас вияснити в Укрнауці, в який саме спосіб має відбуватись перевірка знаннів аспірантів. Раніш молодих людей лишали для підготовки «до професури», давали їм певну програму (те-

¹²¹ „Думка” – хорова капела (Державна Українська Музична Капела).

пер цього чомусь нема, на жаль), призначався строк виучки, відчити щопівроку (відчит представляв «исследования» великі, «обстоятельні», з них видко було всю пророблену працю), через 2 роки в факкомісії проводились іспити по 1 на 3 місяці, після чого молодий чоловік допускався до приватдоцентури. Тепер всього цього нема, ні правил, ні вказівок від Укрнауки добитись не можна. Між тим і час іде, і гроші втрачаються, енергія розходиться, а на ділі ніякої ясности.

М.Слабченко

24. IX. 1927.

[ДАОО. – Ф. Р – 39, оп. I, спр. 56, а. 245 – а]

92. С.О. Єфремову

[10 жовтня 1927 р.]

Одеса – Київ

Високоповажаний Сергію Олександровичу!

Мені дуже хотілося б зробити Вам приємне в справі видання «Зап[орозького] Арх[іву]», але ак[адемік] Груш[евський] видимо бачить ущемлення своїх прав й прав Арх[еографічної] Ком[ісії] там, де цього нема. Можу по совісті сказати, що посягати на Арх[еографічну] Ком[ісію] в мене не було наміру, хоч, признаюсь, пишучи про голівного редактора з числа академіків, думав про Дм[итра] Ів[ановича] [Багалія]. Назвати його ім'я було в доповідній записці незручно. Та це й не моє діло врешті. План Арх[еографічної] Комісії для мене неприємливий. Тому, щоб справа з виданням (ліпше хоч яке-н[ебудь], ніж ніяке) не зривалась, мені й довелося усунутись. Воюватись не слід: Академія Наук так високо стоїть в моїх очах, що ліпше мені поступитись, бо неприємности мені робила ж не Академія, а М.Груш[евський]. З ним мені ніколи не було й, думаю, не буде по дорозі. Неприємно мені, признаюсь. Але було б більше неприємно, коли б я вступив в боротьбу з Мих[айлом] Сер[гійовичем], а то й почав би обвинувачувати Президіум. Не згоден я.

Нат[алья] Дм[итрівна] Василенко за гострий виступ мій проти М[ихайла] С[ергійовича] на мене розсердилась, певно, назавжди. А за геть-геть зневажливу думку Воблого, що провалив видання «Укр[аїнських] економістів XIX в.» безпардонно перевернувши мій проєкт, свідомо неправильно висвітливши його, нажив собі ворога в особі Мик[оли] Прок[оповича] (впрочім, я не вмю досить уявити собі ак[адеміка] Василенка в ролі активного ворога).

Тепер маю ще одну неприємність, в наслідку якої, певно, вийду з

числа співробітників «Черв[оного] Шл[яху]». Причина: я постійно обороняю Вапліте, за що й произвели мене не більш-не менш як в ідеологи Вапліте! Яке тісне стало життя. Через те, що не вмію поладити з М. Груш[евськ]им, не можу співробітничати в «Укр[аїні]», хоч вона й не мусить бути органом думок М.Груш[евського], бо видає «Укр[аїну]» іст[орична] секція А[кадемії] Наук. Через оборону Вапліте мушу кинути «Черв[оний] Шлях». Через русотяпство місцевих друк[ованих] органів не піду до місцевої газети. Через відсутність лавсіг вівте й громадської роботи не маю. А це звучить прямо як в Достоевського: «Страшно, коли не мати куди ходити». Раніш хоч пив, а тепер й це мені заборонено. Дуже погано!

При нагоді, як побачу М.Жука, перекажу йому про листи Коцюбинського, хоч сильно сумнюсь, щоб він поступився тими листами: він людина «кряжиста».

З глибокою пошаною *М. Слабченко*

10. X. 1927.

[ІА НБУ, – Ф. 257, оп. 5, спр. 115]

93. О.П. Оглобліну

[14 жовтня 1927 р.]

Одеса – Київ

Дорогий Олександрє Петровичу!

От вже ніяк не заслужив поприка, ніби почав рідко писати. Від Вас дістав я останнього листа 14. IX, сам же надіслав Вам принаймні утрое більше. Але вражіння моє від листа, писаного Вами 10. X., таке, що Ви моїх листів не діставали. Так, певно, й було в дійсности.

Бачу, що життя в Вас йде більш-менш розмірено і що вороги Ваші чи то притомились, чи потрохи відмовляються від борні. Дуже добре. Бачу, що й працюєте Ви як слід і тільки гнівите бога, що не так Вам хтілось би працювати, а більш. Чекаю з великим інтересом на Вашу розправу про Мазепу. До речі, чи не могли б Ви надіслати для мого істор[ичного] кабінета відбиток про договір Петрика. Я вимагаю від студентів знань так Ваших книг, як і статті про Ракушку, транзит й Петрика. В мене були свої примірники (по-за авторськими дарунками) і подарував їх (свої, ясно) примірники в кабінет. А Петрика й нема якраз. Робота ж ця дуже важна.

Від катедри ні в якому разі відмовляйтесь Вам не слідує. На Вашому місці я б згодився і на наук[ового] співробітника. А втім, Вам видніше. В КІНГ'у не має більше штатної посади й катедри іст[орії]

господарства. За планами НарКомОс'у такий курс входить до іст[орії] політекономії. Т[аким] ч[ином], Гермайзе в даному разі не повинен. Так Дм[итро] Євм[енович] працює над аграр[ним] капіталізмом в Укр[аїні]? Знач[ить] як і Тарасик? Дуже-дуже приємно. До речі, книжку свою мій синок висилає Вам завтра – сьогодні тільки дістали дозвіл ОкрЛіт'у на випуск. Все чомусь гальмували. Проект мій видання «Укр[аїнських] екон[омістів] XIX стол[іття]» Воблий, який спочатку ставився ніби до нього (проекту) симпатично, поклав під сукно, завивши, що він, Воблий, мого проекту видання гаразд не розуміє. Шкода, та нічого не вдієш.

Повіяли знов холодні вітри і з Київа, і з Харькова. В останньому митар орудує во-всю і готує якусь капость мені. Не знаю саме яку. Впрочим, він тільки ж й зугарний на капости.

2-гу книжку «Записок [ОНТ]» здали до друку. Коли б праця Дм[итра] Євм[еновича] про Подолінського б[ула] обсягом в 2 аркуши, то якщо він хоче, хай присилає для 3-ої кн[ижи] наших «Записок». За «Січу» мені ухвалено 1-шу премію. Та її вже забито між Птухою й Перетцом. Думаю однак, що й 2-ої не дістану. Хтось в Харькові старється. Крім Тарасикової книжки, Ви дістанете ще книжку другого мого учня Ковбасюка. Буде це десь за тиждень. Архіви заводів Одещини мирно сплять, бо наш ОкрАрх, АрхПраці й ІстПарт переїздять на нове помешкання: мовляв, не до того. III кн[ижи] «Праць Ком[ісії] зах[ідно]-р[уського] й укр[аїнського] права» ще нема, збірн[ика] [не пошану] Багалія так само, 12-ої книжки [Записок ІФВ УАН], де мусить бути стаття Тарасика, теж нема.

Настрій в мене препаскудний. Вклоняюсь Дм[итру] Євм[еновичу]¹²², Мик[олі] Зах[аровичу]¹²³, К[остянтину] Єр[офійовичу]¹²⁴, Ів[ану] Ів[ановичу]¹²⁵, Вірниченкові. Коли буду в Київі? Не знаю. Неохота їхати, щоб не дратувати академиків 2-го й 1-го відділів. Всього найкращого!

Ваш М.Слабченко

14. X. [1]927.

[ЩДАВОВУ. – Ф. 3561, оп. 3, спр. 7, а.а. 217-218, зв]

¹²² Д.Є. Бавовенку.

¹²³ М.З. Левченку.

¹²⁴ К.Є. Антишовичу.

¹²⁵ І.І. Кравченку.

94. С.О. Єфремову

[25 жовтня 1927 р.]

Одеса – Київ

Високоповажаний Сергію Олександровичу!

Я все-таки хочу сподіватись на те, що «Хутір», може, знайдеться. Мені дуже неприємно турбувати Вас в такій маловажній справі. Даруйте ласкаво. Але, може, Ви указали б, до кого можна було здатися мені за тим «Хутором», і я не морочив би Вам голову з альманахом. Замовив «Хутір» в од[еських] букіністів, та толку поки що мало.

Справа з виданням «Зап[орозького] Арх[іву]» мені вважається безнадійною, що до моєї участі в цьому ділі. Арх[еографічна] Комісія безперечно вирішить видання так, як буде запроєктовано М.Грушевським. Т[аким] ч[ином], головним редактором стане «так сказати академик» О.Груш[евський]. В крайньому разі – і то було б все ж виходом – за редакторство візьметься М.Груш[евський]. Він на мене сильно лютий через таке діло. Запропонував М[ихайло] Серг[ійович] мені й моїм ученикам взяти участь в збір[нику] «Степ[ова] Укр[аїна]». Я згодивсь, але з такими умовами: а) праці моїх учеників уособлюються в окремий відділ і значаться як роботи моїх учеників; б) що праці з Одеси складатимуть приблизно 1/2 усього збірника, то я вимагав співредакторства пор[яд] з Мих[айлом] Серг[ійовичем]; в) до редагування моєї половини Мих[айло] Серг[ійович] відношення не матиме. Груш[евський] на дибці став, а я не захтів уступати. І потім я взагалі мішаю Мих[айлу] Серг[ійовичу]. Неприємно, що вийшло так з «Зап[орозьким] Арх[івом]». Але нічого не вдію.

Це вже друга невдача. Десь числа 6. жовтня ак[адемік] Воблий поховав мій проект видання «Укр[аїнські] екон[омісти] XIX стол[іття]», до якого цілий час ставився дуже прихильно. Потім «повіяли вітри, не показано звідки», і проект було здано теж до Комісії якоїсь. Шкода, що з моїх проектів скористаються інші.

Здали до друку 2-гу книгу «Записок». Знов друкується на мої гроші й гроши. Помочи нема: обіцяють та не дають, я ж особисто не вмю просити. Збираємо матеріал і для Толстовського Збірника. Видамо й його, хоч грошові перспективи дуже погані. В мене прибавилось 3 нових аспіранти. Зате в Харькові розпочався на мене похід. Є відомости, що до Одеси переводять Пархоменка, а мене в яке-сь невеличке місто завпроторять в маленький ВУЗ. Побачимо! Якось то буде.

З глибокою пошаною *М.Слабченко*

25. X. [1]927.

95. С.О. Єфремову

[кінець жовтня – початок листопада 1927 р.]

Одеса – Київ

Високоповажаний Сергію Олександровичу!

Мені вже просто ніяково, що відбираю Вам багато часу своїми справами. На жаль, все складається так, що доведеться без кінця турбувати Вас. Ласкаво даруйте мені. Діло, за яким оце турбую Вас, зв'язується з виданням все того ж «Зап[орозького] Арх[іву]». М.Груш[евський], що так іритувався на засіданні 20. X. і перетяг справу до Археогр[афічної] Комісії, збирається викинути якогось вальта. Він закликав Н[аталю] Д[митрівну] Полонську до Археогр[афічної] Комісії (Н[аталія] Д[митрівна] – не член Комісії) і запропонував (вираз з листа) злистуватися зі мною в справі видання «Зап[орозького] Арх[іву]», бо Н.Д. Василенкова, бачте, більш знайома зі мною, ніж, очевидно, Археограф[ічна] Комісія. Не знаю, що воно було б, коли б знайомих не оказалось.

Пропонує М[ихайло] С[ергійович] видання в чисто хронологічному роді на взірець Сен[атського] Архіву. Таке видання ясно ні до чого, бо під одним роком можуть бути найрізноманітніші справи (дипл[оматичне] листування, списки на платню, шлюбна розлука, гайдамащина, землетрус й т. д.). Сен[атський] Архів теж не обнимав всіх справ, тільки політико-дипломатичні. М.Груш[евський] – же пропонує видання всіх справ. Далі, таке видання не може супроводитись розправами, бо замість однородних матеріалів буде каша. Нехай вже такі розправи пишуть члени Арх[еографічної] Ком[ісії]. Я пропонував видання 4 томів, щоб не переобтяжити бюджет У.А.Н., отже лякатись, як це робить М.Груш[евський], того, що дещо зостанеться поза 4 томами, не доводиться. Дай бог хоч 4 томи випустити.

Лякається М.Груш[евський] і того, що можуть бути запорожські дані й за межами «Зап[орозького] Арх[іву]». Є одне цільне, це – Колекція Коша, а не якась збіранина окремих актів. Ось доводи (!) якими оперує М.Груш[евський]. В листі Н[аталі] Д[митрівни] до мене говорить, щоб я представив плян до Арх[еографічної] Ком[ісії], але якось не ясно, в чім саме має бути той плян. Я до Археогр[афічної] Ком[ісії] не вдавався і тому додаткових плянів туди надсилати не буду. М.Груш[евський] щось крутить. Куди він хилить не розумію ще. Однак, лічу за потрібне довести до Вашого відома про якусь зміну настроїв чи нову полосу в шахматних ходах українського Капабланки, корий упустив з ока, що і «на старушку буває прорушка». В кінці листопада, як мені пишуть, має знову оговорюватись справа

«Зап[орозького] Арх[іву]». Не відмовте в ласці пригадати при тому оговоренні зміст цього листа.

З глибокою пошаною *М.Слабченко*

[ІА НБУ, – Ф. 257, оп. 5, спр. 115]

96. О.П. Оглобліну

[9 листопада 1927 р.]

Одеса – Київ

Дорогий Олександр Петровичу!

Вас вибираємо в члени нашого Товариства 10-го числа цього місяця. Питання про се стоїть на денній повістці і Ваш лист прийшов одночасно з повісткою Наукового Товариства. Офіційне оповіщення про це Ви дістанете десь у неділю: в четвер пошлють до Вас папірець, думаю, 2–3 дні піде на подорожування його, і в неділю він буде в Ваших руках.

Проте, щоб «помирити» Вас з Наталею Дмитрівною, я старався не раз і – вражіння в мене таке – що врешті це вдасться зробити. Принаймні я не чув зі сторони Н[аталі] Д[митрівни] невдоволення в тоні чи що. Щодо Мик[оли] Прок[оповича], то він в присутності Нат[алі] Дм[итрівни], гадаю, що не тільки в угоду мені – він знає, що я ставлюсь до Вас дуже добре, – називав Вас талановитим дослідником. Але писати про замкнення зброї не випадає. Тим більше не випадає, що зараз Мик[ола] Прок[опович] і Нат[алія] Дм[итрівна] мною тепер невдоволені через мої різні відзиви на адресу М.Груш[евського] після того, коли він фактично вирвав в мене «Зап[орозький] Арх[ів]»: Мик[ола] Зах[арович] [Левченко] писав, що Мих[айло] Серг[ійович] заявив в Відділі, буцім справу видання «Зап[орозького] Арх[іву]» давно вже рішено в Арх[еографічній] Ком[ісії], видавати за гол[овною] ред[акцією] О.Груш[евського]. Мих[айло] Серг[ійович], щоправда, схопивсь, і викликав Нат[алю] Дм[итрівну] на засідання Арх[еографічної] Ком[ісії], де й дано було їй (Н.Д.) доручення злистуватися зі мною, бо Н.Дм[итрівна] більше зі мною знайома й пр[оча] чепуха. Я розсвірипив й бахнув в листі до Н.Дм[итрівни], що М.Груш[евський] не поважа її, коли дав доручення, як моїй знайомій, тощо. Думаю, Н.Дм[итрівна] образилась на мене після цього. Доручення її (Н.Дм[итрівни]) я виконав [з] точністю, але одписав їй-же, а не Арх[еографічній] Ком[ісії], бо остання до мене не зверталась. Ось чому доведеться зачекати де-який час, поки втихне непорозуміння.

Що до Воблого, то Ви в своїй оцінці зовсім праві. Я готів до цього додати, що в Воблого й М.Груш[евського] є певний, хоч не повний,

контакт щодо нас. Зговір є – видно одну й ту ж руку. Про Пажитнова пишеть, хоч воювати з ним мені здається не варт, це якийсь мічман Дніпра. Прочитав «некролог Беркута», написаний Антиповичем. Велика моя вина – про Беркута ніколи не чув і праць його не знаю. Ви говорили про негідників різних, що мордують Вас. Вибаchte на різкому слові, сволочи тільки й сильні що сплітками. Вони й ближньому кров псують, і анекдоти складають і начальство обожають і тому пресупівають в житті, хоч за всіма правилами заслуговують на коротку й кріпку резолюцію: «К[анал'ї]» і по мордам!

На святкуванні Рильського не буду. 2 книга «Записок» в друку. Небавом вишлю Вам свою статтю невеличку, а пізніш брошуру. Уклін всім-всім! Ваш *М.Слабченко*

ЦДАВОВУ – Ф. 3561. оп. 3. спр. 7, а. 258, 258 зв, 259, 259 зв]

97. С.О. Єфремову

[10 листопада 1927 р.]

Одеса – Київ

Високоповажаний Сергію Олександровичу!

«Три листи М.Коцюбинського» оказались чотирма листами. Вони разом з маленькою передмовою надіслані до «Життя і революції» М.Ралевим. Нарадив послати в «Ж[иття] і Р[еволюцію]» я, бо окремі листи К[оцюбинсько]го там вже друкувались. Ці 4 листи належать Марії Григоровні Липі, жінці покійного д[окто]ра І[вана] Липи. М[adam]те Липа – людина дуже обов'язкова і охоче ділиться своїм фамілійним архівом. Мимо 4 листів, що вона їх передала Ралеву (молодий вчитель, що працював в одній й тій же, що й М[арія] Г[ригорівна] школі), в Липи безперечно ще знайдуться листи Коцюбинського. Є дещо з листування з К[оцюбинськ]им і в Віталія Гавриловича Боровика – приятеля М[ихайла] М[ихайловича] (площа Черв[оної] Армії, 2 – адреси Липи не знаю) і в Богд[ана] Мих[айловича] Комарова (вулиця Гоголя, 15, Укр[аїнська] Держ[авна] бібл[іотека]). Боровика й Комарова однак трудно розкачати. Нарешті є в Одесі й син Коцюбинського (бульв[ар] Фельдмана 10, Політосвіта). Ралів зараз розпитує Оп[анаса] Ів[ановича] Погибку з метою дістати від нього листи М[ихайла] М[ихайловича].

З «Хутором» очевидно таки доведеться вдаритись до Ленінграду й скопіювати його. Змісту-огляду альманаха, на мою думку, було б замало. Так я й зроблю – в мене в Ленінграді чимало знайомих, які зроблять потрібну копію альманаха.

Ухвалу Арх[еографічної] Ком[ісії] рішучо відхиляю. Роблю це тому, що та ухвала фактично відхиляє видання Зап[орозького] Арх[іву]. Археогр[афічна] Комісія видимо не уявляє собі плана видання. Хронолог[ічний] порядок усовує вступні розділи. Під одним й тим же роком можуть бути найрізжорідніші справи, єдиним зв'язком між якими є тільки дата. Системи тут годі шукати. Її й не може бути. Нехай ак[адемік] Грушевський сам пише досліди над так зібраним матеріалом. Коли ж обмежитись чисто хронолог[ічними] рямцями, то така робота мені зовсім не цікава. Її може любесенько проводить кожний, навіть безграмотний архівіст: не хитра штука підібрати документи за календарем. Ак[адемік] Груш[евський] розрахував правильно, що від подібної роботи я відмовлюсь. Ось і усе. А тоді він перейде до плану видання Зап[орозького] Арх[іву] в системат[ичному] порядку. Але без моєї участі. Мені, ясно, неприємно це, але ще більш соромно за Мих[айла] Сергійовича. Про свою відмову я оповістив Нат[алю] Дмитрівну.

З глибокою пошаною до Вас *М.Слабченко*
10. XI. 1927.

[ІА НБУ, – Ф. 257, оп. 5, спр. 111]

98. О.П. Оглобліну

[10 грудня 1927 року]

Одеса – Київ

Дорогий Олександр Петровичу!

Вашого листа за здоровенним номером 53 від 5.XII одержав сьогодні. Дуже вразили мене, Ваші злигоди, а особливо тяжкий настрій. Що до перших, то я завтра подам офіційну заявку о видачу мені справи відносно відсилки паперів що до Вашого докторату. Постараюсь дістати і всякі копії й таке інше.

Страшенно дивно, що в Головнауці губляться навіть не окремі папери, а цілі справи. Не трачу надії, що вони все ж знайдуться і що ніякі Яворські не зможуть Вам нашкодити. Справа відтягується, але ж не відкидується. І що б там не говорилось, але такі пани як Добролюбський чи Вайнштейн, хоч і виступали проти Вас упереджено, але на протоколи підписалися за предоставлення Вам ступіня доктора. Значить в цій справі треба ще трохи терпіння і вона вийде на Вашу користь.

З настроєм гірше. Не знаю, про кого саме говорите Ви, що «близким далеча мне стоила». Можу Вас запевнити, що я, у всякому разі, не збираюсь поповнювати ряди тих, хто почав Вас кидати. Не в моїх правилах

кидати людину особливо в тяжку для неї хвилину. Нашими заприятельними відношеннями дорожу. Нехай бо'зна що говорили про Вас, на те уваги не зверну. І що б ні було, збережу для Вас саме тепле ставлення, не просто товариське, а братське. Дорогий Ви мені не тільки як талановита людина, але й як чоловік, що пробивається скрізь стрій тупоти і всякої гидоти, має свої слова, свої думки і не вміє гнутись. Плюйте на те, що при всяких умовах і завжди Ви чомусь есте винуваті. Винуваті і Ви, і я, і всякий інший тоді, коли є невдачі. Ге-ге, коли не знаєте невдач, то завжди праві. М. Груш[евський] ніколи не винуватий, бо в нього удача. Воблий теж завжди правий, бо і в нього удача. Ну, Яворськ[ий] той просто не помиляється, бо сам може чорт зна чого іншим наробити. Друже мій милий, не думайте про свої інші провинності.

Як Ви вже знаєте, на ювілеї Багалія мене не було. Причин тому кілька: а) оце тільки два дні як піднявся – був тиждень в ліжку, до днесь не оправився, але виходжу; їхати на те, щоб знову лягти, не виходить; б) бачити Груш[евських], Воблих, Солнцевиx немає жодної охоти, міг би наговорити їм неприємних речей без усякої користі для діла, себе і близьких мені людей, в тому числі Вас; в) і без мене на ювілеї товклась сила людей, а я натовпу не долюблюю і г) все, що міг сказати Дм[итру] Ів[ановиче]ві, я сказав: послав телеграму, написав адреси від ім'я 1) досл[ідчої] кат[едри], 2) іст[оричної] секції Нау[кового] Т[овариств]а, 3) Правління ІНО. Щоб побачитись з Вами і Вашими учнями, приїду якось несподівано на 1 – 2 дні.

Ваш М. Слабченко

10.XII. [1]927.

[ЦДАВОВУ. – Ф. 3561, оп. 3, спр 7, а. 256-257 зв].

99. С.О. Єфремову

[25 грудня 1927 р.]

Одеса – Київ

Високоповажаний Сергію Олександровича!

З Новим роком! Найкращі побажання всяких удач, здоров'я! Здоров'ю надаю величезного значіння, практично оцінивши його, бо і хворів багато. Яка то маруда – хворість. Отож, бажаю здоров'я, як самої великої дорогоцінності.

Дозвольте перейти до одної справи, яка без Вашої допомоги й вказівок не може бути розв'язаною. На цей раз говоритиму не про альманахи, а про філософа Лесевича. Один з моїх аспірантів (Князєв) за моїми вимогами й даним програмом студіює історію громадської

думки на Україні. Близше він опрацював Лесевича і Драгоманова. Щодо першого, то Князев пише зараз працю: «Філософсько-історичний світогляд Лесевича та його еволюція від примітивізму до емпіріо-критицизму». Натурально, все що можна було дістати в Одесі, Князевим використано. Але крім друкованих робіт після Лесевича лишилось велике листування. З Ваших праць в мене склалося представлення, що Ви не тільки особисто знали Лесевича, але, здається, листувалися з ним. Отже, чи не могли б Ви замовити за мій кошт зняти на машинці копії листів Лесевича до Вас і від Вас до Лесевича.

Мені відомо, що Ви стоїте на чолі комісії по студіюванню укр[аїнської] громад[ської] думки на Укр[аїні] XIX стол[іття] і що в УАН є чимало приватного листування різних громад[ських] укр[аїнських] мужів. Чи нема серед того листування і листів Лесевича, його записок й т. д. Коли вони є в названій Комісії, то чи не дозволили б Ви, як голова Комісії, попрацювати над тими листами Князеву?

Нарешті, чи не могли б Ви подати мені більш-манш подрібних відомостей про журфікси, що улаштував їх в себе Лесевич в Петербурзі і на яких бував Михайловський й др[угі]? Ні, «нарешті» тепер тільки буде. Чи не могли б Ви через УАН звязати мене з П.Карманським – учнем Лесевича і з'ясувати, який саме твір Лесевича послужив причиною його висилки до Сибіру? За всі відповіді буду Вам дуже вдячний. З глибокою до Вас пошаною *М. Слабченко*

25. XII. 1927.

[ІА НБУ. – Ф. 257, оп. 5, спр. 112]

100. Д.О. Кравцову

[10 січня 1928 р.]

Одеса – Київ

Милий Дмитро Овсієвичу!

Даруйте, якщо помиляюсь в Вашому батьківстві. Десь читав, що воно саме таке. Мені було дуже приємно прочитати Ваші компліменти в мою адресу за «Соц[іально]-правну орг[анізацію] Січи». Ви не помиляєтесь – се 5-ий том, чи ліпше 1 ч[астина] V-го тому. Друга – як частина про паланкову організацію буде в V книжці «Праць». Не знаю, що саме читала Н.Д. Полонська. Думаю, що вона зробила добру доповідь й у всякому разі хотіла зробити мені присмне. Публічно читати я не вмю. Мені треба або невелика аудиторія, або хоч і велика, та з знайомих мені людей. Коли я робив свою публічну доповідь про зимовник, то аудиторія була мені не відома. А крім того, страшенно периста: віце-президент

Академії на одному кінці, мій бувший солдат на другому. Як тут знайти спільний для усіх академиків, професорів, аспірантів, студентів й ... солдат язик. Тому я й промазав свою доповідь. Та й читаю страшенно нерівно: то блискучий фейерверк, то страшенна нудота. Словом, Нат[алія] Дм[итрівна] зробила мені величезну послугу.

Мене страшенно засмутило, що я, будучи завдяки нервовості дуже чулим, не добачив Вашого бажання ввійти до мого семінару. Спішу виправдатись. Діло в тім, що семінар в мене призначається для підготовки до аспірантури. Як же я міг пропонувати Вам вступити до нього? Вам, що вже аспірант, що має кілька цікавих й важних наукових праць? Очевидно, ніяк. Тому я й не дав Вам ні позитивної, ні негативної відповіді. Що до аспірантури, то (моя товариська рада) триматися катедри М. Грушевського, хоч би там і не все йшло гладко. Важно взяти школу, а потім вже ступите на свій власний шлях. Тому я й не беру на себе великої відповідальності щось Вам доводити, чи що. Не прийміть моїх слів за зле – я неловко висловився.

«Турбовати» мене, як Ви пишете, Ви маєте повне право. Дуже дорожу, коли мені довіряють й чогось (не тільки ради діла, а «так», коли хочеться поділитися думками, поговорити просто з людиною) звертаються до мене. Я людей люблю і особливо радію, коли на нашому дослідчому горизонті появляється нова зірка, до яких, безперечно, належите й Ви. Одне в мене лихо: нетерпеливий я, мені хочеться щоб хутко, дуже щоб зірки світили величезним світом і не тільки в Україні, а щоб їх бачили й за кордоном. Не думайте, скільки років доведеться Вам опрацювати матеріяли московських архівів. Важно, щоб безумством тремтіла Ваша душа і тоді «задачи на вычисления времени» не матимуть значіння.

Всього найкращого! Ваш *М.Слабченко*

10. I. 1927(ні, 1928!).

[НБУ ІР. – Ф. 262, № 121, а. 1-3].

101. С.О. Єфремову

[12 січня 1928 р.]

Одеса – Київ

Високоповажаний Сергію Олександровичу!

Хоч і дуже мало в мене надій дістати відповіді від Леонтовичевої й Карманського, але все ж поспробувати дістати відомости про Лесевича треба. Тому, якщо знайти їхні адреси не буде тяжким, дуже просив би Вас не відмовити надіслати їх мені. Праця Князева задумана

широко і допомогти йому (адже ж він мій ученик) мушу. І хоч воно неприємно надокучувати, нічого не вдію. Даруйте, але право, складається справа так, що «не имам иные помощи» як тільки від Вас.

Друга книжка «Записок соціально-історичної секції Од[еського] Наук[ового] Т[оварист]ва» вже закінчена друком і невдовзі матиму честь надіслати її Вам. Укладаю вже 3-тю, яка вийде, певно, десь в травні, й 4 – на осінь.

Праця по складанню Толстовського збірника йде досить жваво, хоч і доводиться підгонити. В близшу середу приступаємо до складання 1-ої кн[ижки] «Зап[исок] Іст[орично]-Філ[ологічної] секції».

Воблий остаточно провалив справу з виданням «Укр[аїнських] економістів ХІХ стол.». Про це мене офіційно сповістив ІІ Відділ. Микола Прок[опович] через мою різку оцінку лінії Воблого дуже розсердився на мене. Старого люблю, і мені дуже прикро, що заподіяв йому неприємність. Вийшло як з Денисовим в «Війні й мирі». Денисов правильно побив інтенданта, але довелось йому прохати милости. Ну, там Мик[ола] Прок[опович] чи вибачить, чи ні, а «покаянну» йому доведеться написати.

В нас гостює зараз О.Вишня. Улаштовують вечори за його участю, але «вишні» на тих вечорах дуже мало, а води з малоросійщини ціле море. У неділю, 8-го, відкрито в нас невеличкий, але красно, з смаком обставлений іст[орично]-етнограф[ічний] Музей Степової України. Драма й опера гинуть на очах. Зі здоров'ям в мене погано. В додаток до всього застудив ще ліве вухо, от вже три тижні вожусь і хоч лікарі упевняють, що справа йде на поліпшення, а толку мало. Інвалідом доводиться ставати. Проте ще козькаюсь. Всього найкращого! З глибокою пошаною *М. Слабченко*

12. І. 1928.

[ІА НБУ. – Ф. 257, оп. 5, спр. 116]

102. М.К. Зерову

[14 січня 1928 р.]

Одеса – Київ.

Високоповажаний Миколо Костьовичу!

Тільки що закінчив читати Вашу роботу про А.Свідницького. Тепло, любовно писана річ. Спасибі Вам і за пам'ять, і за саму брошуру, і за думки, що навіяла вона на мене! Тепер два слова з приводу двох фактів про Свідницького.

1. На стор[інці] 20 Ви пишете, що нічого не відомо про родину

А.Свідницького. Можу надати такий факт. Син А.С[видницько]го перед імперіялістичною війною служив в Одесі в таможні невеликим чиновником. Я з ним був особисто знайомий, але мав всього пару невеликих розмов про його батька. Про батька свого він говорив дуже неохоче. В мене склалось таке вражіння, що подібні розмови для сина (ім'я його забув) були неприємні. Говорив він, що до нього якось приїздила сестра, але теж неохотно й про це говорив.

Для мене явилось новиною, що А.С[видниць]кий друкував де-які свої речі в «Одес[ском] Вест[нике]», яким Ви, як пишете, не могли користуватись. Так ото, чи не дозволили б Ви мені доручити комусь з молодняка нашого заходитись над цією темою. Запитую про це, бо я з статті не міг вивести, чи повернетесь Ви ще раз до С[видницько]го. Вражіння моє таке, що таки повернетесь. Отже, коли б без Вашої згоди зачати відшукування матеріялів що до одеського періоду літературної діяльності А.С[видницько]го, то це Вам могло б бути неприємним. Якщо Ваші пляни не були б в якій мірі порушені моєю пропозицією, то я з охотою засадив би когось з молодих до роботи над Свідницьким. У всякому разі до Вашої відповіді утримаюсь від свого пляна.

З глибокою пошаною *М.Слабченко*

14. I. 1928.

[ЦДАМЛМУ. – Ф. 28, оп. I, спр. 166, а. 1, 1 зв., 2]

103. Д.І. Багалію

[16 січня 1928 р.]

Одеса – Харків

Високоповажаний Дмитре Йвановичу!

Сердешно дякую Вас за Ваше клопотання про надання мені докторського ступеня. За Вашою порадою я надсилаю завтра в адресу проф[есора] Палладіна свої праці. На жаль, я не можу надіслати своїх «Опытов»¹²⁶, бо їх давно нема в продажу, так само як і в букіністів. Не можу також надіслати «Центральных учреждений Украины»¹²⁷, яких теж не можна дістати. Нема і «Судівництва на Україні XVII – XVIII стол.»¹²⁸. Зле, що названих книжок і в мене немає. Тому обмежуюсь

¹²⁶ Слабченко М.Е. Опыты по истории права Малороссии XVII и XVIII вв. – Одеса, Тип. акц. Южно-Русского общества печатного дела, 1911, 292 с.

¹²⁷ Слабченко М.Е. Центральные учреждения Украины XVII – XVIII ст. – Одесса, 1918.

¹²⁸ Слабченко М.С. Судівництво в Україні XVII-XVIII ст. – Харків, „Союз”, 1919, 39 с.

тільки подачею бібліографічних вказівок. Самих рецензій теж не можу надіслати. В себе я робив тільки помітки на відзиви. Не знаю, як його й бути. Буде дуже-дуже прикро, коли через це відлетить від мене докторський ступінь, хоча й Ваша оборона є безпечно міцною фортецею. Не скрию від Вас, що докторство для мене річ дуже цінна. І не тільки з морального боку. Не знаю, як і дякувати Вам за постійні турботи про мене, постійне обстоювання моїх інтересів, вибачення безмірної моєї свразійської гарячності й помилок. Повірте, високоповажаний Дмитре Йвановичу, що по живота свого і був, і є, і буду вам безмірно зобов'язаним. Лист Ваш від 14 січня припав саме на час, коли в душі моїй рвалися чорні блискавки тяжких дум. Мов сонце глянуло в вікно до мене.

Дозвольте пару слів в справі нашої секції. Я посилав Вам акуратно звіт в роботі, яко керовникові цілої катедри. До Укрнауки так само йшли звіти. Це робилося від того, що того вимагав і вимагає Уповноважений Укрнауки. Розумію, що тут є неув'язка, але до Д.І. Багалія далеко, а начальство тиснить. Надалі всякий папер, що виходитиме від секції, надсилатиму й катедрі, щоб не було різнобоя. Закид Ваш признаю цілком справедливим. Виділятиму надалі окремо й засідання аспірантури і про кожне даватиму звіт до катедри.

Велике спасибі за надіслані праці катедри. На жаль, ми не можемо окремо видати свого збірника й мусімо користуватись «Записками Наукового товариства»

З глибокою пошаною *М. Слабченко*

16. I. 1928.

[НБУ ІР. – Ф. I, № 46241]

104. Д.І. Багалію

[20 січня 1928 р.]

Одеса – Харків

Високоповажаний Дмитро Йвановичу!

Після величезних зусиль мені пощастило дістати рецензії покійного І.А.Линниченка на «Полк», Окиншевича на «Учреждения», Річицького на 1-2 тт. «Организации хозяйства», Оглобліна на 1 т. «Матеріалів» й Вірниченка на II т. «Матеріалів». Дуже важно було б мати лайливий, за спеціальним дорученням складений Фаасом, відзив на «Орг[анізацію] хоз[яйства]». Але від автора, який сам признався мені в зробленому йому дорученні виляяти мене, рецензії не міг дістати. Фаас надіслав цей відзив, між іншим, Яворському, але Матвій Іванов-

вич поки що його не вмістив. Це було б 2-м виданням. В Одесі нема й того тому «Зап[исок] Наук[ового] т[овариств]а ім. Шевченка у Львові», де вміщено рецензію і, що важливіш, полеміку мою з М.П.Василенком, котрий ні в одному пункті врешті не збив мене. Вибачте, що всього не міг надіслати.

Книги до комісії проф. Палладіна я надіслав. Туди ввійшли: 4 томи «Орг[нізація] хоз[яйства] України» (по 2 прим.), 2 томи «Матеріалів» (по 2 примірники), 1 прим. «Полка», 1 прим. «Протоколів Апостола», 1 прим. статті по історії українських дворянських родів, 1 прим. статті в німецькій мові до 170-ліття «Прав», 2 прим. «Топограф[ическое] описан[іе] Полтав[щини] й Харьковщини». Інших книг ні за які гроші не знайти. Не міг послати й «Боротьби за системи землеволодіння»: авторські примірники розіслав, а 1000 прим[ірників] розхапали вчителі протягом тижня. Не міг послати й «Соц[іально]-правову орган[ізацію] Січи»: з Академії до десь не прислали відбитків. Відзив на цю роботу належить Н.Д.Полонській-Василенковій – на підвалинах цього відзиву я й дістав за Вашою допомогою премію.

Посилав книги я без супровідного паперу, бо не знав, що саме в нім треба було писати. Якщо зробив що не так, як слід було б, даруйте великодушно.

З глибокою пошаною *М.Слабченко*

20. I. 1928.

[НБУ ІР. – Ф. I, № 46242]

105. О.П. Оглобліну

[7 лютого 1928 р.]

Одеса – Київ

Дорогий Олександрє Петровичу!

Що з Вами? Живі, здорові? Як ведеться? Чом не пишете? Якщо не відповідатимете на цього листа, то листування буду вважати за закінчене. На все добре! З правдивою пошаною *М.Слабченко*

7. II. [19]28.

[ЦДАВОВУ. – Ф.3561, оп. 3, спр. 7, а. 245]

106. Д.О. Кравцову

[березень 1928 р.]

Одеса – Київ

Поважаний товаришу!

Після моєї розмови з Вами мої думки й плани не перемінились. Поки що я лишаюсь викладачем в ІНО, але від науково-літературної діяльності раз і назавжди відходжу. Після нанесеної мені в Академії образи, від якої й зараз в мене паленіє обличчя, в мене нема бажання турбувати Академію якими-будь проханнями чи справами. Тому мені дуже неприємно, що я завдав Вам клопоту з Запор[озькою] Архивою. Думас його взяти УкрЦентрАрхив – хай бере, хоче ВУАН – будь ласка, до Москви – хай йде. Обороняти наукові інтереси не моє діло, а справа магістрів, котрим смиренно уступаю дорогу. А ось до Вас пропозиція й до Ткаченка. Я тягочусь Вищою Школою, яку до Київської подорожи ніжно, побожно любив. Мені неприємно ходити до ІНО, звідки з кожної стінки настирливо торчить магістерська голова й шепоче: «а ба!» Чи не згодилися б Ви, або Ткаченко, взяти на себе частину лекцій по Іст[орії] Укр[аїни], а саме 6 лекцій. Се не штат розуміється, але й не пустки. Я б постарався провести чи Вас, чи Ткаченка по вищій категорії. Всіх лекцій уступити не можу, бо ті, що збержуться в мене, передати маю моїм ученикам, доля котрих не може мене не турбувати. Якщо Ви (чи Ткаченко) згодилися б стати викладачем в нас, то Академія мала б й тісний зв'язок з Одесою, постійного й акуратного кореспондента. А щоб справа була кріпчіш, складайте іспити при ВУАН, статутом її се дозволяється. Праці тут багато й цікавої. Магістри (старі) з нею не зуміють справитись, бо Одеса вимагає широти поглядів, розмаху, ініціативи. Обіцяю зі свого боку «не совращать» в свою віру й підтримувати як тільки зможу.

Що до Зап[орозької] Арх[іви], то її поки що не вивозять до Харькова, котрий про запорожців і не допоминається. Д.І.Багалій дуже розумний чоловік, аби руйнувати ціле діло. Думаю, що він сам постарався забути про дарунок загубархівом т. Вербова, якого до речі вже знято, й на його місці сидить дуже смирний і нічого не розуміючий новий чоловік Лешан, залізничник, який працював в Москві по професійній лінії.

З правдивою пошаною *М.Слабченко*

P.S. В Києві цікавляться запорізь[ьким] правом – є така чутка.

107. О.П. Оглобліну

[22 березня 1928 р.]

Одеса – Київ

Дорогий Олександрє Петровичу!

Довгенько вже не мав від Вас листів й тому сильно порадувався, діставши звістку від Вас. Мені приємно було довідатись, що доповіді Ваші проходили добре. Не радійте тільки приятні Матвія Йвановича: бреше! Він зараз думає поновити свою кар'єру на «провінціальних» дослідниках. Інс[титут] Марксизму працює погано. Становище Матвія геть кепське, і ось тепер цей панич кидається на всі боки і старається підпертись провінцією. Ми не повинні ухилитись від порозуміння з ним, але спини нашої, щоб на ній усівся Митар, підставити не можемо. Не сумніваюсь, що Вам говорились всякі компліменти, давались обіцянки й т.и. Це зовсім не крок до порозуміння, а Матвій хоче приручити львів. На конференції, в яку я погано вірю, треба буде поводитись дуже обережно. Подумати тільки. Ця свиня заклика до праці в Т[оварист]ві іст[ориків]-маркс[истів]. Він сам два роки провалював цю справу, ще й Т[оварист]ва нема, а він вже робить набір й викрикує: «Мої!». До речі, Матвій знов веде лінію проти моєї катедри. Настирливо веде. І в мене такий настрій, що секція моя під загрозою. Дм[итро] Ів[анович] [Багалія] про це знає, але за своїм звичаєм мовчить й вичікує. Я не проч, якщо з секцією не трапиться много лиха, взяти до себе двох з Ваших учеників, особливо хтілось би Вірниченка улаштувати. Не знаю зовсім хлопця, але дуже симпатизую йому, як, впрочім, і всім Вашим ученикам.

Мене просто громом вразило, коли я довідався з Вашого листа, що Ви й донесь не дістали повідомлення про вибори Вас в Наук[ове] Т[оварист]во. Мене оповістили, що давно надіслано Вам повідомлення. Що за сволота наше Т[оварист]во! Вони ж повинні Вам давним давно вислати й 2 книжки «Записок». Трапилось так, що я не тільки проредагував книжку й заплатив за неї, але в мене взято весь тираж (договір складався на ім'я Наук[ового] Т[оварист]ва), і я не маю примірників. Трапилось так тому, що Н[аукове] Т[оварист]во рішило на себе взяти видатки, але грошей не дають, розуміється, й книжок я не маю. Але прошу не сердитись – в цих же днях Ви дістанете і повідомлення, й 2 книжки. От ес-еси!

Шкода, що в Академії стався кавардак. Більш за усіх мені шкода Мик[олу] Зах[аровича] [Левченко]. Піде по трудшколах працювати і відійде від наукової діяльності. Шкода. Книжку Воблого мені прислав Мик[ола] Зах[арович]. Твір, бачте, такий, що коли б мені студент стар-

шого курсу (III чи IV) посмів подати працю, подібну до 1-го розділу Воблової книги, то той твір полетів би в голову студента. 2-го розділа: зібрав чоловік матеріал й переписує його в порядку, давно не розуміючи.

Про які книжки Черкаського й Ярошевича Ви пишете мені? Черкаський-Великолепний друкує «Копні суди». Це книга? А що Ярошевич, пише, чи написав нового? Словом книжок ніяких ні Черк[аського], ні Ярошевича мені не надсилали, по що не можу не пошкодувати. Рецензії Полонської не читав і не знаю, де її надруковано. Але те, що Ви подаєте мені про цю рецензію, препікантно. І ось чому. Нат[алія] Дм[итрівна] присудила мені премію за «Січу». Що писалось в її рецензії, не знаю, а кінець її мені відомий: дуже хвалебний. Тепер, Ви кажете, стриманно? Ось що значить заїстись з академіками. Тронеш яку-сь воблу й почнуть тоді прописувати. Власне і в III кн[изи] «Праць» [комісії для вивчення історії права] Мик[ола] Пр[окопович] так писав про «Січу» в передмові до того, що в мене обличчя цвіло: «Січа», мовляв, має своє значіння, вибачте, що друкуємо». Він собі може, скільки завгодно, просити вибачення, але Січа значіння має незалежно від того, як на неї подивиться Воблий, Солнцев, Яснопольський і інші пани. Мик[ола] Пр[окопович] не розуміє простої речі, а саме, що в науці я – поджигатель. В мене є чимало помилок, є й парадоксальні твердження, і по-де-куди скоропалительність. Визнаю. Але в моїх працях є самостійна, незалежна, бунтівна думка, намічаються нові шляхи, новий підхід, нова росцінка й соціологія, якої Воблі, Солнцєви й інші з ними не матимуть до віку. Вони не знають і тому, саме тому й ставляться до мене вороже. Вас вони теж не люблять і не за те, що Ви мені друг, а за те, що Ви вчений з божої ласки, а не з рекомендації сильних вченого мира сего. Ми переможемо, не ми, так наші учні. Але все-ж їй-бо з якою охотою роблю я оті вибухи проти малорос[ійської] традиції! Коли летить к чортам собачим який-сь вчений малорос і в жаху лепече про мене: «большевик»! просто радість почуваю. З цього ясно, що мене не дивує, що передруковуватимуть Тарановського. Це ще добре! Могло бути гірше! Як Ваш синок? Зовсім вже одужав?

Привіт мій Мик[олі] Зах[аровичу] [Левченку], К[остю] Є[рофейовичу] [Антиповичу], Дм[итру] Євм[єновичу] [Бованенку], Ів[ану] Ів[ановичу] [Кравченку], Вірніченкові¹²⁹

Ваш *М.Слабченко*

Н.В. Клепацький не згадав про мене в статті про Безбородька знаєте чого? Він сам писав мені: «забув якось».¹³⁰

[ЩАВОВУ. – Ф. 3561, оп. 3, спр. 7, а. 236-239 зв].

¹²⁹ Учні О.Оглобліна.

¹³⁰ Йдеться про гіпотезу М.Слабченка, що автором „Історії русів” був О.Безбородько, висловлену в 1 томі „Матеріалів...”

108. С.О. Єфремову

[4 квітня 1928 р.]

Одеса – Київ

Високоповажаний Сергію Олександровичу!

До Вас надіслав невеличку замітку про Кониського один з моїх учеників чи учеників по іст[орії] укр[аїнського] письменства М.Ралів. Я дуже прошу Вас допомогти влаштувати замітку Раліва в «Записках У.А.Н.». Цей самий Ралів зараз опрацьовує величезний матеріал про Кониського і, може, десь ік Різду, вийде його монографія ціла.

Другий з моїх учеників С. Гречишко видрукував в 3 кн[изі] «Черв[оного] шл[ягу]» 1-й розділ своєї великої праці з історії укр[аїнської] інтелігенції. Мою думку про учеництво від росіян в XVIII в. він незграбно виражає й все збивається в бік чисто літературний. Другий розділ має бути про Квітку й малюватиме процес загнивання укр[аїнської] інтелігенції в її 1-ій генерації. Я вже раз 5 виправляв цю частину і все мені не до вподоби. Біда в тому, що всякі Музички збивають молодь, щеголяючи соціол[огічним] методом, в якому Музички а ні бельмеса не розуміють. Ото і виходить: ти йому образи, а він тобі ім'я. Мені дуже важно знати Вашу думку вже що до першої частини Гречишкиної роботи.

Проф[есор] Герасименко не мав великого поспіху від своєї доповіді про укр[аїнську] журналістику в У.А.Н., як він сам признався мені. Мені дуже приємно було дізнатись, що Ви поскубли Вол[одимира] Як[овича] саме за те, за що й я скуб: що він, В[олодимир] Я[кович], силоміць притягнув альманахи та що захтів справу журналістики звести ледве не на бібліографію. Тепер сидить, бідний, та виправляє свій рукопис.

Сподіваюсь, що Ви дістали 2-гу книгу «Записок» нашого Н[аукового] Т[овариства]? Уже дві книжки вийшло й після Великодня здаємо до друку 3-тю, а все вони проходять незаміченими. Порадьте, що його робити? Які дефекти в нас? Здається, й теми нові, й думки свіжі, а вид не бере. Не смію відбирати Вам час. З глибокою пошаною
М.Слабченко

4. IV. [1]928.

P.S. Писав я до Ольденбурга в справі Лесевича – відповіді не одержав ніякої. Князев виготував вже десь аркушів 6 про 1-й період життя Лесевича. Чи не можна було б вмістити його роботи в «Записки». Праця добра й дуже цікава.

109. О.П. Оглобліну

[12 квітня 1928 р.]

Одеса – Київ

Дорогий Олександр Петровичу!

Що ж Ви знову замовкли і ніякого ні гласа, ні воздыхання не ходить до Вас? Як здоров'є Вашого Дими – одужав вже хлопчик? Що з вушками? Надіюсь, все гаразд? Я дуже люблю дітей і, коли вони хворіють, в самого мене душа болить. Тому Ви мені даруйте, що виявляю інтерес до Вашої дитини?

В Одесі проходить обслідування катедр. Обслідували вже й мене. На обслідувачів катедра справила дуже добре вражіння. Зроблено тільки один закид: нема практичної роботи по роб[ітничих] клубах. В середу буде ще одне засідання, де ми вироблятимемо резолюцію для комісії по обслідуванню.

Після великодня здаємо до друку 3-тю книжку «Записок» [ОНТ], яка вийде, певно, десь в червні місяці.

Дуже прошу Вас передати Вірниченкові, якщо він не роздумав, не пізніше половини червня надіслати мені в 2 примірниках свою автобіографію, рекомендацію спілки та комосередку ІНО (теж в 2 прим[ірниках]), список своїх друкованих праць й анкету (зразок її Вірниченко може дістати через Костянтина Єрофійовича – не відмовте подякувати його за й від мене за статтю в IV кн[изі] «Ж[иття] й Рев[олюції]» – чи Дм[итра] Євменовича) – теж в 2 примірниках. Додайте самі Ви від себе рекомендацію. Думаю, що Андрія Микитовича пощастить зробити аспірантом.

Дістав сьогодні від Ярошевича його «Кап[італістичну] оренду». Кумедно, Ярошевич – економіст з божої ласки і соціаліст теж давно, а не має певного місця в У.А.Н., і в той же час пани Воблі он які посади обнимають.

Приїхала з Києва одна поетеса й оповідала, що Рильський з іншими 4 поетами, з дудочками в губах, пройшли по Хрещатику. «Що Ви М[ихайле] Є[лисейовичу] скажете на це?» – запитує. «Заздрю, – відповідаю, – що не міг бути 6-м для такої компанії». Панна роззявила рота, а тоді давай лаяти Одесу! Оттуди!

Бажаю Вам веселих свят, тисну дружно руку і Вам, і Вашому Димі, а хлопцям вклоняюсь. Ваш *М.Слабченко*

12. IV. [1]928.

110. С.О. Єфремову

[20 квітня 1928 р.]

Одеса – Київ

Високоповажаний Сергію Олександровичу!

Микитенко обманив мене, писавши, що стаття Гречишки видрукована в III кн[изі] «Черв[оного] шл[яху]». Оце допіру дістав III кн[игу] й побачив, що вміщено ту статтю в IV кн[изі]. Неприємно мені, що стоятиме вона поряд зі статтею такого шурум-бурумщика як фе-сор Музичка. Та нічого не вдію.

Наш іст[орико]-літ[ературний] молодняк таки тронувся з міста. Як я писав Вам, Ралів працює над листуванням Кониського за 80-90 рр. [XIX ст.], Лужанський дає «Історію одного хутора» (тобто Мотронівки), Грищенко Л. опрацьовує невиданого Плюща, Сікиринський (роботу його про Г[анну] Барвінок Ви дістанете не пізніше 20 травня) уламлює Б.М. Комарова, щоб той таки уступив матеріали про свого батька. Комаров спочатку пообіцяв та потім почав щось крутити. У всякому разі протягом цього року матимете низку праць одеських молодих істориків літератури. Не поремствуйте, коли що буде не в лад.

Працю про Лесевича надіслано буде на Ваше ім'я, якщо дозволите, на будучому тижню, бо треба де-що виправити (є де-які неув'язки).

З глибокою пошаною *М.Слабченко*

20. IV. [1]928

[ІА НБУ. – Ф. 257, оп. 5, спр. 118]

111. С.О. Єфремову

[21 травня 1928 р.]

Одеса – Київ

Високоповажаний Сергію Олександровичу!

Велике спасибі за адресу Леонтовича. Що воно вийде з того листа до нього, не знаю, але сьогодні ж напишу йому. Думаю, що Ви вже одержали брошуру Панаса Сікиринського. Я по-іншому планував це видання, але Сікиринський не зумів виконати мого наказу. Думка була в мене освітити Ганну Барвінок як Ганну Барвінок, по можливості усунувши все, що затуляє її індивідуальність. Справді, Кулішова якесь «придаточное предложение» до Куліша. Сікиринський тільки частину такої думки виконав – по лінії біографічній. Це якраз не так важно. Важнійш, ясно, було висвітлити художню справу діла. Автор же попав під вплив листів й ніяк не міг відірватись від них. Отож ви-

йшла скорше історична, ніж іст[орико]-літ[ературна] праця. Може я сам в тому винен, бо тиснув Сікиринського: ось-ось, мовляв, ювілей. А той ювілей ніде не було відмічено. У всякому разі, думаю, біографію Г.Барвінок зроблено не зле й вона буде корисною.

На брошурі Сікиринського з Г.Барвінок (з листів видно, що вона була досить нудна старушенція) в нас не покінчено. Має вийти ще праця Лужанського, того, що подав заміточку про збірник Зерова; зватиметься вона «Історія одного хутора». Цю працю буде сплановано інше. Вийде краще, думаю. Б'юся ще з Грищенком. Обіцяв його бити мов гамона, якщо не опрацює мені Площа. З Ралівим вийшла несподівана неприємна історія. Йому довелось відмовитись від Кониського, бо Музичка захтіла працювати над Кониським. Кинув Раліва я на Марковича Дм[итра], П.Сікіринський зараз опрацює Білиловського. Не дочекаюся виходу в світ листів Горленка. Ще в одного з моїх учеників Курганського вже зібрався невеликий матеріал про Горленка. Толстовський Збірник йде що до обробки дуже добре. Не сумнюсь, що він не буде зайвим й Ви похвалите його. Горецький схибив, перейшов на легку працю – на бібліографію. Шкода, та нічого не вдієш.

З глибокою пошаною *М.Слабченко*

21. V. [1]928.

[ІА НБУ. – Ф. 257, оп. 5, спр. 118]

112. О.П. Оглобліну

[29 травня 1928 року]

Одеса – Київ

Дорогий Олександр Петровичу!

Прошу дарувати, що турбую Вас, але склались справи так, що хоч як уникав неделікатности, а доводиться її зробити. Справа в тім, що лікарі шлють мене на Кавказ: шлунок, нирки, почки в дуже поганому стані. Треба рятуватись. Всякі командирювання до санаторій та будинків відпочинку я пропустив. Тому на власну копійку доводиться це робити. Жити не вмю й нічого в мене нема. Доведеться від родини відривати. Зрозуміло, що доводиться робити це обережно, бо й жінці треба лікуватись. Кілька місяців тому я позичав Вам трохи грошей. Коли б не скрута, то я не турбував би Вас. Та от випало, як бачите. Якщо це не дуже трудно для Вас буде, може Ви змогли б повернути борг. Прошу вірити, що коли б не той Кавказ, то я й не подумав би зтурбовати Вас в такій неприємній справі. На все добре! *М.Слабченко*

29. V. [1]928.

PS. Ви, певне, знаєте, що з'їзд іст[ориків]-марксистів має бути 20 жовтня? З Одеси має бути аж 5 чоловік: Вайнштейн, Добролюбський, Кардашов, Макеєв й я. На 15 червня скликається якась комісія по історії жовтневої революції, куди ввійшов від Київа Груш[евський] М. й Кримський, від Харькова: Яворський, Камишан й Багалій, від Одеси: Гордієвський, Музичка (тьху!) та я, й від Дніпропетровського Яворницький. Склад – дуже кумедний. Навряд чи поїду до тої Комісії. Не цікаво. То ж щось ганебне [має] бути в Комісії, де засідають усякі Музички.

В нас йдуть чутки, буцім М.Груш[евського] оббірають на члена Всесоюзної А.Н. Грушевського, називають й Яворського.

М.С[лабченко]

[ЦДАВОВУ. – Ф. 3561, оп. 3, спр. 7, а.а. 279, 280, зв]

113. Уповноваженому Укрнауки в Одесі

[18 червня 1928 р.]

Одеса

До цього [листа] додаю річний звіт в праці історичної секції Харківської дослідчої катедри й протоколи засідань. Подібний же примірник надіслано мною до Харківської катедри. Побажання секції висловлено було під час обслідування дослідчих установ й тому їх тут не додається.

Разом з тим, секція повідомляє Вас, що на додаткову стипендію, призначену Нарком'осом, вона висуває двох кандидатів: тов[ариша] Бровера й т[овариша] Князева, з яких на спільному засіданні секції 9-го червня кандидатом на стипендію рекомендовано т[овариша] Бровера. Цю кандидатуру секція просить Вас, товаришу уповноважений, підтримати перед Укрнаукою.

Керівник секції *М.Слабченко*

18 червня 1928 р[оку]

[ДАОО. – Ф. Р – 39, оп. 1, спр. 49, а. 3. (Машинопис)]

114. С.О. Єфремову

[27 червня 1928 р.]

Одеса – Київ

Високоповажаний Сергію Олександровичу!

Вибачте, що турбую Вас (все турбую, все турбую). На цей раз справа така. В цьому році відбувається 10 літ існування Укр[аїнської]

Академії Наук. Свято, натурально, мусить бути величезним. Дуже просив би Вас не забути при розсиланні запросин наше ІНО, Наук[ове] Т[оварист]во, а то й окремих осіб: є досить людей, що хотіли б побувати на нашому святі.

З глибокою пошаною *М.Слабченко*

27. VI. 1928.

[ІА НБУ. – Ф. 257, оп. 5, спр. 119]

115. О.П. Оглобліну

[18 липня 1928 р.]

Одеса – Київ

Дорогий Олександр Петровичу!

Ще вчора думав їхати на лікування. І знову зірвалося. Мотаюсь на всі боки і все не знаходжу виходу. Очевидно треба плюнути на всі зобов'язання й обов'язки й, не говорячи нікому з мого теперішнього начальства, махнути до Криму чи до Кавказу, бо інакше, бачу, не видерусь.

Спасибі Вам за Вуяхевича. Ви даєте вже не перший доказ, що майстерно обробляєте й питання характеру не-економічного. Після Вашої монографійки про Вуяхевича, певно нема чого й додавати. В Вас виробляється якась американська маніра писати: на невеличкому місці (десь 5 сторінок) дати цілий трактат та ще такого змісту, що розгортає на далекі перспективи. В мене була колись думка про те, щоб самому мені й учням моїм засісти за опрацювання слави Хмельницького в життєписах сподвижників останнього. Але з того нічого не вийшло: питання пересунулись в інший бік. Вас цікавить пора після Богданова. Може це правильніш, бо саме тут доводиться шукати коріннів послідуючим подіям.

Повідомляють мене, що т[имчасово] в[иконуючим] о[бов'язки] неодмінного секретаря призначено до виборів Корчака. Мені то нема ніякого діла до справ У.А.Н., проте все ж не бачу тут чогось страшно-го. Раз усунено ак[адеміка] Кримського, то на його місці треба ж комусь бути. З другого боку, т[имчасово] в[иконуючий] о[бов'язки] не неодмінний секретар. І те, що призначено Корчака, свідчить про те, що він не може лишитись в цій посаді. Для мене важна не ця сторона, а положення Миколи Захаровича. Хорохориться він, правда, але хлопцеві болить. І коли причепились до його батька (один киянин мені казав, що М[икола] З[ахарович] син Агат[ангела] Юх[имовича] по-за шлюбний), то парубкові трудно буде влаштуватись. М[икола] З[ахарович] мав плани ж до Кам'янця – неймовірно щоб галичане (ре-

ктор там галичанин) не збрехали. Страшенно шкода парубка. Може Дм[итро] Ів[анович] вивезе? А може ще «образується», як казав Л.Толстой? Хотілось би того, бо М[икола] З[ахарович] – прекрасна людина. На все добре! Ваш *М.Слабченко*

18. VII. [1]928.

[ЦДАВОВУ. – Ф. 3561, оп. 3, спр. 7, а.а. 275-276, зв]

116. Д.О. Кравцову

[липень 1928 р.]

Одеса – Київ

Високошановний Colleaga!

Сердечно дякую за Ваші запитання прибути до Києва для відпочинку. На жаль, не можу зкористатися з Вашої любязности. Причин тому кілька, головна ж полягає в тому, що не маю права, нічим не заслужив на Ваші ласкаві запитання. Та й після чого мені відпочивати? Праці, щоправда, в мене багато, але такої, що я її люблю. Люблю катедру, семінар, Наук[ове] Т[оварист]во; люблю возитись зі студентами, тормошити їх, люблю свою дослідчу роботу. Від сього не притомлююсь. Найбільш дошкуляють мені непорозуміння з науковими й політичними гешефтмахерами. Вони дьоргають, може, не стільки мене, скільки оту катедру, семінар, Наук[ове] Т[оварист]во. Там про мене мели що хочеш, а їх не чипай. Тому стаю як «тигра лютая». Роблюсь безпощадно-саркастичним, злим, диким. Щоправда, не дозволяю й собі наступати на ногу: вмить спалахну.

Се літо я справді трохи притомивсь. Але причина тому лежить поза межами ІНО й т.п. Шукаю, безнадійно шукаю помешкання. Помешкань вільних є сила-силенна, але за них правлять такі гроши, що не можу дати їх. Здається, що здохну в теперешній квартирі, тій самій, де Ви в мене були. А я сього не хочу: і помирати треба серед «удобной обстановки».

Працюю страшенно мало – і знову злюсь. А тут ще спека: було кілька днів з температурою 42°. Зараз в мене частенько буває поет Со-сюра. Які чудові поезії читає він!

Дозвольте тепер звернутися до Вас. Даруйте мені за нескромність. Нагадаю нашу розмову в Одесі: знаєте на що я звернув би Вашу увагу? Міста Степової України в XVIII стол[ітті]. Оті Балта, Голта й пр. За часи турецько-татарського пановання. Не досліджена сторінка. Вияснити характер турецького феодалізму, особливий тип тур[ецько]-тат[арських] міст (превалювання військових начал), висвітлити їхню

економику, соціальний стан за часи торговельного капіталізму й т.д. – річ заманлива. Їй-бо толк буде. В сій справі радий буду стати Вам в пригоді радою, вказівками тощо. Що Ви на се скажете?

Ще раз велике спасибі за запитання.

З щирою пошаною *М.Слабченко*

P.S. Моя адреса: Одеса, Майстерська, 25 / 21.

P.S. Думаю, що тема подобатиметься й О[лександр]у С[ергійовичу].

P.S. P.S. Умова: як що пристанете на тему, вимагатиму систематичної роботи суворо М[ихайло] С[лабченко].

[НБУ ІР. – Ф. 262, №119].

117. О.П. Оглоблін

[29 липня 1928 р.]

Одеса – Київ

Дорогий Олександр Петровичу!

26-го липня, зайшовши випадково до ІНО, я одержав з УкрНауки Вашу книгу про транзит з пропозицією дати на неї рецензію. В пропозиції сказано, що рецензія має бути представлена до Преміальної Комісії не пізніш 20.VII. Як його в чорта послати 20, коли книгу одержано мною 26? Подумавши трохи, я рішив рецензувати таки. Висловився я за 1-шу премію і у всякому разі не нижче 2-ої. Така оговорка зроблена тому, що 1-ої премії для істор[ичних] робіт, за виключенням Слобожанщини, як видно з надісланих мені правил, нема. Подаю останнє речення з свого відзиву: «На підвалинах сказаного, якби існувала перша премія за іст[оричні] роботи, я висловився б за неї на користь автора. Другої ж премії проф[есор] Оглоблін заслуговує безперечно». Друга премія 500 крб. Питання обстоїть тільки про те, щоб не було ураховано запізнення. Тому потурбуйте декого в Харькові для облекшення цієї справи. Якщо пощастить, то коли не 1000 крб., то 500 матимете.

На все добре! Ваш *М.Слабченко*

29. VII. [1]928.

P.S. Привіт Костеві Єрофійовичу!

[ЦДАВОВУ. – Ф. 3561, оп. 3, спр. 7, а.а. 273-274, зв]

118. Д.О. Кравцову

[13 серпня 1928 р.]

Одеса – Київ

Милий Дмитро Овсійовичу!

Так Ви вже в Москві? І працюєте в Дрєвлєхранилищі? Дуже добре! Мене сильно засмутило, що Ви не працюєте в Вищій Школі. Як же так? Адже-ж аспірант мусить стати викладачем вищої школи? Знач[ить], йому треба мати досвід в справі викладання! На мою думку, це так просто і так ясно! Аспірант може не мати стипендії, але праця в Вищій Школі йому потрібна конечно. Невже в КІНО не сприяють втягненню аспірантів до практичної роботи з студентами? Незрозуміле мені це.

Завтра, 14-го, я виїзду до Києва. Пробуду там днів зо 3, махну тиждня на 3 до Чернігова й потім на пару тижднів до Харькова. Маю опрацювати Генеральний Військовий Суд. В грудні буду в Москві, куди мені дають командировку. Як що трапиться, Вам яке-сь цікаве діло щодо Суда військового (пізніш генерального), не відмовте зробити для мене виписки. Буду Вам за це дуже вдячний.

Мав я їхати на VI Всесвітній істор[ичний] з'їзд до Осло. Та видимо нічого з того не вийде, бо з'їзд, за газетними повідомленнями, має відбутися 14-18 серпня, а наша УкрНаука певна, що відбуватиметься він в вересні. Не збагну нічого.

«Малорус[ского] полка» (він сильно застарів) Ви не шукайте окремим виданням, а вимагайте «Зап[иски] Новорос[сийского] Универ[ситета]» за 1909 р. по «Ист[орико]-Фил[ологическому] Фак[ультету]». В продаж поступило щось 300 прим[ірників], які й було хутко розхватуно.

Ціле літо провів я на фабриці ВУФКУ, де ставлять фільм «Перлина Семирамиди». Консультую по істор[ичній] лінії. Працювати тяжко, увягів собі напр[иклад] таку річ. Вимагаю: поставити колони такого зразку в гаремі, а ставлять. Чому? питаю. «Бачте, так буде більш кінематографічно!» Або вимагаю для кушя медаль з портретом Павла (на шию) – ставлять знак з орлом. «Чому?» реву. – Так більш кінематографічно. Замість черевика (бальний тип) бачу. «Що Ви здуріли?» кидаюсь з стусанами. «Бачте, так – більш кінематографічно». Добре, хоч тої кінематографічності не так багато, а то був би здурів. Але, проте, робота цікава. До речі і під секретом: Мих[айло] Серг[ійович] вже 1 ½ роки опрацюває фільм «Мазепа».

Копержинському Ви дуже сподобались – в цьому я, впрочім, не сумнів[ався]. Він – прекрасна людина. На все добре, милий Дмитре Овсійовичу! Ваш М.Слабченко

119. Д.І.Багалію

[17 вересня 1928 р.]

Одеса – Харків

Глибоко поважаний Дмитро Івановичу!

Дозвольте потурбувати Вас не в моїй справі, але такій все ж, що має вона неабияке громадське значення. Справа вкоротці така. В Одеськім інституті народного господарства весною цього року ректор т[овариш] Коник провадив опит своєї професури щодо українізації. Як той опит йшов, сказати важко, але один з професорів, Павло Михайлович Толстой, не зовсім гарно висловлювався щодо вимоги правительства, щоб професура знала укр[аїнський] яз[ик]. Далі йде якась не зовсім ясна історія, внаслідку якої Толстой, хоч й приніс «покаянну», вилетів з Інститута. Звернувся він до секції наукових робітників о поміч. Там йому прочитали Pater poster, але заклопоталися, щоб Толстого не знимали. Діло пішло до Харкова до Ц – Б – С наукових робітників. Туди ж, як і в Центр[альну] комісію по українізації вдався й Толстой, прохаючи переглянути його справу. Я не суддя в цьому ділі, як рівно не сторона чи прямий свідок. Але можу сказати, що от вже звиш 10 літ знаю Толстого, як давнього федераліста, який, бодай принципово, обстоював права укр[аїнського] народа на культурну автономію. Та й раніш було не інакше: Толстой – дуже великий «барин», щоб йому кривити душею. З другого боку в справі Толстого є справді юридичні промахи комісії українізації, які дозволяють справу його перенести для перегляду. Отже, може Ви знайшли б можливим підтримати Толстого в його скруті, лише з принципової точки. Це було б дуже добре і для справи українізації, котра в Одесі і в Степ[овій] Україні йде з такими дьорганнями, що іноді нічого в ній й не зрозуміти.

Є в мене ще одна справа, вже чисто особиста. В мене є Ваш великий портрет, з рамцями розміром 8х6 верш[ків]. Мені дуже-дуже хотілось би мати Вашу фотографічну картку з автографом, яку бачив я в Вікт[ора] Ол[ександровича] Барвінського. Ваша картка була б для мене великою радістю. Я – маленький дружинник в нашій науці й хочу мати картку старшого багатиря укр[аїнської] науки «для наставлення». Невже можна закинути мені в такому бажанні? Чолом б'ю Вашмосци, мні много милостивому пану а пану й добродзію!

З глибокою пошаною *М.Слабченко*

17. IX. [1]928.

120. С.О. Єфремову

[початок жовтня 1928 р.]

Одеса – Київ

Високоповажаний Сергію Олександровичу!

Дуже прошу Вас допомогти тов[аришу] Князеві – мойому аспірантові в справі збирання матеріалів про Лесевича. Власне кажучи, перша частина праці Князева готова й могла б бути здана до друку, але автор її має похвальну особливість використати все, що тільки можна використати. Отож, скидаюсь на Вашу ласку, допоможіть і радою, і вказівками, напутьте до певних джерел, чим дуже обов'яжіте щиро відданого Вам *М.Слабченка*

НВ. Читав вибрики Хвилі. І отаке наплести – жаж!*

[ІА НБУ. – Ф. 257, оп. 5, спр. 112]

* Статті А.Хвилі (Олінтера) «Під академічним забралом» в часописі «Комуніст», спрямовані проти С. Єфремова.

121. Д.О. Кравцову

[4 листопада 1928 р.]

Одеса – Київ

В[ельми] Шановний Дмитро Овсієвичу!

Прийміть мою найсердешнішу подяку за Вашу другу послугу. Дарма однак шукав я в Вашій посилці хоч маленької записочки. Ви не захотіли дати мені більшого задоволення. Шкода, шкода, тим більше, що Ви знаєте, що люблю від Вас діставати листи. В них багато теплоти й щирости та безпосередности, які так рідко зустрічаються в наші дні, коли кожний чоловік виглядає справжнім наркоміндел'ом.

Як же Вам живеться? Як Ваша промоційна робота? Коли Ви її закінчуєте?

Про себе сказати можу небагато. За останні часи доводиться брати участь в громадській роботі. Ото читав про Покровського, потім про Комарова, попав в голови Бібліо[графічного] Т[овариств]а, втягли в раду Архівного управління, в культ-комісію місцевкома, в худраду драми й опери, в справу організації ОРНІТСу. Зле те, що [до] громад[ської] роботи зовсім не тягне. З цього тижня починаю 5-ий рік з семінаром підвищеного типу. Аспіранти пишуть страшенно. Зроблю 1-ий випуск і думаю від катедри відійти. Хай керують інші.

З киянами якось порвалися зв'язки після того, як я відійшов від Оглобліна. Тепер будуть затягуватись мої роботи в виданнях У.А.Н.

Але, по совісті, не можу підтримувати зв'язків з людьми, що для мене перестали бути інтересними. Так трапилось з Оглобліним. Оті ж близькі по напрямку люде, по темах, в де-яких оцінках, і послуги деякі робив я Оглобліну, а в останнє побачення в Києві я переконався, що мені з Ол[ександром] Петр[овичем] не по дорозі. Київська борня, якщо можна говорити [так] про возню самолюбств, мене не обходить, так само справи Академії. А Оглоблін ристься в тому всьому, ніби то його діло.

В цьому році викладаю я (не повірите) іст[орію] феодалізму на Україні. Починаю від розпаду родового побуту й кінчаю помірою волочною. А коли дійшов до цього, то побачив, що в Гетьманщині й на Запоріжжю теж існував феодалізм, тільки іншого типу. Тепер розмішляю над тим «новим феодалізмом». Може, до чогось додумаюсь. Матерія дуже цікава. М.Грушевський до неї ставиться видимо геть-геть несимпатично. Кажу так тому, що коли на пропозицію М[ихайла] С[ергійовича] прочитати в Києві доповідь про Запорізьку культуру, я відповів, що волів би читати про козацький феодалізм, М[ихайло] С[ергійович] враз замовк.

В нашому Н[ауковому] Т[оваристві]ві небагато нового. Вийшла III кн[ига] «Зап[исок]» по соц[іально]-економічній секції (надішлю Вам), I-ша по іст[орико]-філ[ологічній] секції. За моєю редакцією виходитиме «Архів Комарова» в 8 томах (вже приступили до роботи) й «Бібліограф[ічний] словник М.Ф.Комарова», I-ий випуск якого здамо до друку, певно, десь в січні чи що.

Книжки мої попали в Index librarum prohibitorum. Ще новина. Комісія по присудженню вчених ступнів ухвалила дати мені доктора honoris causa, а ось УкрНаука ніяк не може затвердити цієї ухвали. Певно, не затвердить таки. Погано, дорогий Дмитро Овсієвичу, бути в такому, як моє, положенню. Нарешті – може, Ви це знаєте? – Яворський, Камишан і Рохкин та Юринець, як в нас твердо говорять, будуть виставлені в академики нашої Академії Наук.

В Одесі проїздом був Тичина. Улаштували на його пошану вечірку в будинку преси, але так шанували, що він корчився й мучився. В нас це вміють робити!

Отакі новини.

Ще раз велике спасибі за надіслані копії справ Генер[ального] Суда.

На все добре! Ваш М.Слабченко

4.XI.[1]928.

122. Д.І. Багалію

[1 грудня 1928 р.]

Одеса – Харків

Високоповажаний Дмитро Івановичу!

Сьогодні викликав мене Уповноважений Укрнауки в Одесі й зробив мені «жорстокий рознос» за те, що 1) ніби не надсилаю до Харківської катедри звітів, адресуючись безпосередньо до Укрнауки, і 2) не підтримую зв'язків з катедрою. Не знаю, на підвалинах чого говорив це тов[ариш] Внуков, але «рознос» з його боку мною зовсім не заслужений. Жодного паперу я не надсилаю до Укрнауки, наперед не пославши Вам його.

За минулий 1927 – 1928 р. я не тільки надіслав звіт, але й протоколи засідань секції: про обслідування нашої секції оповістив я Вас, високоповажаний Дмитро Івановичу, негайно, надіславши звіт в обслідуванні; кілька разів просив я катедру лишок в 300-400 крб. повернути на командировку аспірантів; прохав разів зо 2 о затвердження промоційних тем для аспірантів; коли довелось мені бути в серпні місяці в Харкові, я негайно побував в Вас. Все це, на мою думку, промовляє про мою акуратність в дорученій мені роботі й поприку, адресованому мені Уповноваженим, я ні в якій мірі не заслужив.

Щодо другого пункту, то я його просто не розумію. Підтримання зв'язків з катедрою напр[иклад] мислиме в участі в «Науковому збірнику». Але з катедри мені про це ніхто навіть не натякнув. Через це, наприклад, нема моєї статті в ювілейному числі. Мій бувший (невдатний) аспірант М.Рубінштейн мав пропозицію, я ж, котрий працює з Вами не від сьогодні на одному полі і який вважає Вас за одного з найблизших учителів, ніяких пропозицій не одержував.

Максимовича десь викликали з Криму, але не мене ж з Одеси. Я не маю права вмішуватись в справу такого чи іншого ставлення катедри до мене особисто, але констатую факти, котрі, думаю, говорять не проти мене. Можна було б же виїздити до Харкова для підтримки зв'язку. Але ось тільки для Вас кілька цифрових даних: щомісяця мамі даю я 20 крб., «акуратно» посилаю братові 25 [крб.], плачу за двох дітей одного мого товариша, що спас мені життя, щомісяця 35 крб., двох студентів-бідаків підтримую – 20 крб., одного старого укр[аїнського] актора, що не вислужив пенсії – щомісяця 10 крб. Т[аким] ч[ином], видатки мої щомісяця 110 крб., з 300 крб. платні лишається решта 190 крб. На ці гроші утримується моя родина з прислугою. Отож в мене вільних грошей нема. Щоправда, в мене буває заробіток додатковий. Він йде на екіпіровку родини моєї. Та й то хо-

джу я прилично одягненим ледве-ледве. Значить, цей спосіб підтримання зв'язків – подорожі – для мене виключається. Ітак, один виключається, а другий закрито не з моєї вини. В чім же моя вина? Її очевидно нема.

Працюю я через голову, працюю не без поспіху – і все ж винний. Мені цілком зрозуміло, що десь там Яворський обвинувачує мене, бо я викриваю його невегласьє й нахабство. Розумію, що Коник там невдоволений з мене, бо я не хотів працювати з ним. Розумію, що Музичка невдоволений, бо коли він захотів в Бібліограф[ічного] тов[арист]ва документи, а потім й вироблені мною для Комаровського збірника теми, задумав випустати теж Комаровський збірник й не пощастило йому зірвати Наук[ове] тов[арист]во, яке я заклав в Одесі по Вашій пораді. Як галичанин, чи «около-галичанин», тож і невдоволений мною. Але катедра, до якої ставлюсь я з найбільшою шанобою і для якої працюю самим відданим чином, не має підвалин, це моє глибоке переконання, для невдоволення.

Є ще одна невеличка справа, що не може мене не хвилювати. Це справа Рубінштейна М. Той же Уповноважений, правда мимохідь, переказав, що Харківська катедра хоче зробити Рубінштейна науковим співробітником. Дозвольте мені, як члену катедри, висловитись в цій справі. На мою думку, Рубінштейн мусить мати укінчену аспірантську програму, після того промоційну роботу (після укінчення стажу) й педагогічну роботу в ВУЗі. Аспірантський стаж ним не пройдено, він не справився з програмою; промоційної роботи, тему якої намічено за його ж бажанням, Рубінштейн не має: праця в ВУЗі велась Рубінштейном скандально, так що його довелось зняти; нарешті Рубінштейн соціально чужий радянській науці елемент. У нього є апломб й виправка, непогані маніри, але укр[аїнська] історична наука для нього настільки чужа, що я не міг його обороняти, коли ІНО виключало Рубінштейна з аспірантів (пропозиція усунення виходила від організованого студентства), ніхто й з професури не висловився в користь Рубінштейна.

Ще один момент. Коли М.Рубінштейна пропустити в наукові співробітники катедри, це внесе смуту в аспірантські кола. Коли хочете, це буде справедливим: аспіранти 3 роки працюють як воли, проробляють програми, пишуть й друкують промоційні праці, несуть в порядку навантаження працю в ІНО і в семінарах, а випавший з аспірантів чоловік, не виконавши програму, з працями, що не перевищують праці інших аспірантів, поза всіма виходить в наукові співробітники. Проведши Рубінштейна в наукові співробітники, катедра відмовилася б від програм, як конечної вимоги, відмовилася б від себе. Тому-то, при обмірковуванню справи про Рубінштейна прошу

урахувати мій голос, як рішучо скерований проти введення Рубінштейна в число наукових співробітників катедри.

З глибокою до Вас пошаною *М.Слабченко*

1. XII. 1928.

[НБУ ІР. – Ф. І, № 46244]

123. Комісії по виучуванню історії західноруського та українського права

[початок грудня 1928 р.]

Одеса – Київ

Виучування історії права обіймає дві задачі: висвітлення зовнішньої і внутрішньої історії. Обидві задачі вимагають, можливо, численнішого зібрання текстів, перевірки їх, й внутрішньої повноти. Без цього наукові досліди, щоб там не говорили, базуватимуться на неповному, а іноді навіть випадковому матеріалі. Укажу наприклад на праці академіка Павлова – каноніста, що опрацюював *ius canonicum* – праці його безперечно не повні, ні одна – або на любу з робіт, присвячених історії українського права часів XVI–XVIII століть, де через відсутність матеріалу нерідко доводиться прибігати до побудовання гіпотез.

Але головний законодатний матеріал – ще не все. Мимо норм існувала корекція їх в житті – застосування норм до конкретних справ й тлумачення судом та законодавцем. Яке, до речі, розходження між правом та життям Гетьманщини. Яка перистість десь за часів раннього феодалізму на Україні.

Існували, крім того, норми, що до нас не дійшли, в дійсності ж колись були. Так, пригадуються мені два документи, з яких видно, що існували поки-що не розшукані розпорядження гетьмана І.І.Скоропадського по карному праву, є натяки на досить широке законодавство Мазепи, Полуботка, але тільки натяки. Отже, винайти такі «пропащі грамоти», або по можливості виявити хоч їх зміст й проче, представляється задачею дуже поважною.

До сьогодні праця в указаному роді проводилась випадково і здебільшого окремими науковими робітниками, обмеженими силами, часом й засобами. Комісія по виучуванню історії права за п'ятилітнім планом може взяти на себе діло зібрання, перевірки й т. п. всього законодавства України, наукове опрацювання й видання його, починаючи з X-го століття й, може, до сьогодення. Така

робота, на мою думку, має осушитись в виданню *Corpus juris Ukrainensis*.

Означений *Corpus* розраховується на 16 великих томів. В I-му могли б бути зібрані договори з греками (Олега й Ігоря, Святослава, облаштунки договорів 867 р., 955 р., 987 р. й др.), Руська Правда в дошедших списках, особливо ж в описах західних, устави українських князів, вироки й ухвали княжих судів, сепаратні розпорядження, Закон Градський царя Костянтина, Книги законів, заповіти й грамоти та пакти галицько-волинських королів.

До II-го тому можна б зібрати споминки часів литовського панування на Україні – докончальні акти, жаловані різного роду грамоти, акта *conventuum generalium* окремих українських земель, уставні грамоти окремих українських земель, статут Казіміра, *privata* українських земель в ухвалах Панів-Ради й Соймів й т. п.

III-й том мав би обняти Статути Великого князівства Литовського всіх редакцій разом з їх актовою історією.

IV-ий – грамоти українським містам, виїмки з рецепованого німецького права й коментарів до них (*Speculum Saxonum*; *Artikula jus Magdeburgienses*; *Jus Chelmnii Enchiridion* й пр.) й вількири окремих українських міст до XVII століття, статути цехів і братств.

V-ий том присвячувався б законодавству щодо козацтва, замків й замечків, ординаціям XVII століття, фінансовій справі на Україні в XVII столітті, соймовим ухвалам відносно колонізації, торгівлі й пр.

VI – обнимав би законодавство Гетьманщини – договори України з різними державами, законодавство гетьманів, ухвали рад, рішення Генеральних судів, універсали гетьманів, розпорядження по судочинній й законодавчій часті органів російської влади, рецеповане російське право, «Права, по которим судиться малоросійський народ», Апендикс, законотатну й судову діяльність Апостола, Розумовського й Румянцева.

В VII-ий том ввійшло б все російське законодавство що до України – інструкції боярам, комендантам, резидентам й головнокомандующим, ухвали Сената по окремих справах й органів російської влади на Україні і спеціальне законодавство імперії по момент заведення в Україні намісництва.

До VIII тому – попало б законодавство що до ліквідації українських установ в Україні до 30-х рр. XIX ст. включно, кодифікаційна робота над Статутом, адміністраційне законодавство Росії що до шляхів, торгівлі й т. п. в передреформній Україні й законодавство 60-х рр. – положення про селян в різних районах України, урочні положення, уставні грамоти, положення про викупні платежі, переведення судо-

вої й земської реформи на Україні.

IX – обнімав би законодавство про сільськогосподарських робітників 1863 р., гірниче законодавство, залізничнодорожнє, банкове (земські банки й філії державного, дворянських та селянських банків); робітниче законодавство для України, тарифи, закони про український друк, дрібний кредит й пр. по кінець XIX ст[оліття].

В X-му мало б бути зібране законодавство що до України періоду 1905 – 1914 рр.: розпорядження совітів, Російської думи, ухвали місцевого начальства й земств, вибори до Державної Думи, українська справа в Державних Думах, Столипінське законодавство в стосунках до України, закони про переселення й т. п.

XI-ий т[ом] був би збіркою російського законодавства на й що до України протягом імперіялістичної війни.

XII-ий т[ом] – присвячено діяльності Центральної Ради, Гетьмана, Директорії й УНР.

XIII–XVI – законодавству Радянської влади в період з 1917 по 1925 р.

Сама робота мислиться мені в такий спосіб. В основу кладеться основний текст окремого закону, до нього додаються мотиви, варіанти й автентичний коментар, різночитання й примітки. Таким чином, кожний закон опрацьовується за типом *jus Polonicum* Російської Археографічної комісії плюс видань Нольде. Завдяки цьому матимемо можливість охопити весь даний опомник в цілому. Видання провадиться за порядком хронологічним, але не виключається можливість дотримуватись й системи. Наприклад, законодавство аграрне даної епохи може бути виділено в особливу рубрику, міжнародне в окрему й т. д. (в кожному томі). В передмові подаються тільки записи про план й порядок складання тому, та про матеріал, взятий для обробітку. Кожний том супроводжується покажчиками речивим та йменними.

Для скomпоновання кожного тома чи групи призначається окремий редактор. Наприклад, для II-го й III-го таким конче мусив би бути академик Малиновський, для IV – VI – академик Василенко й т. д. Редакція *Corpus juris ukrainensis* покладається на голову Комісії по вичуенню західньо-руського й українського права.

Безперечно, доведеться скористатись послугами й сторонніх Комісії осіб. На мою думку, конче треба було б притягти до роботи професора Довнар-Запольського, академіка Любавського, професора Пічету, Юшкова й др[угих]. Не можна, розуміється, обмежитись тільки збірками України. Доведеться виружати експедиції до РСФСР, БССР, Литви, Польщі, Галичини. Опрацювання *Corpus juris ukrainensis* може

відразу провадитись хоч над усіма томами, а поява їх в світ залежить виключно від виготованости того чи іншого тому.

М.Слабченко

* Редактори самі вибирають собі помічників – в нашій Комісії виключно талановиті члени, котрі являються дорогоцінними помічниками окремим редакторам – називати їх не варто, бо це значило б назвати всіх.

[ІР НБУ. – Ф. 40, № 679, а. 1-3]

124. О.П. Оглобліну

[15 грудня 1928 р.]

Одеса – Київ

Дорогий Олександр Петровичу!

Знов очевидно погода зіпсувалася, бо ні Ви від мене, ні я від Вас листів не дістаємо. У всякому разі Ваш лист від 11. XII. був першим, що я дістав його від весни.

Відповідаю за пунктами. Щодо Петрика – я писав про контакт Мазепи з ним в IV т[омі] «Орг[анізації] господарства». Не маю під руками книги (хтось взяв та й не повернув ще). Пошліться чи загалом на IV-ий том, чи на лист, як хоче, впрочім IV-ий том краще було б. Виходив я з тону і змісту універсалів Мазепи, де скорше якісь попередження й натяки, ніж лайки та загрози. Роля Кочубея в цьому ділі для мене не зовсім ясна. Дуже добре зробіть, висвітливши її.

Про рецензію Федоренка мені писали. Сам він, коли був я в Чернігові, пробував було оповісти про це, але я відмовився слухати. Врешті то його право писати, думати, росцінювати мене там або другого дослідника. Заявився йому, що на статтю його не відповідатиму, бо не люблю в критику вступати. Добре – так добре, зле – так зле. «Ты, Васенька, пишешь, пиши Васенька». Тим більш, критика йде з ворожого табору. Писали мені, що доповідь Федоренка багатьом не посподобалась. Але ... але не відважились виступити проти Федоренка. Гермайзе сказав мені по-суті комплімент: указування правди в істор[ичних] подіях, тоді навіть, коли не дістає даних, це – ж величезної ціни здібність! Певно ж це мав на меті Ос[ип] Юр[ійович]. Мої критики в дійсности не правди шукають, а стараються мене вбити. Роблять вони це систематично й уперто. Може им і пощастить в цьому.

Рецензію Ткаченка на «Січу» не хтять пускати і все відкладають. Відносно Вашої відповіді на ст[аттю] Т[качен]ка – ж я лишуюсь при

старій думці. Вам не треба було відповідати. А поява Вашої рецензії в умовах для Т[качен]ка тяжких, справить, наск[ільки] мені відомо, усюди недобре вражіння. Я тоді дарма тикав на дату написання Вашої відповіді. Ну, та це – минуле.

Чорт його зна, як ставиться до нас взагалі й зокрема до мене Воблий. Я знаю 2 погляди, прямо протилежні і через те не розбираюсь в тій справі. До речі Воблий – то ж он яка фігура, а я – що? Або М.Груш[евськ]ий – член 2 Академії, а мені й доктората не хотів дати. Де там вже воювати мені! Скоряюсь і мовчу. І треба мовчати, бо на мене он скарги сиплються з усіх боків і до УкрНауки, і до Голов-ПрофОс'у. Коли б хоч до пенсії дотягнути та вийти до отставки, відмежувавшись від тої наукової діяльності. Да, вбивають, старанно, безвинно і систематично.

«Феодалізм на Укр[аїні]» зараз гектографується і у січні, певно, зможу Вам надіслати його. Рецензію обіцяю дати на «Транзит». Що за некрасива історія з премією? Відкласти на рік – що відкласти: премію? Так що ж непорозуміння! Все якісь комбінації й гадання на бобах, для мене геть не зрозуміле.

«Іст[орії] Укр[аїни] [на соціально-економічному ґрунті]» Багалія я не бачив і не маю. Левченко чогось розсердивсь на мене і не прислав. Та й Д[митро] І[ванович] видимо невдоволений і теж не надіслав, а в продажу тут немає тої книжки. Отож, що пише Дм[итро] Ів[анович] мені невідомо. Багалій скарживсь на мене нашому уповноваженому, ніби я не надсилаю звітів й т[ому] п[одібне]. Я образивсь і відписав Дм[итру] Ів[ановичу] трохи сердитого листа, тим більше, що Дм[итро] Ів[анович] на шляху зробити мені величезну неприємність: я усунув одного аспіранта, а Дм[итро] Ів[анович] має на увазі зробити його наук[овим] співр[обітником] катедри. Може, впрочім, не зробить, бо старий – зовсім непогана людина.

До Харькова я відмовився їхати: на один день засідання викинути 40-50 крб. мені не по кишені. До Москви мене командує ІНО, даючи літеру й обіцяючи грошей трохи. Отож, якщо не переміняться в начальства плани, то 24 числа поїду до РСФСР.

Цілий час хворію. Оце недавнечко пролежав тиждень в плевриті. І коли б Ви знали, як шкода мені, що очунав я, а не вмер: иншим по цій лінії везе. Настрій дуже пригнічений. Перед Антиповичем я завинив: до днесь не можу надіслати йому обіцяної фотогр[афічної] картки. А все час: з 10 до 2 – лекції, від 2 ½ до 3 обід, в 3 ½ – семінар. І так щодня. Де ж його фотографуватись. Господи, коли б скорше одставка. Так же тяжко дотягувати до 1 січня

1930 р. А потім уйти, уйти зовсім й назавжди, коли б можна, то уйти від самого себе і життя, яке мені в тягость, якому і я в тягость. На все добре! *Ваш М.Слабченко*

15. XII. [1]1928.

[ЦДАВОВУ. – Ф. 3561, оп. 3, спр. 7, а.а. 269-272, зв]

125. С.О. Єфремову

[17 грудня 1928 р.]

Одеса – Київ

Високоповажаний Сергію Олександровичу!

Дуже вдячний Вам за вашу нову монографію (Панас Мирний), що Ви її ласкаво надіслали мені. Лежав я хворий і повний всяких темних думок (старість, що насовується, хвороба, лікарські заборони не піднімають духа). Ваша книга *dans phrases* підвела мене з ліжка. Сердешно дякую, велике спасибі!

Чи одержали Ви з книжку «Записок Од[еського] Н[аукового] Т[овариств]ва» по соц[іально]-іст[оричній] секції? Як Вам подобалась 1-ша книжка «Записок» по секції істор[ично]-філологічній? Мені думається, що Лазурський взяв неправильний тон в своїй статті – задекрикуватість якось не пасує до наук[ових] видань.

Замітка Юрківського мені дуже подобається. Дивовижна, безпутніша людина, а іноді (після сильного випивону) таки пише щось путнього. Ви, мабуть, знаєте того Юр[ковського]го? Величезний, чомусь завжди замурзаний, чоловік, говорить басом, має отакі-о стусани, може випити без міри й ще стільки-ж. Ну, звісно, прозвав я його Крошкою. Так і прилипло до нього. А, ще рисочка: пише довжелезні поеми й дуже сентиментальні стихи. Все ж замітка його прецікава.

Друкуємо вже толстовський збірник. Таки друкуємо. Сиджу над редакцією Комаровського Архиву. Праці туди треба безліч. Для складання коментарів доведеться притягти, певно до 30 чоловік співробітників. Не думав я такого. Тепер для мене зовсім ясно, що коментовані видання виходять повільно. Зрозуміла й кольосальність редакторської роботи.

Князев від Вас без голови, все хвалиться, як Ви його ласкаво приймали й допомагали в роботі. Хоч я вже письмово дякував Вас за поміч могому ученикові, але подякую ще й ще раз, як і за надіслану Вами книгу.

З глибокою пошаною *М.Слабченко*

17. XII. 1928.

[ІА НБУ. – Ф. 257, оп. 5, спр. 120]

126. Д.І. Багалію

[3 січня 1929 р.]

Одеса – Харків

Високоповажаний Дмитро Івановичу!

Я згоден вступити до комісії по даруванню т[оваришеві] Яворському ступеня доктора. Ви праві: в М[атвія] І[вановича] є права на докторат. Готів я дати рецензію на 1-ий том «Історії рев[олюційного] руху на Україні». Тут можу бути найбільш спокійний за Яворського. Власне кажучи, 2-й том краще, але його рецензувати, на мою думку, більш припадає партійцеві, як ото Рубач. За древній період ні за що не дав би я доктора, за період козаччини просто не дав би. Навіщо ж мені робити неприємність М[атвію] І[вановичу], забираючи для рецензії його безумовно невдалі речі?

Згоджуюсь і з другою Вашою пропозицією – прибути до Харкова в лютому ц[ього] р[оку] й прочитати доповідь. Дозвольте мені оповісти Вас додатково про термін мого приїзду, а тему доповіді назвати в самий день засідання. Зі свого боку прошу Вас о помочи перед преміальною комісією: мені не вислали гонорар за мої три останні рецензії. Цей гонорар дав би мені можливість прибути до столиці без особливих матеріальних витрат.

Тиждень тому в мене була можливість побувати в Києві (по дармовому квитку) й відвідати засідання Археографічної Комісії, де стояло питання про видання Запорозького Архиву. Обороняв я свій старий план тематичного видання. На ньому й лишився. Але Микола Прокопович й Наталя Дмитрівна звернули мою увагу на те, що за хронологічний порядок й Ви, й вони, й не вороги – як всі для мене. Подумав ще трохи я та й згодивсь на видання Зап[орозького] Арх[іву] за хронологічним порядком.

Дозвольте подякувати Вас, високоповажаний Дмитро Івановичу, за Вашу виключну поміч в справі одержання мною наукового ступеня. Вітаю Вас й високоповажану Марію Василівну¹³¹ та Ольгу Дмитрівну¹³² з Новим роком.

Складаю найкращі побажання. З глибокою пошаною
М.Слабченко

3. І. 1929.

[НБУ ІР. – Ф. І, № 46245]

¹³¹ Дружина Д.Багалія.¹³² Ольга Багалій-Татарінова – донька вченого.

127. Д.І. Багалію

[1 лютого 1929 р.]

Одеса – Харків

Високоповажаний Дмитре Йвановичу!

Сьогодні, 1-го лютого, будучи на засіданні правління ІНО, я довідався від ректора інститута тов[ариша] Внукова про те, що Укрнаука викликає мене до Харкова на засідання комісії присудження докт[орського] ступеня Яворському М.І. Ректор запитав мене, чи я поїду. Я відповів, що поїду, якщо інститут дасть можливість. На це тов[ариш] Внуков відповів, що може дати тільки дозвіл на поїздку, тобто те, чого він взагалі не міг би не дати з огляду на приказ Укрнауки.

Отож, доводячи про це до вашого відома, подаю, що на 19 лютого Комісія матиме мій відзив на ту частину «Нарисів», т[ому] 1, де говориться про історію України до 1861 р., сам же я прибути не зможу.

З глибокою пошаною *М.Слабченко*

1. II. 1929.

[НБУ ІР. – Ф. I, № 46246]

128. Д.І. Багалію

[14 лютого 1929 р.]

Одеса – Харків

Високоповажаний Дмитре Йвановичу!

Зглядно Вашого доручення я склав свій відзив для Яворського й визнав його достойним «звання» доктора. Мій відзив короткий. Робилося це з двох причин: 1) дефектів в праці Яв[орсько]го так багато, що зачитання їх могло б справити для Яворського неприємне вражіння в Комісії, докторат получався б натягнутим; 2) мені здавалось важнішим виставити на передній план його схему й загальні міркування, що мають безперечне значіння, отож дефекти усовував я на дальні плани. Може повстати питання, чи не насилував я себе в оцінці. Бачте, мені дуже трудно було побороти в собі ті чуття, які викликаються вибриками Яворського – нагадаю московський з'їзд¹³³. Але все ж подавив в собі недоброзичливість і суворі вимоги. Не знаю, чи дав би я Яв[орсько]му доктора при усній його обороні? Скрутив би себе, а дав би, бо все ж М[атвій] І[ванович] дещо нового в нашу науку вніс. Не сумную, що М[атвій] І[ванович], озброєний віднині дипломом, по-

¹³³ Перша Всесоюзна конференція істориків-марксистів у Москві з 28. XII. 1928 р. по 4. I. 1929 р.

старасться зробити мені якусь гомеричну капость. Але відмовити Вам, високоповажаний Дмитро Йвановичу, якому я дуже-дуже обов'язаний, я не міг і радітиму, коли мій відзив, щодо Яворського, зробить Вам хоч маленьку приємність.

З глибокою пошаною *М. Слабченко*

14. II. 1929.

[НБУ ІР. – Ф. I, № 46247]

129. Д.І. Багалію

[26 лютого 1929 р.]

Одеса – Харків

Високоповажаний Дмитре Йвановичу!

Мене страшенно дивує, що Ви не одержали моєї рецензії на 1-й том «Нар[исів] іст[орії] рев[олюційної] боротьби» [М.Яворського]. Я не тільки склав її, але з таким розрахунком, щоб ослабити значіння останньої рецензії Горіна¹³⁴. Послав свою рецензію у 14 лютого й 19-го вона безперечно мусіла бути в Вас. Послано рецензію рекомендованим листом. Знач[ить], вона загубилась не могла. Хіба що заноси затримали.

Прибути я не міг тому, що Внуков відмовив мені в видачі грошей чи командировки. Щоправда, 19 числа одержав я відношення Комісії від 12-го, що можна було б поїхати на кошт внутр[ішніх] командировок. Було вже пізно, а от чи одержував якісь розпорядження щодо командировки Внуков від Коника, не знаю.

Ви висловили бажання дізнатись від мене про мої неприємності. Їх чимало. 1). Після виборів до Всесоюз[ної] Акад[емії] наук Внуков рішив теж вибрати академиків хоч *post faktum*. «Приватно», ніби між ділом, запитував він мою думку щодо окремих кандидатур. Я різко висловився проти Фріче й Лукина й заявив, що, доки не знатиму про справжні причини відводу Любавського, голосував би за нього. Через 2-3 дня Внуков скликав засідання дослід[ної] катедри і вже «офіційно» захтів знати мою думку. Натурально, я повторив те, що говорив й приватно. Це – перший гріх.

2). Я не поїхав на з'їзд іст[ориків]-марк[систів] до Москви. Не поїхав я не тому, що замість грошей мені в суботу 22. XII. видано було о 2-й год[ині] дня асігновку на 50 крб. Справді, 24 я мав би одержати по асігновці в ФінВідділі, 25 стати в чергу на вокзалі, дістати квитка не раніше, як на 27, тобто на той день, коли мав розпочатися з'їзд (в той час

¹³⁴ Горин П. М.И. Яворский. История Украины в сжатом очерке. – „Правда“, 10 лютого 1929 року.

він почавсь 28). Або мав платити за квитка бо'зна скільки. Я забунтував. Під час моїх розмов з бухгалтером, який мені твердив, що з бухгалтерії і в понеділок (24. XII.) нікого буде послати до ФінВідділу, був присутній проректор Аннов (друг Внукова, бувший студент 2-го чи 3-го курсу ІНГоспу, в нас він, звісно, професорствує). Аннов тільки щось спитав, та й усе. Шукав я Внукова в суботу, шукав в понеділок. Нема. Їхати на свої гроші не ризикував. Отож, в Москві я не був. Тим більш, в мене пропала охота, що мене попередили, що в Москві має виступати проти Вас М.Грушевський, Гермайзе й [проти] мене проф[есор] Яворський. Мовчати на його виступ? Протестувати? Е, бо з ним, хай собі. І так я до Москви не поїхав. Це було з'ясовано, що мені з комуністами, мовляв, не по дорозі. Меерзон – викладач ЄврФаку нашого інституту, так і заявив публічно на студент[ських] зборах.

3). Настроївшись їхати, я, маючи 30 крб., махнув в Київ, звідки збирався побувати в Харкові, щоб подякувати Вас. Але в Києві мені довелось побувати на засіданні Археограф[ічної] ком[ісії], де стояло питання про видання Зап[орозького] Архіву. Зустрів мене академік Грушевський напрочуд добре. Побув я на засіданні, жодної хвилики на самоті з Мих[айлом] Серг[ійовичом] не був. На другий день (26.XII.) заїхав до С[ергія] О[лександровича] [Єфремова], щоб поінформуватись в нього: що значить та помпезна зустріч мене. С[ергій] О[лександрович] не міг нічого мені з'ясувати. Не довідавшись нічого, знов пішов на засідання Арх[еографічної] Ком[ісії] де, на прохання М[ихайла] С[ергійовича], зробив малюсеньку інформацію про мої зайняття Запорозж[ським] феодалізмом. 27 повернувся додому. В Одесі вже знали, що я в Києві, і той же Внуков допитувався, чи не з намови з акад[еміком] Грушевським я не поїхав до Москви, і чи, мовляв, правда, що я не розставався з С[ергієм] О[лександровичем]. Ректорові ганебно займатись справами розшуку, та ще брехливого. Але я, потиснувши плечима й посміхнувшись, розповів йому правду, як воно було. Мені не повірили.

4). Тижнів 4 тому той же Внуков (він теж з вихованців ІНарГоспу і теж професор 17 року) «приватно» балакала зі мною, чи не приєднається, мовляв, до ухвали Президії УАН з приводу акад[еміка] Єфремова. Я відповів, що Правління в праві це зробити, але найкраще без додатків, бо творів акад[еміка] Єфремова («Діло») ми не знаємо, лейпциг[ського] видання «Іст[орії] укр[аїнської] літератури» теж, газетні статті – протиречиві. А днів за 3-4 після того ректор склика правління, на яке запрошує й мене і вже «офіційно» запитує мене по справі. Натурально, я і «офіційно» повторив те, що говорив приватно. Це викликало «бурю негодовання». Мене стали попереджувати, що

такого «нахабства» не потерплять, що про мене ставиться питання, що мене усуюють, називаючи Казань й пр[оче]. Що я можу зробити? Я так думаю й думки міняти нема в мене даних. Залякати, розуміється, криками мене не можна. Отже, стан речей, як бачите, поганий.

5). Тепер до цього додається, що я не поїхав до Харкова для доктората Яворського; що являюся прихильником рос[ійської] системи освіти; що в якусь великодню п'ятницю (точність яка, подумайте!) не хтів десь з якогось приводу виступати; що відмовився читати в Ком-ВУЗі, на вчительських курсах, ще на якихось курсах й т[ак]е и[нше]. Я справді не люблю виступати з лекціями. За різними лекціями я не міг би проводити дослідчої роботи. Відмовляюся від лекцій завжди. За це й доводиться відповідати. Мені зовсім одверто говорять, що «сопоставляя все означенные факты, мы получаем, т[ак] ск[азать], комплекс, свидетельствующий, что Вы не с нами» й що, ясно, на моє місце треба когось іншого. Називаються навіть кандидатури. Зрозуміло, що в такій атмосфері працювати страшенно тяжко. Тяжко від того, що не ймуть віри, що присікаються до всього, що вимагається угодвчества. А я не вмію брехати, хоч лопни. Додайте до цього шептання з боку галичан Одеси, які переносяться до Укрнауки, вороже ставлення Коника й того ж Яворського. Тому я себе не обманюю. Думаю, що навряд чи до кінця академ[ічного] року удасться мені дотягти. Найпоганіше те, що мені не пощастить дотягти до пенсії й доведеться лишитись без засобів до існування. Ось Вам самий подробний опис моїх «злочлочений», які, як бачите, таки серйозні, навіть дуже серйозні. Видів добрих на те, щоб ставлення до мене змінилось, нема жодних. Певно, так і буде, як ото пророкують.

Мої найкращі побажання в[исоко] п[оважній] Марії Василівні й Ользі Дмитрівні. З глибокою пошаною *М.Слабченко*
26. II. [1]929.

[НБУ ІР. – Ф. I, № 46248]

130. Д.І. Багалію

[березень 1929 р.]

Одеса – Харків

Високоповажаний Дмитре Йвановичу!

Мені було дуже приємно довідатись про те, що формулу «культура» Ви поділяєте в моїм окресленні. Не менш приємно було прочитати про Ваше доручення скласти, певніш – накреслити орієнтовочний матеріал для майбутньої хрестоматії. На жаль, за таку працю

можу засісти десь в червні місяці, бо: а) готую роботу для Ком[ісії] по вивченню історії укр[аїнського] права (Схема історії Генерального Військового Суду), кінчаючи, щоправда, її й б) збираю матеріал для доповіді на з'їзді істориків-марксистів України. Як на зло, приїхавши з Харкова, я хворів на запалення легенів, й хворість забрала в мене багато дорогого часу. Тому прошу Вас дозволити мені засісти за матеріали до хрестоматії з червня.

На запитання Ваші про кандидатів в члени У.А.Н. від секції наук[ових] робітників в Одесі нічого не можу відповісти, бо в нас кандидатури намічатимуться не раніше 9 числа травня. Принаймні, член бюро С[пілки] н[аукових] роб[ітників] вчора так казав. Поки що обмежуються декларативною стороною діла. Відомо мені, однак, що член одеської філії ОРНІТСУ проф[есор] Меерсон (медик), який є одночасно членом Правління Од[еських] н[аукових] роб[ітників], заявив, що од філії ОРНІТСУ в кандидати по історії висуне виключно комуністів і що на такому погляді стоятиме очевидно Од[еська] секція [Спілки] наук[ових] роб[ітників]. Особливо на такому підході стоїть Музичка, тепер член бюро секції наук[ових] роб[ітників] й Од[еської] філії УТОРНІТСУ. Мене цікавить, чи є ув'язка між Правлінням УТОРНІТСУ з Одес[ькою] філією? Особиста інспірація, думаю, є, й тому схильний думати, що моя кандидатура ставиться не більше як кандидатура. З розмов з ректором ІНО й головою Наук[ового] тов[арист]ва знаю, що мою кандидатуру вони ставлять.

Відносно Томсона можу сказати небагато. Він – старий доктор, автор ряда праць по історії мови взагалі, автор підручників по порівняльному мовознавству. По-укр[аїнському] не говорить. Ставиться до укр[аїнської] культури не вороже. Окрема стаття його в Збірнику на пошану Соболевському. Винайшов рухову одиницю. Політикою абсолютно не цікавиться. Взагалі нічим, крім мови, не интересується. Авторитет його в Одесі дуже великий. Наукове Товариство наше, настільки мені видимо, має висовувати його кандидатуру. Проти Салегина є якесь упередження. В чомусь, кажуть, проштепився, й до того проштепився сильно. Він – не українець ні з якого боку, але має заслуги в царині селекції рослин тощо.

Як тільки довідаюся про списки кандидатів, складені Од[еською] секцією [Спілки] наук[ових] роб[ітників], негайно повідомлю Вас, хоч не сумлюсь, Ви знатимете його раніш. Можу додати, що Музичка не лиша мене в спокою й робив все, щоб спровокувати на якийсь вчинок. Ну та це – пустки.

З глибокою пошаною *М.Слабченко*

131. М.М. Могилянському

[12 квітня 1929 р.]

Одеса – Київ

Ш[ановний] т[оваришу]!

Участь у комісії біографічного словника взяти можу. Плана й проспекта поки що не одержував. Умови праці мені також невідомі (потрібний розмір життєписів, вміщення портретів, користання рукописами, порядок представлення тощо). Над Алчевським попрацюю залюбки, але розправу маленьку про нього подам не раніш кінця літа. Протягом року можу обробити не більш двох життєписів. З пошаною

М.Слабченко

12. IV. 1929.

[НБУ IP. – Ф. X, № 6402]

132. М.М. Могилянському

[19 квітня 1929 р.]

Одеса – Київ

Ш[ановний] т[оваришу]!

Ознайомившись з списком діячів на терені України, чи то укр[аїнських], чи то рос[ійських], чи інш[их], помітив я отсі пропуски: Аваліані С.Л. – копер[ативний] діяч; Авраменко М. – боротьбист; Адамович – проф[есор] Новор[осійського] ун[іверсите]ту; Александрович С. – журналіст; Алексинський – с[оціал]-д[емократ], чл[ен] Держ. Думи; Альтерман – економіст; Андро – марш[алок] волин[ський], політ[ичний] діяч; Андреєвський К.Е. – громад[ський] діяч; Андреєвський Е.К. – громадський діяч; Андреолетті – проф[есор]-акушер; Андріїв І. – боротьбист; Антипович К.Є. – історик; Арнаутов В.О. – революціонер; Атаманенко І. – священник; Ашкеназі – фабрикант.

Думаю, що пропущено ще декого, напр[иклад] оце згадав зараз Акулова – більшовика. Уваги подаю в зв'язку з Вашим проханням. Що до біографій, які я чи син мій могли би взяти, а крім того мої ученики, які мають вже друковані роботи (аспіранти останнього року), то я просив би забронювати за мною такі життєписи: Авданов – гірняк; Авдєєв – більшовик; Авсеєнко – київ[ський] прив[ат]-доц[ент]; Агін О. – маляр; Адамович Е. – парт[ійний] діяч; Адамовська – артистка; Азаревич – проф[есор] Нов[оросійського] ун[іверсите]ту; Аксанов І. – публіцист; Алексєєв Д. – масон; Алексєєнко – проф[есор] Харк[івського] ун[іверсите]ту; Андреєвський І. – проф[есор]

Моск[овського] ун[іверсите]ту; Андреєвський О. – іст[орик]-публіц[ист]; Андріяшев – історик. (Є ще один Андріяшев – історик, автор статтів й брошур про запорожців). Протягом літа опрацюю 1-2 життєписи, а до кінця року подам й 3-й. Син мій та учні візьмуть на себе обов'язок зробити стільки ж. Тем, названих мною, за іншими авторами прошу вже не рахувати, не передавати чи як там. Не можу не відмітити на самому ж початку непорозуміння: в листі до мене Ви просили написати життєпис Алчевського, а в надісланому спискові названий діяч вже комусь дан для описання. Тому, не відмовляючись від праці в Комісії, прошу, ради уникнення непорозумінь, точно оповістити мене, які з намічених мною тем буде затверджено за мною.

З пошаною *М.Слабченко*

19. IV. 1929.

[НБУ IP. – Ф. X, № 6400]

133. М.М. Могилянському

[29 квітня 1929 р.]

Одеса – Київ

Високоповажний пане-товаришу!

На 20 липня в розпорядження Комісії біографічної буде надіслано кілька життєписів тільки не на літеру «А». Не тільки обіцяю, але й гарантую присилку життєписів Плюща, Трутовського К., Лесевича, Барвінок Г., Марковича Д. Всі ці біографії зроблено буде «прилично», й їх, не сумніваюсь, буде прийнято Комісією. Оперті вони на джерела й солідну літературу. Але щодо життєписів на літеру «А», то на другу третину липня вони не вспіють. Не можна буде встигнути тому, що Комісія жадає (і цілком правильно) невеликих монографій. Вимога – серйозна, а термін настільки короткий,* що все одно не справиться в такий короткий строк ніхто. Отже, світла комісія нехай дарує, що визначений нею термін присилки матеріалів до біографічного словника доведеться відсунути.

З правдивою й щирою пошаною *М.Слабченко*

20. IV. 1929.

* На життєпис припадає менше тижня: 80 день на 12 біографій.

[НБУ IP. – Ф. X, № 6401]

134. Д.І. Багалію

[початок травня 1929 р.]

Одеса – Харків

Високоповажаний Дмитре Йвановичу!

Мою кандидатуру поставлено а) Секцією наукових робітників в Одесі, б) ІНО, в) ІНарГоспом, г) СільГоспІном, д) Наук[овим] Т[оварист]вом, е) Комісією краєзнавства й ж) Законом «Червоний Профінтерн».

Музичка біга й розпинається всюди, паплюжачи мене. Особливо дістається мені за те, що в суботу я заявив, що в Одесі не можна виробляти для Ради Т[оварист]ва «Іст[орик]-Марксист» якоїсь директиви, бо Рада Т[оварист]ва досить компетентна в таких справах; що ухвали моск[овського] з'їзду не підходять для нашого червненого з'їзду, бо ж то ухвали всеоюзні, а в нас з'їзд ще не мав практики; що зборам, які мають місце в суботу, треба обмежитись виключно практичними питаннями: виясненням установ, що прийматимуть участь в з'їзді, числом делегатів, улаштуванням їх, способом подорожування (казна чи власний гріш) й нарешті виявленням тем; все ж останнє виясниться в Харкові. Пан же Музичка додають цьому тлумачення, що я відмахуюсь від ідеологічних питаннів. Це все така наднахабна чепуха, що й ім'я їй не прибереш. А шкодить шустрий галичанин, який зараз біга по виборчим одиницям й рекомендує не ставити мосі кандидатури. Сам Музичка – досить лякливий і ще донедавна поводивсь інше. Його борзість показує, що він очевидно має підтримку не в Одесі, де в Музички жодного авторитету, а десь инде. Отже, «віють вітри, не показано звідкіль», як писалось в старинних наших календарях.

Дозвольте і з іншої опери. Познайомився я в Харкові з Вашим аспірантом Гніпом. Тим самим, що цікавиться денісівською школою, заведеною Лесевичем. Зв'язав Гніпа з моїм аспірантом Князевим, що написав велику книгу про Лесевича. І той Гніп не знайшов нічого іншого, як схилити Князева до складання якогось збірника, присвяченого Лесевичу і з приводу якого він, Гніп, листується з академиком Грушевським, що має видавати той збірник не то засобами У.А.Н., не то коштами Д.В.У. Ақ[адеміку] Грушевському відомо про працю Князева. Що за спосіб поводження з людьми! В мене він, акад[емік] Грушевський, зманив одного ученика – О.Варнеке, пробував зманити (не вигоріло) другого – Бачинського. Господи, хто ж так робить? А потім якийсь Гніп. Хто воно? Що воно? Й лізе до Грушевського! Чому? По що? Користується Вами, живе з Харківської катедри – і Грушевському кадить! Князев відповів Гніпові виразно: «Мені з Грушев-

ським не по дорозі».

Ви вже, певно, одержали «Тематичний збірник»? Грищенко, Горун, Курганський, Ралів, Гречишко й Проценко – то все мої ученики в іст[орії] укр[аїнського] пис[ьменства]. Редагував збірник фактично я, а Лазурський «руку приложил», як голова секції.

З глибокою пошаною *М.Слабченко*

Н.В. В[исоко]п[оважним] М[арії] В[асилівні] й О[льзі] Д[митрівні] мої найкращі побажання.

[ЦНБ – ВР, Ф. I, № 46251]

135. О.П. Оглобліну

[8 травня 1929 р.]

Одеса – Київ

Вибачте, дорогий Олександр Петровичу, що пишу олівцем: атрамент на цьому папері розлазиться. Листа Вашого одержав я тільки сьогодні, 8. V. – ішов виходить 9 день. Винен, отже, не я, а пошта.

Curriculum vitae моє досить перисте. Народився я на Нерубайських хуторах під Одесою 1882. VII. 9. від батьків – каменярів. Тато був каменомщиком. Змалку й я різав камінь. Різав його не систематично. «Системна» різка мала місце під час шкільних перерв, бо десь років 7 ½ попав я до початкової школи. Науку любив я, але більше захоплювався кулачними боями й «приставленнями» жонгльорів, фокусників й циркачів. Після скінчення початкової школи випадково попав до духовної, а звідти до дух[овної] сем[інарії]. В останній з III класу мене виключили за пібивання семінаристів до «бунту». Тато з дому прогнали. Бідував страшенно, двічі кінчав самогубством, працював в порту, різних майстернях, як чорнороб, коректором в «Одес[ькому] Листку» й нарешті палітурником в майстерні Клеймана. Читав безтолково, готувавсь до матури, але довелось разок сісти. Поступив я 19 літ до іст[орико]-філ[ологічного] фак[ультету] Новор[осійського] Ун[іверсите]ту, де першим ділом розшукав студ[ентську] укр[аїнську] громаду (в семінарії був я ватажком українців), й став її діяльним членом. Всі розрухи студентські без мене не обходились. За це мене кілька разів виключали з Ун[іверсите]ту, трусили й пр[оче]. 1903 р. я вже заводив в Одесі організацію Р.У.П., налагодив друкарню (гектограф), вів гурток на залізниці й в порту. Зривав Маєвщину, ходив на барикади й – давав уроки. 1905 р. знову не раз бився на барикадах й тільки чудом уцілів. 1906 р. в вільний час писав роботу «Крест[ьянский] вопрос в законодат[ельной] комиссии Екатерины II».

за що одержав срібний медаль. Роботу б[уло] ухвалено до друку, але я продав її одному петерб[урзькому] студентові за 190 крб. – йому треба була кандидатська робота. Того ж року Р.У.П. переорганізувався на УСДРП, в якій лишився членом до 1918 р. В 1908 р. одержав золотий медаль за «Малорус[ський] полк в админ[истративном] и хоз[яйственном] отношеннях». 1910 р., після укінчення юрид[ичного] фак[ультету], куди поступив я 1906–[190]7 ак[адемічного] року, лишили мене для підготовки до проф[есорського] звання. Стипендії не дали. Як політ[ично] непевного мене не приймали на державну службу. Знову почались уроки, коректура, переписка й т[ому] п[одібне].

1911 р. проте відряджено мене б[уло] до Париж[ського] Ун[іверсите]ту, а в кінці 1912 р. (в осені) за використанням всіх законних відстрочок взято б[уло] в солдати. Солдатом б[ув] рік й вийшов прапорщиком запасу. Після різних спроб улаштуватись хоч десь, попав до державного контролю, де служив місяців з 6, а в липні 1914 року б[ув] посланий на війну. Протягом 1911–1914 рр. було видано пару моїх книг й в 1913 р. б[ув] я секретарем «Юж[но]-Рус[ського] мелиор[ативного] бюл[етня]», – вивчивши й меліорацію. На фронті пробув я всю війну, бував й раненим, й контуженим, й отруєний парами, – все як полагается. Під час війни не кидав наукової роботи й написав ряд статтів, що й б[ули] опубліковані в різних журналах. На фронті я брав участь в змові для скинення царату, але революція зробила це раніш. Під час революції був головою полк[ового] комітету, членом 42 дивізійного й IX корпусного комітетів, потім членом Ради при IV армії. Посилали мене як депутата до Тимчас[ового] Укр[аїнського] й до Квітневого з'їзду в Таврійському дворці. В літі 1917 року б[ув] відкомандирований на останній курс Військово-Юрид[ичної] Акад[емії]. Будучи в Ленінграді, працював в У.С.Д. (організація Нероновича й Савченка). 1918 р. укінчив Академію й повернувся до Одеси, де демобілізувався.

В Одесі б[ув] членом першої редакції «Изв[естий]» й співробітником «Голоса рев[олюції]», «Вестн[ика] рев[олюции]» й пр[оче]. З приходом німців спочатку б[ув] коректором, потім редактором у[країнської] с[оціал]-д[емократичної] газети «Вільне життя» та редактором «Молодой Украйны». Був організатором учит[ельської] Спілки, завів в Одесі 2 укр[аїнські] гімназії й 6 початкових укр[аїнських] шкіл. Читав на курсах для вчителів історії України, улаштовував учит[ельські] конференції, головував в О[деській] організації У.С.Д., працював в педагог[ічному] від[ділі] міської Управи й брав участь в новій змові – проти гетьмана, аж поки не б[ув] заарештований. Визволили мене з-під арешту робітники. Від серпня чи вересня 1918 р.

вийшов з УСД й перейшов до незалежних.

Став приват-доцентом Укр[аїнського] Ун[іверсите]та в Києві та в Кам'янці, але захопившись політичною борнею, з Одеси не виїхав. В Одес[ькому] Ун[іверсите]ті був я завідуючим музею мистецтв, але місяців за 1 ½ до приходу більшовиків, може, менше, змушений б[ув] кинути всяку службу й ховатись, бо біле командування ухвалило забити мене й сина мого. Коли прибули більшовики, я працював разом з незалежними й боротьбистами в комісаріятах: національному й освітньому. Куча програмів тоді неписана б[ула] мною по іст[орії] Укр[аїни], іст[орії] укр[аїнського] права, політ[ичної] екон[омії] й пр[оче], був співробітником «Боротьби». Заснував тоді (1919 р.) Укр[аїнський] Фребел[івський] Інст[итут], Укр[аїнський] Театр[альний] Інститут, був першим його ректором. Працював в ГВУЗ'ї й після ріжних формальностей б[ув] прийнятий в доценти Новор[осійського] Ун[іверсите]та.

Деникинщина змусила ховатись. В запілля працював в «Боротьбі», складав відзиви й пр[оче]. Заарештували й повели до добровольчеської армії, як офіцера. Я дезертував. З приходом більшовиків знов працював в Комісаріаті Освіти та «Гум[анитарно]-Общ[ественном] Ін[ститу]те» як викладач з іст[орії] Укр[аїни]. Потім ГумОБІН перетворився в ІНО й мене б[уло] обрано на професора в ньому. В ІНО завів я істор[ичний] кабінет, студ[ентське] бібліогр[афічне] т[овариств]о, істор[ичний] гурток та пр[оче]. 1921 р. б[ув] одним з фундаторів Од[еського] Археол[огічного] Ін[ститу]та й викладачем іст[орії] екон[омічного] побуту на Укр[аїні]. Тоді ж вступив на службу зам[ісником] зав[ідувач]ом до Од[еського] Арх[івного] Управління. (Але 1923 р. Ін[ститу]т б[уло] розв'язано). 1922–1925 рр. служив в ДВУ головою соц[іально]-екон[омічного] відділу. Організував семінари по іст[орії] Укр[аїни], сем[інар] підвисш[еного] типу, є фундатором Од[еського] Наук[ового] Т[овариств]а. В учениках щасливий: до 20 чол[овік] мають друковані роботи й служать посильно науці. Є чоловіка 8 учеників і з іст[орії] укр[аїнського] письменства. Був й деканом в ІНО, але за 3 місяці кинув цю посаду, бо за паперами людей не бачив. Здається, ніби все.

Друковані праці? Головні такі: 1) Малорус[ський] полк, Од[есса], 1909; 2) Опыты по истории права Малор[оссии]. XVII–XVIII столет[ий], Од[есса], 1911; 3) Диариуш Ген[еральной] В[ойсковой] К[анцеля]рии, Од[есса], 1913; 4) Центральные учрежд[ения] Укр[аины] XVII–XVIII стол[етий], Од[есса], 1918; 5) Про судівництво на Укр[аїні], Хар[ків], 1920; 6) Организация хоз[яйства] Укр[аины], т. I–V, Од[еса]-Київ, 1922–1928; 7) Матеріали до екон[омічно]

соц[іальної] іст[орії] Укр[аїни], т. I–II, Од[еса], 1925–1927.

Статтів певно до 200-300 на нім[ецькій], фанц[узській], рос[ійській] й укр[аїнській] мовах в журналах Zeitschrift für Osteuropäische Geschichte, Bul. de belietenen, Зап[исках] Наук[ового] Т[оварист]ва ім. Ш[евчен]ка у Львові, Исторический Вестник, Зап[иски] Од[есского] Библ[іографического] О[бщест]ва, Труды Полт[авской] Арх[ивной] Ком[иссии] й т[ак] д[алі]. Перераховувати їх скучно, та й не вмію всього пригадати. Цікавився я темами іст[орії] Укр[аїни], іст[орії] укр[аїнського] права, політекон[омією], й іст[орією] укр[аїнського] письменства.

Подаю Вам цей життєпис, але думаю, що навряд щоб він Вам знадобився, бо в академики мене все одно не проведуть. Це – безнадійна справа.

Хворів я, чорт побери. От був хорий на ліве легеня, тепер запалення в правому. Тошно. На все добре!

М. Слабченко

[ЦДАВОВУ. – Ф. 3561, оп. 3, спр. 7, а.а. 261-266, зв]

136. О.П. Оглобліну

[27 травня 1929 р.]

Одеса – Київ

Дорогий Олександрє Петровичу!

Дозвольте представити Вам подавця цього – мого ученика Олександра Борисовича Варнеке. Це талановитий і знаючий парубок, який приїхав на запросини академика Грушевського до Києва. Познайомте О.Б.Варнеке з Вашими учениками. Варнеке ні в якому відношенні не ударить «лицем в грязь», а знайомство з Вашими учениками для нього буде корисним.

І так, до побачення в Кисловодському. Ваш *М.Слабченко*
27. V. 1929.

[ЦДАВОВУ. – Ф. 3561, оп. 3, спр. 7, а. 260]

137. Д.Є. Бованенку

[29 травня 1929 р.]

Одеса – Київ

Імперіалізм на Україні був одвертий – російський, починаючи з Бо-зна яких часів. Маєте рацію, говорячи, що ми були колонією. Але,

бачте, ми були колонією, яку оспорювали в російського капіталізма чужинці (французи). Завдяки цьому, суто українська буржуазія (не селяне!) теж існувала. Вона балансувала між двома імперіалізмами – російським і французьким. Крім того, ця буржуазія ділилася в свою чергу на 2 угруповання: 1) що йшло по лінії національного об'єднання (від Карпат і до Кавказу) й 2) що виходило з територіальних поглядів. Уже саме прагнення відриву частин української людності від якоїсь держави в інтересах об'єднання є імперіалізм ембріонального типу. Таке зараз маємо в Румунії, Польщі, Сербії й ін[ше]. Коли є панславизм, то конечно має право бути панрусизм, а ще далі панукраїнізм. Отой панукраїнізм і є вияв українського імперіалізму, а культура мислилася тут суто українська. Дефект цієї концепції – кволість українського капіталізму, щоб він міг би тоді щось зробити. Територіально – український імперіалізм був сильнішим. Він стояв на захваті і неукраїнської території – від Карпат до Волги (драгоманівський підхід) й до Аральського озера, плюс дальнесхідні колонії. Відрив від Росії не припиняв російської культури. Такі пани любили посилатись, як на зразок, на Америку. В цих імперіалістів був ще інтерес: проливи і Царгород. Бажання було скромне: російський багнет дасть їм це все, а потім Україна (з російською культурою) відділиться від Росії. Була й третя течія: по-українськи свідомо буржуазія приймала точку поведінки й погляду 2-ої течії. Таким чином, про імперіалізм український можна говорити зовсім свобідно. Про це я зараз пишу в III томі «Матеріялів», де виясню й значення України як колонії *sui generis*, про характерні особливості колоніального імперіалізму тощо. Може, в цьому році й видам III том.

М. Слабченко

[За даними О. Оглобліна]

138. Д.І. Багалію

[4 липня 1929 р.]

Одеса – Харків

Високоповажаний Дмитре Йвановичу!

Діставши від тов[ариша] Внукова повідомлення про моє обрання, не можу не сказати Вам своєї найглибшої подяки. Від студентських часів до самої УАН Ви постійно являетесь моїм оборонцем й твердою підпорою. Нестриманість мою й запальність на диво просто й легко згладжували, в невдачах підбадьорували і завжди «наставляли» на правильну путь. Рідний батько не зробив би для мене, високоповажаний Дмитре Йвановичу, більше, ніж зробили й робите для мене Ви. Я не

знаю, в який спосіб й коли зумію віддячити Вам хоч крихітку зробленого Вами для мене. В моєму житті було багато прекрасних, виключних людей. Але такої доброзичливості, такої теплоти й дружнього ставлення, яким був я ошасливлений з Вашого боку, я ніколи не зустрічав. В старину легше було в таких умовах знайтись: «за не болью деян» можна було закластись наприклад. Але Ви стоїте на радянському ґрунті усією Вашою істотою й на цілий світ спокійно й твердо заявляєте: «Кожна людина мусить бути вільною». Ото що ж я можу зробити? Тільки в ноги земно поклонитися, тільки з гордощами сказати: «Я мав велике щастя користатися з помочи академіка Дмитра Йвановича Багалія, перед яким назавжди лишусь неоплатним боржником».

З великою й глибокою пошаною *М. Слабченко*

4. VII. 1929.

[НБУ ІР. – Ф. I, № 46249]

139. О.П. Оглобліну

[10 липня 1929]

Одеса – Київ

Дорогий Олександрє Пєгровичу!

Дуже схвилював мене Ваш останній лист, повний дружби й справжнього товариського чуття. Я знаю, що Ви завжди до мене ставились добре. Не сумніваюсь, що й Ваша поміч мала велике значіння для результатів виборів. Життя зв'язало нас і на спільну боротьбу, і на спільні невдачі та перемоги. Думаю, що дружба наша зостанеться, не дивлячись на різні хмарки (на щастя в минулому), постійною. Я принаймні дорожу нею й хочу її зберегти. Велике спасибі, дорогий друже!

Не відповів на Вашого листа зараз тому, що от вже більш як 2 міс[яці] тяжко хворий. Вимучений через край. Зайшло з хворістю так далеко, що вже сам кинувсь до лікарів, беру ватник, ходжу без кінця, катаюсь на човні, кидаюсь на всі боки, щоб поправитись якось. Погано йде лікування. Запустив хворість, видимо. Всеж не гублю надії на одужання. Завтра їду до Криму з Тарасиком. Як там на стане легше, посуну до Кавказу, в село, куди завгодно – тільки бога ради здоров'я мені аби повернулось!

До побачення! Ваш справжній друг *М.Слабченко*

10. VII. 1929.

[ЦДАВОВУ. – Ф. 3561, оп. 3, спр. 7, а. 295-295 зв].

140. О.П. Оглобліну

[серпень 1929 р.]

Одеса – Київ

Дорогий Олександр Петровичу!

Дозвольте представити Вам в подавці цього листа мого ученика Олександра Мусійовича Бровера. Бровер приїхав попрацювати в Все-укр[аїнській] бібліотеці над промоційною роботою «На переломі до промисл[ового] капіталізму». Багато де-чого в Одесі немає, може воно знайдеться в Києві. Як-що Ол[ександру] Мус[ійовичу] треба було б до Вас звернутись по справу чи поміч, то не відмовте в них йому. Бровер – хороший хлопець, толк з нього безперечно вийде, а працюватиме він в секції, що в ній і я працюю, а Ви нею керуєте. Як Бровер укінчить аспір[антський] стаж, негайно піднесу питання про зарахування його в співробітники до нашої секції.

Я без кінця хворію. Діється зі мною щось незрозуміле: чахну й гублю до життя смак. В борги вліз, з праці ж не вилажу. Б'юся як риба об лід. Одне добре: за останні півроку всі мої ученики (аспір[анти]-випускники) вже працюють у вищій школі.

Міцно тисну Вашу руку. Ваш *М. Слабченко*

[ЦДАВОВУ. – Ф. 3561, оп. 3, спр. 7, а.а. 289, 290]

141. О.П. Оглобліну

[17 вересня 1929 р.]

Одеса – Київ

Дорогий Олександр Петровичу!

Шкода, що в Вас не клеїться з здоров'ям. Те ж саме в мене. Ще буквально в цих днях я вижив від запалення легенів, а почуваю себе погано. Дякую сердешно за Вашу пропозицію, але вона запізнилась, я набрав лекцій й тому бодай на цей рік лишаюся в Одесі жити на платню тільки академічну не ризикую, бо гроші мені, особливо ніні, потрібні.

В кінці цього місяця, чув, буде пленум У.А.Н. Але на мою думку краще було б раніш порозумітись і справи У.А.Н. і Київського ІНО улаштувати. Впрочім, побачимо як воно буде. На все добре! Ваш *М.Слабченко*

[ЦДАВОВУ. – Ф. 3561, оп. 3, спр. 7, а. 294]

142. Одеському архівному управлінню

[23 жовтня 1929 р.]

Одеса

З огляду на те, що за завданням ЦАУ приступлено до систематичних робіт по підготовці до друку фонда Запорозької Січи, прошу не відмовити зробити розпорядження про припинення робіт окремих осіб, що своєю працею передбачали – б праці по виданню Запорозького Архіву. Через це, принаймні ті, хто живе в Одесі, або не зв'язаний роботою в ЦАУ, нехай свої праці припинять. Таким чином, на мою думку, не можуть зараз працювати т[овариші] Шамрай, Ходак, Боровий, Балабан, Леонова, Марусова, Ткач. Їхня робота вимагає припинення передруку до використання їми матеріалів, або по використанню залежування справ в шафах. Доки не закінчимо друком матеріалів, користування їми не є можливе.

Підготовлені справи, ясно, можуть поступати в обробку всім, кому дано дозвіл.

23. X. 1929 р[оку].

М.Слабченко

[ДАОО. – Ф. Р – 36, оп. I, спр. 16, а. 290 (машинопис), а. 291, 291 зв. (автограф)]

143. Д.І. Яворницькому

[23 жовтня 1929 р.]

Одеса – Дніпропетровськ

Високоповажаний Дмитре Йвановичу!

За Вашу писанку я, на жаль, можу пропонувати тільки скромну крашанку в вигляді 2 в[ипусків] т[ому] V своєї «Орг[анізації] госп[одарства]». Прийміть її як ознаку великої пошани до Вас й Вашої високоцінної наук[ової] діяльності. Трактат Яценка, за який складаю Вам сердешну подяку, я знаю. Не цитував же його тому, що маю його використати пізніш. Скажу більш – філософ[ський] бік «Зап[орожжя]» доручено мною освітити одному з моїх б[увших] учеників, і десь на літо матиму задоволення надіслати Вам ту роботу. В царині іст[орії] Зап[орожжя] я продовжую Вашу працю, беручи її в розрізах, що Ви їх тільки торкались. Продовжую далі і по видавничій лінії, бо дійшли того, що весь січовий архів буде надруковано. Це й гордоці мої ну, і коли на те пішло, право бути Вашим духовним чадом чи учеником, чи десцендентом. Знаю я Ваші (думаю, всі) роботи

ще від часів мого студентства. Вони мені дуже допомогли й допомагають. Тому користуюсь нагодою подякувати Вас не тільки за люб'язність, але й за науку.

З глибокою пошаною *М. Слабченко*

23. X. 1929.

[ДІМ. – Ф. X, Кн-84012 / Арх.-19637]

144. Д.І. Багалію

[29 жовтня 1929 р.]

Одеса – Харків

Високоповажаний Дмитре Йвановичу!

На пропозицію Вашу цілком годячись, я з охотою візьму на себе Комісію Степової України. Мимо того, однак, хтів би получить хоч частину яку Комісії археографічної й, якщо можна, [Комісії] історії громадської думки. Якщо можна було б це обняти, був би дуже вдоволений. Пртім того, чи не можна було б витворити для мене Комісії економічної думки на Україні? Міг би розгорнути велику й інтересну роботу. Якщо можна було б це перевести, то просив би підтримати мене.

Пленум має бути 25 листопада. Перед тим хочу побувати в Харкові, побачитись й поговорити з Вами в академічних справах, бо нам слід виробити певну лінію, між тим ми, марксисты, лишаємось необ'єднаними. Я підносив про це питання перед Од[еською] філ[ією] УТОРНІТСУ, але нічого з того не вийшло – і шкода. Потім того, 2-й, справи по лінії дослід[ної] катедри, яких сам розв'язати не можу, чи розв'язувати без Вас не хочу. З Укр[аїнським] Центр[альним] Архівом непорозуміння. В мене були відомости, ніби пленум УАН мав відбутись десь 17-18. X. Рівняючись на це, я й думав, будучи в Харкові по вищепказаним справам, потрапити й на засідання ЦАУ. А що пленум призначено на 25. XI., то питання про моє прибуття до Харкова в жовтні відпало. Перед ЦАУ виявив я велику неакуратність. Об'єктивно винен. Суб'єктивно ж ніяк, бо від червня місяця не виходжу з хвороби. Хвороба страшна: ослаблення сердешної сумки в супроводі з конанням кровоносних судів – різкий рух – й суди лопаються. Розвинулася хворість на ґрунті перетвоми. Лікуюсь без кінця, але й без толку. Мене вимучили й витрусили так кишеню, що вліз в борги, з яких не можу вискочити. Одне тільки добре – маю сон. Нині сплю 6-7 год[ин], між тим в літі на добу міг спати 15-20 хвилин. Ходив мов тїнь. Тепер живу в темно-

синій кімнаті, що сильно вплива на заспокоєння нервів, і в зовсім ізольованій обстановці, щоб мене ніщо не дратувало. Ходжу, мов муха восени. Кумедно, не хвилююсь зовсім! Погано, що жартовливість пропала якось, чи сильно потускніла. Але відживлюватись треба в першу чергу, а з жартовливістю можна зачекати.

В[исоко] п[оважним] Марії Васильовні й Ользі Дмитровні мої найліпші побажання.

З глибокою до Вас пошаною *М.Слабченко*

29. X. [1]929.

[НБУ ІР. – Ф. І, № 46250]

145. М.А. Рубачу

[16 листопада 1929 р.]

Одеса – Харків

До Центрального архівного управління!

Два місяці тому, після довгого мого листування з ЦАУ, я приступив до роботи над укладанням для друку Запорізького Архіву, котрий переховується в Одеському Архівному управлінню. Перед тим, як приступити до роботи, я умовився з завідателем Одеського архівного управління, що 1) жоден документ Запорізького архіву не може бути скопійований ким би ні було й випущеним в світ та 2) що всі роботи, які провадяться над Запорізьким Архівом, в тому числі й моя дослідницька праця, яка тягнеться вже 10 років, будуть припинені.

За такою умовою припинили роботу ряд осіб, як наприклад викладач ОВРУ Бачинський, викладачі профшкіл Балабан, Леонова і др. Бачинський, крім того, притягнутий був мною до підготовки до друку Запорізького Архіву й читання документів машиністці. Не дивлячись на, здається, повний договір з адміністрацією Окрархіву, де-хто із зовсім нових людей в науці, й у всякому разі невідомих українській науці, з дозволу не стільки адміністрації, стільки наукового співробітника Окрарху тов[ариша] Рябініна, не тільки не хтять підлягати вимогам щодо використання матеріалів, але одверто заявляють, що вони будуть друкувати окремі документи, саме з першого тому ухваленого ЦАУ видання. Такий є т[овариш] Боровий. Коли тов[аришу] Боровому стало відомо, що він не може публікувати матеріали, він з'явився до мене на помешкання, признався, що у нього скопійовано приблизно на 6 аркуш[ів] матеріалу, й що його, Борового, зовсім не цікавить і не турбує ні пляни ЦАУ видання Запорізького Архіву, ні будь-які розпорядження адміністрації Окрарху тому, що дозвіл йому,

Боровому, дав т[овариш] Рябінін, який, мовляв, предоставив в його, Борового, користання такі документи Запорозького Архіву, які не попали навіть в опис. Про бажання Борового друкувати матеріали, які попадуть в I том нашого видання, я оповістив адміністрацію Окрарху й просив заборонити т[оваришу] Боровому це робить. Одначе, адміністрація мені відповіла, що припинити роботу, яку проводить молодий чоловік приблизно 2 місяці, незручно, й що я не маю чого хвилюватися, що за правилами Окрарху копіювати документи без дозволу Архівного управління нікому не вільно та що т[оваришу] Боровому лишилось переглянути 2 – 3 документа. Я з тим помирився.

Аж сьогодні, 16 листопаду, розписуючись в книзі відвідувань, побачив, що після моєї розмови з адміністрацією Окрарху т[овариш] Боровий любесенько продовжує зрив наміченої ЦАУ роботи, – збирання та публікування матеріалів і, коли угодно, дослідів до 1 та 2 томів, бо ще десь в лютому 1929 року й навіть раніше, розповідав я Боровому не тільки про видання архіву, але й досить подрібно казав про плян і основні точки самих дослідів. Не розумію, в який спосіб я й інші люде припинили свою дослідницьку роботу й кинулися на підготування матеріалів для видання Запорізького Архіву, між тим як людина, цілком не обізнана в українській історії й анальфает в історії Запоріжжя, підпадає під особливу протекцію того самісінького Окрарху, який за всіма даними мусів би не зривати видавничої роботи ЦАУ, а навпаки підпирати її. Не знаю, на підставі чого Од[еському] Окрарху угодно обезцілювати плян цілого видавництва, тим більш, що моя праця й праця т[овариша] Бачинського ніким і ніяк не оплачується (щоправда, ми в цьому й не зацікавлені).

Доводячи про такий ненормальний стан речей, я прошу припинити свовольні вчинки т[овариша] Рябініна, невдоволеного за мій різко негативний відзив на його роботу, й сваволення адміністрації Од[еського] Окрарху що до т[овариша] Борового, поставленого в виключне положення. Коли ЦАУ не найшло б можливим погодитись зі мною, то в такому разі я з свого боку не нахожу можливим сидіть на чисто архівній роботі та підготовувати до друку січовий архів, а поверну разом з т[оваришем] Бачинським, Балабаном й другими до давно начатої дослідницької праці.

М.Слабченко

16. XI. 1929 р[оку].

146. О.П. Оглобліну

[3 грудня 1929 р.]

Одеса – Київ

Дорогий Олександрє Петровичу!

Звертаюся до Вас в двох справах. 1) Чи не могли б Ви надіслати мені «Матеріалів» що до комісії Д.І. Багалія, щоб скористатися ними як зразком. Від Яворського трудно щось дістати, з Канцелярії УАН так само, бо там перероблююча анкета. Ваша анкета мені сильно допоможе. 2) Чи неможна б перевестись до КІНО на літер[атурний] відділ одній нашій студентці 2-го курсу? Студентка вона дуже гарна, але не може тут ужитись. Не знаю, як мені бути з [Іваном] Кравченком: брати його в керуючі Комісією Степової України без утримання – не сумнюсь, грошей не дадуть, не можу і влаштувати його в Одесі хоч на посаді зава трудшколою, чим вже є в Києві, не представляється можливим. Яворський не допомагає в борні з Груш[евським] й тому довелося поступитись в користь М[ихайла] С[єргійовича] штатом. Там цілий час йшли диспути чималі з М[атвієм] І[вановичем] й Юринцем. Не ставлю в звязок тих дебатів, але відомо Вам певно що М[ихайло] С[єргійович] на 4-ий день сесії зненацька різко змінив лінію. Впрочім, мені Вам тяжко розповідати в різних справах, бо я, приїхавши з Києва, все хорію і чорт його зна коли поправлюсь. Ліпше було б вмерти. Ну та що вже говорити. Міцно тисну Вашу руку.

Михайло Слабченко

[ЦДАВОВУ. – Ф. 3561, оп. 3, спр. 7, а.а. 291, 292 зв]

147. Д.І. Яворницькому

[25 грудня 1929 р.]

Одеса – Дніпропетровськ

Високоповажний Дмитре Йвановичу!

На цих днях з великою подякою поверну Вам Ваш збірник після використання.

З другого боку Ваш останній лист мене здивував. В Києві¹³⁵ Ви пропонували мені приїздити до Дніпропетровського ІНО на лекції. В листі ж від 17. XII. Ви пропонуєте мені керувати працею аспірантів Вашої катедри з ділянки історії України. Це вже не лекції найздом. Дозвольте до кінця продовжити думку. Керувати працею аспірантів в

¹³⁵ Вчений має на увазі зустріч з Д.І. Яворницьким у Києві на листопадовій 1929 р. сесії ВУАН.

певній ділянці істор[ичної] науки значить бути членом катедри й головою секції. Так треба розуміти Вашу пропозицію? Коли так, то треба, щоб мене затвердила в цій посаді Укрнаука, призначивши, само собою, відповідну платню. Коли ж це не так, то що значило б керувати аспірантами, не збагну. Словом, без Ваших пояснень діло не обійдеться. О них я й прошу Вас, високоповажаний Дмитре Йвановичу.

Розраховував я прибути до Дніпропетровського 27. XII, й не пізніше 31. XII. Але в мене трапилось велике лихо з сином¹³⁶ і тому ні 27, ні 31 до Дніпропетровського не буду. Коли зможу прибути, поки що не зугарен сказати.

Дозвольте ще раз подякувати Вас за пам'ять, книгу й пропозиції, так для мене приємні.

З великою пошаною *М.Слабченко*

25. XII. 1929.

[ДІМ. – Ф. X, Кн-84014 / Арх.-19640]

148. О.П. Оглобліну

[5 січня 1930 р.]

Одеський вокзал – Київ

Дорогий Олександр Петровичу!

Через своє лихо не можу бути акуратним. Пишу й зараз нашвидку, бо їду до Харькова в синовій справі. Що до Вашого положення, то Ви ниете без підстав, бо в керуючі будете конечно проведені. І, виїздячи з Харькова додому, постараюсь заїхати до Києва. Кравченка шкода випустити з Комісії моєї. М[атвій] І[ванович], звісно, один не може боротись з Грушевськими, але останні взагалі грають все меншу роль і такі собі самовпевнені, що на них вже взагалі не варто зважати. До побачення. Ваш *М.Слабченко*

5 січня 1930 року.

[ЦДАВОВУ. – Ф. 3561, оп. 3, спр. 7, а. 228 зв]

¹³⁶ Тарас Михайлович Слабченко 20 грудня 1929 р. був заарештований ДПУ у зв'язку з підготовкою процесу над „Спілкою визволення України”

149. Уповноваженому ДПУ

[27 січня 1930 р.]

Харків, БУПР

Заявляю, що розмови з академіком Єфремовим про націоналістично настроєних в Одесі осіб й цілих груп я мав, констатував наявність таких осіб й груп, але ні про назву СВУ, ні про ширші її заміри не знав і не знаю, ні членом СВУ, ні головою Одеської філії СВУ не являюся, вів же з Ніковським і Єфремовим розмови з смаку звичайного українського гетто. Твердження ак[адеміка] Єфремова в протилежному, можу назвати ім'ям «брехня».

27. I. 1930 р[оку].

М.Слабченко

[ДА СБУ. – Фонд ФП 67098, т. 153, а. 62 (машинопис)]**150. Уповноваженому ДПУ**

[27 січня 1930 р.]

Харків, БУПР

Твердження мого сина, ніби я мав розмови з акад[еміком] Єфремовим в 1927 році в себе на помешканні про організацію СВУ, визнаю «неправдивими».

27. I. 1930 р[оку].

М. Слабченко

[ДА СБУ. – Фонд ФП 67098, т. 153, а. 62 (машинопис)]**151. Уповноваженому ДПУ**

[8 лютого 1930]

Харків, БУПР

Тов[аришу] Жевалову.

В своєму останньому слові, переданому мною т[оваришеві] Блюманові, я дав історичний аналіз СВУ. Не дістає там оцінки СВУ. Даючи її зараз, прошу Вас не відмовити дати моїй дружині побачення, коли вона по нього звернеться, і передати доданий до цього лист моему синові.

8. II. 1930.

М. Слабченко

[ДА СБУ. – Фонд ФП 67098, т. 152, а. 142]

152. Д.І. Яворницькому

[27 квітня 1930 р.]

Харків – Дніпропетровськ

Високоповажний Академику!

Чи не змогли б Ви надіслати мені в адресу – Харків, Холодна Го-
ра, БУПР №1, Спец[іальний] корпус ДПУ – «Путешествие ие-
ром[онаха] Яценка»¹³⁷ Книга, здається, коштує 1 крб. Накладною
платою це винесе десь 1 крб. 20 коп[іюк], якими грошима я розпола-
гаю. За присилку буду дуже вдячний.

З правдивою пошаною *М. Слабченко*

27. IV. 1930.

[ДІМ. – Ф. X, Кн-84011 / Арх.-19637].

153. Д.І. Яворницькому

[11 травня 1930 р.]

Харків – Дніпропетровськ

В[исоко] п[оважний] Дмитре Йвановичу!

За надіслану книгу велике спасибі. Про відсилку Вам «Мало-
рус[ских] нар[одных] песен»¹³⁸ написав додому. Даруйте, що не пове-
рнув своєчасно, й прийміть сердешну подяку за позичку «Пісень».

М.Слабченко.

11. V. 1930.

P.S. Записки Яценка потрібні мені для роботи: «Запор[озька]
культура». Нарис цієї брошури мною вже зроблено й він в цензурі
ДПУ. А крім того пишу велику розправу «Військова пушкарня» ар-
кушів на 6, може більше вийде.

М[ихайло] С[лабченко]

P.S. P.S. Маю намір писати історію Запорожжя в соці-
ол[огічному] освітленню на 3 томи – схему вже виробив.

С[лабченко]

[ДІМ. Ф. X, Кн-84006 / Арх.-19632]

¹³⁷ *Зварницький Д.И.* Две поездки в Запорожскую Сечь Яценка-Зеленского, монаха Полтавского Крестовоздвиженского монастыря, в 1750-1751 гг. – Екатеринбург, 1915. – IX+104 с.

¹³⁸ *Зварницький Д.И.* Малороссийские народные песни, собранные в 1878-1905 гг. – Екатеринбург, 1906. – XI+772+III с.

154. Д.І. Яворницькому

[18 червня 1930 р.]

Харків – Дніпропетровськ

Високоповажний Дмитре Йвановичу!

Сердешно дякую за присилку книги «До історії Степової України»¹³⁹. Для моїх постійних студій книга дає великий матеріал. Чи не зміг би я розраховувати на присилку матеріалів щодо військової пушкарні, над якою працюю протягом кількох місяців, читаючи в засос «Источ[ники] для ист[ории] зап[орожских] каз[аков]»¹⁴⁰. За присилку матеріалів щодо пушкарні був би дуже обов'язаний Вам. Пушкарня цікавить виключно з боку правного, як місце ув'язнення й суду, а не як військова інституція. Коли що є такого в Вас, що Ви не мали б на оці використати, а торкалося б пушкарні, не відмовте, надішліть. Надіюсь, що «Малорус[ские] песни» Вами вже одержано – мені з дому писали, що Вам послали названу книгу давно.

Ще раз дякую за Вашу люб'язність, зістаю з найбільшою пошаною *М.Слабченко*

18. VI. 1930.

[ДІМ. – Ф. X, Кн-84005 / Арх.-19631]

155. Д.І. Яворницькому

[5 серпня 1930 р.]

Харків – Дніпропетровськ

Високоповажний Академику!

Прошу Вас не відмовити, якщо знайдете за можливе, повідомити про стиль крою й шитви з показанням розмірів пересічного запорізького костюма XVIII стол, а якщо є в музеї й XVII в. – то й XVII в. Може в музеї можна зняти знімок томаківського бога-отця з запорізькими вусами й без бороди, впрочім, може то й з Самар[ського] монастиря. Чи не можна було б довідатись й про розміри куренної запорізької люльки. Дозвольте ще запитати, чи хоч одна волинка лишилась від часів Запоріжжя? Про існування їх знаю з Ваших статей

¹³⁹ Яворницький Д.І. До історії Степової України. – Дніпропетровськ, 1929. – 536+XIV с.

¹⁴⁰ Эварницкий Д.И. Источники для истории запорожских казаков. – Владимир, 1903. – Т. 1-2.

в «Київ[ській] стар[овині]» за 1896 р.¹⁴¹. Мені ці відомості всі потрібні для невеличкої книги, що я її пишу у в'язниці «Запорізька культура». Час у мене тут є, тому, кінчаючи писати «Пушкарню», заходився я біля другої ще книжки. Звісно, без музеїв, особливо Дніпропетровського, як і без архівів повністю не пощастить нічого написати, але каркас обліпить якою-такою плоттю все ж можна. Даруйте за турботи й прийміть мою сердешну подяку.

М. Слабченко

5.VIII. 1930.

Харків, БУПР № 1, Спец Корпус ДПУ.

[ДІМ. – Ф. X, Кн-84007 / Арх.-19633].

156. Д.І. Яворницькому

[23 жовтня 1930 р.]

Харків – Дніпропетровськ

Високоповажний Академику!

22 жовтня одержав я від Вас листівку, в котрій Ви ласкаво пропонуєте свої послуги що до ріжних історичних справок. В мене справді є де-які запитання. Бачте, зараз я пишу книжку по запорізькій культурі. Брак музейних даних (не брак, а відсутність) сильно гальмує мою роботу. Літературу і джерела, наскільки можна в умовах ув'язнення, я використав більш-менш повністю: моя дружина ласкаво приносила мені потрібні книги. А ось не дістає саме музейного матеріалу. Напр[иклад], мені потрібно знати розміри жупана – його стан, поли, рукава, закавраши, вильоти в сантиметрах. Те-ж й відносно шароварів й поясів шкіряних й шальових. Потрібно далі переглянути фотознімки з богів Покровської церкви й Самарського монастиря (такі фото, як відомо мені, в натурі є). Далі дуже важно мати фото Вашої колекції запорізьких чортів: зі слів П[етра] О[лександровича] [Єфремова] знаю, що та колекція – знаменита. На жаль, я не маю грошей, аби все це купити в Дніпропетровському музеї, де, певно, фото перерахованих речей є. Книжка вийде, настільки бачу, цікава.

Коли б я був на свободі, то порадився б з Вами в цій науковій

¹⁴¹ М.Є.Слабченко помиляється. Згадані статті Дмитра Івановича надруковано в „Киевской старине” 1886 р.: *Эварницький Д.И.* Остров Хортица на реке Днепр (Из поездки по запорожским урочищам) // Киев. старина. – 1886. – Т.14. – Январь. – С. 41-90; *Эварницький Д.И.* По поводу картины художника С.И. Васильковского // Там же. С. 184-187; *Эварницький Д.И.* Архивные материалы для истории Запорожья // Там же. – Т.9. – Июль. – С. 520-536.

справі. Думаю однак, що якби Ви написали книгу про звичай й звичай січовиків, то вона служила б 2-м томом до задуманої мною книги, що, не знаю, коли появиться в світ. Але ж бо мені не хотілося б затримання її, бо круг ім'я «Запоріжжя» назбирався так багато романтичного, що за тою романтикою правди трудно видлубатись. І ось ради неї я й прошу Вас не відмовити надіслати мені вище названі матеріали.

Як Ви знаєте, опрацював я й монографію про січову пушкірню, але Академія відмовилась прийняти мою працю до друку, хоч моя робота цілком витримана з боку ідеологічного. Що робити? Найбільш працюю я над Запоріжжям, де, смію думати, в мене є безперечні досягнення. Але ж сиджу, сиджу в в'язниці, з заплямованим ім'ям, такий страшний, що Держвидав не візьме (не хоче взяти) моїх робіт. Це в значній мірі негативно відбивається на роботі.

Сиджу я в добрих умовах – велика камера, світла, товариши по процесу, що сидять рядом, не заважають в роботі. Даються прогулянки двічі на день. Добрий стіл. Лазня. Поскаржитись ні на що не можна. Здоров'я не лихе, але нерви вимучено. Тянуть до наукової праці (педагогічної вже ніколи не матиму), але Ви бачите, як вона йде в мене. Думок скільки угодно, але вони погано втілюються в стрункий та фанійний науковий одяг. Сил скільки угодно й без прикладення до науки. Е, ліпше не говорити!

Адреса моя нині така: Харків, Холодна Гора, БУПР ч. I, III корпус, камера 22.

З правдивою пошаною *М.Слабченко*

Привіт Вам від О.Ю. Гермайзе.

23.X.1930.

[ДІМ. – Ф. X, Кн-84015 / Арх.-19641].

157. Д.І. Яворницькому

[6 листопада 1930 р.]

Харків – Дніпропетровськ

В[исоко] п[оважаний] Дмитре Йвановичу!

Вітаю з днем народження!¹⁴² *М.Є. Слабченко*

6. XI. 1930.

[ДІМ. – Ф. X, Кн-84008 / Арх.-19634]

¹⁴² Дмитро Іванович Яворницький народився 7 листопада (за старим стилем 26 жовтня) 1855 року.

DIARIUM

ЩОДЕННИК

1927 рік

[Січень]

2.I. [Неділя] Новий рік пройшов дуже скучно. Хтось приходив, грюкали, але я не відчинив. Тільки й було того добра, що 1-го числа написав я відзив про «Словник укр[аїнської] правн[ичої] мови»¹⁴³, котрий думав послати до «Черв[оного] Шляху». Сьогодні прочитав 7-8 книгу «Записок УАН»¹⁴⁴. Особливо звернув увагу на статті Клименка. Клименко мучительно думає й не вміє виражати своїх думок, наче косноязычний. Зате алломб такий, що навіть дурник О.Грушевський його не має. Ой, прошморгаю його так, що тошно йому буде! Думав було писати статтю з приводу його розвідки про міста в Гетьманщині¹⁴⁵, але справа Клименка нічого не варта й при всьому бажанні з неї нічого не вижмеш. Заходив до мене М.Рубінштейн. Балакали з приводу даної мною йому теми про фабрику в Степовій Україні. Він же переказував мені, що заарештованого Л. Гофмана з Харкова перевезено до Москви. Очевидячки «засипавсь» хлопець не на якихось пустяках.

Увечері був з Тарасиком¹⁴⁶ в опері. Йшов «Садко». Яка се скучна опера! Балет в морського царя був преноганий, дивитись було неприємно. Декорації гарні, особливо в 1-й дії – банкет купецтва в красивому, зі зводами покої (скоморохи – паскудні, костюми – помісь українських з московськими) й 2-ий – місто з перспективи (в смаку старинних мініатюр). Під час опери з-за куліс на сцені розгулювала кицька й публіка реготала, а Кипоренко виходив з себе й прагнув прийняти на себе увагу зала. Кученко прекрасно співав індійського гостя – якось тепло, добре співав й венеційського гостя Любченко. В перерві між 2 й 3-м актами познайомився з Голинським, страшно красивим галичанином, який чомусь став мене упевняти, що більше ціка-

¹⁴³ Йдеться про видання: Російсько-український словник правничої мови. Понад 67000 слів. – К., 1926 //Збірник історико-філологічного відділу ВУАН. - № 41. Відгук з'явився друком: „Червоний шлях”. – Харків, 1927. – № 1. – С. 315-316.

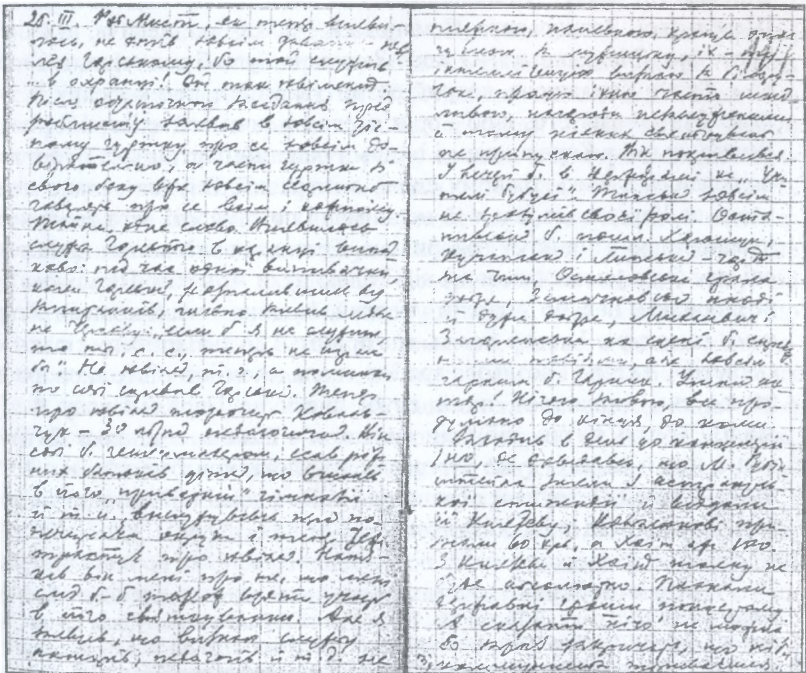
¹⁴⁴ Тобто, здвосний 7-8 том „Записок Історично-філологічного відділу ВУАН” К., 1926. – 626 с.

¹⁴⁵ Клименко П.В. Місто й територія на Україні за Гетьманщини (1654–1767 рр.). – К., 1926. – 2+50 с. (Записки ІФВ УАН. –Кн. 7-8. – К., 1926. – С. 309-357.)

¹⁴⁶ Син вченого, його учень та аспірант Тарас Михайлович Слабченко (1904–1937).

висьє життям суспільства, а нітрохи сцени – безперечно бреше.

3.1. Наслухався всяких страхів. Кажуть, що Москву завалено юдофобськими відозвами, що на них є якісь контрвідозви за підписами якихось «штивих євреїв», котрі вимагають признання в Москві єврейської мови за державну й т[ому] п[одібне]. Переказували мені й про те, що в «Красной звезде» надруковано було відчит про диспут з приводу юдофобства в Москві, де виступав професор Ключников, котрий заявляв, що при 2% євреїв в Союзі їх в ВУЗах 50 %, в торгівлі 25%, на адміністративних посадах 8%, чи чорт його зна скільки там, що антисемітизм виправдовується тим, що євреї хочуть захопити кращі землі, що влада на невдоволення єврейством зараз мовляв махає й т[аке] ін[ше]. «Если меня завтра не увидите в городе, – казав Ключников, – то это значит меня арестовали в связи с сегодняшним выступлением!» Два тижні, мовляв, ходив на волі Ключников, а потім його вислали за кордон. Нічогісінько не розумію, але такі розмови дуже симптоматичні.

Сторінка щоденника. Запис 25 березня 1927 р.

Опозиція¹⁴⁷ в свою чергу старається. Появився лист в «Вістях» якогось бувшого опозиціонера Породинскова чи що. А отсе зачуваю, наче в тому листі говориться, що ССРСР стає фашистською державою!! Говорять також, що Шейдеман виступив проти нас з дивовижною промовою, з якої видно, ніби ось-ось вибухне війна, але нас не підтримає західне робітництво; що сам Ворошилов опублікував два прикази: а) з приводу подій на Красній площі в наслідок похорон Красіна (в чім саме річ не міг розібрати) і б) з визнанням, що в нас нема знарядів. Мені називали навіть число минулих «Известий», де про все це сказано. Чи було там щось надруковано чи ні, а тільки розлазяться чутки про війну, котра в нас ніби на носі й має бути саме зимньою. Отже й переобрахованням допризивників надають теж військового значення. Війни, ясно, не буде, а чуток все-таки є і центропалець¹⁴⁸ працює видно у всю.

Ректор дав мені на перегляд всі матеріали для «Записок Од[еського] ІНО». В більшості своїй така жалка болтовня Готалки, Шевельової, Лозинського, Семенова й Талька-Гринцевича, що читати противно. Для нашого ІНО такі «Записки» були б величезним скандалом. Бачив Кардашова, котрий розпитував мене про кафедру¹⁴⁹ й сильно був проти того, щоб Горін стояв на чолі соціалістичної секції. Видно, що між Кардашовим і іншими нашими партійцями є тертя. Се почувалось в його кожному слові, в інтонації. Внуков сильно напускавсь на Кардашова, але той не внімав і по глупості верз своє, не дочуваючи, що саме йому говорилось. Третякова знімають і на його місці має бути уповноваженим від Головнауки Альохін. Не можна буде поздоровити нас, бо Альохін упертий, людина з величезними замашками самодура. І тепер навіть він приймає до ІнНарГоспу тільки «по симпатії». Актора Гвоздьова зробив викладачем історії банкового діла та ще сим пишається, пише грубі листи до НарКомПросу й т[ак] д[алі]. Ходять чутки, ніби він сильно п'є й живе з жінкою Петруня, хоч в нього самого дуже інтересна дружина, хоч і не п'є, як Петруньова. Тому й Петруня зроблено при якійсь дослідчій кафедрі аспірантом чи науковим співробітником.

¹⁴⁷ Вчений має на увазі так званий „троцькістсько-зінов'євський блок“, який створений влітку 1926 року. Л.Троцький, Г.Зінов'єв та Л.Каменєв виступили проти „генеральної лінії ВКП(б)“ на XV партконференції (листопад 1926 р.) та на 7 розширеному пленумі Виконкому Комуністичного інтернаціоналу (грудень 1926 р.). 14 листопада 1927 року лідерів опозиції виключено з партії.

¹⁴⁸ Центропалацем М.Слабченко послідовно називає Центральний комітет КП(б)У – ВКП(б).

¹⁴⁹ Йдеться про Науково-дослідчу кафедру (секцію) соціально-економічної історії України, котру створила для М.Слабченка в 1926 році Укрнаука.

Дістав VI кн[игу] «Каторги и ссылки» – малоцікавий номер. Ду-мав почати сьогодні працю в семінарі¹⁵⁰, але Внуков звернув мою ува-гу на те, що зайняття в ІНО починають 10го й тому мнягко порадив й мені розпочати заняття теж 10-го. Довідався, що коли в Одесі був Яворський, то Музичка переказував йому, що я виступаю проти Яворського й сильно підриваю його авторитет. Сей же *monsieur* рі-шучо заявив, що зі мною він не працюватиме в дослідчій кафедрі, хоч Яворський й радив йому замиритись. Про се казав мені той, хто теж чув таку розмову. Тож то говорилось поза моєю спиною і поза спина-ми других, що вже не чули тої розмови з Яворським. Побачу й почую, коли Матвій буде в Одесі десь через 2 тижні, а він тут має в своїх до-слідчих справах прибути. Про докторат мій *honoris causa*** не чут-но¹⁵¹. Барвінський вже нічого не пише, Третьяков нічого не дістає від Головнауки, від котрої ж не маю нічого і що до нашої дослідчої кате-дри – боюсь, що і на сей рік з неї нічого не вийде. Чекаю на [Гераси-менка] Володимира Яковлевича й його новини з Києва.

4.I. Пільсудський, здається, збожеволів. В «Веч[ерних] Изв[єстиях]» подано телеграму, ніби в укр[аїнських] емігрантських колах ширяться тверді чутки, що Підсудський має захопити Правобе-режну Україну й витворити з неї бар'єр проти більшовизму, давши тому бар'єру автономію такого роду, як мала в Австро-Венгрії поль-ська – не тільки [польська] – національність. Для того ляхи думають завести якусь спеціальну (чи не специфічну?) укр[аїнську] полоно-фільську партію й ще якась чепуха. Божевілля Підсудського зовсім не в тому, щоб здійснити план що до «історичної Польщі», а в тому, що треба бути дійсно з розгубленими клепками, аби сподіватись, що хтось з українців пішов би під польське іго. Напасти на нас пільсуд-щина може, але навіть сама продажна укр[аїнська] сволота не піде на шлях фантазій пільсудчиків. Щоб наші селяне пішли під пана? Щоб робітництво помирилось з окупацією польською! Се настільки дико, що не можна собі й уявити. Але з другого боку пражські «Вести» ду-же інформовані, щоб пускати таких жучків. Очевидячки, щось є. З другого боку, Пільсудський мусить же ураховувати, що в випадку не-вдачі (а вона он яка правдоподібна, бо війна з ляхами буде популярна в нас) не тільки сам він не всидить, а в Польщі вибухне власна соціа-

¹⁵⁰ Тобто в Семінарі підвищеного типу з соціально-економічної історії України, який створений вченим у вересні 1924 року.

* мій пан (фр.)

** за наукові заслуги (лат.)

¹⁵¹ Докторський науковий ступінь за наукові заслуги (*honoris causa*) вчений таки одержав за підтримки Д.Багалія, у 1928 році.

льна революція, в котрій потоне не тільки «історична», але й сучасна Польща. Ні, плани пільсудчиків далі світу фантазій не можуть йти. Якась чепуха видимо. Несолодко виглядає подібний план, навіть «опозиція» солідніша.

Завтра посилаю до «Черв[оного] Шляху» свою рецензію на словник юрид[ичної] мови. Вийшла досить велика рецензія, десь сторінки на дві друку. Коли заходив до канцелярії ІНО взяти ту рецензію (набирали на машинці там), приносить якийсь комісіонер «Укр[аїнсько]-рос[ійський] словник» Ніковського для продажу. Цікаво, що зав[ідувач] канц[елярією] Стороженко не став купувати його з тої причини, що там, в «Словнику», нема, бач, терміну «разрешать». Дуже серйозне, як видиться, зауваження.

Мене знову хтять «мирити» з Музичкою. На сей раз вже Гадзинський. Коли десь зустрічали Новий рік, підвипили й Музичка говорив, що я таки дійсно лишив нині [його] в покої, але в нього, мовляв, болить, й він не може забути насмішок. А з другого боку, Хотомирський мені переказував, ніби в сих днях на не існувавшому банкеті, я ізнову образив Музичку, напустившись на нього й обороняючи рос[ійську] літ[ературу] та ще деклямував на його адресу [байку]: «Свинья под дубом вековым». Я з'ясував Хот[омирсько]му, що подібне було рік тому в присутності самого Х[отомирсь]кого і що я справді говорив байку Крилова, тільки вже не в засіданні, а під час честування Бориневичової. Очевидно комусь треба поновити такий фактик, аби, боронь Боже, не помирилися ми з тим Музичкою. О, Одеса-мама!

5.І. Опубліковано приказ военкомату про місяшну підготовку для осіб призову 1904 й ранішних років, що не попали до армії й не відбували допризовки. Тарасик 1904 р., відбував допризовку двічі й має відстрочку: здавалося би йому не треба йти, але приказ складено так неясно, що припускає всяке тлумачення. Жінці¹⁵² не сказав про приказ, а пішов до нашого нового військового декана – і не застав його. Дома жінка вже б[ула] схвильована й почала вже оплакувати Тарасика, однак певен, що приказ на нього не шириться. Глупі запитання дружини осточортіли, пока що довелось на неї прикрикнути, лякаюсь однак, що синопчєнькові таки доведеться йти. Видимо й сам він такої думки, бо після розмови кинув якомсь писати свої «Аграрні кризи»¹⁵³, об'єкт яких, здається, вже охопив. Всякі думки не дали можливості й мені займатись. Тому засів за роман Шолом-Алейхема «Потоп», в якому найкращі місця – переклади з відомої поеми «Погром». Сам же

¹⁵² Дружина вченого з 1903 року, Людмила Іванівна. Більш детальних даних бракує.

¹⁵³ Слабченко Т. До історії аграрних криз на Україні в ХІХ ст. // Записки Одеського наукового при УАН товариства: Секція соціально-історична. – Одеса, 1928. – Т.2.

по собі роман слабенький. Пробував було засісти за читання монографії, присвяченої театру Вахтангова, й не міг читати. До речі, про театр. Бачив Василька, й він мені передавав, що сцена суда й проводів в п'єсі що ставиться в Держдрамі, значно скорочені, говорив же він і про те, що «епізод» (він так вимовляє) на бульварі належить йому, а не авторові – Ромашову й т[ак] д[алі]. На мене він трохи дується, що не захоплююся грою його жінки – арт[истки] Гаккебуш, бо ж в неї лише техніка: що-ж, хай так і буде. Увечері був Панас Сікиринський, котрий говорив про українізацію й не розуміє, чому саме від українізуємих вимагається знання поетів та інш[ого]. Е, не тільки се. Он вчора в моїй присутності перевірка українізації апарату ДВУ полягала в тому, що від співробітників вимагалось знання укр[аїнської] граматики. Людина (Драгун) ніяких граматик не знає, оволодів цілком укр[аїнським] яз[иком] й т[ак] д[алі], а від нього вимагається знання укр[аїнського] правопису. Коли Сікиринський пішов, явився проф[есор] Вайцман, котрий приніс другу половину своєї роботи, яку я більш місяця повернув ДВУ й відмовився рецензувати. Вайцмана ДВУ не постаралося навіть повідомити. Вайцман говорив, що над ним має відбутись суд в предметовій комісії за те, що він не захтів згодитись з Леніним що до закону убуваючої вражайности. Ком'ячейка об'явила поход, й тепер Вайцман думає, що його знімуть. Думаю, що нічого страшного немає в його справі – се ж не визначає контрреволюційности чи шкодження практиці партії. Розходження чисто теоретичне, знач[ить], немає чого ні гвалту підіймати, ні в унініє впадати.

Вайцман лякається, що я різко провалив роботу його й просив мене, чи не можна надрукувати його праці в «Зап[исках] Од[еського] Н[аукового] т[овариства]». Відмовив, розуміється, бо в його творі аркушів 40, а по-друге, що в «Зап[исках]» друкую роботи своїх учеників, до яких він не відноситься. Він спокійно вислухав мене, але понурився.

6.І. Прибув з Києва Герасименко, привіз мені від Зерова песьмо, від Левченка невеликий лист й з УАН – книги. Оповідав, що в Києві будвши Дложевський всім показував статтю Фааса¹⁵⁴, направлену проти мене, й се зробило для нього самого від'ємне ставлення. Зеров багато цікавився мною й все розпитував Володимира Яковича, котрий там читав доповідь про Руданського, яка складалась за моїми вказівками. М.Грушевський поривався Володимира Яковича про щось розпитати, але нерозпитувався, бо Вол[одимир] Як[ович] не дався на

¹⁵⁴ М.Слабченко має на увазі рецензію І.Я. Фааса на 1 та 2 томи його праці „Організація господарства України від Хмельниччини до світової війни” у „Віснику Одеської комісії краєзнавства при ВУАН” (1925, № 2-3, с. 140-156), який редагував С.Дложевський.

розмови. Дорошкевич казав, що мої «Матеріали»¹⁵⁵ для нього просто справочна книга – як що, то він зараз до мене. Єфремов, Филипович, Гаєвський, Ясинський і ще хтось передавали свої привітання. «Записками»¹⁵⁶ нашими дуже цікавляться й обурюються політикою шпани¹⁵⁷, що все напускається на мене. Зеров просто сказав: «с[укини] с[ини]!». Але при всім тим, мимохідь яюсь вискочило з уст Вол[одимира] Як[овича], що ставиться до мене Єфремов все-таки стримано.

Груш[евський] М. яюсь затих після того, як йому не пощастило вороже ставлення до себе обмалювати й довести чистою змовою¹⁵⁸, де старенький Кримський мав би відігравати роллю ніби... бомбометателя. То ж тільки уявити собі: Кримський, котрий завжди з розстьобнутою ширінкою в штанях, котрий не бачить через дві пари окулярів, розсіяний до того, що забуває де саме він живе (упевняють, що він одного разу таки забув свою адресу) – і активний! замах! на М.Грушевського! Суцце ідіотство. А не побоявся ж М.Грушевський видумати такий покльоп на Агат[ангела] Юхимовича!

В Києві чомусь певні, що «Степова Україна»¹⁵⁹ таки виходитиме. Чому вони в таке ймуть віри, не розберу, хоч певно знаю, що журнал не виходитиме. В Академії матеріальний стан покращав й тому в біжучому році видаватиметься більш книжок. Реформи в Академії не буде і все лишається по-старому – три відділи й таке інше. Статті Тарасика¹⁶⁰ не буде вміщено і в 12 книжці «Життя й революції», хоч вона вже прокоректована, одобрена й зверстана. Мішає більш сучасний матеріал, для котрого не вистачає місця. М.Терещенко говорив, що навряд появиться Тарасикова стаття і в січневій книжці, і хіба тільки можна чекати на неї в 2 книжці за 1927 р. Доведеться синоченькові зачекати, нічого не вдієш. Мою статтю «Ескізи»¹⁶¹ в УАН одержано

¹⁵⁵ М.Слабченко. Матеріали до економічно-соціальної історії України XIX ст. – Т.1. – Одеса: ДВУ, 1925. – 318 с.

¹⁵⁶ Йдеться про перший том „Записок Одеського наукового при УАН товариства“, який мав вийти друком у 1927 р.

¹⁵⁷ Шпанюк М.Слабченко називав викладачів одеських вузів (головно ІНО), так званих партвисуванців, з якими у нього склалися напружені особисті стосунки.

¹⁵⁸ Очевидно вчений має на увазі скандал, вчинений М.Грушевським з приводу публікації в журналі „Червоний шлях“ новели Михайла Могилянского „Зрада“

¹⁵⁹ Мова йде про місячник літератури, науки і мистецтва „Степова Україна“ (на зразок дореволюційного часопису „Мир божий“), який планували видавати в Одесі в 1927 році. Але за браком коштів видання не відбулося.

¹⁶⁰ Стаття Т.Слабченка про трупу М.Л. Кропивницького з'явилася друком у № 5 за 1927 р. часопису „Життя й революція“

¹⁶¹ Стаття М.Слабченка „Ескізи з історії“ Прав, по котрым судится малоросійський народ“ з'явилася друком у виданні „Ювілейний збірник на пошану академіка Д.І.Багалія з нагоди сімдесятої річниці життя та п'ятдесятих роковин наукової діяльності (Збірник ІФВ УАН. № 51). – К., 1927 – Ч.І. – С. 749-759.“

для багаліївського збірника. Левченко назива її дуже цікавою. Се я й без нього знаю, а от коли появиться той багаліївський збірник?

Повідомили мене, що заарештовано в Москві Сказіна й ставлять його арешт в зв'язок з арештом Л.Гофмана. Переказували мені також, що Штехелісу, який в Обнорському, дозволено влітку виїхати до Палестини, але поки він в засланні.

Про те, чи йти Тарасикові в 3-ий раз на допризивку, нічого не міг довідатись, бо сьогодні день не присутній. А ось, чи застану я військового декана в ІНО, не дивлячись на завтрашній присутній день?

7.І. Вияснилось, що Тарасикові на допризивку йти не треба. Так йому сказали в ОкрВоенКоматі. Сам я не міг про се довідатись, бо в ІНО, хоч нині присутній день, в усій канцелярії був тільки один Анов, і всі двері були замкнено на ключ. Зустрів в ІНО Семенов з зеленим комірчиком. Розхвалював він мені дипломову працю Тарасика¹⁶², пропонуючи її десь друкувати. Я тільки посміявся, бо робота неважна й не може бути доброю з огляду на те, що писалася тільки один місяць. Т[аким] ч[ином], що Семенов не читав тої роботи, то він нічого не тямить. Йдучи з Семеновим по дорозі зустріли Рябініна, котрий дуже зливсь на М. Грушевського, котрий дістав його статтю десь більш 2 місяців та й не відповідає. Роспитую про статтю оту й бачу, що вона ні до чого. Де-ж так, історію військового генерал-губернаторства в Одесі Рябінін писав тиждень і написав аж аркуш, причім в той же тиждень написав і ще статтю про «Народну волю» після 1881 р¹⁶³. Чудово.

Заскочив до ДВУ. Ніяких книжкових новинок. Зате ДВУ провадить переоблік, аби хоч щось робити. І тут святкують Різдво по старому: служать мало, а завтра й зовсім нікого не буде, бо зробили якусь комбінацію з працею вчора, так що завтра вийшов в незрозумілий мені спосіб святий день в суботу. Цікаво при тому, що святкування отстоювали й комуністи. Через останне Гадзинський в одчаю. Бачив Білоскурського. Зайшов з ним випити пива. З розмови з ним довідався, що Кондратьєва привезла до Одеси його сожителька, бойбаба, від котрої він втік було до Києва, куди його випирав Павленко (й випер було). Так Кондратьєв, гуляючи з Неждановою, умудрився застудитись і вмирав. Про це довідалась одеська його газдиня й поїхала його «спасати». Т[аким] ч[ином], композитора привезено до нас. В нього ніби туберкульоз 3-го ступня. Баба просто не знає куди себе діти. В неї є тільки пси та коти. До них додано тепер ще хворого Кон-

¹⁶² Дипломна праця Тараса Слабченка мала назву: „Українське місто XIX – початку XX ст. Читанка по суспільствознавству для старших груп трудшкіл”

¹⁶³ Тобто після вбивства революційними народниками царя Олександра II.

дятьєва. Все таки для газдині розвага й повнота якась життя. Що без нього робити їй й чим заглушити свою душевну пустоту? Цікаво, як поставиться до повороту Кондратьєва Павленко. Сей ремісник ненавидить все, що має на собі печать талановитости. Давить теж він й Вілінського, котрий без Павленка кроку ступити не може. А шкода, бо Вілінський, кажуть, талановитий чоловік.

Пришедши додому, застав кучу листів. В тому числі від Ткаченка – фактотуми М.Груш[евського], котрий пропонує забути про неприємности, заподіяні мені в Києві, і працювати разом з М.Груш[евським]. Дав йому я різку відповідь, домагаючись припинення травлі мене зі сторони, вибачте, істориків, як О.Груш[евський], [О].Гермайзе, Ф.Савченко, чи [П].Клименко, рішучого припинення гавкання, бо вони паршивенькі шавки, які і в підметки мені не придатуться. Взяти участь в збірникові про Степ[ову] Укр[аїну]¹⁶⁴ згодився, але з умовою вводу до редакції, тобто щоб крім М.Груш[евського] був ще й я. Розуміється, лист викличе бурю невдоволення й нових лайок. Коли говорив про сей лист увечері з Копержинським, то й він лишивсь невдоволений. «Різкий сильно», – каже. Кость Ол[ександрович] переказував мені, ніби Волков має зробити якусь пропозицію й що десь в половині біжучого місця має приїхати до Одеси Яворський. «Шпана» чомусь радіє, чогось дуже приємного жде. Хай собі. Знаю, що нам треба ще ой як багато працювати й працюю завоювати собі положення! І завоюємо, чого б там не стояло!

Були листи ще від о[тця] Василя й Соні з привітанням 17-ої річниці¹⁶⁵ моєї наукової роботи. Тоже, ювілей, який і кому він потрібний? Дістав привітання й від Більмача з Різдом по старому й Новим роком по нов[ому] стилю.

8.І. Цілий день пройшов в підготовці до завтрашньої доповіді про «Зап[иски]» Ак[адемії] Наук. Увечері пішов до ілюзіону, а звітти на засідання ювілейної комісії Замичковського. Почали, ясно, з запізненням. Засідання розпочалось скандалом. Проф[орг] профспілки ВсеРабіс т[овариш] Мазурин запротестував, що комісія сконструювалась незалежно від союзу, що союз не бере на себе відповідальности й т[ак] д[алі]. Хоч ми й признали такий недогляд з нашого боку, Мазурин протестував. Тоді запротестували вже й ми. Бондаренко ставив питання, чи має право радянське суспільство шанувати радянських же робітників чи ні?

¹⁶⁴ Очевидно йдеться не про „Степову“, а про „Полудневу Україну“ – порайонний науковий збірник історичної секції ВУАН готований до друку М. Грушевським. Вже зверстану книжку знищили у 1930 році в зв'язку з погромом академічних установ.

¹⁶⁵ Вочевидь 17-літній відлік наукової праці пов'язаний з виходом у 1909 році в Одесі першої монографії вченого „Малоросійський полк в адміністративному відношенні“

А я різко заявив, що союз очевидно хоче зірвати ювілей, а при такому положенню не хочу бути в комісії, якій пропоную розпуститись й відповідальність покласти на союз. Якось Сандурському пощастило погамувати діло. Сандурський обіцяв дістати гроші на брошуру про Замичковського, котрому дається проїзний на трамваї, річний білет й білет на курорт. Головою літ[ературної] комісії запропонував я зробити замість від'їхавшого Микитенка Л.М. Гаккебуш, котра вже і раніш працювала з Микитенком – на тому погодились.

Після того засідання Гаккебуш запросила мене до себе на шклянку чаю. Пішов. Був там завполітосвітою Шраменко, який грав на бандурі, Стах з жінкою, Ердман й арт[истка] Литвиненко-Вольгемут – здоровенна жінка років 40 з невеличкою стриженою головою, яка одверто й, мало соромлячись, «ухажувала» за красивим Ердманом, що отсе збирається їхати до Єгипта. Пили не мало, але й не багато, т[ак] що можна сказати не більш як «подотехом». Ми з Стахом умовляли Василька поставити «Співочі товариства» й «Макбет». Він з тим погодився врешті.

Балакали трохи про Ніковського, якого Василько, видко, дуже любить. На прощання дістав портрет Гаккебуш – добрий портрет. Стах оповідав мені, що Любов Михайлівна дуже мучиться від своєї сухорлявості, котра для неї являється справжньою трагедією. Вона переживає видимо й другу: видко було, як вона мучилась від того, як Василько – її чоловік – трохи фліртував з Вольгемут. Балачки велись пусті, а, може, я вже сильно старію. Настрою особливого не було, по-студентськи виходила вечірка, де Литвиненко, знявши пенсне, закривши очі, співала «Віють вітри». Біля 1-ої години пішов собі додому. Ніч була чудова. А коли прийшов додому, то напоровсь на скандал: жінка лаяла мене за те, ніби коло 12 год[ини] ночі я йшов з якоюсь студенткою щільненько взявшись під руку, кудись вниз по Ямській. День, т[аким] ч[ином], розпочавсь і закінчивсь однаково. Всього буває в життю.

9.I. День прошел в подготовке к докладу¹⁶⁶. Зранку позаймався трохи з Ковбасюком по літописам. Потім студ[ентка] Невзорова прийшла за справами що до теми. Ще потім прийшов здоровити мене з Різдваними святами Семенов й явився радитись відносно передачі складрукарні до Укр[аїнського] Черв[оного] Хреста Шевченко. В 5 годин був мій доклад про «Зап[иски]» Акад[емії] наук по 1-му відділу в Держ[авній] бібл[іотеці]. Було рівно 20 чол[овік], які слухали мене 1½ години в холодній хаті. Запитаннів не було, а ще похвалили за

¹⁶⁶ Так в тексті.

«прегарний доклад», який, по совісті, ніяк таким не міг бути названим. Далі Лазурський став переконувати в тому, аби прийнято було адресу Дерібасу, ювілей якого власті чомусь не хтять припустити. В чім саме річ, не знаю, але радив я адресу вручити ювілянтові, а від прилюдного святкування ухилитись, коли його не можна справити.

Поспішав додому, бо жінка мала йти до театру на «Сорочинський ярмарок». Що я запізнився, то вона вже розсердилась, подарувала комусь квитка, розплакалась. Глянув на годинник – тільки пів-на-восьму. Тоді схопилась й побігла. Мав йти гостювати до Копержинського, але пішов один Тарасик. На вулицях до гибелі п'яних – все Рідво справляють. Прикази самі по собі, а звички самі по собі. Погода чудова. Сніг, легкий морозик, тихо. Бубонці звякають, під ногами скрипить. Парочки всюди.

Да, пропустив. Коли Лазурський пропонував підписати адрес Дерібасові, то відважилось на се лише 5 чоловік, останні, по укр[аїнському] звичаю, скромно помнялись й непомітно втекли.

Чув, що Винниченкові дано дозвіл повернути до України й він житиме в Києві.

10.1. Зранку здав передруковувати «Січу»¹⁶⁷ для «Праць комісії західноруського й укр[аїнського] права». Заходив до ДВУ, де набор «Записок» обіцяли закінчити на суботу. Бачив Білоскурського, який з захопленням читав привітальну статтю Голинському в київ[ській] «Прал[етарській] Правді». Але, судячи по стилю, ту статтю написав сам же Білоскурський (псевд[онім] Коломійченко).

Василько скарживсь, що не друкують його статтю про укр[аїнську] Держдраму в «Театр[альному] Мист[ецтві]». Увечері пішов на лекції, але чомусь до 17-го приймаються якісь зачоти й студентів нема в інституті. «Семинаристи»¹⁶⁸ були, але Загоровський, чортяка б його побрала, не явився, хоч в ІНО й був. Повертаючись, зустрів Кановського, котрий хоче спеціалізуватись по географії, але Танфільєв його не хоче прийняти, бо, мовляв, Кановський – українець; на ділі ж біда К[ановсько]го в тім, що в нього нема укінченої вищої освіти. За біол[огічний] відділ наш українець не зможе скласти скільки там вправ! Хтів би він скласти і за екон[омічний] фак[ультет] Ін[ституту] нар[одного] госп[одарства], але знає, що його,

¹⁶⁷ Вчений має на увазі першу частину праці з історії права Запорозької Січі. Вона вийшла в 1927 році у III випуску „Праць комісії для вивчення історії західноруського та українського права ВУАН” (с. 203-340) під назвою: „Соціально-правова організація Січі Запорозької”

¹⁶⁸ Тобто слухачі Семінару підвищеного типу з соціально-економічної історії України.

К[ановсько]го, не лишить при собі Сухов. Що до складання за літер[атурний] відділ ІНО, то він, К[ановськ]ий, не хоче знижуватись й прохати Волкова. Можна б[уло] б поїхати до Кам'янця, але там нема фак[ультету] проф[есійної] ос[віти].

«Що мені робити»? – питає. Радив прохати дозволу в НарКомОсі на складання екстерном в вищу школу і по літ[ературному] від[ділу], а тоді вже добиватись катедри. Заходив до Вол[одимира] Як[овича], де побалакав трохи про київ[ські] справи й міг переконатись, що Ефремов і Кримський ставляться до мене таки стримано, хоч Герасименко й лякався виговорювати таке страшне слово. Ну, що-ж його робити, не плакати ж. «Иди, куда влечет тебя твой смелый ум» та й усе, а там «образується». Оповідав він мені про Семенова наглядну історію. Семенов хтів одружитись в Кам'янці і перед самим шлюбом запропонував невісті підти з ним на оглядини до лікаря. Та образилась і відтоді пішли чутки про Семенова, що він ... онаніст.

11.1. День несподіванок. Ранком в ІНО завканц[елярією] повідомив мене, що на мене прислано здоровенний донос до правління. Потім того одержав листа від Гаккебуш, в якому вона пропонує мені написати на пошану Замичковського ... кантату. Ще далі несподівано мене обрано керівником семінару по іст[орії] Укр[аїни] для вчителів, а при моїй незгоді запрошується Тарасик й Бровер.

Потім того РобітФак ІНО запитував мене, чи не згодився б Тарасик викладати там іст[орію] клас[ової] борні, Трачевський мав поговорити про се з Тарасиком й не явився. Далі явився якийсь Зубковський, б[увший] секретар б[увшої] таможні «испытанный украинец», за словами проф[есора] Казанського, який його рекомендував мені, з проханням [пр]о посаду. З розмов з тим «испытанным украинцем» виявилось, що він б[ув] членом Од[еського] відділу Галицького Об[щест]ва!¹⁶⁹

Давав лекцію в семінарі по економіці сіл[ьського] господарства. На лекції був й аспірант мій Ковбасюк. Він повідомив мене, що приїхавший з Харкова спеціально посланий науковий комсомолец, прізвище котрого не пам'ятаю, переказував, що затверджено всіх аспірантів з платнею¹⁷⁰, причім Хаїт й Рубінштейн (чи Бровер) без грошового утримання. Бровер захворів, в нього було запалення надкостниці й йому робили операцію, так що ходить пов'язаний.

Нарешті Тарасик приніс «Наук[овий] збірник за 1926 р[ік]», де

¹⁶⁹ „Галицко-русское общество” – москвофільська, проросійська організація, котра мала філію в Одесі.

¹⁷⁰ Таких шість аспірантів вченого затвердила президія Укрнауки 28 грудня 1926 року зі стажем з 1 січня 1927 року.

присвячено моїй гіпотезі про укр[аїнські] гроші¹⁷¹ аж дві статті – Шугаєвського й Петровського – обидві, особливо першого, слабкі. Фактично Шугаєвський капітулював, хоч й сердито відмовлявся тягти далі полеміку, а з ним вже в полеміку вступив й Петровський. Забув відмітити, що писання кантати я передав студ[ентському] поетові Зелінському, котрий прекрасно перекладає на укр[аїнський] яз[ик] «Евг[енія] Онегіна» Пушкіна й охоче взявся за тему, обіцяючи написати кантату назавтра. Побачимо, як воно саме в нього вийде.

12.1. Вдень не виходив, приводив до порядку книги, журнали. Тарасик заходив до Гаккебуш і від неї приніс дивні відомості: запропоновану йому тему чомусь передано проф[есору] Варнеке, тему мою Гаккебуш запропонувала Тарасикові, редактор «Червоного Степу» Красний просив через мене в Тарасика статтю про Замичковського, замість того Гаккебуш дала туди статтю, чомусь зв'язалася з Центр[альним] бюро преси й там замовила статті для київських й харківських газет. При такому положенню речей мені нічого не лишалось робити, як відмовитись від участі в ювілейній комісії. В чім річ, не розумію.

Увечері робив доповідь в іст[оричній] секції Наук[ового] Т[овариства]¹⁷². І знову щось незрозуміле – було лише 11 слухачів. Се вже в другий раз, й наводить мене на неприємні думки. Питаю: як читав? – Говорять «добре»; розпитую про зміст доповіді, відповідають: «Дуже добре». Так в чім же діло? Де шукати відповіді?

Після доповіді пішов з Тарасиком на «Чіо-Чіо-Сан». Перед початком вистави завполітосвітою Шраменко виступив з промовою про день укр[аїнської] музики. Говорив все запальні речі. Публіка не хтіла його слухати й підняла великий кашель, так що він мусів кінчати свою нехитру промову. Коли кашель ще не досяг до свого призначення, публіка почала оплескувати, щоб Шраменко замовк. Він таки подався, а замість того появився диригент Моргуляк й почав розкланюватись, приймаючи на себе оплески, серед яких чути було й веселий сміх. Над нами сиділи якісь ляхи, котрі самим безпощадним чином глузували над укр[аїнською] мовою. Тоді ми з Тарасиком забалакали по-укр[аїнськи]. Горішні сусіди почали шушукатись й замовкли. Українофобські вигуки були й по сторонам від нас. Якийсь єврейчик, обнімаючи свою даму, казав їй: «Кому тето нужно, тето никому не нужно. Что и Чіо-Сан тоже

¹⁷¹ Йдеться про гіпотезу М.Слабченка про карбування власних грошей в Гетьманщині, висловлену в статті: „Чи була в Гетьманщині своя монета?“ (Науковий збірник ВУАН за рік 1925. – К., 1926. – С. 64-66). А також про дискусію, яка виникла з цього приводу між ним, з одного боку, та В.Шугаєвським і М. Петровським, з іншого, котру опубліковано в „Науковому збірнику ВУАН за рік 1926“ (вип. 1, 3).

¹⁷² Одеське Наукове при УАН товариство.

укр[аїнської] мовою скажіть!» Довелось дивитись в морду сього остряка такими очима, що він почав говорити пошепки й по-єврейськи. П'єса мало мені подобається, але декорації гарні. Багато трахкання й шуму. Дуже гарно співала Сироватська. В неї красивий драматичний сопрано, дуже сильний. І грає вона досить ладно, як, впрочім, і уся харківська трупа, що прибула до нас. В останньому акті Сироватська так шльопнулася, що аж гул пішов: грає, вона, як видно, до «самозабвения». Вражіння загальне – що опера дуже «прилична», зовсім пристойна. З театру вийшли рано, щось об 11 год[ині] а, виходячи, бачили, цікаву новинку, якої раніш не було, а саме: щоб не пилились бархатові меблі, їх тепер покривають спеціальними величезними, від прохода до прохода, чохлами. Се добре, але в пожежному відношенню річ мусить бути небезпечна. Довідався, міжу іншим, що Дерібасу заборонено було публічно справляти ювілей тому, що за ним в минулому є грішки проти радянської влади. Які можуть бути в Ол[ександра] Мик[олайовича] гріхи, сказати трудно: чи не особисте знайомство з В.Шульгіним? Може, що інше є, чого ми не знаємо?

Зелінський написав кантату – її я завтра (разом з заявою про свій вихід з юв[ілейної] комісії) передам Гаккебуш. Студентів в інституті багато й вони нудяться, що нема лекцій, але пани-декани уперто не хтять чомусь починати лекції. Чому вони не хтять розпочинати, невідомо. Коли про се запитав Потапова, той відповів: «Розсобачились». Пояснення хоч куди.

М.Грушевський рішив поновити видання «Записок Київ[ського] Наук[ового] Товариства». Не допоможе, дядьку!

13.1. Передав Гаккебуш кантату й свою відмову. Вона тричі приймалась плакати, але я заявив, що однаково не стану працювати в ювілейній комісії й виходжу з неї. Вона притягла Чацького до помочи, але той засміявся тільки й відповів їй, що коли вже що мною заявлено, то нічого зі мною не вдієш. «Але ж в мене нема виходу», – каже Любов Мих[айлівна]. «Так само, – кажу, – ласкава пані, як для мене нема до комісії входу». «Зречусь участи в комісії й я, раз діло обстоїть так». – «Ваше діло, – відповідаю, – але не раджу». Холодно розпрощались.

Заходив до ДВУ в справі коректи «Записок». Набір закінчено, хоч я бачив – майже закінчений. Копельман же давав чесне слово, що набір до кінця буде дослано сьогодні. Думаю, що він говорить правду. В ДВУ, як мені казали, що мене обрано на конференцію¹⁷³ наукових робітників до Харкова разом з Волковим й Музичкою – останній, до речі, скомпрометував ще свою працю в міській Раді.

¹⁷³ Щорічна Всеукраїнська конференція профспілки наукових працівників, яка проходила в Харкові.

А увечері Ковбасюк переказував мені, що мене справді обрали на харківську конференцію, причім кандидатуру мою висунено комфракцією, й пройшла вона одностайно, навіть Волков та Музичка голосували «за». Ну, ні, нікуди я не поїду: праця в маленькому семінарі й лекції для мене важніш, ніж саме помпезне зібрання вчених, тим більш, що більш безтолкових зборів, як зібрання вчених, я не бачив. Круть повертає фронт проти Держдрами, яку починає обвинувачувати в відсутності в неї революційного репертуару. Се правда, але подібний закид треба закинути всім театрам, рос[ійсько]му, може, більше, де йдуть різні «Мои Жоржи» чи «Мои бевби». Та своя рука владики – що хоче, то й пише. Висловив він свої думки в «Веч[ерних] Изв[естиях]». Їх не було, аж поки Варнеке не працював там. А тепер появились. Чи не в зв'язку з співробітницанням Бор[иса] Васильовича? Семенов розхваляє дипл[омну] працю Тарасика на всі заставки. Що се таке?

В родинному відношенню в мене, як видно, назріває якийсь конфлікт. Зранку жінка пристала до мене, чому я не хочу вітати з днем янгола т[ада]ме Гельмонсі і почала присікуватись, коли відповів: «Се - брехлива дура, з якою не хочу вести знайомств». Передбачаючи бурю, бо у Людм[или] Ів[анівни] зло заїздили очиці, задьоргав ніс й появилась солодесенька похмилка, я пішов з дому. А перед тим, як йти на лекцію до семінару, знов починає: «Пойдем со мною в иллюзион». – Не можу. – «Отчего?» – Лекція пізно кінчається. – «Когда?» – Об 8-й – «Разве в 8 час[ов] нельзя идти?» – Пізно. – «Да? Это все мерзавка запретила тебе со мной ходить!» Довелось одягатись й тікати з хати. Як вона не розуміє, що сама себе ставить в глупе положення? Немиті руки, якась потороча «шапочка», закутана в свої темні плаття, безсмачність сих останніх – та на неї всі ж звертатимуть увагу, бачучи зі мною. Був же випадок, коли один студент сказав мені в хаті про неї: «Ваша мама». На мої побажання: одягайся так, щоб видно було, що ти моя жінка, незмінно бачу якісь куцавейки й неохайність. Її приймають за прислугу, а вона не розуміє сього й робить мені скандали, вишукуючи якісь зради, в котрих я не повинен, веде якісь кумедні знайомства, уникає книжок, в газетах чита тільки оголошення, й тільки з охотою, більш з насолодою, віддається своїй пекарні. Розсвірипивши з моєї відповіді, вона так покарала мене й Тарасика: пішла десь о 7-й годині буцім за цигарками, а ось вже 10 год[ин] зараз, а її нема. Трагедія в тому, що знизитись до неї я не можу, а вона не може підняти до мене. А комедія в тім, що, не дивлячись на се, живемо й гриземось на потіху всякої сволоти. Розуміється, я зав'язав їй світ, але ж вона сама не хоче кидати мене, а в мене нема причин шукати іншої дружини, бо вже застарий я для сього.

їй повна рація кинуть мене, бо вона тоскує по більш повному життю, більш осмисленному, тобто більш безхмарному.

14.I. День пройшов якось скучно. Зранку був Мещерюк зі своєю роботою про торг[івлю] Укр[аїни] в XIX стол[ітті]. Удень була лекція, потім готувався до лекції по іст[орії] Пальщі, далі б[ула] лекція. Заходив до Загоровського взяти в нього «Збірник Укр[аїнського] Проф[есійного] Ун[іверсите]ту», холопськи присвячений Масарикові¹⁷⁴. Збірник по змісту убогий, чогось варта тільки стаття Тимошенка про Тугана-Барановського, а все останнє глибоко-провінціальне. Вирвав в Євг[ена] О[лександровича] нарешті портрет його батька. Оповідав він мені, що Грибовський вмер в Ризі, а Курдюмов зараз в Воронежі, де умудрився бути навіть членом Рев[олюційного] Трибуналу – і се яросний чорносотенець, котрий засуджував до розстрілу за контрреволюцію. Який жаж! Є нові бажаччі вступити до семінару, але ясно, бажання їхнє не може бути задоволене. Більмача бачив, він мені натискував в розмові, що я є член юв[ілейної] комісії для вшанування Замичк[овського]. Я посміявся й не сперечався. Дістав запросини на ювілей «Червоного Степу»: Не пішов, але послав теплого привітання одинокій на Херсонщині укр[аїнській] селянській газеті.

15.I. Цілий день нікуди не виходив й нічого не робив – апатія. Листів теж не було. Не пішов й на засідання єв[рейської] комісії нашого інституту. З газет довідався, що англ[ійські] генерали збирають сили на границі Індостана з Китаєм: по даним англ[ійські] війська вже почали бити з гармат. Звернув увагу й на те, що переучот військових докотивсь до [народжених] 1887 р[оку]. Щось затівають й укр[аїнські] емігранти, судячи по «Вістям».

Думаю, що на весну таки не відкрутимось від війни, котра нам не потрібна, тим більш, що до неї ми, видимо, й підготовлені мало. Ходив по хаті й все роздумував над невеселими перспективами, коли жінка враз мою увагу відвернула в інший бік. Вона стала переконувати мене в тому, що в Тарасика... грижа. Я ахнув. З розпитів нічо[го] толком не можу добитись. Коли прийшов синочок, який ходив на прогулку, почав його розпитувати, а не задовольнившись з розмови, оглянув його живіт – нічого похожего на грижу: пупок глибоко сидить й натяку на грижу нема. Починаю розпитувати жінку, а вона глипає очима й дьоргає носом. Ось й розбери тут що-небудь.

16.I. Бухарін в «Правді» б'є на алярм - над нами збирається хмара й можливо, що з теплими днями таки почнеться війна. Преса наша

¹⁷⁴ Науковий ювілейний збірник Українського університету в Празі, присвячений панові Президентові Чехословацької республіки, професорові, доктору Т.Г. Масарикові для вшанування 75-х роковин його народження. Частина I. – Прага, 1925.

тільки потроху розкриває карти й обережно підводить до такого сюрпризу. Знову почнеться всесвітній кавардак, яким ізнову ж скористає Америка. Емігрантщина теж зашевелилась. З промови Петровського видно, що УНДО вже шле свої вимоги нам, в Парижу організувався «Союз незалежності Грузії», врангелівці зосереджуються в Румунії й т[ак] д[алі]. Зате у нас сварка йде увсю: опозиція перекинулась на УССР й повела похід проти Чубаря на партконференції. З «Вістей» видно, що народжується й нова опозиція. Бувший нарком Кабанов виступає проти українізації й пр[оче]. А тої опозиції не прийма навіть Муссоліні. З приводу сього ходить злосний анекдот. Муссоліні не захтів прийняти Каменєва полпред'ом тому, що не хоче мати в себе людину, яка хоче будувати соціалізм не в одній країні. Очевидячки сей анекдот виріс в надрах опозиції, з котрою все ж чогось церемоняться. Як се не несподівано, але мені здається, що опозиція все-таки переможе. Се буде зле, але видимо буде так. Тому мо[же] компартія й хоче спочатку перетравити в собі опозицію, котра до того, як видно, й сильніша, ніж думаємо. На випадок перемоги опозиція заведе справжній фашизм й раздує таку «єдину-неділиму», що аж тошно стане. Спочатку стане давити комуністів, потім національностей і вже не посоромиться звести рахунки з Сталінім та Бухарінім. Отож, якщо почалася б війна, опозиція скористає з неї і, чорт його знає, чого вона натворить в бажанні стати на чолі оборони зовнішньої, щоб перейти в наступ на внутр[ішньому] фронті.

З худ[ожником] Ждахою робиться щось непевне. Пішла його жінка до соцбес'у й довго не повертала, а коли прийшла додому, Ждаха заявив, що переконався, що дружина його не любить, тому він піде жити до Боровика. Попрощавсь. Пішов. Чують крик. Збігають – а Ждаха лежить в парадній й кричить. Жінка до нього: «Чого ти кричиш?» – «Я? Нічого подібного!» Повернув додому, як ні в чому не бувало.

17.І. Зранку почав лекції. Студенти на курсах майже всі. Заходив до ДВУ. Коректура правиться, як мокре горить. Мелешкевич без грошей, в порядку навантаження, видимо не хоче працювати – доведеться дати йому «на лапу». Зустрів там одного старого зубра, котрий оповідав мені про нечуваний скандал в Москві. Є ніби там церква одна, з котрої вхід до «дому свиданий». Туди прибули чини ГПУ й заарештували силу силенну «высокопоставленных коммунистов», в тому числі коханку Калініна – якусь Бах. Всі ті жінки ніби в фотографіях виставлені десь в вітрині, так що приходь й вибирай. «Положение такое как у нас (!) б[ыло] перед революцією 1917 г[ода] – разврат полный», - радується старий зубр, що оповідав мені про такий милий випадок. Я посміявся й поспішив розпрощатись.

Нових книжок в продажу маловато. Прийшов між іншим VII т[ом] Франка¹⁷⁵ Треба буде завтра купити. Увечері ледве дійшов до інститута - ожеледь скаженна. Після лекції заходив повечеряти до Харчотреста. Вже в котрий раз по вечорах цей бар пустує. Замовив вечерю. Зненацька гвалт, щось перекинулось, крик, бійка в другій кімнаті, - двоє парубків, випивши, б'ються, розбили мармурового столика й т[ак] д[алі]. Свисток... міліцейський! Бачу таке діло – кинув бар й подався вечеряти до більш спокійного. Народу і в другому не багато, але драки вже не було тут. Не дивлячись на ожеледь, люду на вулицях багато.

На нас напірає адміністрація, вимагаючи, аби професура займалася реєстрацією студентства. Се не наше діло. Для того є служники. І цікаво – студенти відмовились, а нас примушують займатись таким ділом. Ректор розпорядився дуже просто: раз не буде професор реєструвати студентів, знач[ить] він пропустив лекцію й платні йому не даватимуть. Служники сміються з такого приказу.

Микитенко написав своїй жінці, що моя рецензія на «Словника правничої мови» пішла вже в друк. З листа Оглобліна побачив, що Василенко грає дуже погану роллю і об'єднується вже з Воблим, а М.Груш[евськ]ий чорт зна що робить. Ну, що ж!

18.I. Почав викладати на I-му кур[сі] фак[ультету] соц[іалістичного] вих[овання], де якийсь старий все люд. Трапилось тут qui pro quo*. Прихожу об 11.50 – нікого нема, - нема й не треба. Сказав служникові, що уходжу й пішов. Йду – назустріч біжать пачками студенти, здоровкаються й здивовано дивляться: «Проф[есор], Ви в нас читаете?» – Де? – «На I-му курсі ФакСоцВих'у. Нас затримали на анатомії, вибачте». Довелось повертати. Декан ев[рейського] відділу Капович з одчаєм казав мені, що в сьому році буде навчання трьохрічне. А студенти говорять, що зачинено буде фак[ультет] проф[есійної] ос[віти]. Що за чепуха!

Коли прийшов увечері на лекції, переказують мені, що Шумського вже немає на посаді Наркомос'у, й наркомом призначено Ряппо. Якщо се так, підніметься і Внуков, й Дложевський з Волковим. Се значить далі, що завідувать Головнаукою буде Яворський, й значить Музичка дуже усилиться. От фронт проти мене ловкий буде: Ряппо + М.Грушевський з Василенком + Яворський з Музичкою + Дложевський з Волковим. Злопають на всі 100%.

Дістав дуже «обиженого» листа від Соні. Пожав плечима й по-драв, бо не думав ображати, як не захотів й смішним бути.

Кардашов дочитав вже свою книгу «Іст[орія] ВКП(б) в резолюці-

¹⁷⁵ Франко І. Повне зібрання творів. – Т.7. – К., 1926.

* непорозуміння (лат.)

ях партз'їздів й конференцій». Радіє ніби маленька дитина й тепер вже абсолютно буде презирати ненависного йому Горіна. В мене таке враження, що Кардашов ставить з ненавистю до відповідальної частини партійців: де-ж, пак, його, універсанта й т[ак] д[алі], не пропускають до відповідальної роботи. З якою злосною іронією він говорить про Горіна: «Без 5 минут доктор». Або підкреслює Внукову: «Каким образом ты, ты можешь быть ректором, ректором высшей школы? Откуда ты знаешь профессуру? Кто ты такой для нас?» Й грізно дивиться. Той з ненавистю огризається й видно, що розірвав би Кардашова. Але в свою чергу Внукова розірвав би Самулевич, а Самулевича Єлін й т[ак] д[алі] без кінця.

Чудновцев переказував мені, що ОкрПолітОсвіта переконструює наук[ово]-метод[ичну] комісію й проектує поставити мене на чолі. Такий проект висунуто Димченком. А про останнього говорять, ніби він в минулім літом встряв в брудну історію. Приїхала ніби його жінка до сельбуду. Живе. За де-який час прибув її коханий, якийсь червоний старшина. Почали придаватися «любовним утіхам», бо Димченко мав прийти пізнійш. А той надійшов [раніше]. Побачивши картинку, яка не вимагала пояснень, він схопив револьвер, що лежав на стулі з речами черв[оного] командира, й вистрілив в жінку, чи вона сама від сорому стрілялась. У всякому разі щось такого було, й се сильно відбилось на кар'єрі Димченка. Власне кажучи, кому яке до сього діло, але говорять й шиплять. Чомусь виняють таки Димченка й кажуть, що він взагалі погана людина. На мене такого враження він не робив й не робить. Зате з др[угого] боку чомусь хвалять зав[ідувача] худ[ожньою] частиною політосвіти Шраменка, котрий, навпаки, мені не дуже до вподоби. На мою думку, Ш[рамен]ко пустуватий й самовпевнений чоловічок, що далі гри на бандурі не йде й не піде. Мені воно, положим однаково, бо ні з одним, ні з другим не служитиму.

Ювілейна комісія в минулу суботу не працювала – Сандурський виїхав, Гаккебуш й Василько не прибули, словом було десь два чоловіка.

19. І. Бачив Вайнштейна, котрий прибув з Києва, й бачився з Савченком Ф[едором]. Той переказував Вайнштейнові, що М.Груш[евськ]ий протестував проти присудження ступеня д[октора] Оглобліну, який присуджено б[уло] йому мною – одиноким спеціалістом, в виді дружньої послуги, й філологом Третяковим. Вайнштейн був трохи ображений з сього, бо ж він теж давав відзив й так старався для М.Груш[евськ]ого. Власне кажучи, яке право мав М.Груш[евськ]ий протестувати? Хто його на се уповноважував? Розгадка проста – лякається конкурентів для брата Наукова об'єктивність, з дозволу сказати. Сіячі вічності!

Заходив до ДВУ – вже 1-ша коректа «Записок» пройшла. На сьо-

му тижні закінчено буде другу, а на будучому і взагалі покінчимо з друком. В семінарі сьогодні не працювали, бо захворів Янковський. То Загоровський хворів, а тепер ще додався один. Почуваю, що доведеться таки мені взяти на себе роботу сих обох паничів. Волкову й Дложевському поки рано торжествувати.

В мене сьогодні мали бути увечері лекції. По ожеледі, що стоїть вже кілька день, й по скаженому вітру пішов до ІНО, де мав задоволення довідатись, що дек[ан] Потапов чомусь пересунув мої лекції на завтра. Погнівався трохи та з пересердя пішов до ілюзіону на «Беню Крик», під яким заховано Мишку Япончика.

Шумський в ролі Бені на Япончика мало схожий. Той справді скидався на японця. Не виявлено багато такого, що зв'язано з ім'ям сього панича. В нього була ціла армія злодіїв, котрі в кількості 3-4 тис[ячі] вели справжні бої з поліцією, котра викачувала проти них кулемети й билася тоді з військовими по кілька день, штурмуючи окремі будинки по М'ясоїдській, Картамишевській, Середній й др[угих] вулицях. Сміливість воїнів Мишки Япончика була величезна. Вони, наприклад, під носом Петропавл[івського] участку захопили одного надзирателя, що завідував розшуком, й увезли з собою, а за пару день знайдено було тільки його труп. Одеські євреї дивились на нього як на легендарну особу й боготворили його, бо тільки його злодійська армія не припускала до погромів, котрі ось-ось готові були зірватись в Одесі. Напевно знаю, що полк Япончика лякались ревізувати. Коли він, той полк, виступив з Одеси, то враз-же обібрав окраїну, через яку йшов. Люди, що знали Япончика, говорили, що він таки заборонив своїй армії грабувати. Невдоволені солдати звернулися до нього: «А що-же мають їсти наші шмари (сожительки)?» Мишка одну мить подумав і сказав: «Шмари? Шмари можуть блатувати». Цікаво, що фільма йшла з російським текстом й що публіки було не так багато. З великим інтересом дивиться «Беня Крик», але не думаю, що б він мав поспіх поза Одесою.

О 6-ій год[ині] ранку вмер Петро Яворський від приступу жаби. Білокурський, говорячи про його смерть, мав повні очі сліз. Ще вчора в нього після простуди б[ула] нормальна температура (хворів він щось 50 день), а на ранок захолов. Де-хто з поховань його хотів би зробити громадське нещастя, але навряд чи се вдасться, бо крім того, що Петро Вас[ильович] б[ув] українець, за ним нема інших заслуг, коли й се – заслуга.

23. I. Не брався кілька день за щоденника, бо цілі дні проводив за виправленням V-го тому «Орган[ізаці] госп[одарства]»¹⁷⁶, котрий

¹⁷⁶ П'ятий том (рукопис) було подано на Комісію по преміюванню кращих наукових творів під назвою: „Організація господарства на Запоріжжі: Економічно-соціальний уклад Січі” // ЦДАВОВУ. – Ф. 166. – Опис 10. – Справа 1399. – 229 а.

завтра посилаю до УАН. Довелось зробити деякі купюри. Мав доповнити 1-й розділ даними зі статті Каманіна й Біднова, але не знаю, де подів виписки. Шукав-шукав і все без толку. Воно, оказується, цікаво переглянути роботу, що рік її не бачив. Загальна лінія в мене витримана добре і зміст цікавий, хоч раніш представлявся мені більш цікавим й більш рішаючим.

В «Працях Комісії [для виучування історії] західно-руського та українського права» моя робота відбере десь аркушів не більше 10, думаю, ще й менше. [М.]Грушевському се буде сильно не по душі. Знову залопоче про якусь демократію й т[ому] п[одібне].

Та демократія взагалі вздор. Партія – се зрозуміло, а праздноболтающа інтелігенція, отой 3-ій, нікому не потрібний елемент, все однаково не має за собою ґрунту. Прекраснодушїє, скромність – тільки для жінок цікаві. І ось що інтересно, т[ак] зв[ані] політдіячі – страшенні бабники, а слова їх – наслідок тріпання язиками прекрасного пола. Демократія? Ось маємо зараз зовсім таки демократичний вздор в виді т[ак] зв[аної] соціальної теорії карного права. Злочин, каже ся теорія, є наслідок певного суспільства. А висновок з сього самий баранячий: злочинця не карати, бо, мовляв, суспільство винне. На ділі ж повинно бути інше. Злочин треба карати самим суворим чином, бо він зроблений, а оте суспільство, що виплодило той злочин, треба оздоровлювати. Демократ від сього прийде в жах, дійсний факт.

Коли б зараз, скажімо собі, трапився переворот, то Грушевський ізнову завів би якусь раду. То дарма, що вона нікому і ні для чого не потрібна, а завів би він, бо він, той М.Груш[евський], не людина діла, а болтун. Для мене самий захудалий «совєт» далеко більш прийємний за всяку, тобто й за найкращу, раду, бо він працює, а не воздыхає й т[ому] п[одібне].

Щоправда, є й комуністи, що ох як люблять болтать. Ну такі кінчають здебільшого зле. Взяти, наприклад, Стеклова, любителя «поговорить». Спіткнувсь врешті на бабі, й викинули його з редакції «Известий» за «передовицу». Зараз в парижському торгпредстві десь 2-м секретарем.

А чи не болтовня згубила Зінов'єва чи Троцького – типових інтелігентів? Болтовня! От і Груш[евський] такий же інтелігент. І чорт його зна, чим він бере, коли відкинути його нахабство й самовпевненість? Впрочім, і везе йому. В УАН, напр[иклад], відомий його лист до вел[икого] кн[язя] Миколи Михайловича, лист, що переховується в академіка Ольденбурга, де М.Груш[евський] розкаювався в своїх українських прегрішеннях і обіцяв не тільки працювати на матушку-Росію, але й зайнятись російською історією. І нічого. Другого злопали б, а йому зходить.

О, в нас взагалі багато зходить з рук. Взяти, наприклад, вчораш-

ній виступ Бім-Бом в Держ[авному] цирку, котрі вели таку розмову: «Від кого людина походить? – Від малпи. – Як, і Калінін – малпа? – Я говорю про всіх людей! Значить, наша республіка є державою малп?» Гальорка ірже, а інтелігенція в трибунах скромно підсміюється.

Да, а в сей час над нами збираються хмари. Про війну все більш говорять. Появляються несподівані накази, наприклад про переділок спеців по війську тощо. В тих наказах самі подрібні перерахування різних фахів, до смазчика включно. Раковський протестує проти санкції Францією захвату Болгарії. Подекуди в місцькомах секретарі виступають з ріжними на військові теми доповідями. А ми – ми про демократію говоримо. «Болтающая страна», прости Господи.

Вчора й сьогодні увечері читав оповідання одного письменника. Яка похожа фігура на письменника, при малюсенькому-малюсенькому таланті. Прочитаєш пару сторінок й кидаєш. Раніш читався він далеко краще. Може, від того, що саму особу я знав – в 1905 р[оці] під час погрому: той письменник з жінкою при моїй допомозі ховався в нашому будинку в пом[ешканні] ч[исло] 23 в учителя Протопопова. Сіоніст був такий, а видавав себе за соціаліста-революціонера чи соціал-демократа, не пам'ятаю куди ліпше трималась його жінка, котрій було не лекше ж ніж її чоловікові.

Боровой приніс мені для перегляду загальні розділи своєї роботи й повідомляв мене, що Штехеліс відкрив неоліт аж в Обнорську. Йому треба зараз книгу Городцова про кераміку, а її не хоче Дложевський позичити. Він то має рацію, бо де гарантія, що книга не пропаде? Але не тільки він в сьому повинен, скільки Оксман, котрий й випер бідняжку Штехеліса й постаравсь його «убрать», щоб самому сісти на його місце. Отой Оксман Емман[уїлович] чорносотенець й дизертир, очевидно щось знає за Волковим та Дложевським, бо вони лякаються його й не сміють ні в чому відмовити. Він шантажист й предатель, по якому давненько ДОПР'а скупає. Длож[евський] знає, що ніякого толку з Оксамана не буде, а все ж держить його аспірантом по археології, а Волкова «хоче» зробити аспірантом по етнографії. І нічого! Да, він розуміється, теж демократ, та ще який.

Почав переглядати працю Тарасика про кризи – поки що вдоволений. До мене став чогось холодно ставитись Загоровський. В чому діло, не збагну, бо з ним нема мені чого ділити. Потягнуло морозом й зі сторони Копержинського та Герасименка.

24.I Заходив до ДВУ в справі коректури «Записок». Каналья Копельман, ясно, збрехав, обіцяючи на сьогодні 2 коректу. На мої настійливі вимоги почав плести теревені, що в друкарні скорочують штат і нема кому набирати. Се мене обурило, і я пішов скаржитись

Гадзинському, указуючи, що до 1 лютого мусить вийти [перша] книга «Записок». Гадзинський наш думав зробити негайно, щоб не пізніше 31 числа книга пішла б в машину. Копельман нахально в очі мені казав, що коректу здано йому лише в суботу. Я уличив його в брехні, бо в суботу день б[ув] неприсутній. Гадзинський мляво упрасував його поспішити. Да. Він упрасував. А ось книжку свого приятеля в 10 арк[ушів] він протягом місяця закінчив друком. Наші ж «Записки» мають 6 арк[ушів] й маринуються майже 1 ½ місяці. Ну, й Мелешкевич, бач, відмовляється від платні за коректу, але й не править її. Ідеаліст, нічого не вдієш.

Тищенко зробив мені знімок з Леонтовича Ф. Вийшов знімок такий поганий, що сором й посилати. З Жуком М. з сього приводу не можна говорити – він за портрет заломить не менш 25 крб. – сильно любить гроші. Думав звернутись до Довженка, той зробив би, але зараз дуже переобтяжений роботою. Він дістав 1-шу премію за фрески в Торговій Палаті чи що і тепер погрузився в сю роботу, тим більш, що вона його єдина годус. П.Нестеренко вижив його зі своєї школи, щоб посадити на його місце якогось родича. І хлопець – талановитий чоловік – мусить кидатись на всі боки, ганяючись за шматком хліба.

А тут як на зло сиджу без грошей. Отсе думав дістати по дослідчій катедрі за місяць, а видали лише за ½ міс[яця], та, певно, надалі й не видаватимуть – в Яворського воно хутко робиться. Доведеться в борги влізти з виданням «Записок».

Увечері був на співах хору Пігорова. Читав вступну лекцію композитор Козицький, із яким познайомився я. Він ще геть молодий чоловік – десь 33 літ. Блондин, мого росту, з величезними пальцями. Говорив тихо, запинаючись, 50 хвилин. Публіка слухала-слухала, а потім почала перебивати його хлопками. Перебивали тричі й змусили покинути кон. І зря, бо музична характеристика Леонтовича б[ула] дуже гарна. От тільки що до життєпису Леонтовича було сказано дуже мало й скомкано, особливо що до смерті.

А остання трапилась, за словами Кондрачука – вінницького голови т[оварист]ва ім[ені] Леонтовича – так. Коли Леонтович в голодний рік жив на селі, до нього явився якийсь червоноармієць, котрий упевняв Леонтовича, буцім разом з ним служив в Центральній Раді. Просив в нього помочи. Леонтович сам нічого не мав, а [за]пропонував разом з ним піти до свого брата – попа. Пішли. Впала ніч, й довелось зайти до знайомого попа. Там було піаніно. Леонтович грав щось годин до 12. Лягли спати. А на ранок знайшли Леонтовича застріленим, червоноармієць же зник. Хто він, що трапилось – дотепер невідомо.

Коли я запитав Козицького, чому він так багато спинявся на ре-

волюційних заслугах Леонтовича, він одверто сказав мені, що за останні часи пішов похід на Леонтовича, й тому доводиться випинати революційні заслуги композитора. З пісень мені подобалося «Козака несуть» – так і бачиш шествіє, й плач дівчини. Прекрасно виконав хор «Над річкою-бережком», де виразно відчувався рух чумака, що пішов кудись в далечінь, й спів замирав. В 2-ій частині чудово виконано було «Щедрик» й «Дударик», котрий виконували аж 4 рази. Взагалі канон й спів без слів – особливости Леонтовичової музики – виконано було Пігровим чудово.

В останньому номері виступав зав[ідувач] й арт[ист] Капара, в якого жидкий й невеличкий голос і досить глупа фізіономія. Коли Пігрову піднесли квіти, то Капара аж відскочив від них. Театр був повний, ну, розуміється, хору довелося виконувати ненависний мені «Заповіт»: Лисенко такого вже напустив, що слухати тяжко. Розуміється, були крики: «Встать!» Ясно, що встали, а все-таки музика Лисенка ой дрян. Лисенко взагалі таки складний музика. Жодна його аранжовка не захоплює. В нього мозок гармонізує, а не співа душа. Опері його сильно неважні. За них якось трохи ніяково. Не розумію, чому українці так пишаються тим Лисенком. По художности йому не угнатися ніколи за Степовим чи тим же Леонтовичем, а з рос[ійськими] композиторами просто і сопоставляти не можна. Паршивенька таки наша штучка музика.

Забув відмітити. Мій III-й том «Матеріалів»¹⁷⁷ пішов на рецензію до Рубача. Се страшно погано, бо Рубач відомий тим, що краде чужий матеріал і видає потім роботи за свої. Вже ліпше Річицький нехай дав би на рецензію [М.]Яворському чи тому ж М.Грушевському, а не літературному злодію.

В вечірній газеті звернула на себе увагу всіх якась стаття, що її сконфісовано. Розмов з приводу її дуже багато. Одесити клянуться, що там вміщено статтю про скору війну. Навряд. Зі статті уцілили лише «№ 5 і № 7». І тільки!

26.I. Вчора був з Тарасиком на ювілеї Замичковського. Театр б[уло] старанно прибрано. Святочно б[уло] навіть, і се викликалось тим, що по кутках на червоних килимах під червоний цвіт лампочок висіли портрети Ів[ана] Едуардовича, коло яких громадились глядачі. Нагадувалася церква в суботню всеношну. На паперті гриміла військова музика, як в часи народного театру. Театр битком набито.

Йшов «Міщанин-дворянин» Мол'єра, де ролю Журдена грав

¹⁷⁷ Третій том „Матеріалів до соціально-економічної історії України (1905–1917 рр.)” дійсно затримав М.Рубач, повернув його на доопрацювання, а в з'язку з арештом М.Слабченка том так і не з'явився друком.

Ів[ан] Ед[уардович], – як дурник, як звичайнісінький йолоп. Оформлення б[уло] Павловича виразно під Ердмана, але – безталанно. На сцені скрізь стояли якісь рундуки, які, на думку Тарасика, мали символізувати міщанські шафи, але з них чомусь виходила прислуга. Неможливий, як завжди, був Хорошун – орав, як скажений бик. Шикарний Осташевський. Добре грала Гаккебуш й Хуторна, але то б[ули] не французенки, а наші баби. Гарна маркіза, граф й др[угі] б[ули], правду говорячи, не дуже добрі. Добре співала Вольгемут, голос якої покривав паршивеньку оркестру.

Коли появився Замичковський, весь зал піднісся. Овація тривала десь добрих 5, або й 10 хвил[ин]. Видко, що Ів[ан] Ед[уардович] й сам не чекав такого й розгублено кланявся. Грали, ну орали – та й усе. Але закінчивсь 3-ій акт й почалось шанування. Промови, промови, промови без кінця. Нудні, трафаретні. Говорилось в них не стільки про Замичковського, скільки про укр[аїнського] актора дореволюційного взагалі. Прекрасно, хоч шаблонно говорив військовий Грищенко від 51 див[ізії], гарно, тепло говорила робітниця з макаронної фабрики. Виступало ще кілька робітників. Але що за холуйська публіка! Виступав робітник макаронної фабрики, несуразний й розгублений, почулись смішки. А між тим виступ робітників се ж саме головне, саме трогательне. Цікаво, що сам Замичковський не дуже радувався робітникам. Від моєї адреси лишилась десь тільки половина – переробили її в політосвіті ґрунтово. Виступив від РобСельТеатру Горський. Вимучений, він робив таке неприємне враження. Ображений він був, що його так не шануватимуть і заздрив. Після пішли безконечні телеграми. Була й від М.Груш[евського]го, вкрита довгими оплесками. Щось хвилин 75-80 тяглась ся канітель.

В мене спина страшно боліла й, коли фотограф почав фотографувати кон, я вийшов покурити й порозмятись. Після того все таки б[ули] ще промови. Хвилин, може, 20. Щось неможливе. Сандурський, справжній міщанин-дворянин, ламавсь без кінця й тягнув свою беззмістову пошлу промову. Бондарський з УкрБанку почував себе хазяїном кону й аж 4 рази виступав, врешті запропонувавши вшанувати й жінку Ів[ана] Ед[уардовича], котру витягли теж на кон.

Поки я курих собі, до мене підійшов якийсь молодик, [який] як і я вийшов перепочити. Розбалакались. І він мені розповів, що УкрБанк видав Ів[ану] Ед[уардовичу] 1000 карбованців, артисти Держдрами преподнесли обручку з бриліантами в 350 карбованців, Держопера вручила срібний прибор й т[ак] д[алі].

Наслухавшись всього, я після перерви, під час якої полаяв Бодна-ра за те, що не пише доповіді до Наук[ового] тов[ариства], заняв своє

місце. Почався мучительний 4-ий акт, де замість балету виступали хористи й стажистки з оголеними пупками і препаскудно танцювали. Втома від них б[ула] кольосальна.

Коли повернув додому, то довелось ще готуватись до лекції, т[ак] що ліг на початку 4-ої години ранку. А ранком – лекція. Її почав з висвітлення значення Замичк[овського], як актора й висвітлив соціальне значення витворених ним типів. Після лекції пішов до ДВУ, де довелось лягати з Копельманом, котрий на сьогодні зробив лише 1 арк[уш] 2-ої коректи. Що ти з ним поробиш! Купивши нові журнали, направився до канцелярії ІНО, де й довідався, що Тарасика затверджено аспірантом з платнею 60 карб[ованців] на місяць. Після обід[у] прийшов Яненко радитись що до своєї лекції в семінарі при Округ[овій] комісії по іст[орії] укр[аїнської] літер[атури]. А далі прибув Мищерюк порадитись з приводу своєї доповіді про торг[івлю] Укр[аїни] з Бл[ижнім] Сх[одом] в ХХ стол[ітті]. Комік він – все не зна, як приступити до роботи. Довелось диктувати йому план. Надій на те, що з нього вийде щось путнє, в мене з кожним разом все менш стає. Думаю, що на другому тижні закінчить він свою наук[ову] роботу.

29.I. Позавчора з техноруком ДВУ Копельманом мав он-яку сварку. Замість 3 друк[ованих] аркушів «Зап[исок]» він дав мені один та ще набрехав бозна скільки. Звертаюсь до нього: М[ойсей] І[сакович], хіба се можна? Се-ж ДВУ, а не маленька бакалійна крамничка. Те, що Ви виробляєте, їй-бо походить на свинство. Коректи Ви не присилаєте, хоч зобов'язані, замість установленої кількості доводиться дрібничками займатись – аби, мовляв, очі замазати та ще й брешете? – «Када так, – розсвірипив він, – нічого не сделано – када дадим коректуру, тогда и будет, говорите не со мной, а з Гадзинским!» – Добре. Проко-рексував той єдиний лист, лишив тому ж Копельманові й пішов. Питаю в ІНО: (туди мусять доставляти коректу): «Є коректа?» – «Ні, не доставляли». В п'ятницю нема коректи ні з ранку, ні у вечері. Сьогодні заходжу, щоб розрахуватись за коректу, що зробив її «старий» українець Волошин (зам[ість] 2.50 він чомусь взяв 3 рублі). Підходить Погребной: «М[ихаил] Е[лисеевич], там есть коректура». – Багато? – «Не знаю, право, кажется, немного». – Де вона? – «В Копельмана». – Ну, та хай принесе. Гадзинський є? – «Еще нет, в Харькове съезд какой-то». Ладно. Заходжу до к[анцеля]рії. Балакаю з Мелешкевичем й Гуревич про з'їзд пролетар[ських] письменників. Оповідать мені про Галанта – зав[ідувача] ев[рейською] секцією УАН, на якого в «Пролетар[ській] Правді» появилсь донос.

Копельман сидить, чекає, коли я підійду до нього по коректу. Він не несе – то мені чому-ж до нього йти? Воно глупо, бо все-ж приско-

рено б[уло] б видання «Зап[исок]», але панича треба провчити на будуче. В інституті особливих новинок нема, за виключенням того, що Варнеке злигавсь з М.Груш[евським], а синок його¹⁷⁸ веде з сього приводу якась підозріле листування з «Україною». М.Груш[евський] перетягує до себе моїх учеників: «Збирає де не сіяв!»

«Беню Крик» зняли з вистав, бо, мовляв, ідеологічно не підходить. Чепуха. Ідеологічно витримано. Симпатій до себе компанія Мишки Япончика не викликає. Фільм – чудовий. Кажуть й друге, що тому «Беню» зняли, що там не пощадили єврейства. Коли так, то чому євреї мають бути конче гарними? Ні, щось не те. До речі, «гарно», наприклад, декан єврейського відділу Капович шукав притулок єврейському математичному семінару. Він вимагав, щоб мій семінар кудись було пересунуто. «Почему проф[ессору] Слабченку и укр[аинской] истории есть место, а евреям негде помещаться!» То, значить, семінар руйнуй, бо єврейському відділу потрібне місце! І інтересно, що ІНО здає в найми під роботи, фактично, свій будинок, а для себе не має місця.

Балакав де-з ким відносно пенсії Німченковій, котра зараз дуже бідує. Трудненько буде для неї щось зробити, бо при радвладі вона вже не працювала. Біда бути актором. Колись дуже інтересна і досить розпущена Ольга Василівна, що сильно припадала до молоденьких парубків, та й з грошима, зараз пропадає з голоду, всіма занедбана, хоч й була відомою артисткою, і ледве милостині не просить. А що, наприклад, з Горським? Старому 75 літ, за душею нічого нема, а працює по клубах, заробляючи на тиждень якихось 5-6 карбованців. А що Суслов, в котрого б[ули] й революційні заслуги, колись дуже заможний чоловік? І се все крупні люде. Що ж говорить про маленьких: просто здихати як собака. Ось читав я нову п'єску «Кінець Тараса Бульби» Товстоноса. Складена зовсім під Охова. Прекрасно малює халтурника-актора, що доживши до старості вже нікому не потрібний ні сам, ні його репертуар. Трагедія! І вона збільшується тим, що після себе такі артисти лишають ораву подражателів. З артистками ще гірш. Вони безжалісно викидуються за борт життя. Гарненьких проституюють, некрасивих просто гонять. І все се покручене морально, оббрехане, фантастично настроєне. З Линницької актриси зробили чистісіньку проститутку. З Зарницької – те ж саме: і в кого вона не жила! Жінка Гамалії раз 10 стрілялась: не по ній що, зараз револьвер, відтягне над грудями тіло й прострелить його. Кажуть, її довели до безумства, коли з нею не хотіли мати діла, племінника навалила на себе та ще не соромилась публічно звати його «імпотентною сволоччю». Ну і т[ак]

¹⁷⁸ Тобто Олександр Варнеке.

д[алі]. З Заньковецькою хіба Кропивницький та Тобілевичі щось мали й лишилися хазяями. До речі, Ів[ан] Карпенко-Карий був тяжко скупий. Йде, кажуть, якось повз знаменитого хутового магазину Соломонова на Преображенській (в буд[инку] Попудової). Жінка його каже: «От добрий міх». Карпенко: «А тобі сильно хочеться його мати?» – Ні. Не дуже – «Ну, та й не купуватимемо, нема на що витрачати грошей». Був якось його бенефіс в Херсоні. Почитатель Карпенка археолог Гошкевич, славний продажею своєї дочки губ[ернському] маршалкові Сухомлинову, в той бенефіс преподносить Карпенкові виритий запорожський чобот. Жінка й питає Ів[ана] Опан[асовича]¹⁷⁹: «А що нам робити з цим чоботом?» – На[се]ри в нього та й викинь». А все-таки він прегарний був в «Батьковій казці». Хоч і не був видатним актором.

Переказував мені сотник студентської роти, яку б[уло] взято до полку Мишки Япончика, про такий епізод. Коли студенти прибули в полк, Япончик зустрів їх й виголосив барвисту промову, яку закінчив словами: «Вы на мою компанию влияйте в культурном отношении, а они на Вас повлияют в отношении профессиональном». Через три дні студенти розбіглись, але сотник Беневич лишивсь і був до кінця аж поки Япончика не б[уло] вигнано. Про воїнів-солдат Япончика Беневич говорить з сміхом. «Вони не б[ули] солдати, а злодії. А що добре, навіть чудово робили, так се співали й танцювали. Таких танків я ніколи не бачив». Жінка була на «Соборі Париж[ської] Богоматері», де чомусь плакала. Театр каже, був геть повний, хоч там було чимало люду, народ з вистави ретовавсь В чім діло?

Познайомились з новою річчю – з «Страхом» Цвейга, мало відомого в нас письменника. Яка чудова річ!

Увечері б[уло] зібрання жильців нашого будинку, але не пішов: я знаю і питання, що там будуть поставлені, і резолюції зборів.

31.І. Про війну, і саме з поляками, говорять всюди. В газетах тон такий, ніби все більш-менш спокійно і тільки від часу до часу прорветься якась непевна фраза. Але інших розмов як про війну нема. Серед студентів неспокій. Всіх їх тянуть до военкомату. Роблять медичний огляд й заводять на них особливі «діла». Студенти-українці стримані, євреї з азартом відкидають саму думку про війну («на все поїдем»), росіяне вірять в перемогу, хоч до военкомату не дуже поспішають. Всі вони заспокоюють себе: «Колосальний % студенства з тронутими легенями й баченне непевне». Загал суспільства «гуде». В нас чути розмови на Молдаванці: «Теперь дураками не будем, а жидове достанется, все захватили в свои руки, довольно». Чути і інше:

¹⁷⁹ Помилка, потрібно «Карповича»

«Теперь расправимся з жидами и украинцами». Дітвора з жадобою хапає розмови батьків, і в одній школі заявили учні, що вони не хотять вчитись, бо незабаром має бути війна. Воєнізацію підсилено дуже. Але студенти щось не дуже на неї кидаються. Військовий декан Хлебніков (видає себе за гвардійського офіцера) розукрасив аудиторії з різними плакатами й т[ак] д[алі], а студенти з сього глузують. Говорять, що вже є зібраною армія на Уралі, і там саме того, що невідомо, куди доведеться її кинути: на Китай, чи Польшу, чи на південь. Очевидно, треба, щоб звідусюди було далеко. Для резерву Урал дійсно може служити центром, але для початкової точки – дуже сумнівно. У всякому разі щось є.

Повернув Гардзинський з з'їзду укр[аїнських] проле[тарських] письменників. Каже, що орган[ізаційне] бюро не закликала ваплітовців¹⁸⁰ на з'їзд. Воно то закликала Хвильового, Ялового й Слюсаренка, але ті не прибули. Ваплітовці від себе послали тільки Коцюбу для інформації та й і той був лише на одному засіданні. Коли я запитав, чому так різко виступає Коряк проти ВАПЛІТЕ, то оказалось, що по власним мотивах, бо, бач, його й Микитенка виведено в 1-й книжці журналу ВАПЛІТЕ в новелі Сенченка, де й зафігурував злосчастий холуй. Зараз на чолі ВУСПП стоять Коряк й Микитенко. Але ВАПЛІТЕ й «Плуг»¹⁸¹ не розв'язано, й вони матимуть свої видання, бо ваплітовців підтримує Шумський, котрий ще лишається НарКомОс'ом. Бувший на з'їзді Луначарський приїздив лише проїздом. Серафимович і Селівановський поводитись незвичайно конкретно і рекомендували рос[ійським] письменникам на Укр[аїні] оглядатись саме на неї, а не на Росію. Ну і т[ак] д[алі]. Але щось непевне в словах Гадзинського. Міжу іншим, він відкидає ту думку, що Коряк виступав не від партії і що з'їзд не виконувався партією. А хіба сам по собі міг Коряк зкликати той з'їзд? А хоч лишилися ваплітовці в «Червон[оному] Шляху»? А чи на ласку Коряка приїздив тільки Луначарський? А що, се Коряк усунув Ялового від секретарства в «Черв[оному] Шляху»? Не думаю. Очевидно партія. До речі, довідався я, чому саме Ялового виперли. Він припустив цілий ряд контрревол[юційних] речей при друку. Влітку в «Червон[оному] Шл[яху]» друковано б[уло] новелу Могилянського «Ганнуся», де більшовиків обмальовано як бандитів, петлюровців як найшляхетніших ідейних людей, а Укр[аїну] як рос[ійську] колонію. Упевняють, що дав дозвіл друкувати сю новелу сам Шумсь-

¹⁸⁰ Тобто учасників літературної організації, керованої М.Хвильовим – Вільна академія пролетарської літератури – котра діяла в 1925-1928 рр.

¹⁸¹ „Плуг” – літературне об'єднання селянських письменників на чолі з Сергієм Пилипенком, котре діяло в 1922-1932 рр. з центром у Харкові.

кий. Ота «Ганнуся» за рік б[ула] щось 2-ою чи 3-ою контрревол[юційною] річчою в «Червон[ому] Шл[яху]». Так як же партія могла припустити таке? Очевидно доводилось усунути Ялового.

Ах, те «усунути». От і в нас в Одесі займаються усовуванням. Знімають Горіна, Мишкова й Маркитана. Останнього «по слабхарактерності», першого – що не має виразної лінії, середнього по опозиційності. Усувають і Третьякова, котрий взагалі не знає, що саме йому треба робити як зав[ідувачеві] всіма дослід[ними] катедрами. Все усувають. Мав сьогодні їхати до Харкова на з'їзд секції наук[ових] роб[ітників]. Про се я й забув було, так Волков й Музичка чомусь усюди прийнялися бити в бубни, що я таки їду. Воно й слід було б поїхати, щоправда, по другій лінії (Головна наука), але щось в той-же час стримує мене.

Бачив Рябініна, котрий ото був в Києві і в істор[ичній] секції¹⁸², робив якусь доповідь. М. Груш[евський] просив його не ширити чуток з приводу тої доповіді. Чому саме? Від нього ж довідався, що в ІЗО переховується багато старинних документів по рос[ійській] іст[орії] з часів першого Романова, по нашій – з Хмельницького починаючи. Сі документи в ІЗО зберігаються як зразки мистецтва, що оправлені в мистецькі рямці, хоч ті рямці не то кінця XVIII, не то початку XIX стол[іть]. Чудова аргументація! Але проти Зейлігера (директора ІЗО) не можуть винайти мір відповідних.

Пишу отсе і згадав замічання Калініна, буцім євреї не можуть вносити суворого клімату Сибіру! Правда ми теж не переносимо його, проте наші мужики селяться, що поробиш. А ось вчора читав я продовження роботи Борового по іст[орії] євр[ейської] колонізації, і що-ж? Р[оку] 1834 самі євреї рвалися ні куди навіть, як до Сибіру, і тільки резолюція Миколи I спинила ту колонізацію. Се – по фонду Євр[ейського] Кон[гресу] при Од[еському] Окр[Арху]. Розбери!

[Лютий]

І.П. В місті повно розмов про війну з поляками й великий юдофобський та українофобський настрій. Розуміється, ні євреїв, ні укр[аїнців] ніхто не посміє тронуть. Але чути загрози – річ мало приємна. Що на випадок війни мене можуть забрати до армії, то купив для оновлення знаннів тактику Верховського та для орієнтування сучасної військової думки стратегію Свечина. Гадзинський побачив в мене тактику й взяв чи попросив почитати на 1 день. Я засміявся й дав, але попередив, щоб з тактикою не сталось того, що з «Проектом

¹⁸² Історична секція Першого (історично-філологічного) відділу Всеукраїнської Академії наук у Києві.

укр[аїнського] правопису», котрий він взяв та й замотав! Він трохи обравився і – показав мені той «Проект правопису» та зараз же й сховав. Ну, так тільки йому не вдається зачитати.

Увечері був з Тарасиком на «Місс Менд» в ілюзіоні. Чепуха якась, в чім діло – нелепо, заголовок не відповідає картині. Сиділи подурацькому: білети б[ули] нумеровані 28 рядом, а самого ряду не б[уло]. Коли ми звернули увагу білетьора на те, де наші місця, він здивувався, що пропав цілий ряд і показав на 29-ий.

2.II. В проф[есора] Варнеке вмер син Яша – талановитий парубок-художник. Послав Борисові Васил[ьовичу] співчуваючий лист. Велике горе для старого, якому не везе. Цілий час на нього валяться шишки. Тепер Б[орис] Васил[ьович] ще більш обозлється на всіх і на вся. Зхвильований був я тим нещастям Б[ориса] Васил[ьовича] дуже, і коли, явившись на лекцію, побачив мало студентів, то розсвіріпів й заявив, що читати не стану. І не читав таки, про що й оповістив декана, який вимагатиме всяких пояснень і т[ак] д[алі].

Лютий зі всього, здибав Янковського і почув від нього кращі новини. Самулевича зняли, і в ІНО проектується зачинити ФакПрофОс: на Україні існуватиме тільки один такий факультет – в Києві (уступають Груш[евському]) чи в Харкові (бо Х[арків] – столиця). От чепуха. З ФакСоцВиху тікають на ФакПрофОс, а останніх не потрібно. Се величезне знищення високої кваліфікації: з ФакСоцВих'у виходять несежди, яких не можна нікуди пускати, а тут, на тобі, зрозумій благоглупства. Да, нам треба педагогічні ВУЗи на взірець учител[ьських] семінарій – і заводь їх по округових містах, але ж не мине того, що зветься загальною вищою школою. Се знову, знач[ить], почав крутити Ряппо, сей злий геній нашої освіти, фанатично віруючий в справедливість своєї чи ліпше гриньківської¹⁸³ системи.

В ДВУ ізнову потрапив на неприємності: друга коректа ще не викончена і здано буде її може в п'ятницю. Знач[ить] се буде десь в понеділок і раніш середі будучого тижня «Зап[иски]» не вийдуть. Гадзинський, ясно, книги мені не приніс, але в суботу йому нагадаю й візьму. Сидить він над своїми плювательними поезіями (в кожній обов'язково є словечко «плювать») і видимо йому самому вони дають не багато вдоволення, хоч він зве «хорошими». Ще більш розлючений, ніж раніш, виходжу з ДВУ і відразу чую: «Бить жидов українцем». Тьху ти, чорт! Стає вже противною така загроза. В Харчотресті сидить яка-сь компанія – робітники не робітники, але й не непмани. Балакають про війну. Один, як видко, приїзжий, бо пере-

¹⁸³ Освітня структура (початкова, середня та вища), створена в роки, коли наркомом освіти УСРР був Григорій Гринько.

казує, що і в Ленінграді тільки розмов, що про війну. Звідкіля отой панич знає, що Англія вже приготувала ледве не 20 тис[яч] продовольчих пунктів на випадок війни з нами, а війна має початись в березні-квітні і що вже зараз в Ровному поляки комплектують якісь корпуси і що французи дають ляхам 2000 аеропланів і т[ак] д[алі]. Ах ти, господи, просто витримати не можна. Пішов по Дерibasовській. Чую знову біля «Моск[овської]» гостинниці розмову: «Уже есть беженцы из Волины, в Одессу прибыло 6 евр[ейских] семей.» Як чорт злий, задріпавши об болото штани – повернув додому, а поївши – ліг спати.

Приходив увечері Бровер побалакати з приводу укладення ним курсу для семінару по іст[орії] Укр[аїни] для учителів І-го копцентру. Читав книжечку Фальківського: «Обрії» – дуже слабенькі вірші. Прочитав брош[уру] Калініна: «Евр[ейський] вопрос». Просто нещастя якесь переслідує мене: то війна, то евр[ейське] питання, та ще в дуже паршивому освітленню, бо в брошурі Калініна толку не дуже багато.

Вчора був в нас один з самих великих дурників, яких знаю, Сем[ен] Богатирьов. Він замучив своїми розмовами Тарасика, а коли Тарасик втік, то й Люсю. Сидів зі своєю жінкою до 10 години вечора. Жінка каже, що в мене нема часу, що я зайнятий і лягаю пізно спати. А він їй в відповідь: «Ничего, мы тоже ложимся спать поздно. Мне бы хотелось поговорить с Мих[аилом] Ел[исеевичем]. Давно не беседовал. Надеюсь бывать теперь у Вас частенько». І чекав уперто на мене, хоч і не дочекався. Він же казав, що п[ані] Калістро хоче з Тарасиком познайомитись: «Оч[евидно] интересный молодой человек, хотелось бы поближе его узнать». Бабі під 50 літ, а їй «ближче» хочеться пізнати парубка: заманилось молодого тіла парубоцького. Та Калістро давно й охотно займається «фіз-культурою». Може їй і підвезе на сьому «подприщі» й на старости літ мати поспіхи, бо баба – гладка й ще досить красива, «общедоступна» і, думаю, молодь не проч від неї. Говорив Богатирьов ще й про Милованих щось, та ну їх і к чорту!

3. II. Купив історію червоного козацтва. Шукав по всіх магазинах очерк боротьби XIV армії з поляками в 1920 р[оці]. Ніде нема. Тако убого мало книжок по військ[овим] питанням, що просто диво. Між тим воєнізація, здається, повинна б[ула] б захопити всіх, а не тільки військових та ВУЗ'и. Як і чекав, Гадзинський, розуміється, не повернув мені Верховського, хоч брав на один день. Вся друга коректура «Записок» буде закінчена тільки завтра. Знач[ить], «Записки» вийдуть тільки на будучому тижні. Гадзинський на моє мрачне бурчання заважає: «Ніколи, М[ихайле] Є[лисейовичу], не будьте песимістом». Раніш же радив не бути оптимістом. Висновок простий – не будьте довірчивим дураком.

Увечері заходила до інституту Інна [П'ятницька], котра переказувала, що в бібліотеці вищої школи говорять про якийсь переворот, що я зробив в історії Запоріжжя. Певно ся балачка її власна видумка, аби виправдати прихід до ІНО. А мені що з того? Балакав я з нею хвилини 2-3 і, не зовсім ввічливо попрощавшись, пішов на лекцію.

Готалов геть розгнівався на мене чорти його батька знають за що. Сьогодні жінка знову пішла до театру на «Кінець імперії». Прочитав повість Козакова «Абрам Нашатир». Щось середнє між бульварним і порнографічним оповіданням, де є лише одна гарна глава – опис пияцтва в готелю-притоні, написана в смаку М.Горького. Прочитав й оповідання Івченка «Порваною дорогою». Прекрасна річ. Автор Івченко, як і його близький приятель Фальківський – чекіст в минулому, а може і зараз. Талановиті обидва письменники. «Порваною дорогою» – просто маленький шедевр, що зробив би честь любій літературі. Дуже росте наше письменство і доводиться радуватись на нього. Мішають йому чи занадто принципіві голови, чи старі письменники. А воно все таки росте, як молода трава, не звертаючи уваги на перепони.

Оповідали мені сьогодні, що батько Винниченка тяжко старцював, а нині чабанує, син же нічого не може допомогти й стане в пригоді хіба тоді, як поверне, бо дозвіл вже йому дано. За сьогоднішній день тільки один раз чув розмови про війну. І слова Богу, бо до вчора з тими розмовами просто можна було здурити.

5. II. Вчора з Внуковим балакав з приводу заведення особливого семінару по історії матеріалізму для всіх аспірантів. Внуков хоче стати на чолі такого проектуемого семінару і не знає, як се зробити. В той же час на таку роль претендує й Кардашов. Хто візьме гору сказати тяжко, поки ж що я маю складати докладну записку з даного приводу. Коли ми почали болтати на різні всякі теми, явився секретар правління комуніст Стороженко, котрий розповів нам, що селяни зараз ліквідують свою худобу: коней продають, свиней та корів ріжуть, лякаючись, щоб з війською, яка має вибухнути, мовляв, десь в кінці березня, не реквізували всього. На Волині, зглядно звісток ріжних осіб, почався політичний бандитизм, вбивають євреїв на маленьких станціях, пускають під откос потяги й т[ак] д[алі]. Отже, між Жлобиним через Коростень на Київ на малих станціях лякаються сходити, вагони йдуть майже пусті – на вагон всього 6-8 чоловік, усюди ведуть заарештованих селян, усюди кулемети й т[ак] д[алі]. Третяков слухав наші розмови [і] презиро посміхався: мовляв, агентофельна пошта, але видимо був переляканий. Але, хвала Богу, що вже не чую кілька днів про те, що будуть різати євреїв та українців.

Вчора хтів бачити Гадзинського й взяти в нього книгу – він пішов

до ОкрМаг'у. Сьогодні знову заходив в тій же справі. Він був на службі, але коли побачив мене, то втік, наказавши говорити, що він захворів. Нічого, в понеділок підем. Сьогодні видумали, той же Гадзинський з Поненським, зробити чисто жульницький вальт щодо мене: кажуть, що за папір на «Записки» я повинен платити. Хоч я замовив видання (добре, що калькуляція в мене є). Коли я сердито заявив, що їхні вигадки ні на чому не основані, то Поненський знизав плечима й каже Копельману: «Я Вам сказав, щоб Вы обратились в отдел канцел[ярских] принадлежностей, а не к профессору». Хороші молодці, нічого сказати. Вони ж тепер закидають, буцім мені доведеться, може (!) доплатити, тому що редакційної коректи доброї не було. На се відповідаю: «Да, розуміється, Мелешкевич віднісся до діла більш ніж халатно». Ні, голуб'ята, другу книжку «Записок» замовлятиму просто в друкарні, без Вашої «допомоги». Бухгалтерія ДВУ зі свого боку пуска коників, ніби я маю погасити вексель, між тим, як той дано в забезпечення. У всякому разі тепер я твердо знаю, що на будучому тижні книжка вийде. Ага, ще маленький штришок. Мені треба дополучити за 2-й том «Матеріалів» 80 карбованців. Коли Гуревич хтіла мене про се оповістити, то Гадзинський наказав їй мовчати про борг ДВУ, бо я, мовляв, повинен буду доплатити ДВУ. От тобі й поет, і комуніст!

Вчора був на «Мірандолині». Дуже ладно, хоч шаблоново пройшла. Оформлення б[уло] зроблено під Мейсрхольда в «Бабусі». Спосіб поведінки акторів на сцені – під Глаголіна. Коли в 1-й картині представлялись актори публіці – Гаккебуш й Хорошуна публіка пропустила, зате Лісовського, Осташевського й Михалевич вкрила оплесками. Гаккебуш грала добре, але в неї якось йде від голови, не зогрівається чуттєм. Осташевський стає просто балаболкою. Лісовський б[ув] прекасный, коли напр[иклад] він розгортає своє знамените кипрське вино, його фізіономія потроху розпливається й нарешті стає зовсім блаженною. Сцена, коли в нього виривають еспанську шпагу і замість неї оказується тільки уламок, лише одну хвилину Л[ісовськ]ий зникаючий, а потім з пихою признається буцім поламав її на останній дуелі. В нього якась колосальна грація, смішні китайські церемонії, але видно, що вони в міру органічні. Михалевич стає зовсім молодчиною. Але Хорошун – щось страшного. Він старається зо всіх сил, то видно, але що за голос, що за дубиноватість, мій боже. Йому грати десь в далекому-далекому захолусті, а не в Одесі. Дарма старається, нічого не доб'ється від нашої публіки.

В мене прибавились дві лекції на III курсі ФакСоцВих'у. Розробляю там одну тему: «1917 р[ік] на Україні – лютневий період». Роздав вже й теми, але надій мало, щоб хлопці склали добрі доповіді. Все

дуже рихлі та ледачі. Потапов щось дуже ласкав до мене – все радить-ся з приводу свого курсу палеографії в семінару підвищеного типу, упрощує, аби заповнював журнал й т[ак] д[али]. На сьогоднішній ранковій лекції на І-му к[урсі] літ[ературного] відділу в мене була ціла куча сторонніх людей. Не розумію, в чім діло.

З Оглобліним в мене видимо зовсім припинилось листування, бо я не відгукнувся на присилку ним фотографічної картки. Але чомусь замовк Левченко, не знаю чому саме. Варнеке після смерті свого сина якось опустився, поблік і обпук. Жалкий такий! Дивитись більно. Поздоровавшись, я затримав його руку в своїй і ще раз потиснув, а він глянув на мене переляканими очима, помнявсь, ще раз з подякою глянув і подавив видих.

Жінка моя не на жарг стає театральною: б[ула] у суботу в театрі, в неділю, у середу і сьогодні – в суботу ізнов. Стала за собою більш дивитись. Коли увечері збиралась іти до Держдрами, так підпудрилась, підвелась й причепурилась, що куди тобі лихо. Каже, що її до театру просто тягне... Тарасик з сього щось невдоволений; може мою стару до театру тягне не щось, а хтось, бо Тарасик і собі пішов, хоч до другого театру, та визвався зустрітись десь з нею. Може справді зраджує. Все може бути. То в неї якось вирвалося «Михайл» і чомусь вона злякалась. То обмовилась батьківством: «Самойлович». Інтересно було б глянути на того Михайла Самойловича, що він собою уявляє. А вона – досить інтересна і ще може подобатись навіть на добрий смак. Якщо в жінки заводиться щось на взірць роману, то добрі люди не лишать мене без відповідних інформацій й дружніх анонімних листів, бо людям до всього діло є.

6. II. Над українізацією нависають хмари. Затонський на з'їзді наукових робітників заговорив так, що вже нічого й не розумієш. Українізація, як виявляється, не є дерусифікація. А що ж воно таке? Хіба нам треба когось іншого просвіщати в українській справі? Хіба треба когось за шивороту тягти до українського язика чи що? Важко росіян українізувати? Нічого подібного. Навпаки, коли руського змушують вчитись українського язика, я перший запротестую, бо не маємо права на такий вчинок. А ось коли нашого селянина, покаліченого російщиною, ми не візьмемось вчити, то се буде сушим безобразієм.

Затонський, положим, ніколи не був прихильником української культури. В Кам'янці, наприклад, 1926 р[оку] він говорив публічно: «Что это за украинская литература с «садками вишневыми коли хати й хрущами»? Йому просто й неможливо збагнути, в чім саме культурне значення українізації. На з'їзді наукових робітників той же Затонський ахнув і друге, що наш язик ми мусимо зближувати до інших (!) язиків і особливо до російського. Так се значить – продовження русифікації! Що ж се собі думає український НарКомОс'у? Підштовхує людей до націоналістичних вибриків і непорозумінь і в той же час не дає собі в тому видимого звіту.

В нас що ні НарКомОс'у, то тільки руками розводь. Гринько к чортам поламав усяку освіту і натворив нерозбериху та неписьменство (рос[ійська], бач, система освіти не соціалістична!), Шумський займався літературою, а не освітою, Затонський гне на шлях русифікації. До речі, останній щось путає і відносно літератури: наша література повинна піднятися до російської. Коли до Достоевського чи Толстого, то ніякими приказами не піднімеш, якщо в нас нема своїх Достоевських і Толстих. Коли до сучасної російської – то, очевидно, Затонський зовсім не знає сучасної ні української, ні російської літератури, бо теперішня українська література не нижче за сучасну російську. Очевидно, діло не в доганянню, а в зведенню української літератури до задоволення домових потреб. Чудово, тов[ариш] Затонський! Єв[генія] Бош наробила чимало лиха своїми вибриками проти українського язика, а Затонський хоче продовжити глупости.

З промови З[атонсько]го можна побачити, що бодай в близшому часі війни не буде. Те ж можна виводити і з промови зам[існика] нарком[а] ін[оземних] справ Союзу Литвинова, котрий не тільки вислов[ився] так, але тонко давав зрозуміти китайцям, щоб вони не заїдались з англійцями, а порозумілись з ними. Така порада в мент, коли кит[айським] революціонерам потрібне бадьоре слово, звучить неприємно і навряд чи припаде китайцям до смаку. Наживаємо собі неприємностей звідусюди і невідомо нащо та для чого.

В статтях Ларіна, направлених проти українізації, важна не та сторона, що він виступа проти укр[аїнського] яз[ика], важніше друге. Він усюди посилається на матеріали, що передала йому «Правда», орган партії, її голівки. Очевидно, що російські керуючі групи проти українізації, а не один Ларін. Та й навряд, щоб Ларін посмів йти проти вирішень з'їздів один – на власну руку. За ним вся опозиція та й, думаю, не тільки опозиція. Цікаво й те, що статті Ларіна дискусійні, але дискусій по суті в «Більшовику» зовсім нема. І се симптоматично.

Сьогодні Тарасик дістав повідомлення, що дві його замітки прийнято до «Записок УАН» по 1-му відділу в частину «матеріалів». Т[аким] ч[ином], в біжучому році в синочка є сім статтів: про Ол[ексія] Поп[овича], автобіогр[афія] Кроп[ивницького], про трупу Кропивницького, вище зазначені дві замітки про подорож укр[аїнської] трупи за кордон і про аграрні кризи¹⁸⁴. Се дуже добре. Цікаво, що першу замітку Тарасика обляв Ю.Оксман, зводячи рахунки зі мною. І хто б же лаяв?

¹⁸⁴ Йдеться про наступні публікації Т.Слабченка: 1. „Олексій Попович” М. Кропивницького (Записки ІФВ УАН, Кн. 12, К., 1927). 2. „Автобіографія” М.Л. Кропивницького (За сто літ, Кн. 1, К., 1927). 3. З листування М.Кропивницького (Харків: ДВУ, 1927). 4. Подорож української трупи до Франції (Життя й революція, №5, 1927). 5. До історії аграрних криз на Україні в ХІХ ст. (Записки ОНТ, Т.2, 1928).

А то чоловік, що крав документи в ГубАрх'у, випишував гроші на мертвих душ і обікрав покійного свого товариша! Е!

Був в мене ввечері Мик[ола] Рубінштейн, котрий повідомив зі слів брата Л.Гофмана, що останнього на три роки поселено в Вят[ській] губ[ернії], а Сказіна вислано до Читинської округи. Видимо за хлопцями щось було знайдено компрометуючого: так собі вислати на три роки за пустяки не дасться. Рубінштейн збирається їхати до Москви й Ленінграду шукати заробітку літературного, щоб можна б[уло] йому відмовитись від служби й діставати аспірантську стипендію. Зараз в нього в штатній установі посада дає 150 крб., і він міняє її на 60 крб. аспірантської платні. Признаюсь, не чекав на таке безкористе.

Праця в семінарі йде добре, але не можу ніяк відкинути чи відігнати думку, що його таки буде прикрито. Не розумію, звідки засіла така думка. Гадзинський повідомив ІНО, що я купив тактику Верховського і стратегію Свечіна. Стороженко не міг ні від кого другого довідатись про се, бо лише Гадзинському я показував книги сі і жодного секрету не роблю.

7.II. Ранком мені подали в к[анцеля]рії ІНО закон про семінари підвищеного типу. Се положення є копія мого проекту, що б[ув] переданий правлінню. Де-які пункти взято дослівно, а підписано Ряппо, секретарський підпис Кураков, котрий і підніс мій проект на підпис голові Г[олов]Науки методкому. В положенню важно одне, що з семінаристів комплектується аспірантура.

Друга коректа пішла вже до виправки в друкарню і «Записки» таки вийдуть на сьому тижні. Купив журнали – в них нічого інтересного нема. Коли ввечері пішов на лекції, зустрів Третяка. Він не то написав маленьку оперу, не то пише. Я порадив йому героїню – дівчину – нагородити драматичним сопрано, а матір – ліричним, дати мрачний фон з чоловічих голосів на три голоси, з перевагою басів. Проспівав Третяк мені початок: «По діброві вітер віє». Малоросійщина з фінтіфлюшками. Порадив йому кинути простяцьку орнаментику, а звернутись до музики, мовляв зі сторони логіки. Він дякував і просив оперу проглянути. Добре. Настрій в мене однако поганий.

8.II. Подав проекта про заведення особливого курсу по іст[оричному] мат[еріалізму] для всіх аспірантів. Зашедши до Анова, був свідком розмов його з одним студентом-партійцем з Ановим в такій справі. Студенти ІНарГоспу в общежитці стали битись, побили вікна й попсували вогнегасник. НарКомОс перевів слідство і двох інаргоспівців викинув з інституту без права вступу будь-куди. «Помилуйте, – кип'ятився партієць, – в ОПИ еще почище устроили. Что это? Это пустяки», – і починає розмову натяками, що там з студенток зробили

щось на взірць публічного дому, причім не бажаючих прямо насилували. І там провадиться слідство. Те ж ніби робиться в Харкові й др[угих] містах. Та як і не робитись. Від 1920 по 1923 р[оки], принаймні в общежитках, хлопці й дівчата до 20 літ обов'язково спали в одній кімнаті. На моє здивованне відповідали самим серйозним чином: «А як же в одній кімнаті сплять брати й сестри?» Коли я відповідав, що сплять в одній кімнаті тому, що не мають більш кімнат і що дорослих братів й сестер однаково не рекомендується рядком укладувати і що нарешті тут, в общежитках, не брати ж й сестри, ізнову відповідали: «Чепуха, предрассудки, а ёще с[оциал]-д[емократ]». НарКомОс бачить помилки в сій справі і Ряппо, напр[иклад], такі гримаси життя безперечно в два рахунки ліквідував би.

Потапов казав, що «заборженість» професури буде покрито в ближші дні і що вже підписано асігновку на 14 тис[яч] [в] НарКомОсі. Мені доводиться щось до 200 карбованців – отже і тепер вже зможу покрити борг по друкарні («Записки»). Було б зовсім непогано і в мене звільнилися б гроші для II-го випуску «Записок», який присвятим акад[емікові] [Д.І.] Багалієві й куди буде вміщено й розправу Тарасика про аграрні кризи на Україні в XIX стол[ітті].

Увечері був у кіно на «Вовк на троні» з часів Карла VII – чудовий фільм. Коли повертав додому, хлопчаки кричали: «Виступ Англії проти СССР»¹⁸⁵, а в газеті про се нічого нема, розуміється. «Веч[ерние] Изв[естия]» однак йдуть добре.

9.II. Не знаю, що зі мною робиться. Така туга на серці, що місця не знаходжу. Лекцію ледве давав. Так наче й здоровий, і сон глибокий, а душа болять. Чи передчуття якогось горя, чи величезної неприємности?

Заходив до ДВУ. Копельман тепер клянеться, що в суботу конче будуть «Записки» й попередив, що Гадзинський спробувати хоче, щоб я заплатив за авторську коректу, ніби то моя вина. Нічого, ясно, я не заплачу за ту коректу, бо її мусила перевести контора ДВУ. Коли повертав додому, зустрів Юрковського, який плакався на кривду, заподіяну йому й його жінці Чепігою (прозивають його Дзеленькевич за болтливість). Чепіга – бездарна й паршивенька істотка, над методичними писаннями якого потішаються спеціалісти. Гемороїдально-малинове обличчя. Люлька англійська в роті. На морді – самозакоханість і тупота. Чим він взяв комуністів, котрі його за петлюрівщину хтіли свого часу розстріляти, зрозуміти тяжко. Але він зараз в великому фаворі і обдурив, здається, Раппо своїми методичними дурницями, як Готалов методичним нахабством. Але – сила, нічого не по-

¹⁸⁵ Остаточний виступ Великобританії проти СРСР (т. зв. „Нота Остіна Чемберлена”), з розривом англо-радянських дипломатичних стосунків, стався 23 лютого 1927 року.

пишеш. Так ота блоха замовила якійсь Збарській переробити текст Сетона про диких тварин. Текст рос[ійський] Збарська скоротила, але пропонувала Юрковській перевірити рос[ійський] переклад з англійським текстом й перекласти на укр[аїнський] яз[ик]. Та зробила. ДВУ розрахувалося з Юрковською, але ім'я її, як перекладачки з англійської мови, не проставило. Дзеленькевичові чомусь не захтілось. ДВУ ж очевидно не подивилосьь.

Воно, впрочім, завжди не добачає. В нас, в Од[еській] філії, наприклад, був такий випадок: два автори – Коржиков й ще хтось – написали книгу по хемії для робітників. Їх переклали двоє ук[раїнських] перекладачів, роботу яких перевірили двоє професорів харківських. Харківська філія ДВУ пропустила через свого редактора мови і прислала до Одеси для друку. В нас рукопис перейшов через редактора Мелешкевича і поступив в друк. При коректі виявилось, що жодна хемічна формула неправильна, жоден малюнок не відповідає показаному тексту, який безграмотний. Написали про се в Харків і там ласкаво згодились з нашими зауваженнями по всіх точках. Просто душа радується від такого серйозного ставлення до діла. Працюють аби гроші брати та й все. А говоримо про режим економії¹⁸⁶.

До речі, економія. Зараз все населення кинулось закуповувати борошно й золото. Просто подуріли всі. Стоять в чергах, шушукуються щось про війну. Зітхають. Ось сьогодні пустили чутку, ніби до Одеси прибула спеціальна комісія оглянути криниці та біляївський водотяг, котрі мають бути взорвані на випадок наскоку румунів. «Та бог з Вами, які там румуни», - серджусь. «Э, нет, не говорите, все может быть». Стискую плечима. «Может, скажите, что и землетрясения не будет?» – А звідки ж Вам про се відомо? «Как это откуда? Жена одного прокурора говорила, что так как в этом году сильно волновалось море, то знач[ит] будет землетрясение. А она образованная дама.» От поговори з таким йолопом. А в тім, що ж той обиватель і робив би, коли б йому не треба б[уло] б над чимось труситись?

Приходжу додому, а жінка мені і каже: «Только что купила 1 ½ п[уда] муки, на запас»!! Туди к бісовому батькові. Над другими сміюсь, а в самого в хаті робиться те ж саме, що і у всіх обивателів. Нахмурився. «Ты недоволен?» – Та що тобі pomoже отих 1 ½ пуда? – «А у меня есть еще с 1 ½ пуда.» Розреготався. Жінка подьоргала носом невдоволено. Після обід каже мені: «Хотела купить золотую цепочку – золото цена 15 руб[лей] золотник.» – На якого дідька потрібно тобі те золото? – «Все знают – оно всегда цену имеет». – Правильно, але

¹⁸⁶ Проголошений у 1926 році більшовицьким керівництвом т. зв. „режим економії” в усіх сферах життя. Про нього є згадки і в щоденнику С. Сфремова.

навіщо тобі та цепочка? – Подивилась, всміхнулась: «Ключик от дверей носить». Балакай після сього.

Хоч воно й паршивий настрій в мене, але увечері почав робити доповнення до тексту III тому «Матеріалів». Їх набереться сторони́к, може, з 40. Писати вже остогидло і ті «Матеріали», і «Організацію господарства». З першими в сьому році покінчу, а коли то вдасться мені закінчити «Орг[анізацію] господ[арства]»? Сказати не вмію. І як на зло доведеться ще писати статтю про «Збірн[ик] по іст[орії] укр[аїнського] права», про перший вип[уск] «Іст[орії] укр[аїнського] права» Лашенка й дати пару рецензій до «Червоного Шляху». Ні одного року такого пишучого за собою не пригадую.

11. II. Давав необов'язкову лекцію на I-му к[урсі] літ[ературного] відділу. Після того послав до ДВУ довідатись про «Зап[иски]». Завтра вони ізнов не будуть, а хіба у вівторок. Ті «Записки» так змучили мене, що вже й охота до них пропала, і через се видання бо'зна скільки раз я зробивсь брехуном. Але що почуваю себе тяжко, – болять ребра, значить чисто нервова біль від перевтоми, – то навіть й не сердивсь. З Гадзинським пішов випити вина.

Повернувся додому коло 4 год[ини]. І відразу напоровся на скандал. Моя краща половина знову вздумала ревнувати, але чорт його знає, до кого вона мене тільки ревнує, бо чисто тобі тигриця. І пішло, і пішло. «Я ее, мерзаку, докончу». Що ото воно значить за «докончу», жоден філолог не зрозуміє. Загрожує, диви. Згадала, що років 8 тому в щоденнику назвав її дуροю й т[ому] п[одібне]. Видумує ніби забороняю їй до театру ходити й т.п. Божевільна чепуха. Психи, ясно. Розмови, що я – старий, так я не визнаю себе за молодого. І тут же ідіотські розмови про всіх Слабченків: «Все они такие». Про себе тільки забуває. В мене таке враження, що моя стара хоче мене кинути, та тільки грошей моїх шкода. Ось вже кілька раз в неї зривалось: «Ти хочеш? Я уйду!» Між тим в глазах її звучить: «Ах, як мені хотілося б піти». Але згада ізнов, де знайде такого як я дурня, що погецькається, полається та й махе на все рукою – і практичність бере гору. То договорюється про гроші, чи даватиму їй. Подумаєш, тих грошей мені шкода. Мені й життя не шкода, а то став би тремтіти над грішма. І не зна, скільки їй вистачило б на те життя. Тепер ні в чому немає недостатку, даю на одне прожиття більш 200 карбованців на місяць – оден толк, нічого в хату нема, далі пекарні нічого не виходить. А ось чи буде їй давати стільки другий, ох сумнюсь. Впрочім, між тим їй ось-ось через якусь пару літ 60 стукне. Каже, що я їй позбавляю життя. Ха-ха-ха! Нехай дума, коли ні для чого іншого мозків нема.

Під лайку й ідіотські розмови пообідав, а там завалився спати. Спав

десь годину, але проснувся зовсім тверезим. Перечитав і виправив статтю Тарасика про подорож укр[аїнської] трупи до Парижу. Стаття – легкий ескіз й читається легко, але в ній є якась уривчатість, опис самого епізоду. Доведеться доточити початок. Переглянув схему іст[орії] укр[аїнської] літератури, зладжену Гадзинським. Яка безоглядна плутанина! Стремління охопити всі літер[атурні] течії, але жодного підходу. Нема навіть літер[атурного] смаку. Він просив мене зробити свої зауваження. Але які там зауваження, коли все ні к бісовому батькові не годиться. Доведеться йому кинути істор[ико]-літературні спроби.

Бачив аспіранта Князева. Розпитує мене про катедру і хутко переходить на гроші. Чому йому грошей не дано, а дано Тарасикові та Рубінштейнові. «Що ж, вони і язики знають і т[ак] д[алі].» – «Що і так далі?» – «Так вот у Тараса отец професор, у Рубінштейна зароботок 180 руб[лей], – конечно, они могут заниматься». – «Ну, знаєте, в них крім таких «опорачивающих обстоятельств», є ще такі дефекти, як талановитість, любов до науки й друковані роботи, чого в Вас, наскільки відомо, нема! До того [ж], вони грошей і не шукали, а коли від них ті стипендії відібрали б, то вони не кинули б займатись». – «Да, но все же у меня семья». – «А в Ковбасюка нема?» – «Конечно нет!» – «Выбачте. Я знайомий з його дружиною й бавився з його маленьким синком.» – Недовірлива посмішка. І такий же противний був мені Князев, що страх. Ледащизтво, задрощі й т[аке] і[нше] – сього мало, щоб стати науковим дослідником.

Фільм «Тарас Трясило»¹⁸⁷ перероблюється. Дефект фільма той, що поляків виведено в негатичному виді. Чому така делікатність для початку XVII в. відразу і не збагнеш. Перероблюється і «Беня Крик», куди має бути підсипано з росіян та українців в кучі злодіїв. Але се буде значити образу вже сим двом народностям. Затонський очевидно старасться уникнути всяких неприємностей, але їх можна уникнути іншим, а не таким сентиментальним шляхом.

З газет дізнався, що в Росії святкуються роковини Пушкіна і що на відкритті музею була присутною внучка великого поета. Чи не madamme Ганнібал? Ще в р[оках] 1921–1922 вона була в Одесі. Маленька, темно-жовта, з неприємним розрізом очей, літ в 60, вона прохала мене улаштувати[сь] на посаду архіваріуса в ОкрАрху. Вже не пам'ятаю чому саме, але вона конче хотіла жити в Херсоні. Сиділа вона на підставленому мною стільці дуже прямо, а балакаючи, дивилась, не мигаючи очима, і видимо одночасно думала про щось друге. Враження справляла не дуже приємне. Порадившись з Оксманом

¹⁸⁷ Художній фільм за сценарієм В.Сосюри про повстання 1630 року під проводом Тараса Федоровича (Трясила), знятий на Одеській Всеукраїнській фабриці кіно у 1926 році.

Ю., я її «устроїв» в Одесі. Але вона таки пересунулась до Херсону, в чім, як пам'ятаю, їй сильно допоміг Оксман. Ганнібал збирала документи про О.Пушкіна, але більш цікавилась все-таки Ганнібалами. Кров – велике діло. Чи не тому вона й до Херсону тяглась, що там колись правив Ганнібал? В улаштуванні старушки б[ув] зацікавлений і О.М. Дерибас і зав[ідувач] ОНО Паромний. Да, цікавились і хтіли допомогти. І допомогли.

А чому ж не зберегли поета? Імператор ганявся за його жінкою, жінка путалась з гвардійським офіцером, родичі лізли в сімейне життя, приятелі розпускали брехні, суспільство копалось в болоті. Не Дантес вбив поета, суспільство втоптало його за живота в могилу.

Люблю я Пушкіна і як світового поета, і як людину. Гарячий він був, але й одходчивий. А саме дороге, що безпосередности в нього було без кінця, завжди був як на долоні. Нехай часом бував він смішний. Так що ж? Самі тупі люде тільки не бувають смішними, не роблять помилок і промахів. Чи був в нього стройний світогляд? От глупости! Такого питання і ставити не можна. Всіма такими питаннями обов'язана російська інтелігенція літературному дрянцу, яке звалось Белінським і яке не соромилось назвати Пушкіна «просто неумным человеком». Яке міщанство! Пушкін і не удостоював бути розумним чи глупим. Він «мислив і страждав» – того й досить.

12. II. Тепер для мене вияснилось, що таки у вівторок «Записки» вийдуть. Але мимо тих грошей, що мені доводиться платити по умові, здається ще доведеться приплатити й чимало. Се затримає випуск другої книжки, про що не можна буде не пожаліти. З Гадзинським мав не зовсім для нього веселу розмову, що до його схеми іст[орії] укр[аїнської] літ[ератури]. Я просто сказав йому, що вона нічого не варта й радив йому кинути справи іст[орії] літ[ератури]. Купив 15 книжку творів Франка і журнал «Молодняк», з таким страшним портретом Чумака, що його довелося вирвати з книги.

В інституті ходять чутки, буцім б[уло] замкнене засідання ком'ячейки, на якому ухвалено скоротити українізацію інст[иту]ту. Куди її скорочувати, як на ділі її й не було. Такі чутки дуже тяжко відбиваються на настроях студентства. І жаль, не варт цього робити. Чепуха йде і з воєнізацією. Хлебников ходить «встривожений» чомусь. Його став заміняти якийсь інший військовий з б[увших] кадрових. На воєнізацію взагалі ходить мало люду: не вміють зацікавити. Розсердивсь Хлебников і наказав скласти списки тих, хто не відвідує. Склали. До ректора. Виявилось, що не ходить між іншим частина студентів, що нікуди не годиться з військового боку: в Лесюка пробито й покалічено руку, в Луньонка викручено ногу й т[ак] д[алі]. Тоді Хлебников знов розсердився і наказав

викреслити зі списків тих, хто звільнений від військових вправ. Що ти вдієш? Доводиться нашому воєнкому раків пекти.

Повернув через одну студентку малюнки (Мамая) проф[есору] Жуку. Вона питає: «Він Вам про них нагадував?» – Ні. – «Справді?» – Справді. – «От диво, – каже, – він в ІНО своєю нудотою та скаредністю всіх вимучив і над ним студенти сміються». От тобі й раз. От тобі і два.

Сиджу все над поповненням тексту до 3-го тому «Матеріалів». Є чимало важного і мені мало відомого.

14.ІІ. Вчора був у мене Горський. Оповідав, що йому дозволено бенефіс на 28 березня, коли йому преподнесено буде і звання героя труда. Переказував він мені і про те, що Держдрама думає організувати свою філію, але що ВсеРобМис чекає тільки як би її задушити, ту філію. «Ми не позволим», – наказав голова Спілки дурнуватий Мазурин. Теж, сіячі вічності. Говорить мені Г[ригорій] Г[ригорович], що зараз тяжко бідує Суслов, не кожного дня й їсти має. Чимось з нього невдоволений Од-Ком, який весь час відводить Он[исима] Зінов'євича. Ставиться в вино, що Суслов приподносив квіти вел[икій] княгині Єлизаветі Петрівні і ще щось, ще більш серйозне, але я не захтів Горського розпитувати про «більш серйозне», хоч він видимо сильно хотів розповісти.

Петриненка очевидно нема. А сьогодні Вайнштейн передавав силу новин. Музичка і Волків, за його словами, на харківському з'їзді виступали з промовами за заведення університетів і викликали сильне невдоволення Ряпо. Останній заявив, що університетам в Україні не бувати і потрясав кулаками. Волків, знач[ить], не розрахував і мусить дуже жалкувати, бо се відіб'ється на його кар'єрі. До Ц[ентрального] б[юро] секції наук[ових] робітників попала тільки Керинська – жінка Хаїта, тому що і вона і Хаїт переводяться на службу до Харкова. Шпакуновського кандидатуру в Ц[ентральне] Б[юро] чи кудись теж відкинули під тим предлогом, що його намічено в члени Ц[ентрального] Б[юро] будучим московським з'їздом. На одеських делегатів дивились взагалі геть недобре, бо всі вони виступали на рос[ійській] мові, між тим як з'їзд був суто українським.

Музичці не підвезло і в іншому відношенню – він настоював на з'їзді на українізації + дерусифікації. Слова Затонського з приводу того й другого були відповіддю на вибрик дурника. Українізація в точності і є дерусифікація. А остання зовсім не значить, що ми відкидуватимемо рос[ійську] культуру. Се – вигук без змісту, бо хоч би полопались Музички, а від рос[ійської] культури ніхто з нас не відмовиться, та се й немислимо. Не розумію одного: чому з тим Музичкою возяться, висовують його тощо. Городить же він отаку чепуху. Послухати його, так вся укр[аїнська] література – комуністична і навіть

лівіша. Над ним треба сміятись. А його висовують в «люде». Впрочім, що мені до того, хай хоч скажуться.

В семінарі підвищеного типу появилася в мене нова слухачка – якась одеська полька, що цікавиться історією Польщі. Ходять ще якісь пани. Зате Фелікс одружився і, ясно, тепер відпаде, бо куди ж йому до роботи, коли справляє медовий місяць. Після лекції в семінарі побалакав з студентами 3-го курсу відносно тем і пішов додому.

Але догнав мене арт[ист] Більмач, з котрим пішли на пиво. Оповідав він мені про те, що Гаккебуш ненавидить всяку талановиту артистку і особливо Михалевич, з котрою ніби вже живе Василько. Признавався, що В[асиль]ко таки справді провінціал. Але – нема в нас другого. Говорив і про те, що Тинського всі актори зневажають не тільки за пияцтво, але і за те, що всі його постановки – крадені в Бережного. Висловлював побажання, аби на слідуючий рік лишивсь Василько, а Гаккебуш поїхала б собі й т[ак] д[алі]. Поки ми з ним пили, якийсь студент вклоняється мені і просить дозволу присісти. Дозволяю. Напідпитку вже. Втручається в нашу розмову і признається, що віддавна хоче збагнути, що я собою уявляю в політичному відношенню, бо він дума, що я не висловлюю всього. «Чого?» – питаю. «Ви, професоре, розумієте.» – «Вибачте, ні. Може таки Вам щось неясно і Ви чогось в мені розмацуетесь, що очевидно Вам мусить бути цікаво, то можу заявити, що я – історичний матеріаліст і не в угоду начальству, а по глибокому переконанню». Студент сконфузився, а ми розраховались за пиво, розпрощались та й пішли собі.

15.II. Нарешті вийшли наші «Записки» ч[исло] 1. Зовнішній вид дуже гарний. Як зустрінуть «Записки» в пресі, тяжко сказати. Хоч, думаю, що добре. Безперечно, вже I-ша книжка буде неприємна М.Груш[евсько]му, котрому теж надсилаю примірника. Як би там не було, але моя школа вже є! Попробуй-ка тепер промовляти проти!

Кажуть, що зараз в Одесі переводяться великі арешти меншовиків. Тижнів два тому трусилу еромонаха Микиту, але нічого не взяли і самого не тронули. Займається Микита зараз складанням казаннів сільським попам, але не [на] підвалинах св[ятого] Письма, а на основі видатних письменників. Що ж, каже, св[ятого] Письма однаково ні мужики не втнуть, ні я не вкушу, а тут все куди ясніш. Се стара мрія Микити, через неї він вилетів з укр[аїнської] церкви. Говорять, що одного разу в р[оці] 1920 в укр[аїнській] церкві, що була на вулиці Жуковського в б[увшому] Дмитріївському храмі, він поклав VII т[ом] Грушевського¹⁸⁸ і почав таку казань: «Православні браття і сестри! Всяка сволоч говорить, що Укр[аїна] ніколи не б[ула] державою. А що говорить з цього

¹⁸⁸ Тобто „Історія України-Руси” М.Грушевського, том 7 (Київ-Львів, 1909), присвячений козацьким часам до 1925 року.

приводу наш славетний історик М.Груш[евський]? А говорить він таке, що тим сук[иним] синам доведеться сховати язик в одне місце». Піднявся незвичайний гвалт від такої проповіді, бо промовець вживав ледве не матерщину. І виставили Микиту. Він розсердивсь і скинув з себе рясу та почуває видимо геть погано себе. Чому його хтіли заарештувати й трусили, темна історія. Думаю, що розмови про се – брехня.

Але не брехня, що заарештували укр[аїнського] митрополита, звинувачуючи в контрреволюції¹⁸⁹. Не брехня й те, що начальник авіаотряду влетів до Польщі. Це відбулось не в Одесі, хоч одесити клялись, що втягнені каналії не з Одеси, а з Києва. Вилетівший до Польщі поляк-начальник і моторист-петлюровець, дістали завдання вияснити розположення ворожих батарей по границі. Вони захопили 7 т[исяч] карбованців і вилетіли за кордон, звідки сигналізували останнім аеропланам, що вилетіли через 15 хв[илин] після них. Полячок і петлюровець були давно на підозрінню і їх мали перевести зо всім отрядом, що не внушає довір'я, до Тамбову. Отсе саме й прискорило їхню зраду. Коли в Одесі провідали про се, тут враз зметикували: зради не було, ми, мовляв, так навмисне написали, щоб облегшити положення втікачів, які для нас можуть дістати різні плани, тощо. Одеса все знає!

Не буваючи ніде, я довідався тільки сьогодні, що заарештовано ДПУ і викинуто з партії зав[ідувача] ІстПартом Шаргина, котрий продавав якісь речі ІстПарта і отримав за се комісійні гроші. В грошах він мав потребу, бо одна його жінка (паршиве таке, злюбне створіння) хльорка; Шаргин одружився з другою, а їй треба було гроші на вбрання. І пропав Шаргин. Як зав[ідувач] ІстПартом, він, ясно, нікуди не годивсь, а гонору, чванства та апломбу було в нього без кінця. Втім, від зняття його [справа] нічого не загубила, і якщо буде толкова людина, тільки вигра. Все ж Шаргин, на мою думку, не легко пішов на вчинок поганий і сам по-собі непогана, добра людина. Тепер він зовсім звихнеться, бо ум за розум в нього заскакує.

З газет довідався, що умер С.Юшкевич в Парижу. Я трохи знав його. Здоровенний рудий чолов'яга, з нагло[ю] конячою головою, широким підборіддям й з розшарпаною грудниною. Нагадував собою біндюжника. Сильно пив. Довелось мені якось балакати з Юшкевичем С. про укр[аїнську] літературу. Він трохи знав її, але мало розумів, до укр[аїнства] ставився дуже стримано, хоч і підкреслював, що він друг українця – Тучапського. На мою думку, С. Юшкевич і до єврейства ставивсь вороже. Цінував Шолом-Алейхема й Шолом-Ата. В Одесі пиячив він одне літо з Купріним, і жінка останнього скаржилась

¹⁸⁹ У 1927 році, після чергового арешту, більшовики добилися усунення з посади митрополита УАПЦ Василя Липківського.

мені, що в пияцтві Куприна повинен С.Юшк[евич], котрий сильно пив, мовляв, в Петербурзі. Настільки тут була правда, чорт його зна: з Купріним в розмовах не доводилось чувати ім'я С.Юшкевича.

16.II. Хтів взяти до вже взятих ще 14 примірників «Записок», але коли після лекції й полочки (платні), забарившись, прийшов до ДВУ, то там нікого не побачив, бо пішли всі на якесь зібрання до 1-ї друкарні. У всякому разі, впрочім, отих 14 примірників в кімнаті технорука я не бачив. Там сиділа нахохлившись мов сова пані Калюжна Люд[мила] Мих[айлівна], m[ademuase]lle років 40 чи більше, від котрої взагалі толку трудно добитись.

Купив трохи книжок в магазині, в тому числі кн[игу] першу жур[налу] «Життя й революції», де надруковано статтю Тарасика про Кропивницького. Мій Рижий вдоволений. Пішли з ним випити пива. Коли се підсів до нас завідуючий рестораном Харчотресту мій б[увший] учень Розовський. Треба б[уло] подивитись на послужність після того льокаїв – було противно глянути.

Пообідавши, поголившись, писав бандеролі на «Записки» для розсилки. В 7 г[один] 25 хв[илин] вечора пішов з Тарасиком до біржі слухати знаменитого подорожника Козлова, котрий мав читати про відкрите ним в пустині Гобі місто Кара-Хота. Вийшов військового тону, з військовою виправкою чоловічок років 50. В військовому убранні і в бриджах. Почав. Яка то була нудота! Жодного живого слова. Все тільки «русские»: «русские женщины, русские все могут, русские все знают, русские... Моя жена, Елизавета Владимировна... Жалею, что не мог представить ее Вам... Ел[изавета] Влад[имировна] русская женщина... Я, я, я, меня, меня, Козловым интересуется весь мир, мой, Козлова, открытия изучаются всем миром, каждый монгол знает Козлова, из моих учеников могут вырасти Козловы, водопад моего имени» й т[ак] д[алі], без кінця і без краю. Противно було слухати. Соромно було за того Козлова, котрий очевидно щиросередно вірує в свою інтересність і непогіршимість.

Проф[есор] Танфильев і преп[одаватель] Лебедев дивились розгубленими очима, бо бачили, що чимало публіки виходило під час лекції «знаменитого» подорожника Козлова, котрий б[ув] дуже вдячний Одесі, де його, як він каже, зустрічали всі од[еські] наукові діячі, а музей археологічний кращий за лєнінградський і т[ака] і[нша] чепуха.

Лекція зводилась до сл[ідуючого]. Гобі не є сплосна пустеля, в ній, напр[иклад], є долина р[іки] Орнон, а в тій долині чудова рослинність. По тій долині робив Козлов подорож, перед тим захопивши з одного кургана вище Урги в Монголії багато цінних речей і відправив їх до Ленінграда (хорош гусь!). На південь від тої долини є засипане

місто Кара-Хота, в якому теж багато цікавого, але що саме і чому важне, хто його зна. Потім б[уло] показано 80 (на мій погляд може з 50) діапозитивів, то рослинного світу (нічого знаменитого, крім береста, що росте на каміннях), етнографічного (абсолютно нічого інтересного), тваринного (дуже багато, але не цікаво) і 2-3 діапозитиви археологічного характеру (баня та башта в Кара-Хота й килим з кургана на північ від Урги).

Кілька разів рекомендував Козлов свою книжечку, котру, бач, не встиг захопити, але ГИЗ, мовляв, постарається одеситів задовольнити. На тій книжечці бравий полковник (Козлов – полковник) спинявся кілька раз і все заспокоював нас. Оповів між іншим, мимохідь, одне повір'я монголів. На запит останнім, яка глибина р[іки] Орнона, б[ула] відповідь: така, що коли б кинути в воду сусідні гори, то вони потонули б в воді. Коли ж б[уло] встановлено, що в річці тільки 2 ½ саж[ені], то монголи заявили, що Дракон розсердивсь і навмисне підняв землю, щоб сховати справжню глибину Орнона. Се – одиноке цікаве місце. Дошедши напів з гріхом лекцію, Козлов почав давати «заключительное слово», але з мене б[уло] досить й того, що я почув перед «заключительным словом».

Збігли з Тарасиком і могли бачити, як з біржі теж тікали слухачі. Виникає питання: кому б[уло] потрібно виписувати Козлова і для чого, а також: що думав сам Козлов, їдучи читати до Одеси свою лекцію? Положим, що він, як видно з його промов, дубинувата людина, але як назвати тих, хто робив Козлову популярність і творив шум?

17.II. Вчора відбулося зачинене засідання комячейки, на якому якийсь дурник виступив з обвинуваченням мене в... шовінізмі. Які б[ули] ухвали не знаю, але про питання мене оповістили секретно. Обвиняли, крім мене, ще Музичку і підкреслювали шовінізм... Волкова. Якась нісенітниця. Кому вона потрібна? Якомусь провінціальному інформаторові хіба може приснитись той шовінізм, та й то таке обвинувачення треба було б віднести до самого ж того інформатора, бо вони здебільшого і страждають на великодержавство і все обстоюють якусь вищу рос[ійську] культуру, за для якої готові забути її класовість. Увечері ж не виходив з дому, бо лекцій нема в ІНО: святкують 100-літній ювілей Песталозці. Педагоги наші все крутять. А тут і без свят часу нема – скільки треба зі студентами пройти!

Дістав аж двоє запросин на доповідь Козлова в будинку вчених, яку улаштовують сьогодні. Перераховано ряд наук[ових] організацій, але нашого Наук[ового] Т[оварист]ва нема. Коли нема, то й мені нема чого йти. Слухати самохвальну й пусту болтовню Козлова і вихвалювання росіян на всі заставки – річ неінтересна. Досить з мене вчорашнього ко-

зловського бенефісу. Мене усилено закликав на його лекцію Є[вген] Загоровський, що почав сильно франтити: жениться, говорить. Але і сей, дуже добродушний і м'який чоловік признавав, що вчора Козлов снідав в Дерибаса і все займався самовихвалюванням. «Трохи ніяково було його слухати», – посміхається Євг[ен] Ол[ександрович]. Студенти, що вчора б[ули] на лекції Козлова, сміються над ним і не хтять вірити, що сей подорожник є справді щось видатного.

Вийшла повість Гадзинського «Кінець» (інтересна) і збірка поезій «Не абстр[актні] акти» – плювательні, значить стихи. Раніше Гадзинський казав мені, що видає на свої гроші ті книжечки, а тепер вже клянеться, що видавцем являється «Гарт»¹⁹⁰. І, певно, бреше, бо в «Гарта» нема грошей.

«Записки Наук[ового] Т[овариства]» поступили в продаж і добре йдуть відразу – за сьогодні продано до 1 години дня 5 примірників. Бунашевич ізнов тупцює коло мене і просить, чи не можна мені переглянути його, вже за моїми ранішними вказівками виправлену, роботу. А ще чого йому треба? Не так він дивиться.

18.II. Вчорашнє святкування Песталоцці, про якого красномовно подав М.Гордієвський в «Изв[естиях]», пройшло не зовсім гладко. Готалов в своїй промові збився і, коли побачив насмішкуваті фізіономії присутніх, вивертатись став: «Дайте мне воды, я в обморок упаду». А потім вже не стільки читав, скільки поясняв діапозитивні малюнки. Гордієвський читав з великим пафосом і так розмахував руками й ногами, що Третяков презиро морщився і відвертався. [Сергій] Рубінштейн зовсім не виступав бо 1) не визнавав можливим для себе останнім й б) сердитий був на Готалова, котрий не захотів затвердити книжок, що їх пропонував купити для ІНО Рубінштейн. Слухачам подобались не стільки промови, скільки оркестра. Професури на святі майже не б[уло], але студентів зібралось досить, і вони з посмішечками говорили про вчорашній вечір.

Українці все «отличаются». Зав[ідувач] адмінчастиною політосвіти Емський складає іспити в укр[аїнській] мові. Іспит проводить Арсені, котрий запитує Емського: «А чи читали Ви що з укр[аїнської] літератури?» – Коцюбинського. – «І що ж, подобається?» – З погляду на композицію – подобається. – «Видно, що Ви інтелігентна людина, – зітхає дуралей Арсені, – коли ставитесь до укр[аїнської] літ[ератури] навіть з погляду на композицію». Ах с[укин] с[ин]! Та як же ти смієш говорити про інтелігентність, хто тебе дурника уповноважував на се! Другий. П.Сікиринський скаржився Сербському: «От, усі ті, хто зі

¹⁹⁰ „Гарт” – журнал-місячник, орган ВУСПП, виходив у 1927-1932 рр. у Харкові за редакцією І. Кулика, І. Микитенка, В. Коряка.

мною поступали до СільХоз'у, покінчали і тепер аспіранти до-слід[чої] катедри». В голосі чуються нескриваємі заздрощі. «А чим вони кращі?, – веде Панас далі. – От коли я був ще хлопцем, то все читав. Сильно подобалось. Ви знаєте, я аж двічі прочитав Тургенєва». Господи, що ж се таке? Ставити собі в заслуги, що двічі прочитано Тургенєва! І се говорить спеціаліст по іст[орії] літ[ератури].

Сербський переказував, що про мене ходять чутки, буцім я збираю гроші, відкладаючи червонець до червінця. Всякого про себе чув, але такого ще не доводилось чувати...

20.П. В Бібліограф[ічному] Т[овариств]і¹⁹¹ сьогодні розбирались мої «Матеріали», потім б[уло] багато суперечок за Шевченка. Напущавсь на мене якийсь молодий чоловік із дитячого городка, котрого уличили в тому, що він підмінює іст[орію] Укр[аїни] історією Покровського. Герасименко рішучо став на мою позицію. Чудновцев не згоджувався з трактовкою, але признав «велику цінність» моїх думок тощо.

На засіданні я не був. В цей час сидів в мене Кулешов, котрий оповідав про Коцюбинського, з котрим з-замолоду зустрічався в Чернігові. Тоді Коцюбинський ходив з стрічкою укр[аїнця] і відомий був як «ширий українець». Був він не з говірких і непомітний, але вже з натяками на лисину. Особливої уваги на себе Коц[юбинський] не звертав і ніхто не думав, що з нього вийде видатний письменник.

Заходив потім того Горський. Все возиться зі своїм ювілеєм, до котрого нікому ні холодно, ні жарко. В нього в п'ятницю б[ув] чималий скандал. Один з чинів каб[інету] політосвіти, не розібравшись, висловився за зняття в Шев[ченківські] дні «Назара Стодолі». Горський заявив: «Ни один человек не позволил бы себе» і т[ак] д[алі] і ніби впав непритомний. А мені здається, що він бреше.

Переглянув зовсім увечері газету і побачив, що знову почнуться розмови про війну: 30 членів ВЦИК'у подали заяву про припинення зносин з Англією. Можливо, що ми хочемо сами попередити відповідний крок зі сторони Англії, можливо, що розрив зносин нам не пошкодить. Чичерін поставив так ловко німців проти Польщі, що та не зможе, хоч би як хотіла, прислужитись Англії, нічого нам прикрого зробити.

Невже в Англії, і взагалі в Європі, не можуть збагнути, що більшовикам можна робити більно, але більшовизму все одно не вколупнеш: він золота мрія знижених і трудящих, найулюбленіша і найтепліша мрія. В нас можуть бути свари, непорозуміння й т[ак] і[нше], але все це буде забуто в одну мить, якщо, боронь, боже, нам довелось б воювати. Ось напр[иклад]: скільки зараз пишуть українці після іди-

¹⁹¹ Українське бібліографічне товариство в Одесі, засноване сином М.Комарова-Уманця Богданом.

отських статтів Ларіна (он хто багато шкодить!), а глянути навіть неспокійно: коли ми мали більше можливостей до культурно-політичного життя? Да, є прикрі всякі дефекти, але ж видно взагалі в цілому Союзі паскудний фінансовий стан, так що посліти усюди неможливо. Та потім того, нігде правди діти, як себе і в чому виявляють українці? Самі від праці увількують, інші повинні для них роботи, з нікчемною ініціативою, без розмаху й т[ому] п[одібне]. Правду говорив колись Франко, що тільки собачий обов'язок¹⁹² змушує нас до того, що тримаємось того українства.

Чим більше вглядаюся в моїх компатріотів, тим все більш стримано ставлось до нашої національності. Коли вже більшовикам, які вміють і люблять працювати, возня з нами надокучує (а там же залізна партдисципліна!), коли вони вже притомлюються і знехочуються до праці серед нас, то що вже й говорити! Не хочеш, так станеш українофобом. Били нас мало, чи що. Чому євреї виробились в сильну національність, а ми стали ледарями? Чому росіяни з величезним азартом живуть, а ми їм і подражати не вміємо? Звуть українців буржуа. Право, се звучить компліментом. На мою думку, ціла наша національність, включаючи і т[ак] зв[ану] інтелігенцію, наголо злюмпенпролетаризована.

Луначарський завів якісь нові пісні. В своїй промові про Єсеніна він договорився до того, що пролетаріат добивсь кращого стану ледве чи не для буржуазії. «А що нам робити, коли від неї є користь», – пита Луначарський. Не від інтелігенції, такої немолої мені, не від неї ж хоче відхреститись Анатоль Васильович Кубанський, а від буржуазії саме. Не думаю, щоб такі промови НарКомОс'у було приємно читати робітникам чи селянинові. Та, по-суті, такі слова брехливі і не зможе ніхто помириться з подібним зниженням жовтневої революції. Щоб за якогось купчика чи фабриканта хоч би в нас на Україні з 1917 по 1920 рік проливалась кров? Та ні, вовіки віків не пойму віри. Щоб і я сам воював за буржуазію? Та я за Луначарського з П'ятаковим навіть не став би воювати. А не то за масову буржуазну зграю!

21. II. Здав на комісію «Зап[иски] Наук[ового] Т[оварист]ва до магазину ДВУ і розписку передав правлінню Наук[ового] Т[оварист]ва. При передаванні почув кілька новин: Копержинський... одружився, а Семенів збирається... одружитись, причім вже до лікаря не хоче вести молоді – для Одеси се безнадійно, тут дівчата при народженню позбавлені цноти і відразу страждають на перелой¹⁹³. Потапов в мільон перший раз перемінив мені розклад лекцій,

¹⁹² Вчений має на увазі слова з поезії І.Франка „Сідоглавому”: „Я ж гавкаю раз-враз, щоби вона не спала!”

¹⁹³ Венеричне захворювання, гонорея.

навіть не повідомивши. Я приступив було до читання лекції в 9.55, коли приходить Томсон. «А мы все с Вами воюем», – каже він. «Ні, Ол[ександр] Ів[анович], я не воюю з Вами, – відповідаю. – Ви – мій учитель». Старик, який трохи сентиментальний, геть розм'як і – мені переказували студенти – на лекції дуже вихваляв мене і Тарасика.

Увечері в семінарі ще були якісь невідомі мені слухачі, чорт їх знає хто вони. Після лекцій почав цикловий іспит для студ[ентів] 2-го к[урсу] літ[ературного] відд[ілення]. Але прибуло тільки двоє, та й ті плохенько відповідали. Інші зовсім не показували носа: говорять, що не можуть дістати книги [М.П.] Василенка¹⁹⁴. Певно, так і є на ділі.

Сьогодні виїхав з України до Галичини Голинський. Тільки в останній спектакль йому повезло. Ніковський написав прекрасну статтю, в якій вияснив значення Голинського jako співця. В тій статті дісталось Одесі, [на] котру Н[іковськ]ий жалів[сь], що в нас музичні критики чи венерологи, чи дантисти. Голинський в прощальному листі до Білоскурського передавав мені свого привіта, виділяючи з усієї купи Одес[ьких] професорів, хоч я бачив його всього один раз. Голинський на місяць має ангажемент в Львівській опері. Від Києва в нього мають бути добрі враження: там не тільки зустрічали його добре, але [Микола] Куліш задав на честь його бучний бенкет, де була присутньою вся літерат[урна] аристократія Києва. А Одеса все-таки не прийняла Голинського.

До речі, одесити голову загубили від «Кармен». Треба подивитись і послухати й собі, що воно за причина захоплення. Кілька днів стоять сильні морози і стоять «устойчиво».

22.П. Вмер лікар О. Сосновський, у котрого я частенько лікувавсь. Оголошення якісь холодні, чергова досадна об'ява. Покійний був сильно озлоблений чоловік. Все скаржився, що євреї не давали йому ходу. Але особливих талантів за ним я не бачив щось. Конкуренція конкуренцією, а треба б[уло] вже чимось і виділитись. Смерть його несподівана і з'ясовують її різно: грип, трупний яд, туберкульоз. Що-ж, ховатимуть його сіро, бо й людець був сірий. Може воно й ліпше так. Звичайно собі.

А то незвичайність поховання може єднатися зі скандалом. Місяців два тому вмерла, напр[иклад], володілиця кондитерської на Катеринівській вул[иці]. Кондитерська славилась так виробами, як і прекрасною господинею. Вмерла – вмерла, божа воля. Господар спустив штори і вивісив записку: «По случаю смерти жены торговля производится не будет». Але штук 20 мужчин кинулись піднімати штору.

¹⁹⁴ Василенко М.П. Начерки з історії Західної Руси та України. – К., 1915.

Покликали міліцію, котра і заарештувала їх. Поліція заарештовує, а глядачі – юрба, регочуть і в голос кажуть: «Любовников арестовывают». «Горе мужа не поддавалось описанию» не [стільки] від смерті жінки, скільки від того, що йому стали відомі такі милі за його покійницею факти.

В «Правді» опубліковано сердиту статтю проти секретаря ВУЦ-ВИК'у т[овариша] Буценка. Буценко відважився заявити, що РСФСР не рахується з суверенністю УССР й др[угих] союзних держав. Ну, йому й прописали «кузькину матір». Не болтай чоловіче, бо зле може бути. Буценко справді нескромний. Ось взяв він та й опублікував брош[уру] про нац[іональні] меншості в Україні. З таблиці, що дано їй в додатку, показано, що українців з 87,4% в сільрадах спускається в райз'їздах до 82,3%, в райвиконкомах до 78%, окрз'їздах до 71,9%, в окрвиконкомах 60,2%, в губз'їздах 58,2% і в губвиконкомах до 45%; відсоток росіян з 6,3% в сільрадах збільшується до 24,6% в губвиконкомах, поляків з 1,4% до 2,6%, євреїв від 1,5 до 11%. І за се не похвалять.

Чим далі, тим все більше не хвалять, а зате все більш невдоволення росте. Ось сьогодні чув таку розмову двох вчителів, з яких один приїжджий. Приїжджий з села скаржиться: «Говорили «оппозиция», «оппозиция», а на поверку ЦИК исполняет полностью требования «оппозиции». Оппозиция обвиняла партию в слишком широком допуске к выборам и т[ому] п[одобное]. А пойдите на село и увидите там, что учителя опять лишены избирательных прав, как до 1924 г[ода] б[ыло]». Що опозиція виступала з вищенаведеними обвинуваченнями, про се говорить брош[ура] Троїцького, яку я помилково купив, не вчитавшись в прізвище автора, котре мені здалось за ім'я Троцького. Чи правду казав учитель, не знаю, бо для того треба мати списки нашої профспілки. Але се й не так важно. Важнійш розмови, «шум», невдоволення. Пустяки? Ні, бо завдяки такому «шуму» гальмується робота, дьоргають людей, нервують тощо.

Бачив сьогодні Анова, котрий упрошував мене якщо не бути на засіданні правління, то хоч подати заяву про необхідність відкриття екон[омічного] кабінету. «Коли не прийдете, то діло відкладуть чи зірвуть, без Вас не рішать». А я все-таки не буду, хоч кабінет визнаю дуже корисним.

Проводив сьогодні перевірку на I-му курсі фак[ультету] соц[іалістичного] вих[овання] й III к[урсі] євр[ейського] відд[ілення]. Відповідали і на одному і на другому неважно, але краще, ніж за попередній триместр. Капович просив мене втягти якомсь Рупштейна до семінару. Рупштейн з будучого року викладатиме на єв[рейському] відділі. Хто він і що, крім того, що з Галичини і пише по-євр[ейськи],

нічого не відомо. Тепер його пізно витягувати, бо на носі кінець семінарських робіт, а з будучого року чому б і не взяти його? Все легше.

Увечері б[ув] на «Кармен». Грали зле і співали також погано. Петрович в партії Кармен без всякого огня, Чишко в ролі Дона Хозе зовсім неважний, Зуйгель (Торгазар) – з малюсеньким голосом. Одна Сироватська на місці. Декорації хоч [і] нові, але шаблонні. Театр на половину був пустий. Скука стояла страшна, сам енергійний Столетов не міг перемогти її. І холодно б[уло] – в театрі режим економії і тому не опалюють.

23.ІІ. Вчора б[уло] об'явлено, що сьогодні має бути тільки одна ранкова лекція, а після обід всі. Між тим виявилось, що зранку всі лекції б[ули], а я сидів собі в нім[ецькому] відділі і розмовляв з приводу навчального плану на будучий акад[емічний] рік. А у вечорі останньої лекції не відбулось, бо студенти пішли на доповідь з приводу 9 роковин червоної армії.

Хотомирський клопочеться, щоб при досл[ідній] катедрі в мене зорганізувати нім[ецьку] секцію. Поки що, здається, рано про се йому думати. Увечері екзаменував 1-й к[урс] ФакСоцВих'у. Відповідали плоховато, за виключенням Марцинюк, яка вдумливо ставиться до діла взагалі. Студ[ента] Васютинського просто пожалів: боже, пальта нема, соплі замерзли на легенькому піджачку, голодна фізіономія. Біда, біда з тими злиднями. Не дивуюся після сього, що в нас майже 90% всього студентства туберкульозних. Куди їм іти до армії чи там до воєнізації шикуватись, коли їх треба просто-напросто добре годувати.

А про війну знову почалися розмови й обережненькі натяки в газетах. Невже таки війна буде. Трудненько нам доведеться. Он вчора в «Всесвіті» бачив озброєння наших сусідів – в нас аж нічогісінького такого нема.

Закінчив додатки до 3-го тому «Матеріалів», котрі мені сильно осточоріли. Радий вже зіпхнути їх. Але Рубач все щось рецензії не дає. Думаю, що III-й том не дозволять до друку. Є чутки, що остання книжка «України» за минулий рік зконфіскована. За що саме таке впало на неї, невідомо, одесити не знають. Торг[овий] відділ ДВУ зате знає, що робить: він продав до Росії 4 ящики старинних книг. Пашекуни кажуть, що Винницький – зав[ідуючий] торг[овельним] відділом од[еської] філії – дістав за се добрий куртаж. Річ можлива: великий жулік той Винницький, сміливий спекулянт, нахаба, хоч книжне діло добре знає, тільки ж для своєї кишені. І скільки їх тих зав[ідувачів] торговельними відділами! Всі вони вважаються за незамінних спеців і роблять політику напр[иклад] хоч би в наук[овій] справі. Взяти хоч би того Винницького. Ненавидів [у] 1921-

1923 р[оках] рад[янську] владу зо всієї душі, а зараз – солідний радянський бюрократ єдино-неділимчеського пошибу, круг нього компанія, що від укр[аїнського] слова в них з душі пре, і всі чомусь незамінимі і лишаються на посадах. А в інститутах хіба не те саме, а в інших місцях ріжних? Чий інде!

25.II. Вчора б[ув] з Тарасиком на «Рожевому павутинні». Весела річ, але який фарс! Погладжування по задниці, хапання за ляжки, баби тільки в сорочках, роздягаються від верхнього вбрання, крутять задами. Гарник – голий, прикритий тільки ковдрою, словечки в роді «подлец нелапаний». Прізвище «нелапаний» за словами бездарного Ковалевського більш відноситься до жінок. Фігури сопfus'а¹⁹⁵ в кушах. І це зветься революційною п'есою, що переведено її по літ[ері] А. Скоро bordelle¹⁹⁶ стануть заводити під видом револ[юційного] театр[ального] мистецтва. Сама паскудненька підміна чи підсування старої дегенеративної буржуазної драм[атичної] літератури.

Грав добре Гарник, з якого чудовий дубина, одягнений під Кітона, навіть в такій же виставі. Чудово грав і Лісовський, якого – чорт зна що таке – конференсьє представляв незаконним сином Саксаганського. Сцена перед хатою, де ведуться розмови про недавнє минуле, підслухування за кущами, стрілянина й сцена освідчення в замальовці Лісовського – зразок комедійного мистецтва. Мацієвська – добра. Осмяловська робить під Гаккебуш й її не зовсім приємно слухати й дивитись. Добре гра Замичковська-мати. Але препаскудний Ковалевський, з його ідіотським: «Проти природи не попреш». Красноярський – неважно, Ліпневський – ще гірше. Публіка цілий час реготала й оплескувала сальним словечкам.

Сьогодні чую, буцім «Рожеве павутиння» знімають. І прекрасно зроблять. Ну що за чепуху ставить Держдрама – страх, і все так солідно розмовляє по пустяках. Хуторна мені казала, що вирішується питання про повернення Ужвій. От би взяти з Одеси Гаккебуш та Тинського з Ковалевським, а на їх місце посадити Вільнера чи Глаголіна, та ще парочку добрих акторів з рос[ійської] сцени, було б зовсім не зле. Ходиш до укр[аїнської] Держдрами просто з принципу, а по совісті – нема на що дивитись.

Тарасика і вчора здоровили з іменинами, і сьогодні – і подарки шлють, а в той же час лають. За аграрні кризи, бо вони [нібито] знаходяться в різкому розходженню з загальноприйнятою в політекономії схемою й теорією криз. Неправда. Тарас просто відкрив новий вид криз і все, а в ньому шукають блох і всяких промахів, пророкуючи ле-

¹⁹⁵ Непристойності.

¹⁹⁶ Будинки розпусти.

две не скандал. Цікаво, що взялась оберігати Т[араси]ка і Хаїт. Чого се такі клопоти?

Вчора дістав III-й т[ом] «Мат[еріалів]», з котрого ДВУ наказує друкувати тільки частину, до 1917 року, бо революцію в Укр[аїні], мовляв, освітлено «политически вредно», а в дійсності тому, що Рубач не хоче мати з мого боку конкуренції і русотяпствує. На друкування шматка роботи я не згоджуюсь. Хай собі краще робота лежить поки не знайде на зацікавленого рецензента.

Екзаменував сьогодні студентів першого к[урсу] ФакСоцВих'у по літ[ературному] відділі. Між іспитами була нарада щодо Шевченківських свят, на яких мені доведеться читати доповідь. Приїхав Кондратюк радитись зі мною, що йому з собою робити. Порадив йому поступати до електротехнікуму, беручи на увагу практичність його голови – гуманітарні науки не для нього. Дуже він обрадувався мені, комик.

26.II. Дивне діло! Є, скажімо, десь архів, і далеко від нього дослідувач. Здавалось би, що останній мусить приїхати до архіву. В УССР не так. Якомусь дослідникові в Харкові потрібний фонд Од[еського] с[ільсько]-г[осподарського] Т[оварист]ва і дослідник вимагає, щоб цілий фонд переслали до Харкова. Централізація фондів! Ні, се – безправлення міст і глупство. А одес[ьке] архівне начальство замість протестів виконує, як ішак якийсь, мудрі розпорядження.

Перед початком лекцій на першому курсі студенти зажадали, щоб я висловився з приводу можливості війни. Я зазначив, що, на мою думку, війна немислима. Здається, мені удалось се довести. А приходжу додому, читаю газету й виявляється, що Англія ставить нам ультиматум та ще в дуже грубій формі, ніби СССР якась колонія, де англієць командує собі ніби дома. Передовиці наші стримані. Тон не дуже войовничий. Ультиматум, на мою думку, зовсім не в тому, аби щось зробили, а навпаки, аби ми власне не робили того, чого хоче Англія. Тон ноти Чемберлена такий, що змушує думати, що нас хочять спровокувати, довести до того, щоб в Англії щодо нас були розв'язані руки. Ми станемо виконувати, припустимо, чого хоче Англія, так остання не буде робити в справі своїх обов'язательств й т[ак] д[алі].

З такими думками пішов на вечорову лекцію до 3-го курсу ФакСоцВих'у, а під час перерви студенти ізнову допитуються про війну. Коли повертав додому, з[устрів] секр[етаря] правління, й цілий час ішла розмова про доповідь Тараса. Що їм так болить та доповідь про кризи? Вручено б[уло] навіть записочку з теорією криз по моему підручнику по політекономії. Розглянув і тільки потиснув плечима: вражіння таке, буцім Тарас читав доповідь про теорію с[ільсько]-г[осподарських] криз. Чи він що зайвого наболтав? Показувати не

стану тих зауважень, щоб не сердити парубка. Його, здається, спіткає невдача в справі статті з укр[аїнською] трупом в Парижі, бо Микитенко щось крутить, посилається на те, що ще не читав і не давав на розгляд редколегії. Про істинні причини «захоплення» доповіддю Тараса поки що не вмію догадатись. Заздрість, чи що? Чого так болить голова в інших?

Відповіді на зауваження Рубача що до III-го т[ому] «Мат[еріалів]» чомусь не хочеться посилати. Не те, щоб згоджуюсь з його російським підходом, а робота на самого мене робить паршиве враження. Треба таки її переробити, бо вона – погана. Рубач прав, що в ній чорт зна скільки цитат, котрими сам той Рубач і скористається. Треба буде простежити за його статтями в «Літ[описі] революції».

На завтра кілька день тому запросив Потапова обідати, а він вчора захворів на грип, говорять. Отже, сьогодні його лекції в семінарі не було. Ну і Янковський не прийшов. Що за ставлення до діла! Загоровський як-небудь ставиться до роботи, а за ним і другі йдуть. Так далеко не поїдеш. І чорт би з ними, але дуже неприємно, що хлопців моїх вони розхолоджують в роботі.

28.II. Зранку б[ула] звичайна лекція по іст[орії] Укр[аїни], увечері лекція в семінарі підвищеного типу. З Тарасиком умовились йти до Чор[номорського] комі[тету], де вшановуватись мали, як герої праці, Горський (50 літ) й Суслов (40 літ). Замість того після лекції попав я на вибори, що відбувались в клубі металістів. Несподівано для самого себе попав я до президії, а потім того якісь пани пропонували мою кандидатуру в члени міськради, причім моє ім'я вкрито було оплесками. Коли дійшло до мене, то я рішучо відмовився. Професури було дуже мало. Заходив між іншим б[увший] висуванець Музичка, але ніхто не назвав його імені. Він покрутивсь і десь зник – образився. Провели, ясно, список, хоч якісь пани настоювали на поіменному голосуванні. Розуміється, б[уло] сказано пару слів проти Англії й винесено відповідну резолюцію з протестом. Від професури б[ув] обраний Кардашов, котрий сяє.

Тарасикові б[уло] «в чумном пару похмелье»: він не пішов до Чор[номорського] комітету, де йому було б приємно бути серед акторської братії, не пішов і до клубу журналістів, коди його запросили на вечір П.Романова, ні на лекцію сліпого проф[есора] А.Щербини, котрий мав читати про «Сліпого музику» Короленка.

З тим Щербиною я познайомився р[оку] 1921, коли він доводив мені, що Короленко неправильно освітив психіку сліпих, в котрих є свій прекрасний і своєрідний мир, котрий вони навряд чи згодилися б проміняти на мир зрячих. Сей Щербина однак виглядає нещасним і,

на мою думку, зрячим заздрить. Самовпевненість в нього величезна, хоч він поводитья дуже скромно. Щербина читає психологію в Мос[ковському] ун[іверсите]ті, але в нім щось сидить недовго. З ним завжди його жінка, що служить за проводиря. В нещастях сих людей є щось незвичайно провінціальне і якась запущеність.

На виборах бачив Третякова, котрий мені говорив, буцім незабаром в Одесі має бути Яворський, котрому дозволено місяшну командировку до Одеси й Києва. Ну й добре, приїде, то й побачимо його.

[Березень]

3.III. Давненько не брався за щоденник: стаю старим і не встигаю проробити всього того, що треба зробити, а тут ще й з щоденником возитись. Останніми часами було кілька цікавих сенсаційних повідомлень. То подавалось в газетах, що в Румунії затівається якийсь процес, в котрому має фігурувати наш б[увший] предсовнарком[а] Раковський по обвинуваченню в зраді Румунії. То Англія писала нам, ніби старій Турції царська Росія, ноти, на які ми спокійнесенько відповідали, то вибори захоплювали нашу увагу, бо в кількох місцях виборці не хтіли приймати списків, а вимагали персональних кандидатур. Нарешті, доводилось мені возитись з препаршивими доповідями, вроді доповіді Мещерюка, котрий однаково вилетить з семінару через неуспішність.

Все йде погано. На ділі катедра не існує. Тарас чомусь нервується, стає нетерпеливим й грубуватим, так що іноді з ним неприємно говорити. Невдача з III-м томом «Мат[еріалів]» убила охоту до роботи й за книгу берусь аби як. З «Записками» вже розрахувався – і знов апатія і до цієї справи. В «Більшовику України» без сумніву он як розругано мене, і по совісті, правильно¹⁹⁷ з Києвом і Харковом ніяк не вмію полагодити зв'язків.

Одне тільки приємно – в 1-й кн[изі] «Червоного Шляху» Багалій, пишучи про Груш[евсько]го Мих[айла], в кінці статті заговорив про мене, але за мною поставив Оглобліна і, що неприємно – Гермайзе, та признав, що ми ведем велетенську роботу на нових шляхах. Зате пропустив Яворського, котрий для науки все-таки дещо зробив. Гуцулюк показував мені сю статтю і каже: «Нам се як по душі маслом, М[ихайле] Є[лисейовичу]». Приємно б[уло] не тільки прочитати, але й почути це. Кардашова теж затронута в 2 кн[изі] «Більш[овика] Укр[аїни]» і він страшенно хвилюється – казав мені, що обходив всі магазини, але книги цієї в Одесі ще нема. «Обязательно выругают,» – каже.

¹⁹⁷ Йдеться про рецензію Рувима Шпунта на тт. 1-2 „Матеріалів до економічно-соціальної історії України XIX ст.“ надруковану в часописі „Більшовик України“ (№2, 1927, с. 100).

4.ІІІ. Зранку хтось безнадійно грюкав в двері, але я не відчинив, бо спав. Розрахувався з Держвидавком по «Зап[исках]». Довелось признати Гадзинському, що ДВУ мені таки повинно 80 карбованців, але з них одержав тільки четверту частину, котру взяв й убухкав в книги.

Заходив до «Період[ичного] Сектора» ДВУ купити «Червоний Шлях» й «Більш[овика] Укр[аїни]». Займають оті періодсекторці ціле помешкання в будові профрад, сидять там 4 заспаних єврея спекулянтського виду, по-укр[аїнському], ясно, не говорять і для продажу журналів не мають, не знають навіть як сюди можуть прийти ті журнали. Воно все-таки режим економії. Ні чорта партія не поробить з тим режимом, хоч би себе розірвала, і се тому, що найшляхетніші гасла на своєму шляху зустрічаються з повною відсутністю самої елементарної порядности.

Право, не б[уло] б так, коли б справжня ділова буржуазія відала б тим періодсектором. В буржуа працєю до нестями, інтереси фірми став понад все, сприйй їй де й чим можеш, будь акуратним в роботі, чесним, получай за се копійки і будь чотирижди проклятим. А в нас якась непманівського типа, розжиріла (всі вони хутко жиріють) сонна свиня, дістає чорт зна за що великі (обов'язково!) гроші, словоблудить – коли не партійний чи належить до опозиції (комуністи нічого не критикують, а відбиваються і вганяють себе в сухоти), представляє «ответственность», держимордичає і – розуміється – дуже невдоволений. Я помічав, що таких типів лякаються зачепити й партійці: чи його знімеш з праці, бо толку з нього ніякого, а він тобі за се закине юдофобство! Боротися з такими ненажерливими й наглими дармоїдами річ неможлива.

Побував ж[е] знову на базарі й купив за 4 к[а]рб[ованці] журнал «Иск[уство] и худож[ественные] пром[ыслы]» за 1899-1900 роки. Торгуючись. В сей час знаходиться в мене помічник – Х.С.Чернявський. «Как Вам не стыдно!» – кричить він й розмахує руками до продавця. – «Вы вымогаєте (!?) у человека с определенным жалованием 6 руб[лей]». – Ну, я сам заплатил 3,25, должен же я что-то заработать! – «Что же, человек с определенным жалованием должен давать Вам заработать?» – кричить Чернявський. Продавець розгубився, стоїть червоний, на кончику носа чухає й питається: «Скажите, что Вы окончательно даете?» – Три, – відповідаю. – «Но я же сам купил за 3,25». – Три. – «Не могу». – «Я Вас предам бойкоту, – кричить Чернявський, – требовать с человека с определенным жалованием 6 рублей. Подумайте!» Я покривився, надав 1 крб. й взяв журнал.

Черн[явсь]кий увязався за мною. Сакраментально-скорбним тоном по дорозі сказав, що вмер Микола Дементійович Райський. Який

прекрасний чоловік був. Скільки добра мені зробив він! Яка тепла відзивчива душа! І підгодував мене під час голодовок, і займався дарма, без грошей, коли готувався я на матуру, і над розвитком моїм клопотавсь. Щороку стає в мене все менше світлячків, котрі маячили на моєму життєвому шляху. Коли б не вони, пропав би я давним-давно. А який же толк від мене людям? Ой, замалий!

Не встиг пообідати, як суне Горський. Возиться все зі своїм ювілеєм. Показував спис[ок] ювіл[ейної] комісії. В почесній президії значаться Петровський, Чубар, Калінін, Скрипник, Станіславський й др[угі]. Здурів старий. Окончательно здурів. Подумав собі я: ну ладно, тепер в нас такий лад, що кожний може торсати наркомів. А коли б В[исоко] п[оважаний] Гр[игорій] Гр[игорович] свій ювілей справляли за часи царизму чи наважилися б Ви до почесної президії тягти царя й його міністрів? Очевидно ні. Так що ж Ви думаєте, що наркоми існують для ювілеїв бездарних акторів? Треба буде порадити Горському, щоб він заодно, в інтересах міжнародного миру, до почесної президії вніс Чемберлена, Мільерана, Пуанкаре, Вільгельма й др[угих].

Спілка роб[ітників] мис[тецтва] видимо тяготиться тим ювілеєм, бо самому ювілянтові доводиться розносити й повістки на орган[ізаційні] збори: «В союзі сила роботи й нема можливости послати кур'єра, ото й доводиться самому». Одночасно й зовсім виразно натякає Тарасикові, щоб синок писав на честь Горського статті. Що ж побиш з стариком?

Увечорі переводив іспити для студентів першого курсу ФакСоцВих'у. Відповіді – щось надзвичайне. Студ[ентка] Леонова говорить, напр[иклад], що араби в XI стол[ітті] провадили жваву торгівлю з Києвом й описували нашу страну між Дніпром і Дністром; що в VIII стол[ітті] головним промыслом на Укр[аїні] б[уло] землеробство; що молодші бояри суть боярці, котрі й відомі в XV стол[ітті]. Студ[ент] Мойся дружину князівську складає з самих смердів. Студ[ент] Богуславський заявляє, що перша татарська навала б[ула] в XV стол[ітті], коли татари перейшли Дніпро, а причиною навали б[уло] бажання торгувати з Візантією й потреба в «земельці»; що волочна система існувала в VIII чи X стол[іттях] (точніше цей студент не міг оприділити) і полягала та система в розпоряджанні громади землею. Е, що не кажи, а перевірки ні на чорта не здались, тільки одна роспушта – випускаємо «невежественных» людей, котрі псуватимуть згодом дітвору. А Ряппо ще хоче знизити рівень освіти. Що ж се таке матимемо врешті-решт?

Появилися знову чутки про війну. Сталін на одному з з'їздів рішучо заявив, що принаймні цього року війни не буде, а в той же час

на весну чекають усі війни й тепер з більшим запалом як раніше. Студентство, між іншим, певне в цьому. Навіщо його й займатись, кажуть вони, коли весною, однако, заберуть на фронт? На всі запевнення, що війни не буде, вони згоджуються і зараз же додають: «А в нас все-таки всі хлопці певні в неминучості війни ось-ось».

В Одесі появилсь чимало китайців. Говорять (о, у нас все відомо!), що до СРСР. Прибуло 30 тис[яч] китайських родин, висланих звідти за належність до компартії. В Москві вирішили їх розташувати по різних частих Союзу Республік, причім на Одещину прийшлось 300 родин. На китайців не звертає ніхто особливої уваги. Китайці продають свої паперові іграшки. Коло них ніхто й не спиняється, проходять мимо, ніби замість китайця пусте місце, а рядом лірник грає – коло нього завжди стоять групи.

5.III. День пройшов в звичайних лекціях. Увечері підписався на «Черв[оний] Шлях», «Укр[аїну], «Більш[овик] Укр[аїни] й «Жит[тя] й рев[олюцію]». Під час підписки розбалакавсь зі студентами, яким треба б[уло] підписати папірці до публ[ічної] біб[ліоте]ки. Задумавсь я проти прізвища студ[ентки] Каплан. Кажу: «Вона не робить враження серйозної студентки». Сміються. «Чому ви?» – питаю. «Та вона ж займається проституцією, як біологічка III-го курсу, «попівна», й називають якесь прізвище. Господи помилуй. «Як же так?» – питаю. – «Хлопці покривають, все-таки утіха дармова». Ще краще!

А вчора вночі поверталась з шинку компанія підлітків хлопців й дівчат, які обнявшись співали... сороміцьких пісень. Дійшли до при-тулку на Градоначальницькій. Дзвонять. Гвалт, шум, крик. Двірник відчинив й починає орати на них. А вони хором самим одчаяним «матом» криють двірника. Або я ідіотом став і геть не розумію життя, або діти наші на небезпечнім шляху і їх чекає загибель...

Увечері з Тарасиком пішов до Musick-Hall. Замість 8 початок в 8½. Театр – щось обідране. Упитана свиня Ленський з глупішою вступною промовою. Потім того вийшла співачка Леонова, чи що, яка співала романса. Проспівала й чека оплесків. Роздаються жиденькі оплески. Так же другий романс і третій. Потім того появилсь два танцори з дерев'яшками на ногах, котрі танцювали ніби негрські танки. Ще далі появилсь «артист опери» Зорка з кривим ротом й розбитим голосом, балагурив на якомусь «жаргоні» Лановий, куплетист Кудрявченко ніби куплети співав, дурацька морда, рвана «спец-одежда», дурацька шапка і пошлюці куплети на вірець: «Отсе я, Ярема, га-га-га!». Нарешті Ніколо Луно – трансформатор показував, як він трансформується: за коном ряд слуг вдягають при його перебіганню з одного кінця куліси до другого.

А яке тяжке враження справляли всі артисти! Вони ж безперечно заробляють копійки, бо на першому сеансі половина публіки б[ула] без білетів: адмінвідділ і так собі «молоді люди», а на другий сеанс глядачів було може чоловік 30, мо' 40 максимум. Взагалі доля отих естрадників і артистів «народних театрів» лиха. Ні їхній талан нікому не потрібний, ні самі вони. Ні на яку сцену не можна їх пускати. Вони наче інтелігентний люмпенпролетаріат. Право, кельнером більш достойно бути, як поганими слугами «високого мистецтва». Там, принаймні, нема самообману.

Почав працювати сьогодні в семінарі на ФакСоцВих'у. Кумедна річ. Підготовка в соцвосників куди слабійша, але мужицька стихія своє бере: групова робота, общительність і бажання працювати такі, що куди тому ПрофОс'у, де підготовка краща. Ось напр[иклад] студ[ент] Бачинський робив доповідь. Дефектів сила – силенна, а приємно було слухати. Якось воно в селян і помилки більш ґрунтовні, виходять з основательного підходу. Приємно мені ще також і те, що то все українці. Зрозуміли мужицькі діти, що без вчення ні на крок. Учись, синку, вчись, люде з вас вийдуть, а не коє-каки чи нічевоки. А на ниві укр[аїнської] історії роботи без кінця і без краю. Скільки хоч!

7.III. Вчора сильно випив з Потаповим. Він ніяк не може збагнути, чому ми – укр[аїнці] схильні до засвоєння західних літератур і ніби цураємось свого. Лаяв він українців, що вони гризуться, мов собаки. І має рацію: ми ще досить великі варвари й взагалі ідеї громадськості розвинені серед нас так мало. Навіть більшовизм не зломив нас, і ми як були, так і остались брудними свинями, котрих ніхто не може шанувати, бо ми самих себе не шануємо. Хто його зна, коли саме ми виростемо й порозумнійшаємо. Я думаю, що і на тім світі потішаємо ми своїх сусідів. Про португальців є прикмета, що бог взяв у всіх романських народів від'ємні риси і зробив т[аким] ч[ином] португальця. Про українця можна сказати, що бог, творячи нас, не добробив до кінця: характер – малий, таланти – малі, воля – мала, навіть більшовизм в нас малий, все мале, навіть край звався «малою» Руссю. Безобразіє суще!

Вчора проводили вибори по ПромСпільці. За Брижицького К.Е. віддано б[уло] всі голоси. Він справді в торговел[ьних] справах молодчина: прийнявши Промсоюз з дефіцитом в 50 т[исяч] к[а]рб[ованців], він не тільки покрити той дефіцит, але дістав до 200 тис[яч] чистого прибутку. Але Брижицького рішуче відкинула ком[уністична] організація ПромСпільки. Говорять навіть, що йому сказано б[уло], якщо він не відмовиться від своєї кандидатури, то

опиниться в Соловках¹⁹⁸. Може се й брехня, та гостра постановка, але, здається, Бр[ижницько]го таки усунули, а не сам він зрікся. А між тим Е.К. [Брижницький] безперечно на радянській платформі стоїть твердо, чистий й чесний чоловік, талановитий організатор й знаючий торговець з чималим кредитом. Глупо усувати висококваліфікованого дільця. В Росії куди розумніш поступають, там цінують таких людей, а в нас на Укр[аїні] далі дрібненького підсижування, беззубої злоби, зведення рахунків не можуть!

Купив собі костюм, а Тарасикові на йменини черевики й сорочку, на котрі він давно цілювся. Один дефект в костюмі – не дістає жилетки, бо тепер, бач, їх не носять! Се не мішало жінці мене погризти мало-мало.

Увечері прочитав в ч[ислі] 2 «Більшовика України» відзив на мої «Матеріали» якогось Шпунта. Не хвалить, але й лайки не видно, малює діло так, ніби іст[орія] Укр[аїни] XIX ст[оліття] відома річ – скажіть, а всі говорять що то я її відкрив. Зміст рецензії: передача деяких частин «Мат[еріалів]» з прибавками «але», «хоч» і далі йде посилення на... Покровського. Власної критики нема, виводів ніяких. І кінець рецензії – дві цитати з мене, після чого підпис «Р[увим] Шпунт». Так що задаєш собі запитання: «В чім же діло?» Впрочім, що мені до того! Характерно, що Кардашов ч[исло] 2 «Більшовика України» показував студентам, може тому, що там є відзив і на нього і до того хвалительний.

Вчора в [одеських] «Известиях» появилася за підписом якогось Н.Нина рецензія на збірку поезій Гадзинського «Не абстракти». В ній поезії названо гірше ніж есенінщиною, випнуто навіть контрреволюційність, а про форму сказано з такою зневагою, що після [такої] рецензії Гадзинському слід закинути писання поезій. Він таки справді не поет і художнього в нього ні на крихітку, жодних образів і т[ак] д[алі], а голісіньке розумування з неважними римами.

Анов переказував мені, буцім «Записки Од[еського] ІНО» таки виходитимуть і від імені ректора просив моєї статті. Навряд чи дам, бо часу геть немає. А тут ще студенти насідають, аби дати їм записки по історії великої революції на Україні і так чи інакше, а доведеться ті записки складати в виді конспекту.

Погода стоїть неможлива – от вже четвертий день падає мигичка, туман оббиває землю.

8.III. Несподівано довідався, що предокрвиконкому Олекси Трильського жінка – моя студентка на II-му курсі істор[ичного] відділу. Вже з претензіями на те, аби закручувати в предметовій громадознав-

¹⁹⁸ Соловки – радянський концентраційний виправно-трудоий табір на Соловських островах у Білому морі, який мав повну назву СТОН (Соловецкая тюрьма особого назначения).

чій комісії. Яросна оборонниця «укр[аїнської] системи» вищої школи. Бреше видимо, буцім в Харкові в ІНО нема багатопредметовости. Й т[ому] п[одібне].

А ввечері після лекцій нова несподіванка: заходить до мене Ключко, котрий випадково опинився в Одесі після перевиборів в Тирасп[ольському] пов[іті], куди його командировано б[уло] ВУЦИК'ом. Зайшов видимо не спроста, а з якимись комбінаціями щодо улаштування його в нашому ІНО, певно, на ампула викладавця. Я думав, що він десь вже хоч зам[існик] пред[седателя] парткома якогось, а він – аспірант дослідчої катедри в Інст[итуті] марксизму. Яворським й другими викладачами Ін[ститу]ту не дуже вдоволений, але сам Ін[ститу]т йому до вподоби. Від нього довідався, що мій рецензент Шпунт – студент Інституту марксизму й нічого собою не уявляє.

Ділився Ключко своїми враженнями від виборів. Каже, що на нього особисто гарне враження зробили села, котрі сильно вирости в політ[ично]му відношенні і хіба жінки відстають. В с[елі] Плоскому його вибрали членом сільради, бо як з'ясували йому, треба в столиці мати свого чоловіка. І почесно, і корисно. Свідоме ставлення до виборів бачив Ключко всюди, тільки що до списків, то все ж волять дядьки більш персональні вибори.

З книжкою Гадзинського «Не абстракти» трапилось кумедне діло: після того, як в недільній газеті її сильно вилаяли за пуще есеніянство, книжечка пішла в ход – її старанно купують. А автор і не запідозрює, що лайлива рецензія допомагає йому й явилась рекламою, і хоче писати відповідь до «Известий». От туди! Вб'є себе з двох кінців, бо щоб не написав, а вже не піднесеться.

Тарасик дістав листа, що його стаття про Кропивницького надрукована в «За сто літ»¹⁹⁹

10.III. Ледве давав лекції – чорт його знає, що робиться з горлом: читаю годину і вже не дістає голосу, хриплю, слини летять у всі сторони, задихаюся. Треба буде піти до лікаря, хоч зараз чимало людей хрипить, певно з огляду на препаршиву туманно-сльотну погоду.

Об'явився новий поет – перепищик в ДВУ Марек Адаменко. На його лихо я привчив його до новітших поетів, і він почав не тільки читати, але й писати. У бідного парубка, а він пресимпатичний, нема власних думок й образів. Що ти поробиш при таких умовах? Треба буде засадити його за звичайнісіньку теорію словесности та зв'язати з гартованцями²⁰⁰, може з нього що й вийде.

Увечері увілював я від лекцій, щоб не опізнитись на свято Шев-

¹⁹⁹ Слабченко Т. „Автобіографія” М.Л.Кропивницького // За сто літ. – Кн. 1. – К., 1927.

²⁰⁰ Редколегія журналу „Гарт”

ченка в Держ[авній] Опері. І таки спізвився, бо студ[ент] Печенюк не захотів не читати своєї доповіді (до речі, вона б[ула] таки не зовсім добра) і довелося досидіти до 9 г[один] 15 хв[илин] ночі. Прибув до театру вже тоді, коли хор відспівав і йшла «Катерина»²⁰¹. Гадзинський в вступній промові не пішов далі шаблонних фраз і поводивсь на сцені не зовсім добре: засовував руки в підмишки жилетки тощо. Одну фразу з його промови б[уло] все ж відмічено: «Чому Пушкин й Гоголь не висять коло Леніна, а Шевченко стоїть рядом?». Для чогось Вол[одимир] Ант[онович] спинявся на фашизмі.

Що до опери, то другий акт проходив добре: особливо хороше співав Ільїн, бас якого чудово звучав в сей вечір. Останні мені подобались куди менше. В концертному відділі виступав Долина, котрий декламував «нічого собі», Шумський (його викликали щось 4-5 разів) читав «Посланіє» і читав неважно, Гаккебуш з «Відьми» декламувала непогано, але манірно – похлопали й їй. З співців Сироватська мала поспіх, Капара, Явтушенко-бас (бас приємний, але слабенький і куди нижче за Дейнора виконання: слова «не мине й царя», напр[иклад], звучать блідко), більший поспіх мав Любченко й Чишко, що співав і свою річ на слова Шевченка: «Ой на горі ромен цвіте». Для чогось вставили ще арт[иста] Бучму, якого в Одесі нема.

З Гаккебуш вийшов інцидент перед складанням списку учасників. Її зовсім не хотіли б[ули] включати до складу артистів, що мали б[ули] виступати в театрі, але хтось давнув і вставили в спис[ок]. Тоді пробували вставити її до розряду найслабійших артистів, бо видатною її ніхто не хотів признати. Ні, Любов Михайлівно, Ви до нас не підходите. Ви зовсім праві, коли говорите в ДрамФаку, що оплескувати оплескують, але не приймають.

Закінчився вечір, досить блідний, традиційним і так нелюбимим мені «Заповітом». Що в виючих мелодіях Лисенка находять, не збагну. «Заповіт» співали не весь, за випуском слів: «Поховайте та вставайте». На моє запитання, чому не співають сього куплета, мені з'ясували, що тут є ... контрреволюція! Господи, помилуй! Мені таке і в голову не приходило.

Мені переказували дві «потрясаючих» новини. 1) В.О.Барвінський давно ... жонатий і так нещасливо, що закинув науку й далі карточки не хоче йти. Думаю, що се – брехня, а що переживав він якусь трагедію, то те – правда. 2) С.Дложевський й О.Грушевський стали нерозливними друзями. От так штука. Положим, що один і другий – с[учі] с[ини], але ж Ол[ександр] Серг[ійович] безперечно українець і груше-

²⁰¹ Опера М.Аркаса за твором Т.Шевченка „Катерина“

віанець до мозга кісток, в той час як Дложевський – авантюрник і горнеться до зовсім інших, а не грушев'янських кіл. Подумати тільки, яких чудес не витворює життя. А ще два роки тому Длож[евсь]кий мав в особі Ол[ександра] Груш[евського] найлютішого ворога. Е, та хіба воно мені не все їдно, хай собі хоч один одного перегризуть.

12.III. Вчора б[ув] на «Гайдамаках» в Держдрамі. Спектакль взагалі б[ув] «приличний», хіба з Тинського ніякий Ярема, з Загорянської ніяка Оксана, Осташевський, як Гонта, б[ув] шаблонний, але грим мав історично правильний. Кричить все і думає що то гра. Задник був зелений, і тому червоні проміння губили свою силу. Масові сцени б[ули] добрі, за виключенням бенкету гайдамацького – стихійности не б[уло] а ні на крихотку. На мою думку, в «Гайдамаках» не набрано сильних акторів, й тому, як се не кумедно, РобСельТеатр років чотири тому грав краще, цільнійш.

Є тут однак річ одна надзвичайна – пісні кобзаря й танок музики Стеценка. Широта пісні прямо дивовижна, а танок божественний, простий, якийсь нарочито деревенський, гупання чувається, бо ж селянин і танок провадить за роботу – основательно, старанно. Василько був в нарочито робочім одягу, коли відкривав спектакль, правильно визначивши, що «Гайдамаки» – найсильніша Шевченкова річ.

Сьогодні Шевченківське свято б[уло] в ІНО. Інститут прибрано, святочний настрій. В вестибюлі буфет. Прибрано всюди. В залі актовому порядок. Професура блістає відсутністю. Є робітників чимало.

В 8½ годин почав промову свою. Зустрінуто мене б[уло] сильними оплесками. Я нахмурився й підняв руку, аби замовкли – оплески більші. Тоді я сам став оплескувати аудиторії – оплески ще гучнійш. Е, думаю, й починаю: «Товариші? Товариші!» – повторюю й веду всю промову, в котрій коротенько вияснюю вплив мійських промислових ідей на Шевченка й вияснюю його значінне як трубадура революції. Знов величезні оплески. А після промови моєї погас світ й б[уло] темно десь хв[илин] 15-20.

Виступив хор з піснями, котрі закінчились «Заповітом». За ним мій любимець Шумський, котрий читав «Юродивого» й «Світе ясний». Читаючи останню поезію, Шумський зненацька спинивсь: забув рядок. Стоїть й дума. Тре лоба. «Буває,» – каже. Повертається до студентів: «Підкажіть, товариші!». Ті мнуться. Тоді Шумський згадає останні дві строфи й під грохіт оплесків збігає зі сцени. «От що значить, що авансом оплескували» – бурмоче він й тіка кудись, здається до редакції «Известий» на вечірку. Милий чоловік! Шумського змінив Полтирук зі співами, за тим арт[ист] Грай з довжелезною «Мариною», після того Третяк зі своїми романсами.

Перерва. Під час її прибули актори Держдрами. Загорянській, Осмяловській, й Михалевич показував свій кабінет. Загорянська, подивившись на хозарський янтар, каже: «Ось коли б я хотіла вкрасти щось тут, то мені в голову не прийшло б що оті речі така цінність». Осмяловська – типова полтавка, і, видимо, ординарна натура. Зате Михалевич – прелесть. Таке шило, чортеня, що мимо волі любиєшся на неї. Перерва закінчилася.

Новий відділ почався співами Капари, котрий мав великий поспіх. [І.С.]Замичковський прочитав «Чернеця», далі Тинська й Загорянська, Загорянська й Хуторна й, нарешті, Осташевський розіграли (в костюмах і в гримі) сцени із «Гайдамаків». Гаккебуш б[ула] поражена, що на неї мало звернуто б[уло] уваги.

До кінця не сидів я й подався додому. Вражіння в мене таке, що вечірка удалась, що рідко буває. Правда не було оркестри – не прийшла. Третяк не поставив своєї опери «Тополя»; певно злякавшись, не прибули бас Ільїн, Степова й ще де-хто. Але публіка сього не знала. Розпорядком студенти сильно потомились, але портрети в них задоволені.

Повертався додому біля 12 год[ини]. Ніч чудова, а б[уло] грустно, що вже я сильно старий і не можу радуватись так, як радів колись з життя. Небо чисте. Місяць. Тільки кроки сильно віддаються. В повітрі ніби вино, кружить голову. А дома зустріла мене мокрим рядном жінка: голова розпатлана, фізіономія надута. «Гулял?» - Гуляв! – «С кем?» – З нею! І почалась ідіотська балаканина про «стерву», «законную жону» й т[ому] п[одібне]. Яке фе!

Мав сьогодні бути на відкритті 2-го округового відділу Укр[аїнського] Черв[онного] Хреста, але не пішов і послав привітальну телеграму, підсиливши необхідність ширшої роботи на користь укр[аїнського] селянина та робітника в нас і за межами нашого краю.

Обідав в мене Горський, котрий уперто витягує свій ювілей і лазить по членах ювілейної комісії, видаючи свої бажання за бажання комісії. Потішений б[ув] він з обіда в мене і якось навіть ізігнувся, мав плазуватий вигляд.

Під вечір заходив «семінарист» Мещерюк, котрий закликав на вечірку, яку улаштовують завтра мої учні, що кінчили минулого року. Довелося відмовитись, бо де ж пак: у вівторок – театр, в четвер й п'ятницю – театр, в суботу – свято в інституті. Стара моя має т[аким] ч[ином], рацію гедзькатись, але не тому, що я їй зраджую (от ще ідіотство, бабі під 60 літ, а вона ревнує), а тому, що тиждень провела майже без усякої розваги.

Поповзли знову недобрі чутки про дослідчі катедри. В Укр[аїні] оказується, аспірантів сила-силенна, більша за рос[ійських]. Й тому

можуть кількість не то аспірантів, не то катедр, зменшувати. От тобі раз! А я думав прохати Укрнауку о чотирьох нових, мовити б так, молодшого циклу аспірантах, з числа зкінчивших в біжучому році семінарів. Може, однак, така хуртовина пронесеться мимо.

Невже ж таки мені не пощастить витворити своєї школи? Але вже початки для неї покладено ж: перша книжка «Записок Наук[ового] Т[овариства]», яка б слаба вона не була, зовсім не пустяки: вона «знамение времени», вона – передвижка стрілки на новий квадрант укр[аїнської] історич[ної] науки. Не уступлю! Не могу й не маю права уступити ні своєї роботи, ні своїх учеників. Се ж я серце своє вирвав би, коли б і на сей раз зірвалось у мене діло. І подумати навіть страшно!

13. III. Зранку б[ув] в паритетній по призначенню від УкрЦентроАрхіву комісії в Худ[ожньому] Музеї де Окр[ужний] Арх[ів] хтів забрати документи кн[язів] Черкаських XVII ст[оліття], бо вони, мовляв, стосуються справ Помісного Приказа²⁰². Представник ОкрАрхіву не дуже настоював, а Мітковицер й Зейлігер (творці Худ[ожнього] Музею) натякали на те, що грамоти хтять перевезти до Москви.

Все до Москви! Найважливіші діла ІстПарту вивезено до Москви. Справи військові – до Москви. Архів військових поселень – теж до Москви. Ряд дорогоцінних речей відправлено туди ж. Що ж се таке? Що ж в нас на Укр[аїні] зостанеться? Чи Укр[аїна] може без всіх істор[ичних] і худож[ніх] цінностей обійтись, чи вони нам не потрібні, чи їх в нас вже так багато?

Мітковицер і Зейлігер – євреї, котрі навряд чи симпатично ставляться до України, але [й] вони просто обурені. Від паритетної комісії я висловився за те, аби лишити грамоти Черкаських в Одесі. Може вдасться відстояти сі документи, тим більше, що Ряппо, здається, схиляється до такого ж погляду.

Поки ми вели бесіду про се, явився Романовський – подлосолодка морда якого проситься на те, щоб в неї плюнуть, і з ним якась гнусна харя, котра забажала подивитись на акти кн[язів] Черкаських. Оказалось, що харя – архіваріус ОкрАрхіву Грінцер, батько студ[ента] Грінцера, був[шого] меншовика, за котрого, як доброго студента я стояв, коли його вигонили з ІНО, а він тепер, ставши комсомольцем, веде проти мене якусь гидку політику, обвинувачуючи в ... шовінізмі. Папаша – не краший. Він був редактором неофіційної частини «Катеринославських Губ[ернських] Від[омостей]», коли редактором офіційної був чорносотенець Гололобов. Протегує сій підозрілій сволочі

²⁰² Помісний приказ – державне відомство (міністерство) Московського царства XVI – XVII ст., котре розпоряджалося службою та земельними володіннями дворян (поміщиків – поміщених на землю служилих людей).

зампред виконкому Самборський, котрий видимо й не підозрює, кого він підтримує. І цікаво, ся ледащиця в ОкрАрху інтригує і має поспіх в начальства!

Романовський (тяжкий гріх взяв я на себе, коли повірив його словам під час чистки ОкрАрху Горіним, поручившись за сього лакизу) оповідав, що Ланге, якого знову вигнали з ОкрАрху, грозив, що він, Ланге, таки повернеться, бо йому протегує НарКомЗем Клименко. Яке має відношення Клименко до архівних справ, невідомо, але т[овариш] Ланге – дегенерат і прохвост, котрий тримавсь тому, що своїх двох жінок віддавав в користання б[увшому] губвиконкомівському секретареві Рекісу, в якийсь непостижимий спосіб знаходить зв'язки. Просто жах бере.

Довідався про те, що Вайнштейн веде проти мене ворожу лінію. Тижнів два тому він *де-кому* оповідав з великою приємністю й сяючим обличчям, що йому переказували впливові комуністи, що ІНО – цитадель укр[аїнського] шовінізму й що звідти треба убрати і уберуть таких панів, як я, Гордієвський, Волков й Музичка. Вайнштейн особливо смакував, що на мені окошилась така мила міра.

В чім мій шовінізм проявляється, я не знаю. Перевіряючи самого себе по совісті, зовсім його не бачу. А що дехто з викладачів веде русотяпську лінію і таких більшість, то сього не хтять добачити. Таке убожество, як Добролюбський, наприклад, не хоче чути відповідей по укр[аїнськи]: «Я прошу вас говорити на літературном русском языке», – каже він студентам. А Макеєв? Він робив доповідь про стан наукових робітників в Харкові в будинку освіти, де підкреслив, що всі професори можуть бути спокійні і що за незнання укр[аїнського] яз[ика] їх не виставлятимуть. Всі були страшенно вдоволені, рожі сяяли. І не прийшло нікому в голову заявити, що Макеєв не сміє такого говорити, бо подібні штучки підривають значення НарКомОсу і самої партії. Ні, всі радувались: нарешті ненависний мужицький язик відпаде.

14.III. В місті тільки й розмов що про вечір в ІНО. Студенти дякують мене. Ректор так само. Colleg'и зато мало вдоволені.

Несподівано дістав від [Миколи] Зерова збірник його неопублікованих поезій – додаток до «Камени». Зеров якийсь аристократ в нашій літературі: такого совершенного стиха, як в нього та ще в [Максима] Рильського, я просто не знаю.

Звернулись до мене студенти-історики третього курсу, прохаючи підтримати перед ректором о вираженню їхнього уповноваженого до НарКомОсу в справі екскурсії влітку по Україні з тим, щоб дістати субсидію від НарКомОсу.

Ректор обіцяв зараз же видати 200 корбованців на істор[ичний] ка-

бінет, коли я візьмусь за керування ним. Я згодився, розуміється. Він же хоче, аби в ІНО читався курс історії Бл[изького] Сходу не тільки в семінарі підвищеного типу, але і всім студентам: «Это, брат М[ихаил] Е[лисеевич], важно, актуально, брат». Воно що правда, то не гріх. Коли повертався з лекцій додому – йшов великий сніг хлоп'ями.

15.III. Правління ІНО дістало з-за кордону прецікавого листа кн[язя] Кочубея. Десь в Парижі чи що, рос[ійські] емігранти Милюков й Мякотин виступали з промовами щодо «будучої Росії» і обстоювали єдину-неділиму, обіцяючи якісь пільги українцям. Кочубей не згоджується, бач, з сим. Заявляє, щоб Україна виявила безперечне бажання бути незалежною державою. Але яко 300 літ вона, Білорусь й Росія жили разом, то треба скласти три монархії, а з них витворить союз. Очевидно є якісь три фігури безробітних монархів, та «союз» вимагає, ясно, й головного – видимо й четвертого монарха хоче Кочубей «пригласить». От кумедіанти! І се проводиться, чудно сказати, – секретно.

На сих днях прочитав в «Вістях», що Милюков пропонує українцям замирення. Українці, мовляв, проти Росії йдуть з багнетами (свят, свят!) і лихо нам буде! Певно в газетах є ще чимало ідіотських проєктів, загроз тощо, та часу в мене нема для читання благоглупств.

Увечері ходив на «Тараса Трясила». Від [сценарія] [В.] Сосюри нічого не лишилось. За виключенням чотирьох рядків поеми. Зате додано чимало з «Тараса Бульби» [М.Гоголя]. Запорожжя не виділено в осібну політичну одиницю. Кошовий отаман представляється в повній залежності від польського гетьмана, він скаржиться останньому на січову голоту. Кошового бачимо на балу в польського гетьмана, зам[ість] ради – мітинг, якась куча зам[ість] кругу, церква, котрої в 1627 р[оці] не могло бути, помешкання кошового дуже багате для Січі, чернець з сучасним нам срібним хрестом й т[ому] п[одібне]. Неув'язки. Січа десь серед бору. Села страшенно скучені й великі й пр[оче]. Картинки гарненькі, але рекламою фільм роздуто до неможливості. Арт[ист] Бучма дуже гримасничає. Ужвій сильно розфарбована, в неї грають тільки очі, а обличчя виказує дуже неприємну складку губ. В одній картині купаються жінки й потім бігають голі з широкими задами, зовсім не дівочою структурою – всі бабегі такі, що хоч плюнь. Особливого вдовolenня глядач з фільма не виносить. З акторів найбільш подобався мені Маховський, в якого рухлива фізіономія, й артистка, що грала стару єврейку. Є в «Тар[асі] Тр[ясилі]» також сценка з «Огнем і мечем»²⁰³. Неон забирається з Мотрею (Ужвій) на горище, втягує драбину за собою і б'ється з татарами: се ж Загло-

²⁰³ Тобто однойменного роману з трилогії польського письменника Генріка Сенкевича.

ба! А, тоже, портупей – прапорщик з «Сказки о 12 разбойниках».

Після кіно пішов з Тарасиком і Бровером (він все побивається про гроші) до бару випити пива. Сидимо, балакаємо. Коли Бровер каже мені: «М[ихайле] Є[лисейовичу], чи знаєте Ви того пана, що сидить за Вами?» Обертаюсь – сидить викладач політекономії в ІнНар-Госпі тов[ариш] Рашковський, вечеряє з нашою студенткою, україною з національності, але студенткою паршивенькою. Може справді просто зайшли повечеряти, а може вечеря матиме продовження. Діла мені до сього нема. Сидячи в бару довідався, що в першій кімнаті не зручно сидіти: там прислуговують дівчата, котрі можуть закликати Вас поспати з собою. От так штука, а я по більшості саме в першій кімнаті [й] сиджу!

16.III. Мав дістати листа Кочубея і не стільки його, як промову Мякотина, б[увшого] с[оціаліста]-р[еволюціонера], а тепер мрачного монархіста, видимо. Ще р[оку] 1918-1919 возився він в Одесі з «Союзом відродження Росії» та затягував туди різних людей правдами й неправдами. Особливо закликав він молодь й все застерігав її від українства, хоч в «Союзі відродження Росії» ніби ставив питання й про якісь права для укр[аїнського] яз[ика]. Тепер вже не ставить.

Скільки їх, таких Мякотиних! Он Бунін, Милоков, он Набоков. Без кінця. Роздумуючи над падінням б[увших] «светоцей мысли» (а вони таки справді вважались за та[ких]), я згадав про те, що десь в сих днях, либонь, читав в «Изв[естиях]» (моск[овських]), чи в «Правді», що відбувся за кордоном з'їзд всіх партій й емігрантських угруповань, де Милоков визнавав якісь помилки зі сторони росіян перед укр[аїнським] народом і обіцяв в «будучім» (видимо, Павло Миколайович загубив уяву про час й міша минуле з прийдешнім) щось на взірць культ[урної] автономії за Укр[аїною], котра ще не досить розвинена, щоб хтіти самостійности, а тому мусить жити в складі Росії. Українські ж емігранти ні за що не хтіли того спільного з Росією життя. Ото Милоков розсердився й загрозив українцям багнетами. Так от, чи не відгуком на сю промову б[ув] лист Кочубея? Я погано читаю газети і тому не можу згадати толком навіть де читав.

Старію. Не встигаю поспіти за всім. Прочавив я й статтю в «Пролет[арській] Правді», де подавалось повідомлення напівофіційного «Matin» про образання Дніпровської Держави. «Matin» передавав, що ніби на червневому з'їзді Рад в Харкові має бути проголошено відокремлення Укр[аїни] від Росії, якого ніби добиваються (?) окремі місцевости (?) Укр[аїни], навіть села (?). Натяк на се зберігся в промові Петровського, котрий з огляду на те, що його вибирають і в Росії, і ще в інших республіках почесним членом навіть сільських рад,

говорив, що про відлучення не може бути й розмов, і що союз республік міцніє.

Звідки можуть йти інформації «Matin» й закордонної преси? Не можна ж всього з'ясувати роботою центропальця! Видимо, якесь недоволення централізмом є, але щоб до розмов про відокремлення могло йти, та ще зі сторони рад й з'їзду рад – очевидна чепуха. Можливо, що розмови про всякі відокремлення виникли в зв'язку з досить різкими недозволеними промовами Чубаря, Скрипника, Буценка й Покровського в Москві, котрі скаржилися на не зовсім правильну лінію в фінансових й деяких економ[ічних] справах (цукрова промисловість, система електрифікації тощо). Але ж Скрипник зараз на більш мирній посаді НарКомОсу і промов таких вже не говоритиме, Буценка, кажуть, роблять пред[седателем] окр[ужного] виконкому в Києві й т[ому] п[одібне]. Ні, від фінансових непорозумінь до відокремлення може тільки хворий мозок.

Екзаменував кілька чоловік студентів другого курсу. Одного з них – Силенка – посадив, бо не зна. Він попробував «договоритись» зі мною чи «помиритись», точно не пам'ятаю вже, а я пропонував йому підучитись. Тоді сей мудрагель пригрозив мені, що він «десь» там зі мною говоритиме по-іншому і екзаменуватиме, може ще більш строго. Дурник! Хіба може якийсь орган, хоч би й ДПУ, примусити визнати знання там, де їх нема? І що за хамський прийом – застраховувати професора!

Увечері був на своїй улюбленій опері «Євген Онегін», де виступав Собінов. Який він був чудовий Ленський і яким став. Він вже не співа фактично, а кричить. З маси співу в нього бездоганні були лише 2-3 фрази. Признатись, гіршого Ленського я ніколи не чув. А деякі складні просто противно було чути – се там, де згуки «а» чи «я». Получалось зхралування з закинutoї голови. Любченко в партії Онегіна б[ув] куди краще за свого партнера, хоч далеко йому до Зубарева. І все-таки не можу наслухатись «Євгена Онегіна»! Що за чудо музика!?

Коли прийшов з театру додому (в театрі був я з П. Сікиринським), бачу лист з попередженням, що М.Груш[евський] задасть мені он яку інтригу, що з катедрою непевно й т[ак] д[алі]. Схвилювало мене тим листом страшенно. Коли вже мені дадуть спокій? У всякому разі на мене ніколи не звалювалось так багато неприємностей відразу, як тепер, в біжучому році: руйнуюча робота проти мене зі сторони професури по літ[ературних] дисциплінах, доноси професорів-істориків, натиск комсомольців поодиноких, удари зі сторони Яворського (Р.Шпунт з доручення Матвія писав свою рецензію) й Грушевського, невдоволення комуністів, про яке переказував по секрету

Вайнштейн, наскок чи напівнаскок зі сторони Рубача на третій том «Матеріалів», тиск зі сторони акад[еміка] Малиновського, брехні і злопихательство з боку грушев'янців, натиск на Наук[ове] Тов[ариство] (якась дрянь розпускає чутки, ніби Наук[ове] Тов[ариство] юдо- й - русофобська організація) – все се може розродитись ударом, від якого можу й не піднятись. Припускаю, що я багато де в чому провинивсь, але ж саме діло, нова школа в іст[орії] України й молода наука – чим вони провинились?

17.III. Сильно прикрикнув сьогодні на українофобствующих бувших меншовичків-студентів (Грінцер, Рижевський, Фукс, Кац), що все хахоньки справляють на лекціях при читанні документів. Чорт їх знає, що вони знаходять там смішного, але не можуть утриматись, щоб не брикнути телячою ногою в бік України й укр[аїнського] язика.

18.III. Кумедні в нас почалися порядки. В МузДрам[і] б[ув] студент Дорош, який співає басом і, може, толк з нього як з співця вийде. Отой Дорош – мужик і тяжко бідний. Вийшов він одного разу, не так давно, на естраду співати в своєму ж інституті. А штани в нього драні і через них просвічує «естество». Се обурило всіх. Дороша ухвалою педради чи конференції – не знаю, як саме зветься в них – б[уло] викинуто з ін[ститу]та. Дорош сюди-туди. Виходу немає. Змиривсь хлопець, але знайшовсь. Подає заяву о прийнятті його до МузДрам[і]н[у], показуючи документи, що він батрацького стану і на доказ того прикладає посвідку, що в нього навіть штанів немає. Збирається нарада чи конференція, і ті самі штани, через які Дороша б[уло] вигнано, стають причиною нового прийняття Дороша в число студентів. Добре, що так сталося, а могло бути й інше, і хлопець загинув би.

Але се порядки. А ось студент Грінцер, той самий, що тепер є комсомалець, раніше був меншовик і за чутками ніби провокатор чи що, добивається восени 1926/1927 акад[емічного] року стипендії. Заповнює анкету, подає документи і – підроблює їх! Полаяли його, стипендії, ясно, не дали, однак лишили студентом і ходить ся сволота гоголем та потішається над студентами – мужицькими дітьми. Мужики вчаться, втопчують в себе знання, а Грінцери займаються переважно критикою професури, котру цинять дуже низько і про се тараторять усюди.

Впрочім, може останнє не без великої долі правди. Взяти хоч би такий випадок. Увечері бачу – крутиться в вестибюлі ІНО Сербський, якого безперечно давно пора взяти в аспіранти, бо талановитий хлопець. Нарядний такий стоїть. Здоровкаюсь. А він в ін[ститу]ті не так собі просто, а літерати – Волков, Длож[евський], Потапов провели бідного Жоржа в преподавателі ІНО. Не давши ніякої виучки, не підготувивши аніяк, випустили хлопця до вищої школи в ... викладачі! По-

тапов каже мені: «Вот мы уже выпустили одного, а Вы что?» – «Я поки не випустив, бо в мене строго, іспити всякі тощо». Сміється.

Жорж, однак, думаю тільки перша ластівка, за якою влетить і Віркац, і Оксман, і Бунашевич – всі прихлебателі воровської шайки, котрі знову Волкова поpróbують витягти в люде. Ловкачі. На чорта там аспірантура й т[ому] п[одібне]. Треба ловкість рук й усе. Умний людець обійдеться без підготовки. Тут про режим економії статті пишуться, скорочують видатки на 1 крб. при листуванні, валяють ваньку, а під носом у всіх проводять нові штати в інституті і складають свої партії, чи що, перетворюючи якість в кількість. «Очем преотлично», як говорили покійниця – бабуся Параска.

Вмер М.І. Тимофіїв. Колишній мировий суддя, закоханий в рос[ійську] мову, він над усе любив мову, і чудово знав, і тямив рос[ійську] літ[ературу]. По-старомодньому читав Пушкіна й Гоголя. В Театр[альному] ін[ститу]ті в мене²⁰⁴ викладав він дикцію і декламацію. Возивсь над складанням підручника по методиці рос[ійської] мови, видрукував кілька книжок в сій галузі. Спокійний, добродушно-граничний, все підсміювався над нашими порядками. Прослужив він по шкільному відомству щось 45 літ, з одчаю чи від скуки років 3-4 тому оженився і шукав пенсії. В пенсії йому не відмовили, але чомусь тягли з нею. «Хитрые», – сміявся він, оповідаючи мені про свої невдачі, – «ждут, чтоб умер и, вероятно, дождутся таки». Є чутки, що Поповський за кордоном вмирає і що стан його безнадійний. В Бахмана жінка вмерла, згорівши в 10 день через грип. Енергійна б[ула] жінчина і все возилась з гуртками то виразного читання, [то] драмат[ичним]. Все мруть, все мруть, а зміни щось не видно.

Останніми часами нічого не роблю. Не апатія, а сонливість безконечна. Сплю вдень після обід, сплю вночі, без кінця і краю. Читання в голову не йде. Ніби повно в головній коробці і новий багаж просто відскакує. Обпух весь, зробивсь гладким і тільки швидка хода лишилась, без цього зовсім зледащів би. Пропав апетит до науки й викладання в інституті, і хто його знає на підвалинах чого – а ось здається, що вже більш не викладатиму в ІНО, а М.Груш[весь]кий може вбити і мою писательську роботу. Та що заглядати в будучину?!

19.III. Був на засіданні ювілейної комісії на пошану Горського. Сам ювілянт тут же присутній і дає всякі пояснення. Я пропонував обходитись без його послуг, бо вони обмежують волю комісії, але Горський такий дурень, що нічого не хоче розуміти і сам собі зриває ювілей. Секре-

²⁰⁴ М.Слабченко у 1921–1923 рр. був ректором Українського театрального інституту імені Марка Кропивницького в Одесі.

тар комісії Чернов відмовився від секретарства. Другий секретар Тарасик відійшов так само, президія в особі голови та секретаря РобМист'у зовсім не являється і відверто тормозить діло, зриває його. Чацький усювається від участі в комісії, Шумський натякає, що він виїде до Вінниці на кінозйомки і т[ак] д[алі]. І того, що ювілей не справлятиметься, не розуміють тільки двоє – Горський, через своє глупство, й Гаккебуш, через свою самозакоханість. Тим гірше для обох них. У всякому разі в комісії більше не працюватимуть і пошлю відмову.

20.III. Вчора, лягаючи спати, пережив я тяжкі хвилини. День п'ять тому вирвав я на середньому пальці біля нігтя задирку. Почав трохи припухати палець, але ні скільки не мішає припухлість. Так ото, лягаючи, ненароком глянув на руку й помертвів: кінець пальця мав темно-жовту, ніби попечену, пляму. «Антонів вогонь», – закричало в мене в голові. Потрогав – ніби твердіший кінець пальця за сусідні. Вглядаюся – темно-коричневе, але болі щось великої не відчуваю. Процес «Антонова вогню» дуже хуткий. «Зачекаю з півгодини, – думаю, – коли ще потемніє пляма, або пошириться, значить треба різати може цілу руку, а то й вмерти». Шкода б[уло] тільки одного: що Тарасика не зовсім ще вивів в люде. Жалю до себе якось б[уло] мало. Про жінку подумав: «Нічого, діставатиме пенсію». А Тарасика страшенно було шкода. Жаль б[уло] й свою ще малу та не тривку школу. А далі почав згадувати, в який спосіб появилася пляма, котрої не б[уло], як виходив з дому. Потроху думка привела мене до засідання комісії ювілейної на пошану Г[ригорія] Горського. Згадав, що писав червоними чорнилами. «Гангрена чи чорнило?» Вглядаюся в пучку – пляма без змін. Послинив пучку й почав витирати – без перемін. «Гангрена!» Але думка все-таки повертає в бік червоного атраменту. І знову слиню пальця, витираю і – о, Боже милий, пляма блідніє. Кумедно, але радощів не почував. Поставився якось спокійно. Палець однак трохи розбряк і чешеться, певно налив буде.

Зранку листовно відмовився від участі в комісії Горського. Так само зробив й Тарасик. Вдень заходив Бачинський М., сильно обескуражений, що його не пропустили до сем[інару] підвищ[еного] типу. Заспокоїв його трохи. Заходив Бровер з анкетами для Головнауки та життєписом.

Увечері зайшов Вол[одимир] Як[ович] [Герасименко]. Він багато говорив про б[увшого] кам'янецького проф[есора] Драй-Хмару, тепер поета. Се кумедний чоловік: то мовчить й від нього слова не доб'єшся, то як заговорить, то не спинеш. Драй-Хмара закоханий в укр[аїнський] яз[ик] й тим своїм закоханням до рідного язика тероризує свою жінку. Вол[одимир] Як[ович] говорив зі сміхом, як Драй-

Хмариха оповідала йому, що йдучи кудись на збори, вона молиться: «Боже, поможи мені не робити помилок в укр[аїнській] мові, бо чоловік мене інакше з'їсть».

Побалакали трохи про Зерова, Филиповича й Копержинського, котрого пожаліли. Потім Вол[одимир] Якович ловко звів розмову на свої роботи і, довідавшись, що в мене є матеріали – твори Д.Марковича й Леонтовича, випросив їх в мене для використання. Він ловко, між іншим, підмітив особливість вступних статей Ніковського до різних творів: балаканина неглутого чоловіка з приводу того чи іншого твору, котра ні до чого не обов'язує, а в той же час цікава. Правильно.

21.III. Бачив сьогодні [О.Я.] Шпакова. Ходить вже без палки. Сильно подався. Говорить про близький кінець, а в самого очі в сльозах. Оповів йому про те, що коли довідався про його удар, то хотів його навістити, але не ризикував цього зробити, знаючи стримане до себе ставлення Ол[ександра] Як[овича] і не хотів йому робити неприємності. «Нет, нет, дорогой Мих[аил] Ел[исеевич], решительно никакого сдержанного отношения, решительно нет, самое дружеское, верьте словам», – і знову на очах сльози. Може в ту хвилину він й правду говорив. Висловив однак йому своє спочуття, говорячи, що нехай би він хоч ненавидів мене, аби був здоров. Знову сльози. Що ти тут вдієш?! Хутчий розпрощався з ним.

Б[ула] куча листів, в тому числі від Бродницької, котра нічого не пише про одержання грошей. Може не одержала, бо гроші відправляє її родич, морда якого мені і в перший раз сильно не подобалась – краде, певно, с[учий] с[син], якщо се можливим є.

В вечорових «Известиях» зустрів протест від албанських емігрантів, заадресовано до ССРСР, направлений проти Італії і підписаний моїм хорошим знайомим Фан-Колі. Як не крутять оті балканські народи, а все до ССРСР звертаються, нічого не можуть поробити. Фан-Колі стояв на чолі албан[ського] уряду, але довелося йому тікати з Дурацуб. Не розуміє о[тець] біскуп, що Албанію можна звільнити тільки тим шляхом, на який стали ми: поки не викинуть імперіалістів і своїх панів, нічогосінько не вдіють. Іншого шляху нема.

Ставка на всесвітню революцію і значить, що є лише один шлях для справжнього визволення – радянський. Се щодо тактики. Відносно стратегії мовити б так, нема помилки, поскільки ставиться загальнолюдський ідеал. Інша річ, як його буде переведено в життя окремих країн. Але то вже досвід фактів. Отаким дійсно є й війна, до якої ми сильно наблизились. Шанхай, зглядно газет, впав перед революційними військами²⁰⁵. Англіїці лишили його без бою. Та платити за по-

²⁰⁵ Йдеться про революцію в Китаї. 21 березня 1927 року в Шанхаї відбулося повстання робітників, а 22 березня місто зайняла Народно-революційна армія.

биті горшки доведеться нам. Що китайці? Вони однаково без нас не обійдуться, як і не обходяться. Ми дарма все виправдуємося. Навпаки, треба голосно сказати, що ми підтримуємо кожну національність в її боротьбі за визволення. Ненавидітиме нас капіталістичний світ не більш, як зараз, а вплив наш зате безперечно виріс би.

Інша річ, коли б ми десь захотіли вмішатись в суто націон[альні] внутрішні справи. Тут ми симпатій до себе особливих не можемо викликати. Як там не крутять правительства, нічого не вдіють – однаково Європі доведеться стати на шлях більшовизма, може не зовсім такого як в нас, але таки більшовизму. Наша перевага перед Європою не тільки в тому, що ми ввійшли в сю нову стадію, але і в тім, що ми урахували, передбачили новий етап і ідейно ведем перед людства.

Бачив Коротуна. Веселий такий, а схвильовано питає: «М[ихайле] Є[лисейовичу], як ідуть справи з катедрою?» – Нічого, спасибі, працює. – «А мені от зараз тільки один студент казав, що її ізнов розпустили». – «Не знаю нічого, не чув», – відповідаю. Завдяки цьому цілий день був схвильований. Звідки ідуть такі чутки і кому вони потрібні?

Зустрів по тому б[увшого] ректора Хаїта. І він питається про те, як йде справа в катедрі. На мою подяку він уважно подививсь на мене і видимо щось хотів сказати, але не сказав. Певно й до нього щось такого дійшло, про що говорив мені Коротун. Чисте горе з тою Головнаукою і особливо з її дуркуватою головою Яворським, котрий з одного боку хоче виступати в ролі ніби мецената української науки, а з другого лякається всякої свіжої думки.

Бідна укр[аїнська] істор[ична] наука: виживший з розуму М.Грушевський її забиває, з другого – Яворський, а крім того куча нездар і філістерів!

22.III. Бачив Навроцького, котрий говорив, що моя відмова від праці в ювілейній на пошану Г[ригорія] Горського комісії спричинилась тому, що комісія відклала ювілей на осінь. Заява моя обрадувала комісію, яка не знала, як позбавитись того поважаного ювілею, що його собі улаштував Горський. Йому дано б[уло] зрозуміти, ще перед початком засідання, що бути присутнім на засіданнях комісії ювілянтів незручно, і Горський «с прескорбием» вийшов, син же його – велика дубина – лишивсь. Склад ювіл[ейної] комісії голова спілки Мазурин прийнявсь «чистити», а потім зі сміхом казав, що нічого певного відносно ювілею Горського не відомо, й таких як він ювілянтів – сила силенна являється щоденно. Словом, доводиться чекати і відкласти таке діло до осені, що всіма з приємністю було зустрінuto.

Комісія зірвала ювілей, а обвинувачують мене, бо, мовляв, коли б я так рішучо не відмовився, то, може, волинку б тягли деякий час і

потроху розбігалися. Добре чи зле я зробив? Думаю що добре. Що таке Горський? Се типовий і нахабний халтурщик. З того, що дочка його спить з партійцем Любченком, ще зовсім не слідує, що він може дістати звання заслуженого (а він претендує навіть на народного) артиста. І другим то буде наукою.

А в «Веч[ерних] Изв[естиях]» появилась замітка, що Горський має крім всього іншого ще й педагогічну роботу – за молодих літ був вчителем в с[елі] Богоявленському. Замітка курйозна: Г.Г. Горський має 50 літ артист[ичної] діяльності, 40 літ режисерської, 20 педагогічної, 10 професійної і 10 роботи в драмгуртках – всього, значить, 130 літ і до того паскудної роботи. За паскудну роботу робити заслуженим артистом, думаю, не можна. Старому се більно, розуміється, але що я можу поробити зі своїм переконанням в бездарності і шкідливості «праці» Горського.

[О.І.] Томсон налетів сьогодні на мене. «Все ведёте Вы, – натякає він, – разрушительную работу». «Що ж я до сього дня зруйнував? – питаю. – Чотири рази зачиняли в мене істор[ичний] кабінет, двічі зривали семінар підвищеного типу, раз зірвали дослідчу катедру, пробували зірвати Наук[ове] Т[овариство], зачинили (і не адміністрація), перевели ні на що Фребел[івський] інст[итут] як і Театр[альний] інст[итут], довели майже до занепаду іст[оричне] і бібл[іографічне] т[овариства]... Хіба то я зривав? Вибачте, в мене зривали!» «Ну-да, – дьоргає Ол[ексій] Ів[анович] плечима, – я говорю что вы воюете все». – «А Ви, Ол[ексію] Ів[ановичу], хотіли б, щоб я мовчав, коли в мене виривають роботу, псують її та ще обвинувачують в якійсь анархії. Сволочі оті болтуни!» «Да, согласен с Вами, что они против Вас войну ведут, действительно так: как-то слышишь и не думаешь, принимаешь на веру».

Увечері несподівано почув цікавий попередливий голос, ніби мене й Гордієвського збираються вислати, як небезпечних людей. Чому я небезпечний так таки й не довідався, як не дізнався і про те, куди й коли мене мають вислати. В чім діло? Се я вже чую не в перший раз. Позавчора Добролюбський висловився загадково: «Нужно будет обща пользоваться истор[ическим] кабинетом, если Вы останитесь в Одессе». Я пропустив був се мимо вух, а коли мене почали сьогодні попереджувати, то згадав і ту фразу Добролюбського.

Одночасно з сим мене лають, що ухиляюсь від т[ак] зв[аної] громадської роботи, так, ніби в мене є час. Сильно ремствують на мене й викинуті мною семінаристи. Бач, я не хочу підтримувати українців! Та невже від того, що вони українці я не можу давати ходу неукраїнцям? Он напр[иклад]: Рибак – єврейка, але працює, не валяє Ваньку – і прекрасно, і дорожче вона мені більше за виставлених мною компатріотів, в

яких є багато запалу до грошей, сила претензій й ще більше болтовні й ледарства. Звуть мене бездушним формалістом, котрий не хоче нічого брати на увагу. Да, правильно, або роби, або йди к чортовій матері!

Мик[ола] Рубінштейн застряв в Ленінграді, де знайшов, мовляв, багато матеріалів й т[ому] п[одібне]. На мою думку, він просто хоче улаштуватись в Ленінграді. А діло видимо не вигоряє, бо Сергій Рубінштейн – брат його – переконавав мене в тому, щоб я улаштував Миколу – його брата – асистентом при собі. Охоти особливої для того не маю, бо М[икола] Р[убінштейн] займається все рос[ійською] історією, а я викладаю іст[орію] Укр[аїни]. От хіба при Загоровському пристроїти його. Тут охоче підтримаю його, але з умовою, щоб він проводив заняття все-таки по-українськи. Тільки мені здається, що доброго викладача вищої школи з нього не вийде: багато думає про жалування, все перебирає.

24.III. День несподіваностів. Зранку читаю в «Изв[естиях]» передову про те, що необхідно підтягти ОкрЛіти, видавництва й редакторів видань, бо появляється чимало шкідливої літератури. Якесь од[еське] видавництво БИП (не знаю, що сі літери значуть) випустило різко меншовицьку книжку проти профсоюзів та фабзавкомів. Редагував сю книжку Хмельницький – член партії. Книжку довелось «изъять», а Одесу оголосити непевною в ідеолог[ічному] відношенні.

АгітПроп тільки дурно думає бити і по видавництвах, і по редакторах. Коли хто винен, так то ОкрЛіт'и, де сидять очевидно не зовсім підготовлені люде. А що се так, видно напр[иклад] з того, що одес[ький] ОкрЛіт ніяк не ризикував випустити «Зап[иски] Од[еського] Наук[ового] Т[овариства]», бо не міг розібратись, і так-таки не розібрався, в статті Бровера. Рукопис б[уло] випущено тільки по... знайомству. В той же час в ст[атті] Бровера зовсім нічого нема антисоветського, а є розгляд автор[ської] школи саме з марксівського погляду. Постав більш досвідчених людей і тоді не треба буде лякаться, інакше виходить, що редактор і видавець мусять відповідати за невежество ОкрЛіт'у. Се – *ponsens*²⁰⁶, розуміється. Як би там не б[уло], а Хмельницького притягають до відповідальности перед [центральною] К[онтральною] К[омісією].

Друга несподіванка: одесити кажуть, що китайською рев[олюційною] армією командує б[увший] нач[альник] 54-ої Одес[ької] дивізії Блюхер і що вчора зовсім *incognito*²⁰⁷ відбули до Китаю через Одесу Дибенко й 15 генштабистів. Як видно *incognito* велике!

Під час доповіді на третьому курсі істор[ичного] від[ділення] од-

²⁰⁶ Безглуздя, нісенітниця (лат.)

²⁰⁷ Замасковано, таємно (лат.)

на студентка підсовує мені збірник «1905 г[од] на Одещині» і тикає пальцем в статтю про Пушкіна. Я трохи переглянув і повертаю книгу. «На обороте», - шепче вона. Перегортаю сторінку і там читаю, що Пушкін в Кишиневі появився в губернатора в зовсім прозорачних штанях, через які б[уло] все видко. Піднімаю голову. Панночка дивиться «восторженними» очима. Я презиро усміхнувся, захлопнув книгу, відсунув їй, а т[адетуас]elle образилась.

Капович думає мене пошити в шори. На початку акад[емічного] року я переконував його в необхідності завести осібну євр[ейську] дослідчу катедру й підготувати для неї аспірантів в семінарі, де повинні б[ути] працювати й викладачі з євр[ейського] відділу. Ніхто з них не працював. Тепер семінар закінчується, євр[ейської] досл[ідчої] катедри там нема і Капович намагається, щоб я представників євр[ейського] відділу, з котрих мають вийти будучі істор[ики], євреїв узяв до аспірантури на... іст[орію] України. «Не можу, - кажу, - і не візьму, бо мої ученики будуть спец[іалістами] по іст[орії] Укр[аїни]». - Ну, можна трьох ваших взяти, а одного єврея. - «Мені національність байдужа, - відповідаю, - і євреї - спеці по іст[орії] Укр[аїни] мої ученики є і їх я не викину для того, щоб взяти з єв[рейського] відділу. Я студентів з єв[рейського] відділу, в яких нема відповідної підготовки по іст[орії] Укр[аїни], і не взяв би, і не брав. Ваших же хлопців б[уло] взято в виучку до семінару, але з тим, що вони підуть до іншої досл[ідчої] катедри». Капович не згоджується і сильно невдоволений. І прелестно!

Вчора в Наук[овому] Т[оваристві] б[ула] зачитана доповідь Загорьського проти ст[атті] Біднова, котрий писав про Скальковського. Звичайнісінький доклад легко бібліографічного змісту. Довелося мені доповнювати його виясненням школи, з якої вийшов Скальковський, зв'язки його з польською історіографією, давати аналіз деяких робіт, поповнювати біобібліографію і навіть ділитись спогадами. Я дійсно пам'ятаю маленьку фігуру Скальковського, вічно з карамельками в роті, в форменній козирці і страстного любителя жінок. Пом'янув і про те, як полк[овник] Корсун збирав різні відомости про Скальковського, про його могилу на мись[кому] кладовищі і т[ак] д[алі]. Внаслідок получилось так, ніби я став співдоповідачем, про що мені й сказали присутні, коли ми повертались додому.

Оглядали шафи для передачі частини майна до істо[рико]-літ[ературного] кабінету, куди дам гроші, ясно.

25.ІІІ. РобМист, як тепер виявилось, не хтів зовсім давати ювілея Горському, бо той служив... в охрانی! От так ювілянт! Після остаточного засідання пред[седатель] РобМист'у заявив в зовсім тісному гу-

ртку про се зовсім довірительно, а члени гуртка зі свого боку вже зовсім секретно говорять про се всім і кожному. Тайна, одне слово.

Виявилась служба Горського в охоранці випадково: під час однієї випивачки, коли Горський, розпалившись від запитаннів, гнівно заявив ледве не Чернову: «Если бы я не служил, то ты, с[укин] с[ын], теперь не играл бы». Не ювілей, т[аким] ч[ином], а поминки по собі справив Горський.

Тепер про ювілей торочить Ковальчук – 30-літній педагогічний. Він собі б[ув] гешефтмахером, мав різних батьків дітей, що вчилися в його «приватній» гімназії й т[ому] п[одібне], вислужувавсь перед попечителем округа і тепер теж трактує про ювілей. Натякав він мені про те, що мені слід б[уло] б також взяти участь в його святкуванні. Але я заявив, що визнаю службу акторів, педагогів й т[ак] д[алі] не тяжкою, приємною, краще оплачуемою за мужицьку, їх – ту інтелігенцію – вважаю за білоручок, працю їхню часто шкідливою, нагороди незаслуженими, а тому ніяких святкувань не припускаю. Він покривився.

Увечері б[ув] в Держдрамі на «Учителі бабусі». Тинський зовсім не зрозумів своєї ролі, Остафєвський був пошлий, Хорошун, Кучинський і Липський – чорт зна чим, Осмяловська грала добре, Замичковська іноді й дуже добре, Михалевич і Загорянська на сцені були справжніми пов'язями, але зовсім гарним був Гарник. Умний актор! Нічого зайвого, все продумано до кінця, до коми.

Заходив вдень до канцелярії ІНО де довідався, що М[икола] Рубінштейна зняли з аспірантської стипендії й віддали її Князеву. Ковбасюкові призначили 60 карбованців, а Хаїт аж 100.

З Князева й Хаїт толку не буде абсолютно. Плакали державні гроші по-пустому. А сказати нічого не можна, бо зараз закричать, що ніби під комуністів підриваюся. Чого мені підривати? Он Ковбасюк комуніст, а я його підтримую і толк з нього таки буде. Трачевського теж тягну. Ключка теж. Політкина витягну, хоч би він був і перекомуніст. Чому? Бо на плечах у всіх сих комуністів є голова, а не гарбуз. Рубінштейна я недолюблюю, але що ж можна проти нього сказати, коли він все-таки талановитий чоловік і працюючий парубок. А між тим Князев – тупиця і нездара, Хаїт – так само бездарна балаболка хоч і пробує підлабузнитись до мене при допомозі укр[аїнського] яз[ика]. Князев же і українофоб до всього.

Оте українофобство починає заливати ІНО: Волков і Потапов ще хтять ввести в викладачі ІНО українофобів Віркац та Оксмана. Прихований українофоб Сербський вже є введений. Да, коли б кандидат в викладачі ІНО б[ув] юдофоб, то не бачити б йому ВУЗ'а, українофобствувати ж можна, «сделайте ваше одолжение».

26.ІІІ. Що за нрави в нас. Йду до ІНО й чую непереможну вонь. Дивлюсь – висить на стінці зруйнованого будинку кицька, з неї зідрали шкіру, яку повісили тут же біля обідраної кішки. Які ж то істоти повиходять з таких милих дітей?

Погода паршива – мигичка йде, не то багно, не то ще якась дрянь.

Провадив перевірку студ[ентів] першого к[урсу] літ[ературного] відділу – відповідали дуже добре. Читаю їм останній триместр і шкода розставатись з ними.

Приїхав до Одеси мій б[увший] слухач [Т.]Блажчук. Каже, що займається наукою в дослідчій катедрі в Кам'ян[ець-Подільському] ІНО. Кажу йому, що там нема катедри з осені. Понурився. Такий же пустий і самовпевнений як і раніш був. Хоче примоститись десь, хоч і в семінар. Але що толку з нього не буде, то йому не пропонував навіть семінару. Направив до Волкова, щоб взяв в нього програм, чи до Томсона – за тим же. До Томсона не хоче йти. Розпитує про Пашенка. Хвалю Антона, а на обличчі в Трохима неприховані заздрощі. От тобі й поет прекраснодушний.

Здається Васеньку Варнеке буде можливим «устроїть» асистентом при бібліотеці Вищої школи. Звідти виступив Цимбалюк і звільнилася посада. Рубінштейн запропонував мені дати йому котрогось з числа моїх учеників. Думав я послати спочатку Бровера, але взявши на увагу, що Васенька при своєму голосі в професори однаково не вийде, робітник же бібліограф з нього буде прекрасний, рішив послати Васеньку. Рубінштейн однак обумовлює прийом Васеньки улаштуванням його брата Миколи асистентом в мене. Мені хотілось би мати при собі асистентом Ключка чи Бачинського, але, здається, треба буде поступитись. Бачинського може вдасться вирядити до Кам'янецького ІНО, а Ключку запропоную завідування кабінетом, хоч мені он як не хочеться цього. Впрочім, може Рубінштейн погодиться читати на нім[ецькім] відділі, куди Хотомирський не хоче пускати Бубелу. Сі галичани без фіглів і комбінацій не мислимі – Хотомирський певно лякається, що Бубела його зкинув би з деканатства.

Хочу проїхати до Києва в такій справі. Виникла в мене ідея видавати укр[аїнських] економістів від початку ХІХ стол[іття] до наших днів. Нехай би третій відділ [ВУАН] дав би нашому Наук[овому] Т[оварист]ву доручення. Степанова, Полімсестова, Бунге, [Тадея] Рильського, Цекановецького, Орженцького, Тугана й Левитського ми могли б підготувати до друку й випустити в світ, але на гроші Акад[емії] наук, ясно. На свої гроші не підніму. Зразком має бути для мене видання екон[омістів]-класиків в Російській ком[уністичній] академії. Добре було б наладити й видання іст[орико]-революційної

бібліотеки та Запор[озької] Архів²⁰⁸. Праця серед моїх учеників тоді он як закипіла б.

А тільки чи вдасться провести такі плани в житті? Подай академікам якусь думку, то вони самі схопляться за неї, хоч навряд чи виконають її по-людськи. Ех, чорт побори, тісна моя вулиця, розійтись не можу, хоч можу гори перевернути.

28.III. Сьогодні складали іспити з іст[орії] Укр[аїни] студенти першого к[урсу] літ[ературного] відділу і третього к[урсу] істор[ичного] відділу – і ті, й др[угі] дуже добре. На першому к[урсі] літ[ературного] відділу вже не читатиму і мені шкода розставатися з сим курсом.

Коли прийшов увечері до інст[итуту], схвилюваний швейцар каже мені: «Професор, [Ви] чули, вмер проф[есор] Слабченко?» – Ні, я ще живий», – кажу. – «Виноват, бога ради вибачте, – вмер проф[есор] Сидоренко». Потім Морин каже, що Сидоренко вмер в величезних злиднях й що дома в нього назавтра не мають що їсти.

Мені шкода Мих[айла] Дмитровича. Не тільки тому, що він б[ув] дуже знаючим мінералологом, якого й наука зна не аби як, а й тому, що б[ув] він людиною гарною. Всього лякався відтоді, як ще за студ[ентських] років попав в якусь студ[ентську] історію й не то б[ув] заарештований, не то б[ув] в нього тільки трус. Бідував він надзвичайно і весь час голодував. Був сяким-таким укр[аїнцем], краще малоросом і задушевно любив театр, бо тим театром дуже захоплювалася його донька Люда, б[ув] асистентом хемії в ІНО й син. «Пропадите ви люди!» – сердився Мих[айло] Дм[итрович]. Але, розуміється, нічого не міг поробити. Пенсію його родині, ясно, дадуть, але до того ще доведеться їй побідувати.

Вчора довідався про нові подвиги Талька-Гринцевича. Він неправильно показував, ніби в його кабінеті відбулося 7 чи 8 засідань фіз[ико]-мат[ематичної] секції, для чого вимагав грошей, а тепер виявилось, що засідань б[уло] тільки одне. Він же ще викинув вальт такого роду. З приводу 200-літнього ювілею Ньютона запропонував Т[овариству] світознавства виступити об'єднано з фіз[ико]-мат[ематичною] секцією Наук[ового] Т[овариства] і сам виступав, як і слід було чекати, з доповіддю на рос[ійській] мові. Правда, укр[аїнська] наука від того нічого не загубила, а рос[ійська] не придбала, але так репрезентувати укр[аїнське] наук[ове] Т[овариство] – скандал.

²⁰⁸ Активні дії щодо видання архіву Нової Січі Михайло Слабченко розпочав влітку 1927 року, після візиту до Одеського красяного архіву Н.Д. Полонської-Василенко. В 1929 році він став на чолі єдиційної комісії, яка розпочала підготовку першого тому. Але через арешти в 1930 році праця припинилася.

Винен, положим, в сьому не тільки він, але й Гордієвський, котрий понабирав до педагогічної секції рос[ійських] учителів (ніби їм болять та укр[аїнська] наука) та ще українофобів й чорносотенців і розводить глупості з приводу рос[ійської] мови. Що за ідіотство! Чогось видимо нема серед укр[аїнців], коли ніяк без рос[ійських] педагогів не можуть обійтись. А потім теревені розводять й плачуться. Ні голубчику, ти сам спочатку попрацюй та зроби що-небудь, а тоді самі до тебе прийдуть всякі плани, було б діло і тоді не поставлять питання про доповіді в рос[ійській] чи іншій мові.

Діло тут зовсім не в мові навіть, а в тому, щоб розбурхати проклятого лодиря українця до науки, прищепити йому, с[укиному] с[ину], смак до тої науки, надихнуть йому смак до всякої роботи. А то ниємо, скаржимося на всіх і вся, скиглимо на утиски, а самі палець об палець не вдаримо. До чого ми паскудний і нікчемний нарід, а особливо ота наша ненависна мені інтелігенція.

От з євреями так не поведешся, як з українцями, бо вони хтять жити, чогось такого творять і ніякий чорносотинець не наважився б посунутись до них нав'язувати свої правила. У відстоюванні своїх прав євреї йде на все. Ось мені сьгодні оповідали, що на консервній фабриці потроху кількість робітників доведено до 90% євреїв й там стоїть питання про євреїзацію фабрики. На мій погляд - правильно. Буде 90% укр[аїнців] – українізуй, 90% росіян – роби фабрику російською. Фабрику не євреїзували однак, бо рос[ійська] інтелігенція, ся громадська сопля, десь прийнялась сльозу пускати й розжалобила вище начальство. А коли б то б[ула] наша інтелігенція, то й сього не б[уло] б. Навіть відстояти себе в пустяках не вміють!

Приступили до перевірки в семінару підвищеного типу. Мещерюк сів. Талалай та Гржиштовський лише умовно пропущені далі й, думаю, сядуть теж. Паршивці! Добре відповідали тільки Гуцулюк й Пашенко. Останні – коє-какби, не більше.

Після іспиту семінаристів побував на концерті бандуристів із 7 чоловіків. Голоси поганенькі, особливо тенор Петруня, досить нахабного молодика. Ансамбль, проте, в грі добрий. Але що за чудова техніка в бандуриста Ільченка! Він грав думу про бурю на Чорному морі. Надзвичайно складна музика, а буря на бандурі передавалась: шум хвиль, всплески виходили прегарно. Піаніссімо в Ільченка просто віртуозне. І голос не стільки великий, скільки красивий та м'який, задушевний баритон. Характерно, що «Інтернаціоналу» не грали, без виючого «Заповіту», ясно, не обійшлося – укр[аїнська] людина не мислима без хникання. По дорозі з театру всюди розмови тільки про Ільченка. Цікаво, що публіка розібралась в «Бурі на Чорному морі»

тільки після перерви, хоч слухала затаївши духа. Чув, що той Ільченко (чи Івченко) – студент Харківського МузДрамІна й мужик з-під Харкова. Талановитий хлопець!

29.III. Жінка зранку пробувала зробити чомусь скандал. Даних для нього не було. Тарасик просив, щоб вона не трогала наших спірок. «Супруга» враз образилась і почала городити чепуху, чомусь згадувати своїх родичів як зразок широко-шляхетного ставлення до людей й т[ому] п[одібне].

Як вона не розуміє, що своїми глупими випадками відкидає від себе. Ще розумію, коли б [у]ла молода, щось з себе уявляла, або що. А то старе, глупе, живе брехнями й сплітками, а чогось копичеться, «ізоображає» щось. Мені доводилось спостерігати, чим дурніша баба, тим вона з багатшими фокусами. Ну, я поганий, неможливий – так кидай мене, знайомся з більш відповідним мужчиною. Вона й хоче сього, але грошей шкода. Сердиться, злиться, коли сказав їй про се, – але [ж] се правда.

Та й гроші ті – чорт його зна куди вона діває їх. Дати їй 100, 150, 200, 260 карбованців – один толк: кухня й більш нічого. І кухня однакова при всякому бюджеті. «Где я их деваю? Даю кому-небудь?» Хоробро й з нахабством питає. А коли взяти на увагу, що ходить як потороча, майже нічого собі не справляє, коли собі не купим чогось, то не буде, їмо не ахті як, вино, верхній одяг, чоботи, театр йдуть з моїх окремих грошей – то чому ж не прийти до висновку, що справді вона комусь ті гроші дає.

А що за фокуси! А що іноді з нею робиться? Що вона мені зраджує, тепер для мене майже нема сумніву. В неділю прибігаю, а в неї розпатлана голова й розхристана кофта, старається мені не попадатись в очі й відходить від лампи. Може вона думає, що її «аті» я став би переслідувати чи що. О ні, аті-аті й її самої не стану чіпати, а просто за шиворот викину як запаршивівшу блудливу кицьку. Може повстати питання: ну а сам я краще? Краще, безперечно, бо зрадами не займаюсь і ті зради – плід до божевілля розпаленої ідіотської фантазії моєї дурної баби. І слідувати не стану, в болоті нехай вже моя стара сама чалапається, се їй більш до обличчя, такого панського і такого дурацького. А біда їй буде, ой буде біда, як попадеться!

Проводив перевірку знаннів по латині. Треба [у]ло б викинути Гржиштовського й Гуцулюка. Але члени комісії стали в оборону другого, й тоді я рішив підтримати й першого. Після іспитів Янковський безсоромно почав вимагати від семінаристів учти. Просто ніяково за нього, а він тобі хоч би що.

Про Гофмана надійшли відомости, що він десь в Вятському краю,

живе в маленькому містечку, в порівнянні з яким Слоб[ідка]-Ром[анівна] більша і де його лякаються. Чепуха – хто там боїться, й чого – побачили що балаболка й відвернулися від хороброго в'юноша. Йому, до речі, десь приснилось, що Україною починають десь цікавитися в Росії. Може ще в листування вдариться!

Свої роботи ніяк не можу наладити: не йде, та й годі. От скільки часу сиджу над рецензією щодо [Р.]Лашенка й Пажитнова, є й думки, а не виходить чомусь. Присилають мені «Пасічника» – от вже третє число. І туди треба дати статтю, а часу нема якось і охоти писати туди щось не почувую. А ще стаття до збірника Грушевському²⁰⁹ – коли за неї візьмусь й ума не прикладу. А обробітка 6-го тому «Орг[анізації] господ[арства] Укр[аїни]?» Лежить та й лежить та «Організація». Може хіба десь влітку візьмусь за неї. І в той же час доводиться скласти конспект по найновішій історії України для студентів третього курсу²¹⁰. За той конспект зовсім не брався. Ні, що не кажи, а старим становлюсь не в жарт: не дарма ж мені вивів 48 л[іт] 3 міс[яці] голова нашого жилкому на підвалинах невідомих мені даних. Вже хутко й закат мого життя, хоч я й не жив, ніби.

30.ІІІ. Поховання проф[есора] Сидоренка було досить бучне. О 10-ій ранку його труну б[уло] винесено на руках з помешкання і внесено в актовий зал ІНО. Лекції б[уло] відмінено на цілий день. Коло труни стояло по два діжурних з числа професури й адміністрації. Професури однак в діжурних щось б[уло] мало. Розпорядником був Морін, котрий складав чергу. Пробував він й мене вписати, але я відмовився, бо хворий.

О третій год[ині] Сидоренка поховали, але я при тому не був, бо перемагався з хворістю: не то простуда, не то грип. Ломить всього. Голова тяжка. Ляжу й зараз засипаю, але не надовго – десь за десять хв[илин] прокидаюсь. Кашель великий з мокротами. Десь к чотирьом год[инам] б[уло] так зле, що лякався загубити свідомість й т[ак] д[алі], міг би зірвати сьогоднішній іспит семінаристів. Якось перемигся.

Без п'яти хв[илин] шість б[ув] вже в ІНО, але пройти в будинок б[уло] неможливо, бо швейцар Губський не захтів відчинити будинок. Тоді повів семінаристів до бібліотеки Будинку вчених і там екзаменував їх. Талалай до такого ступеня злякався, що витріщеними очима

²⁰⁹ Йдеться про ювілейний збірник ВУАН на пошану академіка М. Грушевського з нагоди його 60-річчя, в якому вміщено і статтю вченого (Див. Слабченко М. Добровичі й вихованці // Ювілейний збірник на пошану академіка М. Грушевського з нагоди 60-ї річниці життя та 40-х роковин наукової діяльності. – К.: ДВУ, 1928. – Т. I. – С. 324-331).

²¹⁰ Вчений упорядкував збірник як підручник „Новітня історія України (1905-1925 рр.)” і видрукував в ІНО на циклостилї в обмеженій кількості примірників.

нічого не бачив. Але відповідав нічого. Фелікс, власне кажучи, сів, та за нього вступивсь представник профкому й довелося йому ставити умовний бал. Останні відповідали добре й їх приємно б[уло] слухати.

Виходячи з іспитів зустрів т[adam]me Лазурську, котра повідомила мене, що приїхав Главацький з жінкою. Казала, щоб я це чомусь мав на увазі. Скажіть, пожалуста, як се важно мені.

Завтра, хвала богу, останній день занять і тоді Вже протягом десяти днів можна буде і в Києві побувати і кабінет мало-мало привести до порядку. Ну як же мені остобісіли заняття, так уявити собі не можна. Просто не по собі робиться, як згадаєш, що ще майже три місяці читати. Можна, право, збожеволіти. А до Києва побуваю з великою охотою. В Києві треба буде вияснити:

- а) як скоро вийде стаття Тарасика;
- б) [як скоро вийде] мій V том, з яким щось таке крутять;
- в) чи можна буде видавати «Іст[орико]-економічну бібліотеку» через УАН;
- г) [чи можна буде видавати] «Запорожський архів» через УАН;
- д) пошукати рукописи Рильського [Тадея];
- є) познайомитись з Зеровим;
- ж) [познайомитись] з Рильським [Максимом];
- з) подбати про рецензії;
- і) може, зробити доповідь про книгу Лашенка;
- к) збалакатись з Оглобліним щодо видання «Записок Од[еського] Н[аукового] Т[овариства];
- л) взяти нові книги, видані УАН, – а через три-чотири дні повернути до Одеси з її сонним життям, сплітками, скукою і нездійсненими думами про нове велике помешкання.

Одна з жилиць нашого дому каркала, що і вмру в сій проклятій хаті. А жінка моя, очевидно таки хоче щоб те каркання здійснилось повністю. Б'юсь як в тисках міщанства і ідіотства, а вирватись не можу. Хоч криком кричи, не почують! Ужас – його не розуміє, на жаль, моя жінка.

31.III. Зранку в мене трапився скандал. Захопив я щось показати студентам, - кілька старовинних документів XVIII стол[іття]. За своїм звичаєм, даю студентам читати. Не вгризуть. Приходжу на поміч – і, о скандал! – я теж не вгризу. Понадіявсь вчора на себе й не вчитавсь в документи. Настільки я розгубився від несподіванки, що не міг дивитись на студентів і все тянув-тянув, чортяка б мене забрала разом з моїм ротозійством.

Дістав в ІНО асігновку на покриття боргу за забрані в ДВУ книги до істор[ичного] кабінету. Мені треба 92 карбованці з копійками, а видано лише 50 карбованців.

Получив друге ч[исло] «Черв[оного] Шляху» й прекрасно виданий Академією «Щоденник» Шевченка²¹¹ Говорять, що працю над ним проведено б[уло] Новицьким. Але Єфремов ще раз перевірів. Правда він згадав про Новицького, але якось бігцем, так що той, хто не чув про Новицького, й не знатиме про нього нічого. Бідний той Новицький. То він дав Айзенштоку свій рукопис перевіреного тексту Шевченкового «Щоденника» й той використав його на 100%, навіть не пом'янувши автора. Тепер Єфремов ругнув Айзенштока, але про шевченкіста тільки згадав. Однак всі примітки Н[овицько]го показав за його ініціалами, котрі й розкрив в передмові. Видання «Журналу» прекрасне й, безперечно, є найкращим спомником Шевченкові. Академія виданням сим, безперечно, зробила величезне діло. Видання відповідає європейським. Глянеш на товстий том і якось аж згордієш: і в нас дещо все ж є.

Увечері складали літератори третього курсу іспити препаршиво, а історики й зовсім не складали, бо спішили до Держдрами. Охоче відпустив їх, а зачот – е, пустяки, театр куди більш важний. Замість того екзаменував семінаристів з палеографії. Вони всі складали іспити добре, присміно б[уло] слухати. Нехай тепер відпочинуть десять днів, бо заганяв їх зовсім.

Для професури є важна новина. Про неї довідався я з кумедного оголошення. Висить на дошці об'ява, що має відбутися в секції наукових робітників перереєстрація членів секції, а в тексті говориться про перекваліфікацію, нарешті ж відмічено, що буде нова організація з поділом на професорів, доцентів і асистентів, нарешті додано, що означена операція має чимале практичне значення в справі користання курортами, соцбесом й т[ому] п[одібне].

Про се говорив з Потаповим, котрий не поїв мені віри щодо змісту оголошення зього, але в курорти повірив. На його думку, їх проставлено для того, аби таки наша братія посунула на перереєстрацію. Думаю, що ні, не для того, а щоб справді перерахувати плюси, які дає секція наук[ових] робітників.

Цікаво, хто буде нас перекваліфіковувати? Невже Гірш? Господи, помилуй! Студенти читають оголошення й ядовито сміються, скільки мовляв, людей буде розжалувано з професорів. Воно й правильно – багато вже «професорів» в нас, навіть з освітою не повною гімназичною. Да, «предстоят события»!

[В.Я.] Чубарем, котрий зараз в Одесі на з'їзді рад, невдоволені. Укр[аїнці] сердяться, що він говорить по-руськи, росіяни – що він вразно не говорить про рос[ійську] культуру, євреї – що жодного слова

²¹¹ Шевченко Т. Журнал (Щоденник). – К.: АН УССР, 1927.

про євреїв не сказав, а всі разом невдоволені тому, що став, мовляв, гордим та неприступним. Не знаю. Думаю, що нема йому чого ставати неприступним, а що амікошонства не припускає зі сторони всякого й кожного, так се й добре. До Чубаря все пристають, щоб він висловився, що війна буде, а він уперто заявив, що війни не буде і що хай собі американці або англійці роблять в Китаї що хочуть, ми ж далі оборони своїх границь не підем, хіба що полізуть на нас.

Риков в Москві казав майже так само. Але ось чомусь інспектується Ленінградська округа і в приказі констатує Ворошилов, що підготовка Ленінградського гарнізону добра. З другого боку, в «Изв[естиях]» наших читаю про виклик старшин різного року. Думаю, що без війни діло таки не обійдеться.

Можливо, що навмисне нас втягнуть в далекосхідну авантюру. Розтягти нам величезну границю, обсадити її гарнізонами на Далекому Сході значить ослабити наш європейський кордон, через який стане легше пересуватися. Територіальні частини, будь-що-будь, армія не дуже сильна. Опору серйозного сподіватися з її боку важко. Мобілізацію перевести, ясно, можна, але се буде не без видатного труда, бо в тилу закопошаться різні елементи, а саме головне обиватель як проститутка, він всякого приймає, всякому годить і гадить.

Отой обиватель – ворог рад[янської] влади найбільший. І кумедно – сов[єтська] влада не зовсім довіряє мужикам, а саме мужики прихильники рад[янської] влади, хоч он як недолюблюють євреїв, ненавидять їх. «Елементи» можуть на сьому зіграти, але не стільки в селах, звідки, на випадок війни євреї, розуміється, тікатимуть, скільки в містах, де ненависть до євреїв більша, ніж на селі. З якою, наприклад, ненавистю говорять всюди про святкування Пуріма²¹² в Колонному залі в Москві. «Так у нас церкви закривають, попов из Че-Ка не выпускают, а им Колонный зал предоставляют», – плакався п'яний росіянин, видимо «строитель» чи вчитель.

На сьому «ділі» вороги СССР поpróbують безперечно пограти, а допоможе обиватель, котрий «все видит и все знает» і якому не дістає тільки двох речей: голови й совісті. Потім того зможуть на нас напасти в розгар польових робіт, влітку, коли і на фабриках скорочується виробництво. Отож чи не в зв'язку з сим в емігр[антській] пресі толкують про те, що на червневому з'їзді рад Україна проголосить себе самостійною від Росії? А на випадок війни, щоб піднести настрої і збільшити опір ворогові, се можливий прийом.

Да, не везе нам, все не дають можливости нам мирно працювати. Вже й терпимо навіть зневажання, аби тільки нас не трогали. На різні уступки йдемо. А наслідків позитивних не багато маємо. Польщі, Румунії та прибалтійських держав, ясно, СССР боятись не доводиться. А

²¹² Пурім – одне з найбільших свят в юдаїзмі, відзначається на початку весни.

ось Германія веде подвійну політику. Вона дозволяє й Франції перевозити через німецькі землі війська. Англія і Італія найлютіші наші вороги. Імперіалістські держави, щоправда, гризуться між собою, але вже не настільки, щоб та гризня обезсилювала їх.

Чи допоможуть нам західні робітники? Надій щось мало. Одне, що вони настроєні, будь-що-будь, патріотично, з др[угої] сторони класова свідомість їх не така велика, комуністичні ж західні партії нечисленні. Надій, т[аким] ч[ином], на поміч небагато. Відбитись на всіх фронтах не зможемо. І не тому не зможемо, що не б[уло] б фізичної сили, а тому що економічно ми ще занадто слабкі. Ясно, що ми воювати не підемо тепер. Зуміємо зібратися з силами десь за два-три роки. Але саме сю сторону західні держави ураховують й навряд чи згодяться чекати, поки то ми зміцніємо. Отже, т[овариш] Чубар, т[аким] ч[ином], правильно говорить, що ми війни таки не хочемо й відкидаємо її, та прав він і в кинутому мимохідь виразі, що на нас можуть накинутись. Розумний сей донбаський робітник.

Вдуматись тільки в зміст його фрази: «Можуть напасти». Знач[ить] є міць, є можливість напасти в імперіалістичних стран. Вони «можуть», отже ми не можем. «Отлагательное наклонение» в собі таїть багато всяких можливостей. А чи можемо ми хоч оборонитись по-людськи, Чубар нічого не сказав. Оборонятись ми будемо, тільки серйозність оборони незначна. Населення не має зброї, та її й на випадок війни йому не дадуть. Голими руками не повоюєш. Що-ж, мужик відкопає заритий обріз і піде в партизани. Ти з обрізу будеш стріляти, а тебе глушитиме тяжка артилерія і душитимуть газу.

Де-де, а в Укр[аїні] з обороною буде не зовсім твердо. Положення України буде досить тяжким. Вона не тільки сама себе погано зможе охоронити, але й допомогти Росії при всьому бажанні не зможе. А раз так, доводиться коритись, доводиться гнутись перед імперіаліст[ичними] державами.

Чубар прав. В його коротких словах відносно уступок є багато-значний вираз, що ми не уступимо тільки землі поміщикам та прав роб[ітничого] класу. Розуміється. І хоч би правительство видало такого приказу (про нього без сміху не можна подумати), з того нічого не вийшло б: поміщикам в нас не бувати. Збільшенню робочого дня не бувати! Городовикам і князькам не бувати! Від рад ми не відмовимось. Але борги признаємо? Або що інше? Слова Чубаря, т[аким] ч[ином], зовсім не відповідають на наївні запитання, а навпаки – представляють собою загадки. Ніби щось з'ясовує він, і в той же час нема нічого позитивного, що могло б знайти ключ для роз'яснення справ, що хвилюють нас. І все-таки не можна не признати, що мудрий донецький робітник Чубар. Молодчина!

MEMORIA

СПОГАДИ

Наталя Полонська-Василенко

МИХАЙЛО Є[ЛИСЕЙОВИЧ] СЛАБЧЕНКО

На лаві підсудних у процесі Спілки Визволення України (СВУ) опинилися також два історики України: академік М.Є. Слабченко та професор Й. Ю. Гермайзе, талановиті трудолюбиві дослідники, якими мали б пишатися кожний народ, серед якого вони б народились, і кожна держава, до якої б вони належали.

Якраз минуло 30 літ відтоді, коди большевицький суд оголосив вирок, яким обох істориків вихоплено з життя, відірвано від дальшої плідної та дорогоцінної праці й приречено на довгі роки ув'язнення в найтяжчих умовах. За ці 30 років навіть поза межами СРСР майже не згадували їх ширше.

Доля дала мені змогу бути знайомою з М.Є. Слабченком на протязі п'яťох останніх років його вільного життя, і пам'ять моя зберегла деякі факти, які, сподіваюся, придадуться для біографії цього видатного історика.

Михайло Єлисейович Слабченко пройшов тяжку життєву школу. Він народився в 1882 році, в родині бідного робітника, на передмісті Одеси. З дитячих років він тяжко працював у каменярнях, був погоничем коней і т. д. Батько пив і, п'аний, бив сина. Незважаючи на такі тяжкі умови, обдарований хлопчик скінчив початкову школу, потім гімназію і вступив до історично-філологічного факультету Одеського (Новоросійського) університету, де російську історію, разом з українською, викладав видатний історик І.А. Линниченко. Я мало знаю про цей період життя Михайла Єлисейовича. Мені відомо, що студентом (а, може, навіть до університету) він одружився з милою дівчиною, Людмилою Іванівною, мав сина Тараса. В 1914 р. був мобілізований на війну, опинився у військовій школі, дістав рангу старшини, а потім скінчив військово-юридичну академію в Петербурзі.

Перша наукова праця М. Є. Слабченка була слаба. Це була монографія «Малороссийский полк в административном отношении» (Одеса, 1909) Вона викликала різку критику відомого знавця історії Украї-

ни М. П. Василенка, який надрукував рецензії на неї в «Записках НТШ»: «З історії устрою Гетьманщини» і «Ще до історії устрою Гетьманщини XVII–XVIII стол.». Автор та опонент по-різному розуміли історію та устрій Гетьманщини: М. Є. Слабченко вважав її демократичною республікою, а його опонент звертав увагу на однобічність такого розуміння, відзначав, що Слабченко не врахував тієї значної сили, яку в Гетьманщині мала старшина, що перетворювалась на аристократію. Ліпшою була друга монографія Михайла Єлісейовича: «Опыты по истории права Малороссии XVII–XVIII стол.» (Одеса, 1911).

Перші невдачі не зупинили молодого дослідника. Він друкує праці: «Протокол отпускных писем за гетмана Апостола 1728 г.» (Одеса, 1913), «Центральные учреждения Украины XVII–XVIII стол.» (Одеса, 1918), «Про судівництво на Україні» (Харків, 1920) та низку дрібних статей. Отже, в цей період М. Є. Слабченко зосередив свою увагу на вивченні устрою Гетьманщини XVII–XVIII стол. та її правових установ.

З 1919 р. він посів катедру історії України в Одеському університеті, згодом перетвореному на Інститут Народної Освіти. Молодий, здібний, прсїдаючи виняткову енергію, М. Є. Слабченко незабаром зайняв центральне місце в академічних колах Одеси. Він з запалом віддався професурі, мав багато учнів, серед яких користався пошаною та любов'ю, став головою одеської науково-дослідної катедри історії України, членом та головою товариства краєзнавства та низки інших організацій. З рідкісною енергією працював він у багатьох архівосховищах Одеси і друкував книгу за книгою. Він поширив свої студії на економічну історію України і видав двотомову працю «Организация хозяйства Украины от Хмельницкого до мировой войны» (Одеса, 1922). Наступного року вийшли два томи «Хозяйства Гетьманщини в XVII–XVIII стол.» (Одеса, 1923). Незабаром з'явилися «Матеріали до економічно-соціальної історії України XIX стол.» (том I і том II, Одеса, 1925, 1927) і розвідка «Боротьба за системи землеволодіння і форми господарства в Україні XIX–XX стол.» (Одеса, 1927).

В цю добу розквіту наукової діяльності М. Є. Слабченка і його авторитету наукового та адміністративного, і познайомилися ми з ним. Це було навесні 1925 року. Дуже рано хтось подзвонив, і хатня робітниця, без великої пошани, сказала «Хтось чекає на вас у кабінеті». Мій чоловік, академік М. П. Василенко, і я ввійшли до кабінету і побачили гостя, який з великим інтересом розглядав книжки на полицях. Він швидко обернувся до нас. Ми побачили мужчину, росту вищого за середній, з дуже широкими, навіть непропорційно широкими плечима, негарного, з обличчям, укритим слідами віспи – навіть бро-

ви були місцями наче вирвані віскою. Але він глянув на нас такими гарними, яснокарими очима, що його обличчя відразу наче освітлювалось і стало привабливим.

«Я – Слабченко», – відрекомендувався він.

Це було для нас обох несподіванкою: візиті не передували листи, і взагалі мій чоловік тоді не листувався з Слабченком. Він пробув у нас майже цілий день і зачарував нас обох. Це була винятково цікава людина, з палким темпераментом. В усьому, що він оповідав, відчувалися захоплення і пристрасть. Приїхав він несподівано не тільки для нас, а може, і для себе. Хтось повідомив його, що в Комісії для вивчення історії західно-руського та українського права, що стояла під головуванням мого чоловіка, відзначено було, як дуже цінні, останні праці Слабченка. Михайло Єлісейович, надзвичайно амбітний, насторожений, з надмірною схильністю чути себе ображеним, думав перед тим, що в Києві всі ставляться до нього негативно вороже. Я не знаю, що дало йому підстави для такого уявлення. З його слів виходило, що одна особа з киян, якій він довіряв, інформувала його в листах саме про таке ставлення до нього. Отже, діставши протилежну інформацію про сповнене пошани ставлення до нього в комісії для вивчення історії права, він вирішив негайно приїхати, щоб познайомитися з її головою та членами. Слабченко згадував, як багато болю завдали йому суворі рецензії мого чоловіка на його першу працю, але додав, що вони примусили його ґрунтовно перевірити свої погляди, і він визнав свої помилки. З першої зустрічі обидва вони зачарували один одного.

Мій чоловік зробив пропозицію М. Є. Слабченкові зробити в той же вечір доповідь у т[оварист]ві Нестора-літописця, і він охоче погодився. Тема була «Запорозька Січ». Негайно зроблено було повідомлення. Доповідь мала відбутися у великій залі В.Б. Антоновича, в помешканні ВУАН на вул. Короленка (колишня Велика Володимирська), 54. Ми трохи хвилювалися, чи вдасться за такий короткий час зібрати кількісно пристойну аудиторію: але, підходячи до будинка, ми вже побачили купки молоді на вулиці і натовп людей на сходах. Виявилось, що досить велика зала була повна слухачів, переважно молоді. Це показало Слабченкові, що ім'я його добре відоме університетській молоді Києва.

Промовляв Михайло Єлісейович чудово. Жваво піднесено, з маюсою цитат без шпаргалів (та й які шпаргали могли тут бути – це ж була імпровізація!). Мушу сказати, що взагалі його усні доповіді були кращі за друковані твори: в них було більше яскравості, самий голос молодий надавав викладові переконливості. Дискусії не було, лише голова т[оварист]ва підкреслив наукове значення дослідів доповідача.

Молодь улаштувала йому овацію. Слабченко був зворушений, розчулений: він казав, що цей день – один з найщасливіших у його житті. Поїхав він заспокоєний, що в Києві має тепер дружнє опертя.

З того часу почалися дружні взаємини між Слабченком і нами. Він часто писав моему чоловікові та мені, скаржився на свої неприємності з різного роду начальством, на тертя з акад[еміком] М. С. Грушевським, оповідав про свої наукові праці, пляни. Мій чоловік, лагідний, м'який намагався в своїх листах заспокоювати Слабченка і підтримувати його на душі, коли він мав тяжкі переживання. Листи Слабченка – імпульсивні, поетичні, зворушливі – часто розкривали душу талановитої людини, що перенесла в житті багато скорбот. «Яке щастя, – писав він раз після якихось неприємностей, – що над змученою людиною простерте ясне василькове небо (гра слів: василькове – Василенко), і вона може поринути в безкрайому морі любови та благости».

Відтоді Слабченко по кілька разів на рік приїздив до Києва, приїздив до нас і влітку, до Боярки під Києвом, де ми завжди наймали на літо кімнату.

Під час першої візити Михайла Єлісейовича до Києва мій чоловік запросив його зробити доповідь у Комісії для вивчення історії литовсько-руського та українського права. Здається, він приїхав після цього восени 1925 р. і прочитав доповідь про «Соціально-правну організацію Запорозької Січі». Вона викликала довгу дискусію, в якій Слабченко виявив себе темпераментним диспутантом. З того часу він став активним членом цієї комісії.

Не треба думати, що він справді не мав прихильників, як іноді здавалося йому. До нього з великою пошаною та любов'ю ставився академік Д. І. Багалій, і в його інституті історії української культури Слабченко користувався пошаною та авторитетом. Зокрема, праці його з історії Запоріжжя дуже цікавили Д. І. Багалія.

Року 1926, я одержала від преміяльної комісії Головнауки в Харкові рукопис, підписаний псевдонімом. Це була історія соціальної організації Запорозької Січі. Одночасно мені було доручено подати до преміяльної комісії рецензію для преміювання автора. Я впізнала доповідь Слабченка в комісії для вивчення історії права. На підставі моєї opinii Слабченко дістав другу премію; першу одержав, звичайно, комуніст. Михайло Єлісейович був дуже радий, і ця рецензія, коли він дізнався, хто її автор, ще більш зміцнила наші взаємини. Моя рецензія була надрукована в «Записках Іст[орико]-Філ[ологічного] Відділу ВУАН» (ч. IX), а його доповідь – у «Працях Комісії для вивчення історії права» (ч. III). За цією доповіддю прийшла друга: «Паланкова організація запорозьких вольностей», ще цікавіша за першу. Вона на-

друкована в ч. IV праць комісії. Третя доповідь – про фєвдалізм – загинула, про що мова буде далі. В 1926 р. Слабченко одержав від Головнауки науковий ступінь доктора, тоді це було серед істориків дуже рідке явище.

Влітку 1927 р. я одержала наукове відрадження до Одеси для збирання матеріялів для моєї дисертації «Заселення Південної України в середині XVIII століття». В Одесі я з моменту залишення поїзду і до самого від'їзду перебувала під протекторатом М. Є. Слабченка. Він увів мене в усі архівні установи, знайомив з персоналом, здобув переписувача, поклопотався за це, щоб мені на дім видавали заборонені книги – одним словом, полегшив мені працю в незнаному місті. Твердо і рішуче він поставив передо мною вимогу: щоденно обідати в його родині. Подружжя Слабченків жило в маленькій кімнаті на Молдаванці (Мастерская, 25). В ній жили Слабченки ще тоді, коли він був студентом; але через мешканеву кризу вони не могли змінити її на ліпшу, хоч Михайло Єлісейович і став однією з видатніших осіб в академічних колах Одеси. Тихо і спокійно пливло родинне життя подружжя Слабченків. Їх гарний син-одинак став теж істориком, співробітником ВУАН і викладачем.

Моє перебування в Одесі протягом двох тижнів переконало мене наочно, яке значне місце посідав М. Є. Слабченко в академічному та громадському житті Одеси. Його любили, з захопленням розповідали про його лекції учні, поважали професори і комуністи. Він був в Одесі перша фігура.

Багато цікавих розмов було у нас за той час. Між іншим, ми обговорили плян великого видання архіву коша запорозьких козаків. Цей багатий архів перевіз у першій половині XIX століття до Одеси А.О. Скальковський; на підставі цих матеріялів він написав свою славу «Історію Новой Сечи». Але потім про архів забули, і М. Є. Слабченко відкрив його вдруге. Він широко використав матеріяли архіву в монографіях, надрукованих у працях комісії історії права, і познайомив мене з ним. Я теж багато взяла з нього для «Заселення Південної України в XVIII столітті». Архів був вийняркової ціни: в ньому було листування коша з російською адміністрацією і адміністрацією місцевою, запорозькою, матеріяли щодо заселення, сільського господарства, торгівлі і т. д. Слабченко вже розробив плян видання; за зразок узяв він «Архів Юго-Западной России». Він проектував видати 6 або 7 томів, розмістити матеріял тематично і вмістити при кожному томі вступну статтю-монографію редактора тому. Матеріяли, які не вкладалися б у тематичну схему, він проектував видати окремо в одному або двох томах. Мене М. Є. Слабченко запросив на редактора одного з томів. Ми

вирішили звернутися до ВУАН з пропозицією видати цей архів, і я повернулася до Києва уже з належними матеріалами.

З доручення професора Слабченка я звернулася до секретаря 1-го Історично-Філологічного Відділу ВУАН, академіка С. О. Єфремова, який з захопленням взявся провести справу через збори 1-го відділу. Він так і зробив – уже по закінченні літніх вакацій. Ясна справа несподівано викликала різкий протест з боку академіка М.С. Грушевського і його брата, О. С. Грушевського. З підтримкою частини членів 1-го відділу, вони настояли, щоб справа видання архіву була передана Археографічній комісії, що стояла під головуванням М.С. Грушевського. Так і було зроблено. М. Є. Слабченка викликали на засідання, і там проти його пляну видання було висунуто «контроплян»: видати матеріал не тематично, а як архівний фонд, у хронологічному порядку, додавши докладні показники. Обидві сторони не погоджувалися на поступки, і справа спинилася. По суті, обидва пляни мали право на визнання, але в даному разі М. Є. Слабченко поставився до справи ревниво: ідея видання архіву належала йому, саме він з розробленим пляном звернувся до ВУАН – і тому не погоджувався на жодні зміни.

Засідання не змінювали ситуації, справа відкладалася, знов викликали М. Є. Слабченка, і знову справа не рушала з місця. Так тяглося два роки – поки не прийшла справа СВУ. М. Є. Слабченко повернувся до своєї певности, що до нього ставляться в Києві вороже.

Інакше виглядали обставини в комісії для вивчення історії права. Її засідання завжди давали Михайлові Єлисейовичеві задоволення. Він вніс проект видання «Корпусу українського права», починаючи з договорів з греками; проект був прийнятий, але справа СВУ перервала і цю працю.

Настав 1929 рік. М. Є. Слабченка було обрано на дійсного члена ВУАН. Для нього засновано третю катедру історії України (наявні дві очолювали академіки Д. І. Багалій та М. С. Грушевський) – катедру історії України доби феодалізму. На листопадовій сесії ВУАН до неї було включено Комісію старої історії України, якою керував М.С. Грушевський. Крім того, засновано комісію Південної України під його керівництвом. Таким чином, в Академії Наук М. Є. Слабченко мав повну моральну сатисфакцію.

Але це тривало недовгий час. Осінь 1929 року була в Києві тривожна: численні співробітники академії та академік С. О. Єфремов були ув'язнені у зв'язку з підготовлюваним процесом СВУ.

Не пригадую, коли саме прийшов М. Є. Слабченко; здається мені, що на початку грудня. Він був стурбований, сумний: заарештовано його сина Тараса. Михайло Єлисейович, що називається, місця собі не знахо-

див. Він хотів їхати до Харкова, зробити в ГПУ заяву, що винний він, а не син, просити, щоб сина відпустили і замість Тараса заарештували його. Скаржився, між іншим, на поганий готель, в якому дали йому номер – на бульварі Шевченка, біля Хрещатика. Один раз, прийшовши додому, він помітив, що хтось розкривав його валізу і чогось шукав у ній. Другого разу скаржився він на несподіване переселення до іншої кімнати; при цьому знову помішано його речі. Пригадую останній день його перебування в Києві. До пізнього вечора пробув він у нас, тяжко засмучений. Нарешті поїхав додому, в Одесу.

Минуло днів три-чотири. Одержую листа від його дружини. Благає повідомити, що сталося з Михайлом Єлісейовичем, бо до цього часу він додому не повернувся. І нічого не пише.

Все стало ясно: чому хтось відкривав валізу, чому переселяли до іншої кімнати. Трохи пізніше ми дістали повідомлення, що М.Є. Слабченка заарештовано в поїзді. Слабченка-сина незабаром звільнили.

Більше я не бачила Михайла Єлісейовича. Засуджений на 8 років заслання, він спочатку був у Ярославському політизоляторі, потім – на Соловках, у Саватіївському ізоляторі, цій тюрмі в тюрмі, і нарешті – на Мурмані. Ходили чутки, нібито після закінчення терміну заслання він був звільнений і викладав в якомусь технікумі на Мурмані. Від одного з одеських професорів я чула, що Слабченко на короткий час приїздив до Одеси десь у 1940 р. Жодних інших відомостей про нього не маю.

Вирок большевицького суду позбавляв засудженого всіх прав. ГПУ-НКВД від себе додавало заходів, щоб загинув не тільки чоловік, а і вчений, щоб ніхто не міг сказати в СРСР словами Горация: «Я не умер цілком: єства мого частина переживе мене». З засудженням ученого засуджувалися на смерть і всі його твори. Їх заборонялося давати для користування в бібліотеках, а знайдення під час трусів публікацій репресованого вченого обтяжувало долю стосовних людей. Дослідники не мали права покликатися на ці твори. Словом, душа в творах умерла разом з тілом, а іноді і випереджала тілесну смерть. Бували випадки – правда, рідко – коли людину звільняли, реабілітували і навіть давали можливість далі працювати, але її твори, друковані і рукописні, були вже знищені, і вона мусіла розпочинати працю, як початківець.

Доля М. Є. Слабченка під цим поглядом дуже показова. Його прекрасна доповідь у «Комісії для вивчення історії українського права» про фєвдалізм була здана до друку задовго перед процесом СВУ. В цій книжці «Праць» комісії (ч.VII) було приділено багато місця протоколам засідань, в яких брав участь, як член комісії, і М. Є. Слабченко. Книжку затримували в друку – незрозуміло для редактора, чо-

му саме, але очевидно, не випадково. Після процесу СВУ партосередок ВУАН, який давав дозвіл на випуск книги, постановив категоричну вимогу: статтю М. Є. Слабченка викреслити, але так, щоб це не було помітно: її належить замінити іншою статтею точнісінько такого самого розміру, така стаття повина була мати ухвалу комісії, що стаття має бути надрукована. Нарешті вирішено було замінити статтю про феодалізм статтею члена комісії, П. К. Сосенка про каптурові суди в Україні. Це був учений-початківець, його статтю треба було привести до порядку, а крім того, скоротити, щоб вона уклалась у визначені межі. Але ще тяжчою була справа з протоколами засідань, де цілі сторінки займали Слабченкові доповіді, його виступи в науковій полеміці з приводу інших доповідей, його мотивовані проекти нових видань комісії – словом, все те, що робило цінною участь його в засіданнях і відбивало багатогранність наукових інтересів цього видатного дослідника. Все це треба було переробити, передрукувати. Оскільки пригадую, вирішено було скреслити цілком: усі протоколи, бо переробити їх було неможливо.

Час ішов. Нарешті стаття П. К. Сосенка була готова, здана до друку, складена – і тут сталася нова катастрофа: заарештовано та заслано Сосенка. Знову треба було змінити його статтю іншою, але реалізувати цього вже не довелося: з наказу партії цю книгу знищено, а незабаром скасовано і соціально-економічний відділ з його комісіями. Єдиний коректурний примірник «Праць» комісії з протоколами засідань та статтею М. Є. Слабченка залишився в бібліотеці голови комісії, академіка М.П. Василенка. Дальша доля цього примірника мені невідома.

Зважаючи на надзвичайну працездатність Михайла Єлісейовича, можна припускати, що не тільки одна праця його була в друку, коли сталася катастрофа. Можливо, були вони і в історично-філологічному відділі ВУАН, і в редакції видань Одеського університету, і в редакціях інших органів. Все це і, треба гадати, також рукописи, що були у нього, загинули, як загинула стаття про феодалізм. Дещо з надрукованих праць могло залишитись у приватних бібліотеках; можливо вони теж залишилися в секретних відділах бібліотек, з яких книжок не видавали.

З академіком М. Є. Слабченком був вирваний з життя один з найталановитіших і найбільш працездатних істориків України, який поєднував знання історії з знанням історії права, учений, який вражав широтою свого наукового діапазону, багатством ідей та інтуїцій, що з них деякі, правда, іноді випереджали холодне дослідження джерел, але, як гіпотези, мали право на існування і давали поштовх думці дослідників. Вирвано було з життя фанатично відданого Україні патріо-

та і захопленого педагога, який палав священним вогнем любови до своєї дисципліни, тим вогнем, який запалює і серця молоді. Загинув він для науки, коли йому було всього 48 років, коли перед ним лежали ще десятиліття плідної праці.

[Спілка визволення України й Спілка української молоді: Спогади, документи й матеріали про діяльність. – Збірник 2. – Нью-Йорк – Мюнхен: СВУ, 1964. – С. 125-130]

Janusz Radziejowski

THE LAST YEARS OF MYKHAÏLO SLABCHENKO

I came to the small town of Pervomaïsk, not far from Odessa and Mykolaïv, in 1948, after serving in the Polish Army. I enrolled in the tenth grade of an evening school for adults. In that same year a new German teacher, an older man by the name of Mykhaïlo Slabchenko, came to the school. He was shabbily dressed and very thin and had pock marks on his face. We found out that he was a former history professor at the University of Odessa and a very accomplished scholar. He was not allowed to return to the city of his birth, because he had just been released after many years of imprisonment and his civil rights were still restricted. He was warmhearted and friendly and interested in his students. He was especially interested in those who had experienced more of life, who had served on the front or done physical labour. This was probably what made him take an interest in me, and we quickly became close. Older residents of the town and other teachers told us that Slabchenko knew a dozen or so languages. He did, in fact, read many languages. German, which he taught us, he knew very well, but rather from the theoretical side. He caught and corrected all our grammatical errors, but he did not match some of his students in the fluency of his speech. They had learned German through practice, in conversation with Germans. If German was spoken too quickly at a lesson, he could not catch everything and lost control of the student's answer.

He asked me to get him the classics of French literature in order, as he said, to enjoy the company of lively intellect. I remember that it proved possible to acquire Madame de Stael's letters on Germany, which touched off many conversations about that country. Among the several books that survived from his original library I saw publications in ancient Persian – old, accidentally preserved relics that once served him in his scholarly work. At his request I also supplied him with books by the Polish writer

Stefan Zeromski, whose work he knew quite well. He was very interested in Poland. He was also interested in the psychological problem of what impression the first encounter with the West, with people of a different mentality, made on a young man (that is, myself) who had been raised until he was eighteen in the East. He often returned to this theme, and it seems he had experienced something similar himself.

Slabchenko stood out markedly from the average representative of the local intelligentsia. He surprised the people he talked to by his free and easy attitude to official theoretical authorities, such as Marx, whose economic writings he seemed to know well. He allowed himself to be ironic about the campaign waged at that time against «kowtowing to the West.» When he was in the city hospital for treatment, he spoke to the doctors about the anti-Semitic sentiments emerging in certain circles and wondered whether Marx's early writings on the Jewish question had not perhaps contributed to their emergence. Slabchenko began to be regarded as an eccentric.

He liked to talk with students about their plans and aspirations. He urged Ukrainians to foster their national culture. In spite of the painful experience he had had, he never learned the circumspection so necessary in those times and in that place. This was to become the cause of his subsequent tragic ordeal.

At first, however, he advanced somewhat in society. The City Department of Education appointed him inspector of foreign language instruction. In this capacity Slabchenko attended the lessons of a certain Petro Telehinsky, a teacher of French. The French of this teacher was the butt of jokes among the other teachers, but he was extremely feared, because he was vindictive and had a talent for denunciations. Slabchenko described Telehinsky's lessons as «arduous childbirth,» not instruction. Of course, the offended teacher had to avenge himself. At one of the meetings of the methodological section of the Department of Education, Telehinsky suddenly demanded that the minutes include the information that «an ideologically alien person» (Slabchenko) was active in the teachers' milieu, that this «ideologically rotting corpse is poisoning our atmosphere, poisoning our children.» As a result of this «political» affair, Slabchenko was fired. This was relatively mild punishment, but the tragedy was that at that time the USSR had no provisions for retirement and one worked to the end of one's life. Physical labour was not possible for a man of Slabchenko's health.

I was not there when Slabchenko was fired, having already gone to Moscow to study. When I returned to Pervomaïsk for my summer vacation in 1950, Slabchenko was already without work and without income. With

him was an older woman, a companion from an earlier period in his life, but not the mother of the dead son he spoke of frequently. I begged him to take a small sum of money, but he was evidently embarrassed to accept help from a student and proposed that I buy him instead a few old French books on the theory of state law. We had struck a compromise. This form of help, in spite of the sham involved, suited him better. Knowing of my family connections with the medical world, another time he asked me to get him some poison. He saw no other way «to finish with all this.» Several times he walked on the high railway bridge over the Buh River, but a strong fear of heights made suicide impossible.

One summer I returned to Pervomaïsk and he was no longer alive. I know that in the meantime the local intelligentsia had helped him out. A surgeon named Zakhariiv, who was exiled from Odessa for some petty offenses during the German occupation, on several occasions provided Slabchenko with flour. He was also helped by the history teacher Serhii Kushch and a woman who was a well-known stundist activist. But this help was irregular. People were either unable or afraid to organize a steady flow of aid. I was told that Slabchenko's woman companion had been seen begging in the local bazaar. She died, he was left alone, people forgot about him for a while. When they did go to see him again, during the bitter winter of 1952 (I think), he lay dead in an ice-cold, long unheated, one-room apartment. No external signs of suicide were found, but no autopsy was performed. The neighbours never heard him cry for help, but then he had never asked for help. One can only hope that death came to him quickly, that he did not suffer long alone in his freezing apartment without food and assistance.

[Journal of Ukrainian Studies / The Canadian Institute of Ukrainian Studies. – Toronto, 1983. – Volume 8. – № 2. – Winter 1983. – P. 81-84]

Марія Єлизарова

Уважаемый Виктор Николаевич!

На Ваше письмо, присланное моему сыну Юрию Тарасовичу, отвечает его мать, Мария Алексеевна Елизарова – жена Тараса Михайловича.

Сын мой родился 28 декабря 1935 года и отца своего, и деда он не мог знать. Ему было 2 года, когда арестовали отца, а через 2 месяца арестовали и меня. Я тоже ничего существенного не могу ответить на Ваше письмо. Михаил Елисеевич и его сын после суда над «Сою-

зом Освобождения Украины» были в лагерях на Соловках. Сына через несколько месяцев освободили, а отец сидел полностью. Сколько лет – не знаю, как и не знаю какой срок был у отца и сына.

В 1936 году Михаил Елисеевич приехал в Первомайск Одесской, вернее Николаевской, области к сыну и жене. С сыном они ушли из дому, и поэтому о чём они говорили, мне неизвестно. Был несколько дней и уехал. Тарас Михайлович был в Первомайске, так как в Одессе жить ему не разрешили. Я была в Первомайске в связи с мобилизацией педагогов в 1932 году. Всю свою огромную библиотеку перед выездом из Одессы сын ликвидировал. Где были труды Михаила Елисеевича не знаю: может быть на его новой квартире?

Второй раз была встреча с Михаилом Елисеевичем в 1947 году после моего освобождения (8 лет). В Одессе жить не разрешалось, и я поехала в Первомайск, где меня приютила, в полном смысле этого слова, бывшая няня моего сына. Михаил Елисеевич жил тогда в Первомайске и работал инспектором в районо. Он хотел устроиться в Одессе, но нигде на работу его не брали. Много говорил о своей работе в школе, о своих контактах с учениками. В этом году меня перевели в Гайворон, а затем в Сарату Одесской области. Связь была потеряна. О тех страшных временах очень трудно писать, а ещё труднее понять теперь его стороны.

Умер Михаил Елисеевич в Первомайске, но когда не знаю. Никаких бумаг Михаила Елисеевича и Тараса Михайловича у меня нет, так как жизнь бросала меня с места на место, и только благодаря Н.С. Хрущёву я могла попасть домой в Одессу в 1957 году. Измученная, изтерзанная, а надо было начинать жить!!

Уважаемый Виктор Николаевич, я и сын мой очень огорчены, что не смогли ничем Вам помочь в Вашем большом деле. Тарас Михайлович был арестован 8 октября 1937 года, приговор был вынесен 27 октября 1937 года, а 23 марта 1959 года приговор отменили за отсутствием состава преступления, реабилитировали посмертно после расстрела! Прошу извинить за почерк – мне 86 лет.

От всей души желаю Вам крепкого здоровья и больших успехов в работе. *М.Елизарова*

14. XII. 1990 г.

Дорогая Берта!

[...] Жизнь я прожила очень тяжёлую. Не хочу даже писать о ней. Безумно жаль Тараса. Ведь собственно уже после первого ареста волнение уже не оставляло его, жизнь была его на каждом шагу, а высыл-

ка из Одессы, а скитания вокруг Одессы, поездка в Астрахань, возвращение на Украину, ведь вместе мы были три года в Первомайске – я была там по мобилизации учителей, и он с мамой приехал туда.

Сразу меня сняли с зав[едующей] учебной части школы. Лишили казённой квартиры. А обстановка вокруг, а арест! Спокойствия не было. На эту тему мы старались говорить мало. В октябре [19]37 года его арестовали, а Юрику – 2 года. Меня с работы сняли, ехать в Одессу нельзя было и думать. А в 1938 году в январе арестовали и меня. Счастье моё, что начальник НКВД Первомайска знал меня немного и он дал телеграмму сёстрам, чтобы взяли Юрика. И я встретила на вокзале с сестрой: она везла Юрика в Одессу.

Как я живу ещё – не знаю. Не знаю, почему я тебе написала. Просто сами руки писали. Я Юрику дала твое письмо прочитать. Но ведь он упрямый украинец. Хорошо, что ты написала Зарубе – я второе письмо ему не написала. Нет душевных сил. Если плохо написала – прости. Целую крепко.

Мира. 6. IV. 1991 г.

Уважаемый Виктор Николаевич!

С большим вниманием я дважды перечитала Вашу работу о жизни и творчестве Михаила Елисеевича. Я много узнала нового, интересного и ужасного. Спасибо за тёплые слова о Тарасе Михайловиче. Мы с ним прожили около трёх лет, но каких тревожных лет? Угроза ареста всё время висела над нами. А восемь лет лагерей? Вы в свою работу вложили много труда, терпенья и сердца. Большое, большое спасибо Вам за это от всей семьи Слабченко. Я совсем старая, мне 89 лет, писать очень трудно. Ещё раз, ещё раз большое спасибо! Спасибо за присланную книгу. От всей души желаю Вам здоровья, успехов в Вашей нелёгкой работе.

М.Елизарова

24. II. 1994 год.

Берта Гинзберг-Плохотнюк

20 марта 1991г.

Уважаемый Виктор Николаевич!

Боюсь, что я буду мало полезна Вам, но узнав от М[арии] А[лексеевны] Е[лизаровой], у меня появилась душевная потребность поделиться моей памятью о Михайле Елисеевиче. К сожалению, я не

знаю сколько Вам лет, поэтому, быть может, многое о времени моей молодости может показаться Вам непонятным. Итак, начну от печки.

Я родилась в марте 1906 году. В 1923 году подала документы в Институт народного образования на исторический факультет. Вступительные экзамены сдала на пятёрки; однако, в списках поступивших в Институт моей фамилии не оказалось. В первый и единственный раз в моей жизни я упала в обморок. Придя в себя, среди студентов, увидела мужчину, спрашивающего, что случилось? Женщина, очевидно секретарь, объяснила, что меня не приняли по той причине, что мне только в марте 1924 г. исполнится 18 лет. Он тут же проверил документы и властно сказал, что правила нарушила комиссия, допустив меня до экзаменов, и я не должна отвечать за её действия, и велел включить меня в список принятых. Это был декан исторического факультета профессор Слабченко М.Е. Так я познакомилась с ним. Не знаю имеется ли у Вас его фотография, но внешний облик его, несмотря на правильные черты лица, был очень непривлекателен. Он перенёс чёрную оспу, и всё лицо у него было изрыто крупными оспинками и даже мочка одного уха была изрыта оспой. Совершенно голый череп, без единого волоска, и немного выпяченные рачьи глаза. Я не встречала больше в жизни человека с подобной внешностью и одновременно с каким-то совершенно необыкновенным обаянием, заставляющим, при общении, совершенно забывать об изуродованности лица оспой.

Когда начались занятия, выяснилось, что вместе с нами учится его сын – Тарас. У нас организовалась группа студентов, куда входил и его сын. Это были: Мира Елизарова, Катя Ефимова, Инна Пятницкая, Регина Пресс, Беба Ляховецкая и я, Тарасик, Тимофей Вихристюк, Мика Марлинский, Абраша Ямпольский, Бровер. По инициативе М[ихаила] Е[лисеевича] был организован исторический кружок. Не знаю были ли и раньше такие кружки, быть может это было связано с тем, что тут был его сын. Тарасик был очень гарный хлопец, чертами лица очень похож на отца, которого он обожал. В кружке мы занимались изучением летописей, а кроме того, по инициативе М[ихаила] Е[лисеевича] у нас было организовано шуточное рыцарское общество. Был разработан его устав, и некоторым из нас присвоены титулы и прозвища.

Так, например, я была баронесса и посвящала, согласно устава, в рыцари. Катя Ефимова была графиня, а Регину Пресс он назвал селедочкой. Тимофей Вихристюк, очень красивый украинский паренёк из деревни, который приходил в институт с босыми ногами, был назван Будда.

Не знаю сколько было лет М[ихаилу] Е[лисеевичу], конечно, тогда он мне казался старым, но Тарасик как-то рассказал мне, что

М[ихаил] Е[лисеевич] женился очень рано на простой деревенской девушке, что она не стала учиться, не работает и занята только домом, мужем и сыном. Наверно она была хорошая хозяйка, так как оба – и отец, и сын – были очень обихожены, хотя и скромно одеты. Я никогда её не видела, но Тарасик говорил о ней всегда с любовью. Очень много времени вне занятий М[ихаил] Е[лисеевич] уделял нам в занятиях исторического общества и в рыцарских играх. Наверно благодаря Тарасику, которого он обожал взаимно и гордился им. Конечно, мы все были влюблены в Михайла Елисеевича. Он был для нас каким-то высшим существом, но были и романы среди молодёжи, например у Регины с Ямпольским. Некоторые увлекались Тарасиком, особенно, Мира. Но Тарас был со всеми ровным, исключительно благорасположенным ко всем и только с обожанием относился к отцу. Мне больше не приходилось в жизни наблюдать такую гармонию между отцом и сыном. Из девочек я особенно дружила с Инной Пятницкой и Мирой Елизаровой. С Инной я раньше вместе училась. Это была натура замкнутая в себе. Я бывала у них дома. Её мать, Мария Викторовна, мне рассказала, что её муж, Пятницкий, отец Инны, был предводителем дворянства, не знаю когда и как он умер. Инна жила с матерью и старшей сестрой Люсей, которая была студенткой старшего курса математического факультета. Мира жила на Ближних Мельницах с двумя старшими сёстрами – учительницами. Родители у неё умерли. Инна к концу учебного года иногда просила меня передавать письмо Михайлу Елисеевичу, что я и делала, но мы, вернее она, никогда не делилась со мной, а я и не спрашивала.

Когда учебный год подходил к концу, нам было сообщено, что согласно приказа наркома Ряппо, с нового учебного года все студенты будут получать только дипломы учителя соцвоса или профобра. Так как я мечтала о научной деятельности и очень враждебно относилась к профессии – учитель, то я ушла из ИНО и без экзаменов поступила, потеряв год, на первый курс в Институт Народного Хозяйства.

Однако, в течении учёбы не первом курсе я получила открытки о заседаниях исторического общества и приходила на них. При переходе на второй курс я вышла замуж за студента стройфака политехникума, и учёба, семья – отдалили меня от кружка.

По окончанию моей учёбы, муж был мобилизован по линии ВКП(б) на Урал. При переписке с одесскими друзьями узнала, что Михаил Елисеевич разошёлся со своей женой и женился на Инне. Не помню, но кажется в 1930 году (не уверена) получила от Инны ужасное письмо, что М[ихаила] Е[лисеевича] арестовали по обвинению в том, что он участвовал в каком-то заговоре по отделению Украины,

что он даже был в проекте как один из министров. Инна писала, что действительно, он когда-то давно был в какой-то группировке, но потом из неё вышел. Писала, что будет суд в Ярославле, что она живёт у кого-то в Москве и всё ездит в Ярославль, что продала вещи, так как наняла адвоката, который очень дорого берёт...

Если надо, то Вы можете о суде узнать в Ярославле, где наверно сохранился архив. После суда я получила от неё письмо, что ему дали ссылку (не помню на сколько лет), что она ликвидирует всё своё имущество и едет за ним. Начиная с 1931 года, когда я приезжала в Одессу к родителям на роды и ещё несколько лет подряд до войны приезжая в отпуск в Одессу, я бывала у Марины Викторовны, от которой узнала об Инне. У них родился сын Борис, но что-то у него было неблагополучно с позвоночником, и он должен был лежать в гипсовой кровати. Как-то получила от Инны письмо, посылала ей два раза посылки, а потом началось страшное время, и я с ней связь не сохранила. Из Одессы от друзей узнала, что Тарасик очень тяжело, болезненно переживал разрыв отца с матерью. Мира очень его опекала, они поженились и поселились в Первомайске, что Тарас как будто связи с М[ихаилом] Е[лисеевичам] не поддерживает. Уже после войны, будучи в отпуске в Одессе узнала, что Инна приезжала к матери и сестре в Одессу и что все они погибли при немцах. Сын их умер, когда, не знаю.

Будучи в Одессе, в санатории «Россия» в 60-х годах, поехала на Ближние Мельницы узнать что-нибудь о Мире. Она была дома, очень больная, говорить о себе не могла, я её и не расспрашивала. Она мне только сказала, что Тарасик погиб, что она написала сестре, боясь что её арестуют, чтобы та забрала Юрика, которому было не то 4, не то 5 лет (не могу вспомнить). Когда за ней пришли и стали производить обыск, то Юрик испугался и спрятался под стол, который был накрыт скатертью. Когда она ехала из Первомайска в тюремном вагоне, то из окошка увидела сестру, едущую в Первомайск, что было её горьким счастьем. Сестра успела увести Юрика и стала ему матерью.

Говорить она не могла больше, и я не стала её расспрашивать. Ещё несколько раз я приезжала в отпуск в Одессу и бывала у неё, но я ни о чём пережитом её не расспрашивала. Однажды, только раз, она сказала, что М[ихаил] Е[лисеевич] приезжал в Одессу...

Мой Вам совет. Если у Вас есть возможность, то Вам следует поехать в Одессу и следует поторопиться. Ведь Тарасик, которого она боготворила, был очень талантливый историк. Кроме того, все, за исключением меня, вышли в жизнь учителями-историками, причём, Марлинский был кандидат исторических наук, к сожалению, он умер. Бровер был доктором исторических наук, не знаю, жив ли он.

Как будто он жил в Днепропетровске. Посмотрите в телефонную книгу. Катя Ефимова была заведующей горно в Одессе – тоже умерла. Ямпольский (бывший муж Регины Пресс (они развелись)) тоже был кандидатом или доктором. Регина Пресс живёт в Одессе. Её адрес: Одесса 59, Черноморская дорога, дом № 13, квартира 69. Регина Осиповна Пресс. Писать ей не стоит, так как она перенесла инсульт и, посылая мне поздравительные открытки, едва может накалякать несколько слов. Но она живёт с сыном – Ямпольским (не знаю как его зовут), поэтому Вы можете узнать от него о судьбе ученика М[ихаила] Е[лисеевича], его отца. Если же сможете поехать в Одессу, то она, думаю, расскажет многое.

Я не сразу написала Вам, так как у меня сохранилась карточка, где мы все (только одни девочки) снялись. Не могу её пока найти. Ещё поищу, так как возможно Вас заинтересует фото Инны, его второй жены. Пожалуйста, хотя бы открыткой подтвердите получения от меня письма. Хотела отправить заказным, но я не выхожу и это для меня сложно. С уважением *Б[ерта] Е[лисеевна]*.

Тетяна Малина

6. 12. 91

25/ X.

Уважаемый Виктор Николаевич!

К сожалению, прошло много лет и никаких воспоминаний о конкретных случаях не осталось. Помню, что М.Е. Слабченко был очень хорошим, близким студентам педагог, любил историю, возил нас на раскопки древних могил. Слухи об его аресте поразили нас и убили. О Тарасе узнали, что он женился на Мире Елизаровой, но прожил не долго. После получения письма от Вас я писала Мире, она сама пострадала от родства с М[ихаилом] Е[лисеевичем], который ни в чём не виноват. Виктор Николаевич приезжал к Мире. Она дала ему фото М[ихаила] Е[лисеевича] и немного поделилась воспоминаниями. Мира годами мучилась, не говоря уже о переживаниях за невинного М[ихаила] Е[лисеевича] и Тараса. Товарищ Заруба действительно благородный человек, взяв на свои плечи весь груз (собрать материалы и написать книгу). Он облегчил страдания семьи и установил истину, что сейчас уже на законном основании.

Мира пишет, что они расстались как близкие люди. Он обещал

прислати всё что напишет о М[ихаиле] Е[лисеевиче] и Тарасе. (А мне тоже напишите). С Новым Годом поздравляю Вас, Миру и семью. Желая благополучия. Пишите.

Таня.

Моя квартира – № 25.

Антоніна Лавріненко

Спогади про М.Є. Слабченка

1918 рік. Осінь. Вересень. Я учениця восьмого класу Одеської Маріїнської міської громадської жіночої гімназії. Сиджу на першій парті у колоні вздовж лівої стіни поруч із Сонею Лобачевською. Батько її священник Соборної церкви і наш викладач закону Божого. До програми восьмого класу введено курс історії української літератури – діють закони Української Держави гетьмана Павла Скоропадського. Начальниця гімназії Ольга Миколаївна Мерзлякова представила нам нового викладача – Михайла Єлисейовича Слабченка.

Це був чоловік вище середнього зросту, стрункий, у військовому френчі і по-військовому підтягнений. Очі мав розумні, всевидючі, з гострим поглядом, з відтінком жарту й насмішки. І що нас, учениць, найбільше вразило це те, що його досить правильні риси обличчя: прямий ніс, високе чоло, втратили свою привабливість через сліди віспи. До того ж шокувала повна відсутність волосся. Однак усе це не позбавляло його симпатичності.

Михайло Єлисейович розпочав курс із лекцій про творчість Котляревського. Згодом перейшов до Шевченка. У мене не залишилися в пам'яті його перші розповіді, бо я захворіла й пропустила кілька занять. Згадую лише лекції про творчість Марка Вовчка й Свидницького. Михайло Єлисейович розповів про виникнення в середині XIX століття у Франції нової течії у філософії – позитивізму, що її основоположником був Огюст Конт. Вона вплинула й на розвиток реалістичної літератури – і Марко Вовчок, і Свидницький реально змальовували життя різних верств українського суспільства.

Докладно зупинився Слабченко на творі А.Свидницького «Любо-рацькі», показав розтлінний вплив на молоде покоління у бурсах і семінаріях їхніх учителів, розповів про русифікаторську політику владики-архієрея, підкреслив інтриганство, кар'єризм пастирів. Лекцію провів з особливим піднесенням, що справило на нас велике враження.

Перед цим уроком перша учениця класу Тетяна Шестерикова

донька головного бібліотекаря Новоросійського університету, завжди витримана і мовчазна, вибігла наперед і щось написала на задній стіні класної дошки. Я теж побігла й встигла прочитати, що то був за напис «Да здравствует единая и неделимая»

На місце своє я не встигла сісти, як у клас увійшов Михайло Єлисейович. Якщо він прочитав гасло, то міг подумати, що то я написала. Знаючи що на першій парті сидить донька соборного священика і гадаючи, що це я, він з такою пристрасстю почав картати обмеженість і користолобство духівництва наче виявляв своє особисте негативне ставлення до служителів культу. Тоді я подумала, що це гасло на дошці його роздратувало. Вже потім я довідалася що він сам був певний час учнем Одеської духовної семінарії, але за вільнодумство його звідти виключили

Тепер, коли вже відомо, який шалений опір у 1917–1918 роках зустріла українська церква у боротьбі за автокефалію з боку Московської патріархії, зрозумілою стає палка критика Слабченком російських священиків-шовіністів. А тоді ми, учениці, не знали, яка запекла боротьба велася між церквами.

Того ж дня після уроків я вийшла з воріт на вулицю і побачила, як пройшов Михайло Єлисейович у супроводі учениці сьомого класу Кавури. І я позаздрила їй, що вона може вільно спілкуватися з учителем. А я була так вихована що вважала: вчителі – якісь особливі, не від цього світу істоти.

За кілька днів Слабченка зопросили перед уроком до начальниці гімназії. Яка між ними відбулася розмова, нам, звичайно, було невідомо, але після цього Михайло Єлисейович відмовився від викладання. Незабаром на цей курс був призначений зять соборного священика Михайла Вітвицького – Уманський. Змісту його лекцій я зовсім не можу згадати. Лише добре запам'ятала, що на першій лекції він докладно пояснював походження назви «Малоросія».

Інцидент зі Слабченком у гімназії, про який я згадала вище, свідчив про його категоричність, принциповість, темпераментність та незалежність.

Осінь 1919 року. Я студентка історичного факультету Новоросійського університету. Відвідала публічну лекцію Слабченка про п'єсу «Назар Стодоля». Пам'ятаю, що він тоді висловив гіпотезу, начебто автором цього твору Шевченко не був. Я підійшла до Михайла Єлисейовича, нагадала йому, що я випускниця Маріїнської гімназії, де він викладав історію української літератури. Він привітно усміхнувся, поцікавився, що я зараз роблю.

1920 рік. Із сьомого лютого в місті утвердилася радянська влада.

В університеті змінилася професура, дехто емігрував за кордон, заняття відбувалися вкрай несистематично. У нас у сім'ї померла бабуся, ми всі дуже переживали. Моя сестра Маруся і я під час великого посту відвідували ранню обідню в Андріївській церкві. Була провесна. Я зайшла до священика, що ховав бабусю, і взяла у нього книжку про життя святих. Із цією книгою пішла до університету. На Преображенській, проти міського саду, зустріла Слабченка. Він привітно заговорив зі мною і хотів подивитися книгу, що була у мене в руках. Я зникла і відповіла, що нізащо не покажу. Він усміхнувся і запропонував мені працювати в архіві з документами війська Запорозького. Я відмовилася, сказала, що хочу вчитися, а не працювати. На прощання він порадив мені прочитати «Гавриліаду» Пушкіна. Чи то він зрозумів, чи відчув, що книга в мене релігійного змісту.

Слід сказати, що ще в гімназії я відчула симпатію та повагу до Михайла Єлисейовича з його незалежністю та принциповістю. Навесні 1920 року, повертаючись з дачі на Хаджибейському лимані з небожем Олексієм, завітала на вулицю Майстерську, 25, де жив Слабченко, і Олексій на моє прохання вручив Михайлові Єлисейовичу величезний букет запашного бузку.

Голодна весна, нестатки. Довелося йти працювати. При маминій народній початковій школі №141 були організовані українські класи і на літо дитячий український майданчик в Ананьївському провулку, де я все літо працювала як вихователька. Не знаючи української мови, я докладала всіх зусиль, щоб нею оволодіти, читала твори українських класиків, перечитувала «Кобзар», відвідувала лекції, що їх організувала «Просвіта» при клубі для залізничників станції Одеса-Головна. Клуб містився в Павлівському будинку, на Канатній вулиці.

Лекції з мови і літератури проводив тут К. А. Бачинський. Я інколи ходила до університету, бачила Слабченка. Шкодувала, що він не викладає у «Просвіті». Якось спитала його про це, на що він відповів «Най дадуть мені шкіру на підосви, то я буду у них працювати».

Навесні 1921 року викладачі і всі присутні на лекціях «Просвіти» були заарештовані. Всю ніч їх протримали в ЧеКа, деяких залишили, решту відпустили. Серед відпущених була й моя близька приятелька Леся Стрельченко. Мені просто пощастило: я хворіла на тиф і того дня у «Просвіті» не була. Саме тоді велике нещастя спіткало сім'ю моїх знайомих. Брата студентки Клави Грінченко, теж студента, який був одним із керівників «Просвіти», заарештували й відразу ж розстріляли. А ранком працівники ЧеКа приходили додому і просили вибачення у матері – мовляв, помилилися, прийняли його за когось іншого. «Просвіта» була ліквідована.

Взимку 1920 – 1921 року у зв'язку з ліквідацією Новоросійського університету занять не було. Я вже працювала у школі №141 як викладач української мови й самотужки поглиблювала свої мовні знання. Влітку 1921 року був утворений «ГумОБін». Лекції читали нам на вулиці Рішельєвській у приміщенні теперішнього кінотеатру «Україна». З осені 1921 року усіх гумобінівців перевели до Інституту народної освіти (ІНО).

Голод навесні 1921 року. Червоний Хрест організував в Одесі їдальні. Я працювала регістраторкою в їдальні на Дальніх Млинах з червня 1921-го до лютого 1922 року. Доводилося мандрувати пішки від району вокзалу, де ми жили, на Дальні Млини, а звідти поспішати на четверту годину на лекції в ІНО (будинок колишньої Другої чоловічої гімназії, на вулиці Комсомольській – Старопортофранківській).

Мене зарахували студенткою третього курсу, хоча я жодного іспиту не складала. Адміністрація виходила з того, що до університету я вступила у вересні 1919 року і тому мала бути на третьому курсі. На історичному факультеті нас було спочатку п'ятеро: літній чоловік Добрін, Фаня Співак, Кодра, студентка у фіолетовому береті, прізвища якої я не пам'ятаю, і я. Студентка у береті проходила два тижні і раптово зникла. Кодра тримався місяць, а потім від голоду теж утік додому на село. Ми троє героїчно відвідували лекції всю зиму до весни 1922 року.

Історію України в ІНО (курс історії Гетьманщини) читав Слабченко. На відміну від наступних поколінь радянських істориків, які звертали увагу переважно на стосунки між класами і класову боротьбу. Михайло Єлисейович докладно розповідав про побутові умови тогочасного суспільства, архітектуру, соціальний склад населення, процедуру виборів гетьманів, виховання гетьманичів, обмін послами з Московією, поступовий занепад гетьманату у XVIII столітті. Він вів також теоретичний курс з історії розвитку суспільства.

Умови суворої зими були тяжкі. Приміщення не опалювалися. Електрики не було. Освітлення носили з собою (це був гнотик у пляшці, себто каганець). При такому освітленні ніяких записів робити було неможливо. Займалися з четвертої години дня, бо вважалося, що зранку студенти працюють. Усі були бідно одягнені. Михайло Єлисейович ходив у військовій шинелі, шапку покривав башликом. Я сиділа на першій парті, на ногах були старенькі гамаші. А коли збільшився день, можна було бачити нашу вбогість. Михайло Єлисейович одразу помітив зміну на моїх ногах і всміхнувся.

На той час я була у Слабченка єдиною студенткою-українкою, та ще й на становищі колишньої учениці. Виходили разом з ІНО – нам було по дорозі. Ішли Комсомольською до Майстерської, розмовляли.

Михайло Єлисейович виявився людиною товариською, простою, розповідав про себе.

Я довідалася, що він з робітничої сім'ї. Народився 1882 року у селі Нерубайському, під Одесою. Любив повторювати, що він син биндюжника. Згадував слова матері, яка казала, що народився в сорочці, був гарненький, як янголятко, тому має бути щасливий. Закінчив початкову церковну-парафіяльну школу на вулиці Зовнішній (тепер Мечникова). Потім учився в Одеській духовній семінарії, Новоросійському університеті, підвищував кваліфікацію у Санкт-Петербурзькому університеті, у Парижі, куди був відраджений для навчання. Там він удосконалював знання французької, вивчав мистецтво кераміки.

Розповідав, що він людина військова, брав участь у світовій війні. На фронті спостерігав, як деякі солдати та офіцери відчували наближення смерті: у фатальний день на їхні обличчя лягала страшна печатка. Скаржився, що не вміє плавати, якоесь ледь не втопився і з того часу боїться води. Розповідав, що в його роду чоловіки не відзначалися фізичною силою і помирали у сімдесят років. Потім ця пересторога справдилася і стосовно його самого.

Якось я сказала, що український народ не зробив такого великого внеску до світової музичної культури, як російський. Михайло Єлисейович сказав, що я тут зовсім необізнана і почав гаряче доводити, що українці мають великі музичні здібності, про що свідчать тисячі народних пісень, різних жанрів, твори композиторів Бортнянського, Веделя (я знала, що цих композиторів росіяни вважають своїми), Гулака-Артемівського, Аркаса, Ніщинського, Миколи Лисенка. Наприкінці розмови додав: «Ось я сам напишу оперу».

Тоді я довідалася що він належить до людей «одержимих». Ні кар'єра, ні марносластво, ні матеріальний добробут не були метою його життя, а жертвна відданість науці. В ім'я науки – самозречення. Наука – сама святість, постійний щоденний пошук, іноді важка мука. Якось у розпачі сказав: «Кину все, піду на село, почну землю орати». Або радив: «Ніколи не займайтесь науковою роботою». Проте все це було від поганого настрою, бо насправді поза науковою роботою не було для нього нічого.

Трагедія науковців-дослідників полягала в тому, що навантажені підготовкою до лекцій, викладанням, часто адміністративною роботою (Михайло Єлисейович улітку 1923 року став деканом історичного факультету ІНО), вони мусили власне науковій роботі віддавати ночі.

Розповідав Михайло Єлисейович про важкі побутові умови: вдома не вистачало палива, доводилося відмовлятися від електрики і перейти на газову лампу. Електролічильник був один на будинок, а Ми-

хайло Єлисейович працював ночами до четвертої, п'ятої години ранку. От і непорозуміння з сусідами. То скаржився, що дружині Людмилі Іванівні доводиться відрами носити воду здалеку, то розповідав, що лікар загрожує йому сліпоту, якщо він не впорядкує своє життя, розподіливши години праці й відпочинку, і вимагав до розпорядку дня включити дві години прогулянки. Прощаючись, завжди бажав «Легкої ночі».

У хвилини ліричного настрою Михайло Єлисейович згадував своє перше кохання до дівчини Галі, з якою мав одружитися, але її батьки стали на перешкоді. Із сумом згадував день, коли Одесу залишили гайдамаки. Розповідав, що він проводжав їх до Запорізької вулиці. Одного разу я спитала в нього, чому він не в партії. Він відповів, що був у партії (не уточнюючи в якій), але вийшов, бо були часті випадки, коли членів партії отруювали.

Михайло Єлисейович давав мені книги з власної бібліотеки: твори А.Скальковського, Д.Яворницького, М.Драгоманова. Протягом 1921 – 1922 років я зробила доповідь перед студентами: «Чеканка грошей за часів Гетьманщини, зокрема за часів Івана Самойловича» та «Про перевози на землях Запорозьких Вольностей». Для останньої доповіді використала три справи із запорозького архіву за 1762, 1768 та 1770 роки.

Тієї зими стався такий курйозний випадок. Студентка-біолог, фізкультурниця, ненавмисне влучила сніжкою в обличчя Михайла Єлисейовича. Було дуже боляче, признався він потім. Реакція викладача була блискавична і непередбачена: він наздогнав пустунку і добряче нагодував снігом.

Минула суворо холодна зима, наближалася весна, повіяло теплом, з'явилося сонечко і зігріло людські душі, зникла скутість. Почав систематично працювати хоровий гурток під керівництвом Джмеля. Співали «Заповіт», «Вічний революціонер», «Шалійте, шалійте скажені кати» та інше.

Михайло Єлисейович запропонував поставити п'єсу О.Олесь «Золота нитка», присвячену Лисенкові. Зміст п'єси алегоричний. Слова Парки, яку я мала грати, запам'ятала на все життя:

Кинь йому у душу сльози, болі всі, усі жалі,

Кинь докори і погрози, скарги рідної землі.

Парка наказувала новому громадянину бути патріотом, стати борцем, вивести народ до нового світлого життя.

Оскільки О. Олесь був емігрантом, секретар комсомольського осередку Варшавський наклав вето на постановку п'єси. Михайло Єлисейович страшенно обурився і відмовився від будь-якої іншої по-

становки. Сам Варшавський був доволі культурним симпатичним студентом як і його сестра, теж студентка. (Потім пройшла чутка, що вони були меншовиками. Варшавський був заарештований, сестра застрелилася).

У перші роки після Жовтневої революції всі ми вірили, що вона принесла омріяне визволення національної культури від поліційних утисків царату і відкрила широкий шлях для її подальшого розвитку. Михайло Єлисейович завжди розмовляв рідною мовою і вважав, що вона одержала право бути основною в учбових закладах, від дитячих садків до університетів. Мені відомо, що Слабченко мав сутичку з викладачем історії мистецтва та історії Греції професором Б. В. Варнеке, людиною аристократичної зовнішності й поведінки (можна припускати, що непорозуміння виникли у зв'язку з українізацією ІНО).

У кінці 1922-го на початку 1923-го в Одесі виникає український театральний колектив. Слабченко любив театр і певно був одним із його організаторів. Я була на відкритті цього театру (на вулиці Грецькій, 48). Урочистості звичайно не було. Будинок не опалювався, невеличка група глядачів сиділа в пальтах. Єдина електрична лампочка ледве блимала та раптом і вона згасла. Запала таємнича п'ятьма і густа тиша в залі. І ось на сцені з'явилася постать у військовому френчі, освітлена електричним променем. Це був Слабченко. Він не міг виступати спокійно. То була гаряча, палка промова. Він привітав присутніх з виникненням нового українського театру що має відмовитися від старого побутового репертуару й вийти на широкі всесвітні обрії, ставити п'єси іноземних авторів, російську класику. Потрібні нові театральні форми й нова тематика.

Після виступу Слабченка був спектакль за мелодрамою, назву і автора якої я не пам'ятаю. Згодом театр поставив п'єсу Винниченка «Молода кров». А навесні 1923 року йшов славнозвісний водевіль С.Васильченка «На перші гулі». Студентам запропонували участь у цій постановці. Роль була невелика: студентки в українському вбранні проспівали якусь українську пісню й пішли зі сцени. Я теж була в гурті дівчат.

Узимку 1921–1922 року заняття в ІНО проводилися на першому поверсі. З приходом весни на другому поверсі Слабченко створив історичний кабінет. Несподівано адміністрація дала розпорядження всім студентам, які вступили ще до Новоросійського університету, терміново скласти відповідні дисципліни і одержати диплом про закінчення ІНО. Я була приголомшена такою звісткою, бо ніяких дисциплін ще не складала. За допомогою Михайла Єлисейовича мені дозволили продовжити навчання. Так я опинилася на другому курсі.

До історичного кабінету часто приходили студенти, яким потрі-

бно було «швидкісними темпами кінчати ІНО». Вони або домовлялися з Михайлом Єлисейовичем про термін іспитів, або тут же складали повний курс з історії України. Серед них були вже літня людина Нестеренко, красуня-кокетка Петрунь і особливо часто – Сербський, пізніше фахівець з російської літератури, пушкініст.

Михайло Єлисейович був людиною європейської культури широкого кругозору, добре обізнаний з малярством, театром, літературою – рідною й світовою. Людина дотепна, сипав гострими зауваженнями, навіть щодо жіночих мод. Сидячи за студентським столом, чула його розмови зі студентами про творчість різних письменників. Про Льва Толстого Михайло Єлисейович говорив: «Монблан у літературі». Згадував про перебування О.Пушкіна в Одесі. Високо цінував творчість Гі де Мопассана, чудовий твір Кнута Гамсуна «Пан». Захоплююче розповідає про майстерні гамсунівські описи весни, від яких п'яніє читач. І настрої у Михайла Єлисейовича тоді був весняний, бадьорий, оптимістичний.

Роки були тяжкі. Заробітну платню виплачували з перервами і, мабуть тому Михайло Єлисейович ще працював у книгарні Державного видавництва України на Дерibasівській, як оцінювач книг. Я, на прохання сестри Віри, понесла здавати до книгарні добре оформлену книгу про життя Ісуса Христа - з ілюстраціями видатних художників. Мене вразило, коли я увійшла до крамниці, що Михайло Єлисейович щось піднесено розповідав колегам, які юрмилися навколо нього. Виялося що мова знову-таки йшла про життєрадісного бога лісів Пана. Михайло Єлисейович не міг не захопити своєю розповіддю слухачів. Він завжди любив спілкуватися з людьми.

Почавс 1922 – 1923-й навчальний рік. На перший курс прийняли більше студентів, ніж попереднього року. Це був курс уже цілком укомплектований. Склад студентів розмаїтий: були міські і сільські. Нова атмосфера, інші настрої. Здавалося неймовірним, що торік на курсі вчилоса лише три студенти. Між іншим, вступив до ІНО і син Михайла Єлисейовича – Тарас.

Заняття проводилися там же – на другому поверсі в історичному кабінеті. Для студентів другого курсу Михайло Єлисейович читав курси «Господарство Гетьманщини XVII–XVIII століть», «Землеволодіння й форми сільського господарства» та «Історія давньоруської писемності». Він також керував практичними заняттями – вчив читати й аналізувати тексти літописів. Казав, що сам навчився справді по-науковому студіювати джерела, використовувати їх в історичних дослідженнях, коли йому було вже 25 років.

Лекції Михайло Єлисейович читав майстерно. Вогненна і темпе-

раментна подача начебто сухого матеріалу робила їх цікавими і навіть захоплюючими. Студенти поважали й любили Михайла Єлисейовича за простоту, невимушеність, гуманність. Він був для них взірцем подвижництва й самовідданого служіння науці, «людиною нового радянського часу», оригінальною, самобутньою, мав високу чутливість душі, неповторність світосприймання. Ми всі вчилися в нього добра й краси, розуму й справедливості. Це збагачувало наш духовний світ, виховувало синівські почуття до рідного народу, до його історії, душі й мови. До всіх студентів він ставився доброзичливо. Ніяких упреждень національного чи іншого характеру.

Керував Михайло Єлисейович також роботою студентського історичного гуртка. Впродовж навчального року на його заняттях були прочитані доповіді Тараса Слабченка: «Повстання Чернігівського полку у 1825 році» та Тетяни Малини: «Українські історичні думи й пісні», яку вона підготувала за збірником М. Драгоманова. Михайло Єлисейович мав на меті підготувати студентів до науково-дослідницької роботи, створити в майбутньому свою школу з молодих науковців.

Особливо близькими до нього були студенти-першокурсники. На перерві поміж лекціями вони часто прибігали до історичного кабінету поділитися з ним своїми новинами. На цьому курсі був і його син Тарас, який справляв на нас враження своєю вихованістю та чемністю. Коли він заходив до батька в історичний кабінет, то обов'язково вітався з ним і цілував у щоку, хоча вдома до цього вони, звичайно, бачилися і віталися.

Михайло Єлисейович ненавидів бюрократизм, кар'єризм, псевдопафос, користолюбство. Він гостро засуджував одного професора, який продав документи архіву війська Запорозького і купив собі шубу. Спостережливий і дотепний він влучно визначав характерні риси студентів, даючи їм річні прізвиська: «оселедець», «княгиня», «графиня», «Будда», «самодій». Не обминув він і своїх колег. Викладача української літератури А.В. Музичку він нагородив прізвиськом «барабан», на що той дуже образився. Маючи здібності імітатора він дуже вдало наслідував викладача історії педагогіки А.Г. Готліба-Готалова. Ще була у Михайла Єлисейовича звичка, жартуючи, підганяти неактивних студентів, набравши суворого лютого вигляду, погрожуючи кулаком. Ніхто не ображався.

Михайло Єлисейович дотримувався методології історичного матеріалізму історію розвитку суспільства, розглядав як закономірний процес руху і зміни суспільно-економічних формацій. Він був самовідданим патріотом, громадським діячем, брав активну участь у розвитку й піднесенні української культури. Влітку 1923 року, як декан історичного факультету, він разом з ректором ІНО П.О. Самулевичем

брав участь в обстеженні стану шкіл, клубів, кінопрокату і самодіяльних гуртків Одеси.

В Одесі в той час працювали чотири українські школи на Слобідці-Романівці – імені Лесі Українки, на вулиці Зовнішній (тепер Мечникова), у будинку колишнього патріотичного училища – школа імені І.Франка, на вулиці Петропавлівській – школа імені Т. Г. Шевченка, на вулиці Болгарській – школа імені М. Драгоманова. Було ще й п'ять залізничних українських шкіл. Звичайно, з усіма завідувачами українських шкіл Михайло Єлисейович був знайомий.

В одній із шкіл, після закінчення ІНО, викладав історію Тарас Слабченко. Михайло Єлисейович був задоволений викладацькими здібностями сина. Він казав: «Молодець, Тарас. Такі чудові діаграми до історії України намалював з учнями. А прощаючись наприкінці року, сфотографувався з ними, та й ще в українських сорочках».

На початку 1920-х на вулиці Градоначальницькій, 8 була відкрита бібліотека української книги. Правда, невдовзі її закрили. Комісія, яка обстежувала бібліотеку, звинуватила її завідувачку Гус у порушенні «комуністичної ідейності» – на стінах бібліотеки були розвішані портрети гетьманів України. Пізніше з'явилася бібліотека української книги на вулиці Гоголя.

Завідував нею Богдан Михайлович Комаров, який потім був заарештований у справі СВУ і висланий до Середньої Азії. Розповідають, що в заслання він проводив велику наукову роботу як ботанік, викладав у педагогічному інституті. У Середній Азії він і помер.

1923 року в ІНО ввели платню за навчання для студентів-службовців. Я потрапила до їхнього списку. Звичайно, я не могла внести платні, бо жили ми надголодь. Небіж Олексій носив обіди з Будинку вчених, а то була сама вода. Я звернулася до Михайла Єлисейовича, як до декана, по допомогу. Мене викликали до ректора Самулевича, там сидів і Слабченко. Самулевич розпитав про моїх батьків. Про батька сказала, що він селянського походження, народився ще за кріпацтва. Тепер його нема. А мати – народна вчителька, має понад сорок років стажу, тепер дає приватні уроки, та й я маю учнів. Від платні мене звільнили.

І вдруге Михайло Єлисейович виявив увагу до моїх студентських проблем. Улітку 1923 року він організував дводенну екскурсію студентів до Ольвії для ознайомлення їх з археологічними розкопками. Я була «незаконною» студенткою другого курсу. Довелося випросити у Михайла Єлисейовича дозволу їхати з ним.

І ось ми на палубі. Пароплав відчалив. Всі розмістилися групами. З харчами було скрутно, і я нічого з собою не взяла. Тому, знайшов-

ши брезент, лягла на самоті й причаїлася. Раптом пролунало: «Тоню, Тоню». Здається, гукав Тарас Слабченко. А я мовчала. І ось у супроводі студентів-першокурсників підійшов до мене Михайло Єлисейович і запропонував бутерброд. Я категорично відмовилася, збрехавши, що вже повечеряла. Мала вдачу, яку за ті голодні роки не раз могла перевірити: що голодніша була, то впертіше відмовлялася. Таке було самолюбство. Я залишилася на своєму брезенті, прислухалася до сплеску хвиль, милувалася зірками, вдихала запашне морське повітря.

Вночі підпливли до Очакова, але пароплав туди не заходив. Довелось пересісти на катер. Михайло Єлисейович подавав дівчатам руку, коли ми перестрибували туди. Поночі зійшли на берег. Як піднялося сонце, пішли на гору, де була школа. Весь день блукали по Очакову. Михайло Єлисейович у тутешньої вчительки дістав старий комплект «Ниви», і хлопці його роздивлялися.

Надвечір я сама пішла на берег. Вже була ніч, коли я почала сходити на гору. Раптом така картина: схвилований, лютий, грізний, майже біг Михайло Єлисейович, а за ним хвіст дівчат і хлопців, теж схвилованих. Виявляється, наші хлопці-комсомольці відзначилися: повирізували із журналу «Нива» цікаві картинки. Дізнавшись про це, обурений, несамовитий Михайло Єлисейович вилаяв безпардонних нахаб, просив пробачення у старенької вчительки, а потім сам побіг до моря – топитися. Вірні першокурсники побігли за ним, щоб його рятувати. Помалу біг уповільнювався, напад відчайдушного гніву і розпачу стихав, і ми, миротворці, почали гомоніти, сміятися. Постояли на горі на кручі й повернулися до школи.

На світанку вирушили на гарбах до Ольвії. Кошти на археологічні розкопки були обмежені, і тому Михайло Єлисейович міг запросити на цю роботу лише одного досвідченого робітника. Під його керівництвом і працювали студенти. Перше місце як копач зайняв «Будда». Високий, кременний, сильний. Всі працювали сумлінно – за винятком кількох хлопців, які швидко покидали лопати й пішли гуляти. Пощастило нам викопати амфори й маленьку теракотову вазочку, яку потім в Одесі віддали до археологічного музею.

Настрій у всіх був піднесений. День випав чудовий. Липень. Після роботи я швиденько побігла на Буг, викупалася й випрала своє пікейне плаття. Спізнилася на обід: прийшла, як кажуть, на шапкобрання. Була смажена риба, мені залишилась пересмажена, але я не заперечувала. Проте згодом була нагороджена похвалою. Студентка Варшавська (віком значно старша за нас) сказала: «Подивіться, яка Лавріненко – у білому платті, така чистенька, а ми всі брудні».

Для ночівлі дівчатам відвели хату, а хлопці спали на сіновалі. Ді-

вчатам Михайло Єлисейович спати на сіновалі не дозволив. Я потоваришувала з Танею Малиною, і ми, підстеливши сіна, спали на підлозі. Коли ми вже розмістилися, несподівано до нас завітав Михайло Єлисейович, щоб батьківським оком перевірити чи все гаразд.

Другого дня, знов на гарбах, поверталися до Очакова. Деякі дівчата-першокурсниці і я сиділи на задніх колесах разом з Михайлом Єлисейовичем. А хто їздив на задніх колесах знає, як там трясе. Михайло Єлисейович розповідав якусь романтичну історію про кохання якихось молодят різних національностей. Любов була над усе, і «його» батьківщина, «його» мова стали «їй» рідними. У мене від тряски розстебнулося бурштинове намисто і впало в пилюку. Михайло Єлисейович одразу ж зіскочив і хотів підняти його, але я випередила – де ж пак, хто швидше? І намисто підібрала сама. Воно збереглося в мене і по цей день. На зворотному шляху ми знову їхали на палубі пароплава, але всі вже спали на лавах. Ця поїздка ще більше зблизила Михайла Єлисейовича зі студентами.

Після війни мій близький знайомий О.О. Мишаков, який працював у науковій бібліотеці університету, знайшов в архіві звіт М.Є. Слабченка про нашу поїздку до Ольвії на археологічні розкопки. Там були зазначені всі прізвища учасників.

Було літо, канікули, але Михайло Єлисейович щодня приходив до історичного кабінету і працював там, маючи під рукою потрібні джерела. Наприкінці літа кабінет перевели на вулицю Пастера, де на розі Торгової, в колишньому приміщенні жіночої гімназії, почали працювати деякі факультети ІНО. Лекції читалися й на вулиці Петра Великого, 2 у будинку колишнього Новоросійського університету.

Михайло Єлисейович любив молодь. Коли якось Міра Єлізарова запросила на вечірку до себе однокурсників, він теж виявив бажання завітати на студентську гулянку. Його присутність ніяк не зв'язувала молодих - він був свій, пролетарський професор.

Почався 1923-1924-й навчальний рік. Заняття проводилися на вулиці Пастера. Історичний кабінет - знову на другому поверсі вже споряджений новими меблями й шафами, рясніше стало книжок у бібліотеці. Тепер Слабченко користувався ще більшою любов'ю. Здається, ніхто з викладачів не міг у цьому зрівнятися з ним. Коли він виходив з подвір'я на вулицю, його обступав справжній шанобливий почет студентів. Проводжали його по всьому шляху додому – вулицями Пастера, Петра Великого, Лютеранському провулку і далі до самого будинку.

Тим часом в інституті у деяких студентів почалися неприємності. На одну був донос, ніби їїсім'я торгує вином, сусіди часто через стінку чули вираз «в ІНО» і думали що то вино, не знаючи, що студентка

вчилася в Інституті народної освіти. У другої виявили на шиї хрестик. Відбулася чергова чистка і декого виключили з інституту. Слабченко був глибоко обурений, залишив роботу і повернувся лише після того, як тих поновили.

Заняття йшли нормально. Для третього курсу Михайло Єлисейович читав курс лекцій «Організація господарства України від Хмельниччини до світової війни», «Розвиток фабрик і промисловості в Гетьманщині в XVII–XVIII ст.» та «Торгівля і торговий капіталізм в Гетьманщині в XVII–XVIII ст.». На цей час уже вийшли відповідно три томи його капітальної праці «Господарства Гетьманщини XVII–XVIII ст.». Ці томи я придбала, і вони збереглися в мене. На початку 1924 року було одержано сигнальний випуск четвертого тому - «Склад та управління державним господарством Гетьманщини XVII–XVIII ст.». Михайло Єлисейович подарував мені один примірник, який призначався спочатку академіку Д.І. Багалію і вже мав відповідний напис. Але під ним Слабченко зробив новий: «Тоні на згадку, Багалій ще зачекає». На превеликий жаль, цей примірник у мене не зберігся.

В інституті знову розпочав свою діяльність історичний гурток. Михайло Єлисейович виступив з доповіддю: «Українські братства по Люблінській унії». Я підготувала реферат на тему: «Магдебурзьке право й цехи на Україні». Але прочитати його вже не довелося. У мене вдома склалася трагічна ситуація. Тяжко хворів небіж, я його доглядала. Наприкінці грудня пішла до ІНО розповісти про причину своїх пропусків. Михайло Єлисейович зі співчуттям слухав мене, жартував, вигадував щось, щоб розважити мене, не знаючи що небіж мій уже був приречений. Через домашні умови я вирішила переїхати до Києва й перевелася до Київського ЩО, який закінчила у 1925 році. Призначення одержала до сільськогосподарської профшколи на хуторі Воздвиженському біля Глухова.

Моя подруга Леся Стрельченко писала мені з Одеси, що наш улюблений професор М.Є. Слабченко після того, як з листопада 1925 року почав працювати Державний український драматичний театр (Держдрама), часто після лекцій казав: «Сьогодні у театрі прем'єра. Ходімо до театру». І студенти радо йшли туди разом зі своїм учителем.

На зимові канікули 1925–1926 року я приїздила до Одеси, була в Держдрамі на спектаклі за п'єсою М.Старицького «За двома зайцями», зустріла там Михайла Єлисейовича. Після цього почала з ним листуватися. На його прохання їздила на станцію Хутір Михайлівський, щоб довідатися, чи збереглися там архіви революційних подій 1905 року.

У червні 1926 року я відвідала Київ і була на доповіді Михайла Єлисейовича у ВУАН. У цей час тут гастролювали московські театри.

Разом з Михайлом Єлисейовичем я побувала на якійсь виставі Художнього театру і на спектаклі «Рычи Китай» театру В.Мейерхольда. На другий день Михайло Єлисейович з Тарасом і колишнім студентом Панасом Сікиринським вирушили пароплавом до Канева.

З 1926 року я жила й працювала в Одесі. Зустрічалася з Михайлом Єлисейовичем на прем'єрах у Держдрамі. Він завжди сів там у десятому ряду. Перші ряди не любив. Остання несподівана радісна зустріч була на Соборному майдані навесні 1929 року. Коли ми проходили повз квітників, Михайло Єлисейович купив мені букет конвалій. Може згадав той розкішний букет бузку, що йому приніс мій покійний небіж Олексій навесні 1920 року. Більше я Михайла Єлисейовича не бачила.

31 січня 1930 року він був заарештований. Його звинувачували у належності до СВУ. Були заарештовані студенти історичного і філологічного факультетів, серед них мій знайомий філолог Леонід Григорович Грищенко. Як довго його там тримали не пам'ятаю. Знаю тільки, що під час арешту забрали рукопис готової кандидатської дисертації про творчість Марка Кропивницького. Вона зникла в надрах ДПУ.

Суд над членами СВУ відбувався у приміщенні Харківського театру опери і балету. Я читала в газеті повідомлення про хід процесу. Пам'ятаю, що журналіст розповідав про виступ підсудного М.Є. Слабченка. Той, нібито, був збуджений гранично. Схвилюваний голос, дзвеніла склянка, карафка на кафедрі. Нищівні характеристики заарештованих студентів ІНО як людей малокультурних і нездібних. Для мене було зрозуміло, що він хотів їх врятувати, показати, що такі люди, мовляв, не можуть бути небезпечними для режиму. Вирок був, як на той час, лютий: позбавлення волі на шість років. Великого подвижника науки, патріота, самовідданого громадського діяча, чесну людину, видатного педагога, улюбленця молоді назвали ворогом народу, щоб пустити його ім'я в непам'ять.

Потім я довідалася, що своє покарання Михайло Єлисейович відбував на Соловках. У 1936 році він приїздив до Первомайська, де жили й працювали його син Тарас, невістка Марія Олексіївна, онукомовлятка Юрій і дружина Людмила Іванівна. Далі Слабченко жив у Петрозаводську. Відомо, що там продовжував наукову працю.

У 1937 році був заарештований і невдовзі розстріляний Тарас Михайлович Слабченко. Його мати – Людмила Іванівна далі жила в Первомайську. Можливо, вона тут чекала на приїзд свого чоловіка. З 1947-го чи 1948 року Слабченко вже жив з дружиною у Первомайську, працював інспектором у відділі народної освіти і викладав у школі французьку мову. Про це мені розповідала моя однокласниця по гім-

назії Ніна Михайлова, яка тоді там працювала. До неї на урок одного разу завітав Михайло Єлисейович. Своїм звичаєм, жартуючи, звернувся до учнів «Будемо розмовляти французькою мовою?». У відповідь вибух радісного сміху.

Улітку 1950 року М.Є. Слабченко приїздив до Одеси, заходив до університету, зустрічався зі своїм учнем С.М. Ковбасюком, який тоді працював проректором, хотів влаштуватися на роботу в Одесі, але дістав відмову. Через два роки – восени 1952 року Михайла Єлисейовича не стало. Його дружина приїздила до Одеського університету, приносила рукописи його наукових праць, написаних в останні роки, їй порадили віддати їх до Академії наук. Подальша їхня доля мені невідома.

10.11.92.

Шановний Вікторе Миколайовичу!

9. II. одержала Вашого листа. Рада, що мої спогади Ви вважаєте цінними й цікавими. Вони ніде не надруковані. «Чорноморські новини» від 22 січня 1992 р. я теж маю. Дякую Вам за інтенсивне дослідження діяльності Михайла Єлисейовича Слабченка. З великим інтересом з Вашого допису довідалася про зв'язки М[ихайла] Є[лисейовича] з видатними діячами й науковцями того часу. Про відносини з М.Є. Грушевським Слабченко нам, студентам, нічого не розповідав, але згадував про нього з великою повагою й завжди характеризував М.Є. Грушевського як видатного історика України, твори якого є невичерпним джерелом для вивчення історії нашого народу.

Одного разу, повернувшись з Харкова, з радістю розповів, що познайомився з істориком Матвієм Яворським, людиною симпатичною, ще до того ж військовою. Видно, між ними встановилися товариські взаємини.

З Вашого допису, шановний Вікторе Миколайовичу, не можна визначити, коли Слабченко жив у Петрозаводську. Щоб хоч трохи висвітлити цю таємницю, мушу розповісти Вам, що Марія Олексіївна, відбувши заслання, мала право жити лише в трьох містах України, за винятком Одеси. Вона надіслала листа Слабченкові до Петрозаводська. Це було приблизно у 1945 році. Одержала від нього вирізку з місцевого часопису про дефіцит жилплощі в Петрозаводську. А в 1947 чи 1948 році вона відвідала Слабченка й його дружину Людмилу Іванівну у Петрозаводську.

Отже, загадка, коли й де точно відбував свої додаткові 10 років Михайло Єлисейович і скільки років жив він у Петрозаводську.

У газеті «Чорноморська комуна» від 12. VI. 1990 року повідомляється, що в архіві є 2 цінні документи за 1936 рік. На запитання адміністра-

ції одного з підприємств об'єднання «Апатити» дати дані про громадянина М.Є. Слабченка в другому документі повідомляється, що відповідні документи про товариша М.Є. Слабченка відправлені. Отже, в 1936 році Слабченко був на обліку підприємства «Апатити» в Хібінах.

У 1962 році я випадково зустріла колишнього студента-однокурсника ІНО Бужевича. Він мені розповів, що під час війни читав у якійсь газеті полум'яний патріотичний допис М.Є. Слабченка. На жаль, я не запитала його, в якому листі і в якому часописі був цей допис Слабченка.

Я в своїх спогадах підкреслила шанобливе ставлення студентів до улюбленого професора Слабченка, але було й інше ставлення до нього з боку жіноцтва більш зрілого віку. Це були жінки, що закінчили Одеські жіночі вищі курси. Студентка Власова прийшла в аудиторію складати іспит з історії України, не знявши капелюха. Михайло Єлисейович безцеремонно, фамільярно запропонував їй: «Зніміть, будь ласка, Ваш чепчик!» Потрібно було побачити обурення цієї великодержавної шовіністки і її однодумців!

Шановний Вікторе Миколайовичу, бажаю Вам успіхів у вашій дослідницькій роботі. Най вам щастить! Друкуйте швидше!

Р.8. Нещодавно, з останнього листа Марії Олексіївни, я довідалася, що Михайло Єлисейович на свої кошти провів екскурсії студентів до Ольвії, використавши гроші (гонорар), що він отримав за свої наукові труди.

Потрібно сказати, що фото в газеті не досконале, не дає вірного відображення обличчя.

З пошаною А. Лавріненко

21. VIII. 93.

Вельмишановний Вікторе Миколайовичу!

Тривожуся, що Ваша монографія, присвячена М.Є. Слабченкові, вже надрукована. Отже, прошу Вас написати мені, де я її можу придбати. Я, якщо Ви дозволите, вишлю гроші Вам. З глибокою пошаною бережу всі Ваші статті, присвячені науковій творчості й біографії М.Є. Слабченка.

Цими днями прочитала Вашу статтю в «Архівах України» № 5–6 1992 року «Історик трагічної долі (Академік Михайло Єлисейович Слабченко)». Дуже дякую Вам, що Ви єдиний, хто дбає, щоб не загинула пам'ять про талановитого історика, палкого патріота, вірного сина України М.Є. Слабченка.

Хочу внести деякі зміни в дані біографії Михайла Єлисейовича й розповісти про факти з особистого життя його, що, можливо, прол-

лють новий світ в його життєпис. Вельмишановний Вікторе Миколайовичу, Ви пишете, що Михайло Єлисейович розлучився з Людмилою Іванівною і одружився з Інною П'ятницькою в 1928 році. Я останній раз зустрічалася з М[ихайлом] Є[лисейовичем] навесні 1929 року на Соборній площі й проводжала його майже до самого його дому на Майстерській вулиці. Влітку 1929 року він відпочивав в будинку для вчених, що містився на Лонжероні. П'ятницька відвідувала його щоденно в новій чорній сукні. Отже, восени 1929 року М[ихайло] Є[лисейович] пішов від сім'ї й одружився з П'ятницькою. Коли Михайло Єлисейович був заарештований, мати Інни приходила до університету і бідкалася, ділилася своїм горем, що її дочка вагітна. Син Борис народився, коли Михайло Єлисейович був ув'язнений.

М.Є. Слабченко, після звільнення, влітку 1936 року приїздив до Первомайська, бачив Тараса, його сина Юрія, невістку Міру Єлізарову, а уникав від розмов з Людмилою Іванівною, яка жила з ними. Не можна точно встановити, коли П'ятницька приїхала на Північ до Михайла Єлисейовича й де вони жили. Міра Єлізарова спочатку називала місто Петрозаводськ, але тепер не може точно визначити. У них народився син, дитина багато хворіла. Інна навіть хотіла поскаржитись Сталіну, що лікарі погано лікують дітей. Михайло Єлисейович же всю увагу приділяв науковій роботі.

Коли Тарас через 6 місяців після суду 1930 року був амністований і випущений на волю, він з матір'ю Людмилою Іванівною жив під Астраханню, де у них були родичі. Він хотів жити на Україні й переїхав до Первомайська й одружився з Єлізаровою.

Тарас був заарештований 8 жовтня 1937 року. Друзі радили Єлізаровій виїхати з Первомайська. Вона написала листа Михайлові Єлисейовичу наче до Петрозаводська. Просила дозволу переїхати на деякий час до нього. Він у відповідь надіслав їй вирізку з місцевої газети про дефіцит жилплощі. Єлізарова залишилася у Первомайську. Її заарештували 4 січня 1938 року. Без суду вивезли до Караганди, де пробула 8 років без права переписки.

Другий син Слабченка Михайла Єлисейовича помер. Після смерті дитини Інна П'ятницька залишила Михайла Єлисейовича й виїхала з Півночі. (Спогади професора університету Яцька).

Сестри Міри Єлізарової вивезли її сина Юрія до Одеси, а Людмила Іванівна за власним бажанням залишилась в Первомайську. Можна припустити, що вона чекала на повернення сина й чоловіка.

Вельмишановний Вікторе Миколайовичу! Ви пишете що в 1937 році М.С. Слабченко одержав повторив засудження на 10 років. Єлізарова заперечує, бо Михайло Єлисейовича нічого про це їй не казав.

Можна припустити, що Михайле Єлисейович за своїм бажанням об'їхав Сибір, шукаючи сина Тараса в таборах ГУЛага, як це часто робили рідні засланих. І не знайшовши сина, оселився біля Астрахані у родичів. А коли одержав «вільну» переїхав до Первомайська, де була Людмила Іванівна. Де жив під час війни Михайле Єлисейович невідомо, бо його статтю патріотичного змісту в якійсь газеті (шкода, що я не спитала) читав мій співкурсник Бужевич під час війни. (Бужевич розповів 1961 року).

З великою пошаною Антоніна Григорівна *Лавріненко*.

Саул Боровой

Воспоминания

...Одно время заместителем главы архива числился Михаил Елисеевич Слабченко. Это была яркая фигура, человек сложной трагической биографии.

Сын рабочего каменоломен (в окрестностях Одессы), получил среднее образование в Одесской духовной семинарии, а высшее – на юридическом факультете Одесского университета, а потом Военно-юридической академии. Слабченко с молодых лет был связан с деятелями украинского национального движения. По партийной принадлежности он был украинским социал-демократом.

Участник первой мировой войны в качестве военного юриста, он дослужился до чина штабс-капитана. Вернувшись с фронта, начал было делать политическую карьеру. Он был включен в состав одного из правительств Украинской директории в качестве не то министра, не то товарища министра юстиции. Но не успел занять этот пост: пока Слабченко добирался до столицы Украины, это «правительство» было изгнано.

С начала 20-х гг. М.Е. Слабченко вернулся к научной работе. За короткий срок он опубликовал несколько томов по истории экономического развития Украины в XVII–XIX вв. Эти работы вызвали серьезные критические отклики, были вскрыты серьезные промахи как методологического, так и фактического характера. Многие из них объяснялись необычайной быстротой, с которой почти каждый год выходили из печати эти объемистые книги. Сейчас их никто не вспоминает (они были в свое время изъяты), но эти исследования, при всех недостатках, сохраняют и по сегодняшний день определенную научную ценность. Венцом научной карьеры Слабченко было избрание в действительные члены Академии наук Украины. (К слову ска-

зять, в недавно вышедшей в свет двухтомной истории Украинской Академии наук он даже не упомянут, как, впрочем, ещё очень многие академики и члены-корреспонденты его поколения...).

Как педагог (он был профессором Одесского педагогического института) Слабченко проявил также большую активность. Он организовал спецсеминар, в котором студенты выполняли под его руководством исследовательские работы по экономической истории Украины. Некоторые участники того семинара оставили след в науке, например ставшие в последствии докторами наук И. Бровер, А. Погребинский, а также С. Марлинский, С. Ковбасюк, И. Пятницкая. На базе этого семинара Слабченко организовал Одесское научное общество при Украинской академии наук. Он сумел добиться публикации четырёх выпусков «Трудов» этого общества (они печатались, кажется, на его личный счёт). Но прошло совсем немного времени, как Слабченко, вместе с большинством членов организованного им общества, был арестован. Слабченко и его сын Тарас сели на скамью подсудимых как члены подпольного Союза вызволения Украины (СВУ). Все были осуждены, получили свои сроки, но, кажется, никто не вернулся, за исключением Михаила Елисеевича. Он был амнистирован еще во время войны и направлен в какое-то село в районе Астрахани в качестве преподавателя французского языка (он до первой мировой войны прожил какое-то время в Париже, где слушал лекции в Сорбонне). В 1944 г. (если не ошибаюсь) он опубликовал небольшую статью в «Историческом журнале». Как он мне рассказал, в деревне под Астраханью он чуть не погиб от голода. С большим трудом ему удалось вырваться оттуда. Он «воссоединился» со своей первой женой, которая учительствовала в каком-то украинском городе (кажется, в Житомире), и там устроился в той же роли преподавателя французского языка.

Трагично сложилась судьба его второй жены. Это была участница упоминавшегося выше семинара Инна Пятницкая. Одно время она работала в научной библиотеке и была, таким образом, моим сослуживцем. Дочь командира драгунского полка, умершего, кажется, ещё до первой мировой войны, она все время жила под страхом, что её из-за «происхождения» разоблачат и выгонят. После ареста Михаила Елисеевича она переехала в Харьков (там – в тогдашней столице Украины – сидели обвиняемые по делу СВУ, там же проходил открытый процесс). Она считала, что должна быть рядом с мужем, чтобы помочь ему морально и материально (передачи) и т. п. В начале войны она оказалась в эвакуации в Сталинграде, где во время бомбежки погибла вместе с двумя детьми-малютками.

Я не был учеником Слабченко. Не слушал его лекции, не был участником его семинара. Но одно время я часто встречался с Михаилом Елисеевичем то в архиве, то в библиотеках. Бывал у него дома. Он относился ко мне с симпатией. Когда вышла моя книга по истории еврейской земледельческой колонизации в России, он почти целую лекцию посвятил отзыву (очень для меня лестному) о труде своего «ученика» Борового. Он мне также сказал, что готовит для издававшихся Украинской академией трудов большую рецензию на мою книгу. Не знаю, успел ли он написать эту рецензию. Этот разговор происходил незадолго до его ареста.

Вскоре после войны ему удалось приехать в Одессу, и он побывал у меня. Он был плохо одет, изможден. Но особенно огорчало, что Слабченко оказался психически нездоровым. Он говорил, что хочет поехать в Москву, добиваться, чтобы в Институте истории Академии наук была создана при его руководстве комиссия по истории феодализма в России со специальной задачей: показать ошибочность концепции Б.Д. Грекова, тогдашнего директора института. Как я ни пытался объяснить Михаилу Елисеевичу, что он должен хлопотать о другом – возможности возвращения к научной работе или в вуз, – это не доходило до него. Бывшие ученики и товарищи Михаила Елисеевича собрали немного денег – он поехал в Москву, но, конечно, ничего не добился. Довольно скоро он умер.

Как я уже говорил, Оксман и Слабченко были людьми трудного характера. Как руководители архива они не сработались. Не знаю, по какому поводу они рассорились и стали «обмениваться заявлениями» в различные инстанции, не останавливаясь перед намёками политического характера. Пытаясь друг друга перещеголять в умении съязвить, они читали вслух перед сотрудниками эти «заявления». Мне было неприятно слышать эти «литературные» произведения. Я был воспитан в других традициях...

[Боровой Саул Воспоминания. – Москва – Иерусалим, 1993 – 5753. – С. 99-101]

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

А

- Аваліані С.Л. – кооперативний діяч. – 167
Авданов – гірник. – 167
Авдєєв – більшовик. – 167
Авраменко М. – боротьбист. – 167
Авсєєнко – вчений. – 167
Агін О. – художник. – 167
Адаменко Марек – поет, переписувач текстів в Одеській філії ДВУ. – 250
Адамович В.І. – професор Новоросійського університету. – 38, 167
Адамович Е. – більшовик. – 167
Азаревич – професор. – 167
Айзеншток Ісремія Якович (1900 р.н.) – шевченкознавець, підготував видання: Шевченко Т. Дневник. – Харків, 1925. – 274
Акаринський – архіваріус. – 61
Аккерман – одеський підприємець. – 8
Аксанов І. – публіцист. – 167
Аксельм – генерал. – 30
Акулов Іван Олексійович – більшовик, профспілковий діяч. – 167
Александров О.Я. – завідувач Одеським крайовим історичним архівом та Істпартком. – 5
Александрович С. – журналіст. – 167
Александровський – громадський діяч. – 115
Алексєєв Д. – масон. – 167
Алексєєв – одеський підприємець. – 5
Алексинський – соціал-демократ. – 167
Алексєєнко – професор. – 167
Алмазов (Гришин) – політичний діяч. – 30, 33, 39
Алчевський Іван – син Христини Алчевської. – 167, 168
Альохін Филімон Григорович – професор ІНО, ІНГУ, уповноважений Укрнауки в Одесі у 1927–1928 рр. – 190
Альтерман – економіст. – 167
Андреолетті – медик. – 167
Андрєєвський Є.К. – громадський діяч. – 167
Андрєєвський І. – професор. – 167
Андрєєвський К.Е. – громадський діяч. – 167
Андрєєвський О. – історик. – 168
Андріїв І. – боротьбист. – 167

- Андріяшеви** – історики. – 168
Андро – генерал. – 30, 167
Анов – секретар ректора Одеського ІНО. – 164, 195, 224, 239
Антипович Кость Єрофійович (1899 р.н.) – історик, аспірант Науково-дослідної кафедри М.С. Грушевського. – 111, 112, 115, 125, 129, 140, 142, 148, 159, 167
Антонович В.Б. – 15, 279
Апостол Д.П. – гетьман. – 8, 137, 156, 278
Аркас Микола – історик, композитор. – 251, 298
Арнаутов В.О. – революціонер. – 167
Арсені К. – мовознавець, учень М.Слабченка, член комісії з українознавства. – 235
Архипенко Олександр Порфирійович (1887–1964) – український скульптор і художник. Один із засновників кубізму в скульптурі. З 1908 р. – за кордоном. На той час (1912 р.) мешкав у Парижі і навчався у школі мистецтв. З 1923 р. – в США. – 46
Атаманенко І. – священник. – 167
Ашкеназі – фабрикант. – 167

Б

- Багалій Дмитро Іванович** (1857–1932) – історик і громадський діяч. Учень В.Б. Антоновича, доцент, професор, ректор Харківського університету, академік УАН з 1919 р., голова Харківської науково-дослідної кафедри історії української культури (1922–1930). – 10, 12, 14-16, 24, 56, 58, 59, 61, 62, 72, 75, 77, 78, 80-82, 95, 96, 107, 111, 114, 117, 123, 125, 131, 135, 136, 138, 139, 145, 147, 150, 153, 159, 161-163, 165, 169, 174, 175, 178, 181, 191, 194, 225, 244, 280, 282, 306
Багалій Марія Василівна – дружина Д.І. Багалія. – 161, 165, 170, 179
Багалій-Татарінова Ольга Дмитрівна (1888-1942) – історик. Автор праць з історії руху декабристів на Україні, науковий співробітник ВУАН. – 161, 165, 170, 179
Балабан – учень М.Слабченка. – 177, 179, 180
Балабольченко А. – публіцист. – 17
Баланін – урядовець. – 104
Барвінок (Білозерська-Куліш) Ганна – 143, 144, 168
Барвінський Віктор Олександрович (1885–1940) – професор Харківського ІНО, історик та археограф. – 37, 71, 75, 76, 96, 107, 108, 116, 116, 150, 191, 251
Бартольд Василь Володимирович (1869–1930) – орієталіст, академік РАН (з 1913 р.), професор Петербурзького університету. – 92, 93, 95
Бах – нібито коханка М.І. Калініна. – 204

- Бахман** – знайомий М. Слабченка. – 260
- Бачинський К.А.** – студент факультету соціального виховання ІНО. – 296
- Бачинський Михайло Панасович (1887–1937)** – учень М. Слабченка, учасник його семінару підвищеного типу. Розстріляний 29 грудня 1937 р. – 27, 30, 169, 179, 180, 248, 261, 268
- Безбородько О.** – канцлер Росії. – 140
- Беневич** – сотник студентської роти полку Мишки Япончика. – 215
- Бережний** – актор і режисер. – 231
- Беркут** – громадський діяч. – 129
- Бертелемі Анрі** – французький юрист, професор. – 47
- Бєлінський Віссаріон** – російський літературний критик і літературознавець. – 229
- Біднов Василь** – український історик. У 1920 – 30-ті роки жив у еміграції. – 208, 266
- Білиловський Цезар** – поет. – 144
- Білокін С.І.** – історик. – 19
- Білокурський П. (Коломийченко)** – журналіст, завідувачий одеською філією „Вістей ВУЦВК”, керівник культурологічного клубу „Склянка чаю”. – 195, 198, 207, 238
- Більмач** – знайомий вченого. – 196, 203, 231
- Блажчук Трохим** – студент ІНО. – 268
- Блюман** – оперуповноважений ДПУ. – 183
- Блюхер Василь Костянтинович (1889–1938)** – радянський військовий діяч, у 1927–1929 роках – помічник командуючого військами Українського військового округу. – 265
- Бованенко Дмитро Євменович (1900–1942)** – економіст, історик, науковий співробітник ВУАН, професор Київського інституту харчової промисловості. – 92, 94, 97, 99, 108, 112, 115, 125, 140, 142, 173
- Богатирьов Семен Олексійович** – колишній чоловік покійної сестри М.Слабченка Меланії, яка покінчила самогубством. Службовець флоту. – 44, 219
- Богданов (Малиновський) Олександр Олександрович (1873–1928)** – політичний діяч, економіст, філософ. Член РСДРП з 1896 р. На той час (1912 р.) жив на еміграції після поразки революції 1905 р. – 46
- Богданович** – діячка культури. – 54
- Богуславський** – студент ІНО. – 246
- Боднар** – студент ІНО, учасник семінару підвищеного типу. – 212
- Бондаренко І.М.** – актор. – 27, 196
- Бондарський** – завідувачий одеським відділенням Укрбанку. – 212
- Бориневич** – актриса. – 192
- Боровик Віталій (Віктор) Гаврилович** – діяч Одеської Громади. – 116, 129, 204

- Боровой** Саул Якович – студент ІНО, юрист та історик. – 19, 177, 179, 180, 217, 311, 313
- Бортнянський** Дмитро – композитор. – 298
- Ботвиновський** – агітатор. – 27
- Бош** Євгенія – діячка більшовицької партії. – 33, 223
- Братковський** Данило – письменник та громадський діяч. – 72
- Брижицький** К.Е. – діяч профспілки промисловості й торгівлі. – 248, 249
- Бровер** Ізраїль Мойсейович (3. XI. 1903 р.н.) – історик, скінчив семінар у М.Слабченка, його аспірант першого (1926 р.) набору. – 12, 119, 122, 145, 176, 199, 219, 257, 261, 265, 268, 290, 292, 312
- Бродницька** – знайома вченого. – 262
- Бубела** – викладач німецької мови в ІНО. – 268
- Бужевич** – студент ІНО. – 309, 311
- Бульба** Тарас – літературний персонаж. – 214, 256
- Бунашевич** – викладач ІНО. – 23, 235, 260
- Бунге** Микола – професор, хімік, економіст. – 268
- Бунін** Іван – російський письменник. – 257
- Бухарін** Микола – діяч більшовицької партії та радянської держави. – 203, 204
- Буценко** Панас (1889–1965) – секретар ВУЦВК. – 239, 258
- Бучма** Амвросій (1891–1957) – визначний український актор. – 251, 256

В

- Вайнштейн** Осип Львович (1894 р.н.) – професор всесвітньої історії Одеського ІНО, член московського товариства істориків-марксистів, співробітник кафедри історії Заходу УІМЛ. – 60, 61, 96, 119, 122, 145, 206, 230, 255, 259
- Вайцман** – професор, економіст. – 193
- Варнеке** Борис Васильович (1874–1944) – професор кафедри античної словесності ІНО, дослідник історії театру та культури. Помер в радянській тюрмі. – 61, 73, 200, 202, 214, 218, 222, 300
- Варнеке** Василь Борисович – син професора. – 268
- Варнеке** Олександр Борисович – син професора, учень М.Слабченка, співробітник міської бібліотеки. – 12, 169, 173, 214
- Варнеке** Яків Борисович – молодший син професора. – 218
- Варшавська** – студентка. – 304
- Варшавський** – комсорг. – 299, 300
- Василенко** Микола Прокопович (1866–1935) – історик та історик права, в 1920–1929 рр. голова Соціально-економічного відділу ВУАН та голова Комісії по вивченню західноруського та українського права, академік ВУАН (з 1920 р.). – 10, 11, 13, 14, 57, 60, 64, 68, 70, 75, 79, 80, 82, 87, 100, 107, 117,

123, 128, 134, 137, 140, 157, 161, 205, 238, 277, 278, 280, 284

Василь – священник, знайомий М.Слабченка. – 196

Васильківський С.І. – художник. – 186

Василько (Василько-Миляєв) Василь Степанович (1893 р.н.) – український актор і режисер. Протягом 1926–28, 1938–41 та 1948–56 рр. працював у Одеській держдрамі. – 193, 197, 198, 206, 231

Васильченко Степан – письменник. – 300

Васютинський – студент ІНО. – 240

Ведель Артем – композитор. – 298

Величко Самійло – літописець. – 108

Вербов – завідувач Одеського ГубАрху. – 138

Верховський – автор підручника з військової тактики. – 217, 219, 224

Виговський – офіцер. – 30

Винар Богдан – історик. – 18

Винницький – завідувач торговельним відділом одеської філії ДВУ. – 240, 241

Винниченко Володимир Кирилович (1880–1951) – письменник, публіцист, видатний діяч українського національно-визвольного та громадсько-політичного руху. – 198, 220, 300

Вихристюк Тимофій (Будда) – студент ІНО. – 290, 302, 304

Вишня Остап (Павло Губенко) – письменник, сатирик, гуморист. – 75, 134

Вілінський Олександр – композитор. – 196

Вільгельм II – німецький імператор. – 246

Вільнер – актор. – 241

Вінчі Леонардо да – 37

Віркац – викладач ІНО. – 260, 267

Вірниченко Андрій Микитович – історик, учень О.Оглобліна, вивчав аграрні проблеми України першої половини XIX ст. 125, 136, 139, 140, 142

Віташевський Микола Олексійович – революційний народник, знайомий вченого. – 45

Вітвицький М. – священник. – 295

Власова – студентка. – 309

Внуков Тихон Митрофанович – керівник кафедри марксизму-ленінізму, в ІНО з 1926 р., мав незакінчену вищу освіту (1927 р.). У 1928–1929 рр. уповноважений Укрнауки в Одесі (з серпня 1928 р.). Ректор ІНО. – 153, 162-164, 174, 190, 191, 205, 206, 220

Воблий Костянтин Григорович (1876–1947) – вчений-економіст, статистик, академік ВУАН. – 123, 125, 126, 128, 131, 139, 140, 205

Вовчок Марко (Вілінська М.О.) – письменниця. – 294

- Волков Р.М.** – професор ІНО. – 60, 82-85, 87, 196, 199, 201, 202, 205, 207, 209, 217, 230, 255, 259, 260, 267, 268
- Волошин** – коректор друкарні ДВУ. – 2132, 275
- Воронцов М.С.** – новоросійський і бессарабський генерал-губернатор. – 57
- Ворошилов Климент Єфремович (1881 р.н.)** – радянський державний, партійний та військовий діяч. З 1925 року нарком у військових та морських справах і голова РевВійськРади СРСР. – 190
- Вуяхевич Михайло** – військовий писар, суддя, архімандрит. – 146

Г

- Гадзінський Володимир Антонович (1888–1932)** – поет, фундатор сцієнтизму (наукової поезії). Лідер одеських філій «Гарту» та ВУСПУ (з 1927 р.). Завідував одеським відділом ДВУ. – 192, 195, 210, 213, 216-221, 224, 225, 227-229, 235, 245, 249-251
- Гасвський С.** – співробітник ВУАН, літературознавець, дослідник давніх літератур. – 194
- Гаккебуш Любов Михайлівна (1888–1947)** – українська актриса, народна артистка УРСР (з 1943 р.). В 1926–28 рр. працювала в Держдрамі. Дружина В.С. Василька. – 193, 197, 199-201, 206, 212, 221, 231, 241, 251, 253, 261
- Галант І.В.** – голова Єврейської історико-археографічної комісії ВУАН. – 213
- Галя** – знайома. – 299
- Гамалії** – тут йдеться про родину акторів. – 214
- Гамсун Кнут** – данський письменник. – 301
- Гандельман** – одеський підприємець. – 5
- Ганнібал** – далека родичка О.Пушкіна, знайома М.Слабченка. – 228, 229
- Гарнік** – актор Держдрами. – 241, 267
- Гвоздєв** – актор, викладач. – 190
- Гельмонсі** – знайома родини Слабченків. – 202
- Герасименко Володимир Якович** – професор ІНО, літературознавець, вечний секретар Одеського наукового при УАН товариства. Приятель М.Слабченка. – 65, 73, 87, 104, 115, 141, 191, 193, 194, 199, 209, 236, 261, 262
- Гермайзе Осип (Іосиф) Юрійович (Юлійович) (1892–1958)** – історик, був членом УСДРП, входив до Малої Ради. Згодом – професор Київського ІНО та керівник Археографічної комісії ВУАН. – 12, 15, 17, 72-77, 80, 86-88, 90, 96, 98, 101, 102, 105, 107, 111, 114, 116, 125, 158, 164, 187, 196, 244, 277
- Гехтер Максим** – публіцист та політик. – 110

- Гінзберг-Плохотнюк Берта** – учениця М.Слабченка, авторка спогадів. – 10, 13, 17, 288, 289, 293
- Гіркотин** – діяч Громади. – 32
- Главацький** – знайомий М.Слабченка. – 273
- Глаголін** – актор, – 221, 241
- Гніп Михайло** – історик і архівіст, автор монографії про Полтавську громаду і Єлизавету Милорадович. – 169
- Гоголь Микола** – письменник. – 251, 256, 260, 303
- Големейстер** – вчений. – 99, 101
- Голинський Михайло** (1895) – оперний співак, героїчний тенор. Соліст польських (1925–1926 рр.) та українських (Одеса, Київ, Харків в 1927–1930 рр.) оперних театрів. – 108, 188, 198, 238
- Гололобов Я.Г.** – державний службовець та громадський діяч. – 255
- Голуб А.І.** – доктор історичних наук. – 4
- Гонта Іван** – ватажок Коліївщини, літературний персонаж. – 252
- Гончар** – стажист. – 57
- Горацій Флак Квінт** – давньоримський поет (1 ст. до н.е.). – 283
- Гордієвський Михайло Іванович** – професор Одеського ІНО. – 30, 34, 65, 73, 104, 145, 235, 255, 264, 270
- Горецький К.** – учень М.Слабченка. – 115, 118, 121, 122, 144
- Горін П.О.** – партійний історик, учень М.Покровського, науковий співробітник Московського інституту марксизму Комакадемії. – 163, 190, 206, 217
- Горленко В.** – етнограф. – 144
- Городцов** – культуролог. – 209
- Горохов** – політичний діяч. – 60
- Горський Г.Г.** – актор, керівник робітничо-селянського театру. – 212, 214, 230, 236, 243, 246, 253, 260, 261, 263, 264, 266, 267
- Горун** – учень М.Слабченка. – 170
- Горький Максим** (Пешков О.М.) – російський радянський письменник. – 220
- Готалов-Готліб А.Г.** – професор ІНО, літературознавець. – 190, 220, 226, 235, 302
- Гофман Л.** – партійний функціонер, урядовець. – 61, 188, 195, 224, 271
- Гошкевич Віктор Іванович** – археолог і музейний працівник з Херсона. – 215
- Грай** – актор. – 252
- Греков Б.Д.** – радянський історик, академік. – 313
- Гречишко С.** – учень М.Слабченка. – 141, 143, 170
- Гржиштовський**, – слухач семінару М.Слабченка. – 270, 271
- Грибовський** – знайомий М.Слабченка. – 203
- Григор'єв Матвій** – отаман селянських повстанських загонів. – 9, 31

- Гринько Григорій** (1890–1938) – радянський партійний діяч, родом із Слобожанщини. Боротьбист. З 1920 р. – член КП(б)У. У 1920– 1923 рр. – нарком освіти. 1937 р. заарештований, а 1938 р. розстріляний у Москві у справі «право-троцькістського блоку». – 218, 193
- Гриньов С.** – історик. – 50
- Грищенко Л.** – військовий, командир 51 дивізії. – 143, 144, 170
- Грищенко Л.Г.** – учень М.Слабченка. – 212, 307
- Грінцер** – архіваріус ОКА. – 254
- Грінцер** – студент ІНО, син архіваріуса. – 254, 259
- Грінченко Клава** – студентка. – 296
- Громашевський Василь Львович** (1857–1926) – інспектор Південного пароплавного товариства (Одеська філія), капітан 2-го рангу. Писав українською мовою вірші. Діяч «Просвіти» в Одесі. 1919 р. був членом Одеської Громади. – 44, 55
- Грушевський Михайло Сергійович** (1866–1934) – видатний український історик, автор фундаментальної «Історії України-Руси», Голова Центральної Ради УНР, академік ВУАН (1923–1934) та АН СРСР (з 1931 р.), голова Історичної секції ВУАН та Науково-дослідної кафедри історії України. – 7, 10, 14, 16, 34, 40, 42, 43, 67, 68, 70-72, 74-86, 89, 90, 94, 97, 99-103, 107, 109, 111, 117, 119, 123, 123; 126, 127, 130, 131, 133, 145, 149, 152, 159, 164, 169, 181-183, 194- 196, 201, 205, 206, 208, 211, 212, 214, 217, 218, 231,232, 244, 258, 260, 263,272, 280, 282, 308
- Грушевський Олександр Сергійович** (1877–1942) – історик, учень В.Б. Антоновича, голова історико-географічної комісії ВУАН, молодший брат М.Грушевського. – 43, 67, 75-77, 80, 81, 84, 85, 90, 99, 103, 107, 116, 117, 119, 126, 128, 148, 182, 188, 196, 251, 252, 282
- Губський** – вахтер, швейцар ІНО. – 272
- Гулак-Артемівський С.С.** – композитор. – 298
- Гуревич** – редактор Одеської філії ДВУ. – 213, 221
- Гус** – бібліотекар. – 303
- Гуцулюк** – учень, студент і слухач семінару М.Слабченка. – 244, 270, 271
- Гучков Олександр Іванович** (1862–1936) – московський промисловець, засновник і лідер партії октябристів „Союз 17 октября”, 1910–1914 рр. – голова III Думи, член IV Державної Думи. – 51

Д

- Дантес** – французький офіцер, убивця О.Пушкіна. – 229
- Данчевський М.П.** – аспірант. – 56, 57

- Дейнор – оперовий співак, бас. – 251
Демущкий – композитор. – 122
Денисов – літературний персонаж («Війна і мир»). – 134
Денікін А.І. – військовий діяч. – 33
Дерibas Олександр Миколайович – історик і бібліограф. – 198, 201, 229, 235
Джміль – хормейстер. – 299
Дибенко Павло (1889–1938) – радянський військовий діяч. – 265
Димченко – чиновник Одеської окружної політосвіти. – 206
Дложевський Сергій Степанович (1889–1930) – археолог і філолог, професор ІНО, директор (з 1920 р.) Одеського археологічного інституту, ректор ІНО (1921–22 рр.), голова Одеської комісії краєзнавства. – 82-85, 87, 101, 102, 193, 205, 207, 209, 251, 252, 259
Добрицький І.І. – аспірант вченого. – 119, 122
Добрін – студент. – 297
Добролюбський Костянтин Павлович (1885–1953) – історик, фахівець з нової історії, автор праць з історії Великої французької буржуазної революції. – 60, 61, 119, 122, 145, 255, 264
Довженко О.П. – художник, письменник і кінорежисер. – 210
Довнар-Запольський Митрофан Вікторович (1867–1934) – історик, економічний матеріаліст. – 157
Доленко – учень М.Слабченка. – 61
Долина – актор. – 251
Доманицький Віктор – економіст, кооператор. – 110
Дон Хозе – герой опери. – 240
Дорош – студент Музично-драматичного інституту. – 259
Дорошкевич Олександр (1889–1946) – літературознавець, педагог і критик. Професор Київського ІНО, науковий співробітник ВУАН, в 30-х роках висланий з України. – 194
Достосвський Федір – російський письменник. – 223
Драгоманов М.П. – діяч визвольного руху. – 36, 132, 299, 302, 303
Драй-Хмара Михайло – професор Київського ІНО, поет і філолог. – 261
Дядиченко В.А. – історик. – 19

Е

- Емський – завідуючий адмінчастиною одеської політосвіти. – 235
Ердман – театральний художник. – 197, 212

Є

- Єлизавета Петрівна – велика княгиня, чорногорська принцеса. – 230
Єлізарова Марія Олексіївна (1904 р.н.) – студентка і невістка М.Є.Слабченка. – 17-19, 287, 289, 290-293, 305, 30-310

- Єлін** – ректор Одеського ІНО. – 71, 206
Ємець – партійний функціонер. – 19
Єршов Анатолій (1897 р.н.) – історик, викладач Ніжинського ІНО, співробітник кафедри Д.І. Багалія. Автор праць з соціально-економічної історії України XVII – XVII ст. В 1930-х роках репресований. – 96
Єсенін Сергій – російський поет. – 237
Єфімова Катерина – учениця М.Слабченка. – 290, 293
Єфремов Петро Олександрович (1883 р.н.) – брат Сергія Єфремова, літературознавець, професор Дніпропетровського ІНО. – 186
Єфремов Сергій Олександрович (1876–1939) – політичний діяч, публіцист, вчений-літературознавець, академік та віце-президент ВУАН. – 13-16, 65, 66, 68, 70, 71, 73, 76, 79, 80, 82, 87, 100-102, 104, 107-113, 115-117, 120, 121, 123, 126, 127, 129, 131, 133, 141, 143, 145, 151, 160, 164, 183, 194, 199, 226, 274, 282

Ж

- Ждаха** (Смаглій) Амвросій Андрійович (1855–1927) – український художник-ілюстратор. – 204
Жевалов – оперуповноважений ДПУ. – 183
Жеромський Стефан – польський письменник. – 285
Жлоби-Вербицькі – поміщики. – 106
Жолткевич – політемігрант. – 27
Жук Михайло (1883–1964) – художник, прозаїк, драматург, поет, громадський діяч. Скінчив художні школи О.Мурашка (Київ) та ім. Яна Матейка (Краків). З 1925 р. жив в Одесі і викладав в Політехнікумі мистецтв. – 124, 210, 230
Журден – літературний персонаж Ж.Б. Мольєра. – 211

З

- Загоровський** Євген Олександрович (1885–1938) – історик, професор Одеського ІНО. Голова соціально-історичної секції ОНТ. – 73, 76, 119, 122, 203, 207, 209, 235, 243, 265, 266
Загоровський Олександр (1850–1919) – історик права, професор Харківського та Новоросійського університетів. – 203
Загорянська – актриса Держдрами. – 252, 253, 267
Замичковська – актриса Держдрами. – 241, 267
Замичковський І.Є. – визначний український актор. – 196, 197, 199, 200, 211-213, 253
Занчевський І.М. – професор Новоросійського університету. – 38
Заньковецька (Адасовська) Марія – визначна українська актриса. – 167, 215

- Зарницька** – актриса Держдрами. – 214
Заруба В.М. – історик. – 10, 13, 18, 19, 289, 293, 308, 309
Затонський Володимир Петрович (1888–1938) – радянський партійний діяч. В 1925–1927 рр. – секретар ЦК КП(б)У. З 1933 р. – нарком освіти. Розстріляний. – 222, 223, 228, 230
Захарів – лікар. – 287
Збарська – знайома М.Слабченка. – 226
Зейлігер (Зейлідер) – директор Музею образотворчих мистецтв. – 217, 254
Зелінський – студент ІНО, поет-початківець. – 200, 201
Зеров Микола Костянтинович (1890–1941) – поет, перекладач і літературознавець. Належав до літоб'єднання неокласиків. – 134, 144, 193, 194, 255, 262, 273
Зінов'єв Григорій (Гершель) Юхимович – діяч більшовицької партії та радянської держави, лідер антисталінської опозиції. – 190, 208
Зубковський – секретар митниці. – 195
Зуйгель (Торгазар) – співачка опери, актриса. – 240

І

- Ібрі Г.** – одеський підприємець. – 5
Іваницький (Василенко) Сергій – історик права. – 85
Іванов Євген Михайлович – заступник М. Рубача, історик-архівіст. – 37
Іванова-Латишка – революціонерка. – 28
Івченко Михайло – письменник. – 220
Ігор – князь. – 156
Ільїн – оперовий співак, бас. – 251, 253
Ільченко (Івченко) – соліст капели бандуристів, співак та музикант, студент Харківського музично-драматичного інституту. – 270, 271
Іованович – підприємець. – 54
Ісаєвич Я.Д. – доктор історичних наук, академік. – 4
Ісус Христос – 301

К

- Кабанов** – нарком УРСР. – 209
Казанський – професор університету. – 49, 199
Казимир Ягеллон – польський король. – 156
Калениченко – редактор. – 115
Калінін Михайло Іванович (1875–1946) – радянський партійний і державний діяч, голова ВЦВК. – 204, 209, 217, 219, 246
Калістро – знайома Слабченка. – 219
Калюжна Л.М. – співробітниця друкарні ДВУ. – 233

- Каманін Іван Михайлович** (1850–1921) – український історик, палеограф, архівіст. – 208
- Каменєв Лев** (Лейба Розенфельд) – радянський партійний та державний діяч, лідер антисталінської опозиції у ВКП(б). – 190, 204
- Камишан О.** – історик. – 145, 152
- Кановський** – студент-географ, слухач СПТ. – 198, 199
- Капабланка** – шахіст. – 127
- Капара Семен** – оперовий співак, ліричний тенор. – 211, 251, 253
- Каплан** – студентка ІНО. – 247
- Капович** – декан єврейського відділу ІНО, професор. – 205, 214, 239, 266
- Кардашов Д.І.** – професор Одеського ІНО, викладав основи марксизму-ленінізму, історію РКП(б). – 119, 122, 145, 190, 205, 206, 220, 243, 244
- Карманський П.** – поет. – 132, 138
- Кармен** – героїня опери. – 238, 240
- Карпенко-Карий** (Тобілевич) І.К. – визначний український драматург, актор і театральний діяч. – 215
- Катерина II** – російська імператриця. – 170
- Катков М.Н.** – російський журналіст, шовініст, чорносотенець. – 79
- Кац** – студент ІНО. – 259
- Квірінг Еммануїл** – партійний діяч. – 56
- Квітка-Основ'яненко Г.** – письменник. – 141
- Кипоренко-Доманський Юрій** – актор, співак Одеського державного академічного театру опери та балету, героїчний тенор. – 188
- Кітгон** – літературний герой. – 241
- Клепацький Павло Григорович** (1885 р.н.) – історик, професор Кам'янець-Подільського університету і Полтавського ІНО. – 75, 96, 140
- Клименко Іван Євдокимович** – радянський державний і партійний діяч, в 1922–1924 рр. нарком земельних справ УСРР. В 1927 р. – секретар ЦК КП(б)У. – 255
- Клименко Пилип Васильович** (1887 р.н.) – історик, професор Кам'янець-Подільського університету та ІНО, науковий співробітник ВУАН, в 1925–1930 рр. дійсний член Науково-дослідної кафедри історії України М.Грушевського. – 64, 85, 96, 107, 188, 196
- Клочко** – знайомий М.Слабченка, радянський функціонер. – 250, 267, 268
- Клюге** – революціонер. – 27
- Ключников** – московський професор, антисеміт. – 189
- Князєв Григор Власович** – учень, студент і аспірант М.Слабченка. – 12, 131-133, 141, 145, 151, 160, 169, 228, 267
- Ковалевський** – актор Держдрами. – 241
- Коваль** – брат вченого. – 27
- Ковальський** – підпільник. – 45

- Ковальчук** – педагог, викладач, вчений. – 267
- Ковбасюк Самсон Михайлович** – аспірант М.Слабченка першого набору. – 12, 125, 197, 199, 202, 228, 267, 308, 312
- Кодра** – студентка ІНО. – 297
- Козаков** – радянський письменник. – 220
- Козицький Пилип (1893–1960)** – композитор. – 210
- Козлов** – російський вчений-географ, мандрівник. – 233-235
- Козлова Є.В.** – дружина вченого-географа. – 233
- Комарецький** – громадський діяч. – 45
- Комаров (Уманець) Микола Федорович (1844–1913)** – український бібліограф, критик, фольклорист, мовознавець, лексикограф та громадський діяч. – 7, 42, 120, 151, 152, 154, 160, 236
- Комаров Б.М.** – син М.Ф. Комарова. – 129, 143, 236, 303
- Кондратьєв** – композитор. – 195, 196
- Кондратюк** – знайомий М.Слабченка. – 242
- Кондрачук** – голова вінницької філії Всеукраїнського товариства імені М.Леонтовича. – 210
- Коник Клим (1888 р.н.)** – радянський партійний діяч. В 1920-ті роки – заступник та зав. Укрнаукою, ректор ІНО в Житомирі, ректор Інституту народного господарства в Одесі. – 150, 154, 163
- Кониський Олександр** – громадський діяч. – 141, 143, 144
- Конт Огюст** – філософ. – 294
- Копельман Мойсей Ісакович** – завідувач друкарнею ДВУ в Одесі. – 201, 209, 210, 213, 225
- Копержинський Кость Олександрович (1894–1953)** – літературознавець, професор Одеського ІНО, в 1925–28 рр. викладав літературу. – 65, 87, 97, 196, 198, 209, 262
- Коржиков** – вчений-хімік, знайомий М.Слабченка. – 226
- Корнілов Л.Г.** – генерал. – 28
- Короленко В.Г.** – визначний російський письменник. – 109, 243, 279
- Коротун** – викладач ІНО. – 263
- Корсун** – полковник, дослідник творчості А.Скальковського. – 266
- Корчак-Чепурківський Овксентій** – епідеміолог, неодмінний секретар ВУАН. – 146
- Коряк Володимир (1889 р.н.)** – радянський партійний критик, публіцист та літературознавець. – 216, 235
- Костянтин** – візантійський імператор. – 156
- Котов-Конашевич** – політичний діяч. – 30
- Коцюба Гордій** – український письменник. – 216
- Коцюбинський М.М.** – визначний український письменник. – 118, 124, 129, 235, 236
- Коцюбинський Ю.М.** – радянський військовий діяч. – 56

- Кочубей А.** – лідер російських монархічно-шовіністичних емігрантських білогвардійських кіл. – 256, 257
- Кочубей В.Л.** – генеральний суддя. – 158
- Кравцов Д.О.** – учень М.Грушевського. – 119, 132, 138, 147, 149, 151
- Кравченко Іван Іванович (1899–1953)** – історик, співробітник Київського обласного державного архіву. – 125, 140, 181, 182
- Красін Леонід Борисович** – радянський дипломат, у 1925–1926 рр. посол у Великобританії. – 190
- Красноярський** – актор Держдрами. – 241
- Крилов І.А.** – російський байкар. – 192
- Кримський Агатангел Юхимович (1871–1942)** – сходознавець та український мовознавець, академік ВУАН (1918), її неодмінний секретар (1918–1928). – 13, 82, 92, 93, 95, 100, 101, 107-110, 145, 146, 194, 199
- Кропивницький М.Л.** – визначний український драматург, актор та театральний діяч. – 86, 101, 122, 194, 215, 223, 233, 250, 260, 307
- Круть** – чиновник з одеської окружної політосвіти. – 202
- Кудрявченко** – актор естради, куплетист. – 247
- Кузьменко** – брат вченого. – 27
- Кулешов** – викладач ІНО. – 236
- Кулик І.Ю.** – партійний діяч. – 235
- Куліш М.Г.** – український радянський драматург та літературний діяч. – 238
- Куліш Пантелеймон** – письменник та громадський діяч. – 7, 36, 38, 143
- Купрін О.** – видатний російський письменник. – 233
- Кураков** – секретар Головнауки НКО. – 224
- Курганський** – учень М.Слабченка. – 144, 170
- Курдюмов** – знайомий М.Слабченка. – 203
- Кученко Іван (1898 р.н.)** – актор, оперовий співак, ліричний тенор, соліст Одеського театру опери та балету. – 188
- Кучинський** – актор Держдрами. – 267
- Куш Сергій** – вчитель. – 287

Л

- Лавріненко Антоніна Григорівна** – студентка М.Слабченка, авторка спогадів про нього. – 294, 304, 311
- Лавріненко Марія** – студентка. – 296
- Лазурська** – знайома М.Слабченка. – 273
- Лазурський Володимир Якович (1869 р.н.)**, – літературознавець і бібліограф, професор західноєвропейської літератури Одеського ІНО. – 11, 60, 61, 65, 73, 104, 116, 160, 170, 198
- Ланге** – архіваріус ОКА. – 61, 255

- Лановий** – артист естради. – 247
- Ларін** (Лур'є), – радянський і більшовицький партійний діяч та ідеолог. – 223, 237
- Лашенко Ростислав** (1878-1929), – історик українського права. – 227, 272, 273
- Лебедєв** – викладач ІНО. – 233
- Лебідь** – історик. – 64
- Левашов С.В.** – ректор Новоросійського університету. – 39
- Левитський Володимир** – український економіст, кооперативний діяч. – 11, 110, 268
- Левицький** – офіцер. – 28
- Левченко Микола Захарович** (1903-1934) – історик і етнолог, науковий співробітник ВУАН, керівник її видавництва. – 99, 108, 112, 113, 125, 128, 139, 140, 146, 159, 193, 195, 222
- Леклерк Теофіль** – діяч Великої французької революції, лідер «шалених» – 115
- Ленін (Ульянов) В.І.** – лідер більшовицької партії, голова Ради народних комісарів РСФРР та СРСР. – 29, 113, 193, 251
- Ленський** – актор одеського мюзик-холу. – 247
- Ленський** – літературний персонаж (О.Пушкін. Євгеній Онегін.). – 258
- Леонова** – співачка одеського мюзик-холу. -247
- Леонова** – студентка ІНО, учениця М.Слабченка. – 177, 179, 246
- Леонтієв** – діяч студентського руху. – 27
- Леонтович (Левенко) Ф.** – діяч Одеської громади. – 110, 133, 143, 210, 262
- Леонтович Микола** – визначний український композитор. – 105, 122, 210, 211
- Лесевич Володимир** (1837-1905) – філософ і громадський діяч. – 131-133, 141, 143, 151, 168, 169
- Лесюк** – студент ІНО. – 229
- Лешан** – завідувач ГубАрхом. – 138
- Линницька** – актриса Держдрами. – 214
- Линниченко Іван Андрійович** (1857-1926) – історик, учень В.Б. Антоновича. Професор Новоросійського університету. Автор праць з історії Київського та Галицько-Волинської Русі. – 6, 7, 27, 32, 38, 43, 46, 48-52, 54, 136, 277
- Липа Іван** – громадський діяч, лікар. – 7, 129
- Липа М.Г.** – знайома вченого. – 129
- Липинський В.К.** – історик. – 72
- Липківський Василь** – митрополит УАПЦ. – 232
- Липський** – актор Держдрами. – 267
- Лисенко М.В.** – визначний український композитор. – 211, 251, 298, 299
- Лисенко М.М.** – історик. – 19

- Литвиненко-Вальгемут** Марія Іванівна – визначна українська оперова співачка. – 197, 212
- Литвинов** Максим Максимович – радянський дипломат, заступник наркома закордонних справ СРСР. – 223
- Ліпневський** – актор Держдрами. – 241
- Лісовський** – актор Держдрами. – 221, 241
- Лобачевська** Соня – студентка. – 294
- Лозинський** – викладач ІНО. – 190
- Лужанський** Іван – учень М.Слабченка. – 115, 143, 144
- Лукін** Микола Михайлович (1885-1940) – історик, з 1929 р. академік АН СРСР, перший директори її Інституту історії. – 163
- Луначарський** (Кубанський) А.В. – радянський державний та політичний діяч, нарком освіти та культури СРСР. – 216, 237
- Луно** Ніколо – актор одеського мюзик-холу. – 247
- Луньонок** – студент ІНО. – 229
- Любавський** Матвій (1860-1936) – історик, професор Московського університету, академік АН СРСР. – 157, 163
- Любченко** – актор, оперовий співак. – 188, 251, 258
- Любченко** – одеський партійний функціонер. – 264
- Ляпунов** Б.М. – професор. – 58
- Ляховецька** Беба – студентка. – 230

М

- Мазепа** І.С. – гетьман. – 124, 149, 155, 158
- Мазурин** – голова одеської філії профспілки працівників мистецтва. – 196, 230, 263
- Максєв** – співробітник НКО. – 145, 255
- Максимович** Юрій (1877 р.н.) – історик, професор Сімферопольського педінституту, член кафедри Д.І. Багалія. – 153
- Малина** Тетяна Петрівна – студентка М.Слабченка. – 293, 294, 302, 305
- Малиновський** Оникій (1868-1935) – історик права родом з Острога. Академік УАН (з 1919 р.). – 157, 259
- Мальтус** Т.Р. – англійський економіст і священик. -110
- Мамай** – козак, легендарний персонаж. – 63, 230
- Маньковський** – викладач університету. – 39
- Маркевич** – сенатор. – 31
- Маркитан** – одеський партійний апаратник. – 217
- Маркович** Дмитро – економіст. – 144, 168, 262
- Маркс** Карл – основоположник наукового комунізму. – 46, 286
- Марлінський** Самуїл – учень М.Слабченка. – 290, 292, 312
- Мартиновський** Є.Є. – архіваріус. – 60, 62
- Марусова** – студентка. – 177
- Марцинюк** – студент ІНО. – 240
- Масарик** Томаш – президент Чехословацької республіки. – 203

- Матвій** – апостол. – 85
- Матусевич**, – викладач ІНО. – 61
- Маховський** – актор Держдрами. – 256
- Мацієвська**, – актриса Держдрами. – 241
- Мацієвський** – політичний діяч. – 30
- Месрзон Я.М. (Медик)** – дійсний член одеської секції Науково-дослідної кафедри єврейської культури, професор ІНО, член ВКП(б). – 164, 166
- Мейсрхольд Всеволод** – видатний радянський режисер та театральний діяч. – 221, 307
- Мелешкевич** – редактор видавничого відділу одеської філії ДВУ. – 204, 210, 213, 221, 226
- Мерзлякова О.М.** – начальниця гімназії. – 294
- Мечников І.І.** – визначний вчений-медик. – 303
- Мещерюк** – студент, слухач СПТ М.Слабченка. – 203, 213, 244, 253, 270
- Микита** – ієромонах, піп-розстрига. – 231, 232
- Микитенко І.** – український радянський письменник. – 143, 197, 205, 216, 235, 243
- Микола I (Романов Микола Павлович)** – російський імператор у 1825-1855 рр. – 217
- Микола II (Романов Микола Олександрович)** – російський імператор у 1894-1917 рр. – 52, 53
- Миловані** – родина знайомих сім'ї Слабченків. – 219
- Мирний Панас** – письменник. – 160
- Михайлов** – громадський діяч. – 27
- Михайлова Ніна** – гімназистка. – 308
- Михайловський** – публіцист. – 132
- Михалевич** – актриса Держдрами, – 221, 231, 253, 267
- Мишаков О.О.** – дослідник. – 305
- Мишецький** – історик козацтва. – 115
- Мишков**, – одеський партфункціонер. – 217
- Міллер Дмитро Петрович (1862-1913)**, – український історик права. – 7, 37
- Мільєран Олександр** – сенатор та президент Франції (Третьої Республіки). – 246
- Мілюков Павло Миколайович (1859-1943)** – російський історик, публіцист, лідер Конституційно-демократичної партії, член IV Державної Думи. – 51, 256, 257
- Мітквіцер** – науковий співробітник Одеського музею образотворчих мистецтв. – 254
- Могілянський Михайло Михайлович (1873-1944)** – публіцист, літературознавець, письменник і громадський діяч. Керівник Комісії для складання бібліографічного словника історичних діячів України. – 13, 167, 168, 194, 216
- Мойся** – студент ІНО. – 246

- Моль'єр Жан Батист** – французький актор, режисер, драматург та театральний діяч. – 211
- Мопассан Гі де** – письменник. – 301
- Моргуляк** – диригент оркестру Держопери. – 200
- Морін** – завідувач господарською частиною ІНО. – 272
- Мотря** – літературний персонаж (Т.Шевченко. Назар Стодоля). – 256
- Музичка Андрій Васильович (1886 р.н.)** – літературознавець, професор Одеського ІНО. – 33, 61, 82, 83, 85, 87, 141, 143, 144, 145, 154, 166, 169, 191, 192, 201, 202, 205, 217, 230, 234, 243, 255, 302
- Муравйов Михайло** – більшовицький військовий діяч. – 29
- Муссоліні Беніто** – лідер італійських фашистів, прем'єр міністр Італії. – 204
- Мустафін** – генерал. – 8
- Мякотін Венедикт** – історик права, емігрант. – 256, 257

Н

- Набоков Володимир** – російський письменник, жив в еміграції. – 257
- Навроцький** – актор, режисер, викладач. – 263
- Паумов** – професор. – 95, 103
- Невзорова О.** – студентка і слухачка СПТ М.Слабченка. – 197
- Нежданова Антоніна Василівна** – визначна оперова співачка (сопрано). – 195
- Неон** – літературний персонаж. – 256
- Неронович Євген** – партійний діяч (УСДРП). – 28, 171
- Нестеренко** – студент. – 301
- Нестеренко П.** – художник. – 210
- Нестор Літописець** – 13, 70
- Нин Н.** – псевдонім театрального рецензента. – 249
- Ніковський Андрій Васильович (1885-1941)** – журналіст, письменник, громадсько-політичний діяч. – 7, 27, 34, 45, 47, 79, 183, 192, 197, 238, 362
- Німченкова О.В.** – актриса. – 214
- Ніщинський-П.** – композитор. – 298
- Новицький О.П.** – український історик мистецтва та шевченкознавець. – 274
- Ной** – біблейський персонаж. – 88
- Нольде Борис (1878-1948)** – історик права, професор ІПетербурзького політехнічного інституту. – 41, 157
- Ньютон Ісаак** – англійський вчений, фізик, механік. – 269

О

- Оглоблін Дмитро** – син О.П. Оглобліна. – 142
- Оглоблін Олександр Петрович** (1899-1992) – історик, професор Київського ІНО, старший науковий співробітник УАН, дійсний член Харківської науково-дослідної кафедри Б.І. Багалія. – 11, 13-15, 18, 63, 66-69, 71-74, 76-79, 81-86, 88, 89, 91, 93, 96-100, 103, 105, 106, 108, 111, 112, 114-116, 124, 128, 130, 136, 137, 139, 140, 142, 144, 146, 1498, 151, 152, 158, 170, 173, 175, 176, 181, 182, 205, 206, 244, 273
- Окиншевич Лев Олександрович** (1898-1980) – історик українського права, учень М.П. Василенка. – 10, 11, 85, 136
- Оксана** – літературний персонаж (Т.Шевченко. Гайдамаки). – 252
- Оксман Юліан Григорович** – завідувач Одеським окружним архівним управлінням, аспірант з археології С.Дложевського. – 209, 224, 229, 260, 267, 313
- Олег** – князь. – 156
- Олександр I** – російський імператор. – 47
- Олексій** – небіж А.Лавріненко. – 296, 303, 307
- Олесь (Кацдиба) Олександр**, поет. – 299
- Ольденбург Сергій Федорович** – академік АН СРСР, сходознавець. – 141, 208
- Онсгін Євгеній** – головний герой однойменного роману О.С.Пушкіна. – 200, 258
- Орженцький Роман** – вчений економіст. – 268
- Осмьяловська** – актриса Держдрами. – 253, 267
- Остапенко** – чиновник. – 70
- Осташевський** – актор Держдрами. – 212, 221, 252, 253, 267
- Охов** – літературний персонаж. – 214

П

- Павленко** – композитор. – 195, 196
- Павлов** – академік-каноніст. – 155
- Павлович** – театральний художник. – 212
- Павловський А.А.** – професор Новоросійського університету. – 27, 39, 43
- Павлушков М.** – студент КІНО. – 17
- Пажитнов** – історик. – 129, 272
- Палій-Пашенко** – громадський діяч. – 27
- Палладін Олександр Володимирович** (1885-1972) – біохімік, академік ВУАН (з 1929 р.). – 135, 137
- Паляничка** – громадський діяч. – 29
- Пан** – бог лісів. – 301
- Парка** – літературний персонаж. – 299
- Паромний** – завідувачий окружним відділом народної освіти. – 229

- Пархоменко В.** – історик. – 64, 126
- Пастер Лії** – вчений-мікробіолог. – 303
- Пашенко А.І.** – студент, слухач СПТ та аспірант М.Слабченка. – 119, 122, 268, 270
- Перетц Є.А.** – державний діяч, мемуарист. – 125
- Перун** – язичницький бог. – 89
- Песталоцці І.Г.** – визначний швейцарський педагог. – 104, 234, 234
- Петлюра С.В.** – політичний діяч. – 32
- Петрик-Іваненко П.І.** – політичний авантюрист XVII ст. – 124, 158
- Петро І** – російський імператор. – 305
- Петровський Григорій Іванович**, – радянський і партійний діяч, голова ВУЦВК УСРС. – 204, 246, 257
- Петровський Микола Неонович (1894-1951)** – історик, викладач Ніжинського ІНО та Київського університету. – 19, 96, 200
- Петрунь Федір Остапович (1894-1963)** – професор ІНО та ОДУ, історик, географ та економіст. – 61, 103, 190
- Петрунь** – студентка. – 301
- Петрунь** – тенор, музикант і співак капели бандуристів. – 270
- Печенюк** – студент ІНО. – 251
- Пігров** – керівник хору, хормейстер. – 210, 211
- Підгайний С.** – автор спогадів про Соловки. – 17
- Піلسудський Юзеф (1867-1935)** – польський політичний діяч. У 1926-1928 та 1930 рр. – прем'єр-міністр польського уряду. – 191
- Пічета В.І.** – історик, академік. – 157
- Плющ О.** – поет. – 143, 144, 168
- Погибко О.І.** – діяч Громади. – 129
- Погребинський О.** – учень М.Слабченка. – 12, 312
- Погрібний** – технічний співробітник одеської філії ДВУ. – 213
- Подолинський Сергій** – економіст. – 125
- Подушка** – діяч еміграції. – 27
- Покровський Михайло Миколайович (1868-1932)** – радянський історик, державний та партійний діяч, ідеолог марксистсько-ленінської історіографії. – 151, 236
- Покровський Олексій Іванович** – історик та службовець. – 258
- Полімсестов** – економіст. – 268
- Полонська-Василенко Наталя Дмитрівна (1884-1973)** – історик, науковий співробітник ВУАН. – 11-13, 16, 107, 114, 115, 117, 123, 127, 128, 130, 132, 133, 137, 140, 161, 269, 277
- Полтирук** – актор. – 252
- Поль Олександр** – засновник музею, підприємець. – 63
- Поненський** – співробітник одеської філії ДВУ. – 221
- Попович Олексій** – билинний персонаж. – 101, 223
- Попудова** – домовласниця. – 215
- Порайко Василь** – партійний діяч. – 32

- Породинсков** – учасник внутрішньопартійної опозиції. – 190
- Поталов** – декан факультету професійної освіти, літературознавець, палеограф. – 201, 207, 22, 225, 238, 243, 248, 259, 260, 267, 274
- Пресс Регіна Осипівна** – учениця М.Слабченка. – 290, 293
- Продан** – військовий діяч. – 32
- Проницький** – архіваріус. – 61
- Протопопов** – вчитель, знайомий М.Слабченка. – 209
- Проходченко** – історик. – 37
- Проценко** – учень М.Слабченка. – 170
- Птуха Михайло** – академік, демограф і статистик. – 125
- Пуанкаре Раймон** – президент Франції (Третя Республіка). – 60, 246
- Пушкін О.С.** – російський письменник, поет, драматург. – 200, 228, 229, 251, 260, 266, 296, 301
- П'ятаков Юрій (Георгій)** – діяч більшовицької партії. – 27, 33, 237
- П'ятницька Людмила** – сестра С.М. П'ятницької. – 291
- П'ятницька Марія Вікторівна** – мати С.М. П'ятницької. – 291, 292
- П'ятницька Серафима Миколаївна (Інна)** – студентка, слухачка СГТ, а з 1929 р. – дружина М.Слабченка. – 13, 220, 290-292, 310, 312

Р

- Равич-Черкаський (Рабинович) Мойсей** – комуністичний діяч, член Бунду. Перший офіційний історик КП(б)У. – 96
- Радзейовський Януш** – учень М.Слабченка, автор спогадів. – 20, 285
- Райський М.Д.**, – знайомий М.Слабченка, його благодійник. – 246
- Раковський Християн** – радянський державний і політичний діяч, голова Раднаркому УСРР. – 244
- Ракушка-Романовський Р.О.** – автор літопису. – 124
- Ралів М.Д.** – учень М.Слабченка. – 129, 141, 143, 144, 170
- Рашковський** – викладач політекономії Одеського ІНГУ. – 257
- Рекіс** – секретар губвиконкому. – 255
- Рибак Рахіль** – аспірантка М.Слабченка. – 119, 122, 264
- Рибаків Іван** – історик, викладач Полтавського ІНО. Головні праці з історії декабристського руху на Україні. В кінці 20-х рр. працював у Ленінграді. – 64, 80, 96
- Рижевський** – студент ІНО. – 259
- Риков О.І.** – голова Раднаркому СРСР. – 275
- Рильський Максим** – визначний український поет і перекладач. В 20-ті роки входив до гурту неокласиків. – 142, 255, 273
- Рильський Тадей** – економіст, діяч Старої київської громади. – 110, 268, 273
- Рігельман О.І.** – історик. – 115
- Різниченко** – знайомий вченого. – 55

- Річицький (Пісоцький) Андрій (1882-1937)** – політичний діяч, член КП(б)У, однодумець Скрипника, викладач ВУАМЛІН. – 11, 24, 96, 136, 211
- Розовський** – студент, учень М.Слабченка. – 233
- Розумовський К.Г.** – гетьман. – 156
- Романов Микола Миколайович (1856-1929)** – великий князь, дядько останнього російського царя. – 52
- Романов Микола Михайлович** – великий князь. – 208
- Романов Михайло** – російський цар в 1613-1645 рр. – 217
- Романов П.** – журналіст, письменник. – 243
- Романовський** – співробітник Одеського музею образотворчих мистецтв. – 254, 255
- Ромашов** – драматург. – 193
- Рохкін Г.О.** – співробітник Харківського НДК історії єврейської культури, керівник кафедри історії Заходу УІМЛ. – 152
- Рубач (Рубанович) Михайло Абрамович (1899-1980)** – історик, у 1923-1924 рр. редактор журналу „Летопись революции”. Голова ЦАУ. 1929-32 рр. – директор Інституту історії партії при ЦК КП(б)У. – 113, 114, 161, 179, 211, 240-243, 259
- Рубінштейн Микола Леонідович (1897-1963)** – учень, студент і аспірант М.Слабченка. Доктор історичних наук, заступник директора Державного історичного музею СРСР в 1943-1949 рр. – 12, 61, 153-155, 188, 199, 224, 228, 265, 267, 267
- Рубінштейн Сергій Леонідович** – професор, директор Одеської публічної бібліотеки. – 235, 265, 268
- Руданський Степан Васильович (1834-1873)** – український поет. Автор збірок поезій, гуморесок та перекладу „Ліади” Гомера. – 193
- Румянцев П.О.** – генерал-губернатор Малоросії. – 156
- Рупштейн,** – студент єврейського відділення ІНО. – 239
- Рябінін-Склярєвський Олександр Олександрович (1878-1942)** – викладач ІНО та вчений-архівіст Одеського крайового історичного архіву. – 179, 180, 195, 217
- Ряппо Ян (1880-1958)** – радянський і партійний діяч, естонець з походження. В 1921-28 рр. заступник і нарком освіти УРСР. – 12, 35, 84, 205, 224, 225, 230, 246, 254, 291

С

- Савченко Федір Якович (1892-1938)** – історик і публіцист. Найближчий співробітник М.С. Грушевського. Керівник Комісії західної України. – 68, 77, 79, 82-85, 100, 102, 103, 171, 196, 206
- Саксаганський (Тобілевич) П.К.** – український актор і театральний діяч. – 241

- Самборський** – заступник голови окружного виконавчого комітету. – 255
- Самойлович Іван** – гетьман. – 299
- Самулевич П.О.** – ректор ІНО в 1922-1924 рр. – 206, 218, 302, 303
- Сандурський** – актор і театральний діяч. – 197, 206, 212
- Сапегін Андрій (1883-1946)** – ботанік і селекціонер, академік ВУАН з 1929 р. В 1917-1922 рр. – професор Одеського ІНО. – 166
- Свечин** – автор підручника з військової стратегії. – 217, 224
- Свидницький Анатоль** – письменник. – 134, 135, 294
- Святослав** – князь. – 156
- Селівановський** – письменник. – 216
- Семенов-Зуссер Семен Анатолійович** – викладач, археограф, драматург. – 61, 87, 190, 195, 197, 199, 202, 237
- Семіраміда** – цариця Вавилону. – 149
- Сенкевич Генрік** – письменник. – 256
- Сенченко Іван** – український письменник, належав до гурту ВАПЛІТЕ. – 216
- Серафимович О.** – російський радянський письменник. – 216
- Сербський Жорж** – викладач літератури в ІНО. – 236, 259, 260, 267, 301
- Сетон** – англійський письменник. – 226
- Сидоренко Людмила** – донька професора. – 269
- Сидоренко Михайло Дмитрович** – одеський професор, мінералознавець. – 269, 272
- Силенко** – студент ІНО. – 258
- Сим** – біблейський персонаж. – 88
- Сироватська** – співачка опери, драматичне сопрано. – 201, 240, 251
- Ситор Мільто Григор** – письменник. – 45
- Сікиринський Панас** – учень М.Слабченка. – 115, 118, 143, 144, 193, 236, 258, 307
- Сіменс** – політемігрант. – 28
- Сказін** – радянський партійний діяч. – 195, 224
- Скальковський Аполлон** – історик. – 266, 281, 299
- Скоропадський І.І.** – гетьман. – 42, 155
- Скоропадський Павло** – гетьман Української Держави (1918 р.). – 294
- Скрипник М.О.** – радянський державний та партійний діяч. – 14, 246, 258
- Слабченки** – родина вченого. – 281
- Слабченко Борис** – син. – 13, 292
- Слабченко Єлисей** – батько. – 5, 25
- Слабченко Катерина** – мати. – 5, 25
- Слабченко Людмила** – дружина. – 6, 13, 192, 198, 202, 203, 215, 219, 222, 226, 227, 253, 261, 271, 277, 299, 307, 308, 310, 311
- Слабченко Параска** – бабуся. – 260
- Слабченко Соня** – сестра. – 196, 205
- Слабченко Тарас (Рижий)** – син. – 6, 12, 13, 16-18, 20, 104, 118, 125, 182, 188, 192, 194, 195, 198-200, 202, 203, 209, 211-213, 218,

219, 22-225, 228, 233, 234, 238, 241-244, 246, 247, 249, 250, 257, 261, 273, 277, 281, 283, 287-291, 293, 294, 301-305, 307, 310

Слабченко Юрій – онук. – 18, 287, 289, 292, 307, 310

Слісаренко (Снісар) Олекса – український письменник, поет і прозаїк. – 216

Смирнов – слідчий. – 32

Собінов Леонід – російський оперний співак. – 258

Соболевський Олексій (1857-1929) – російський палеограф і славіст, професор Київського університету, дійсний член Російської АН. – 166

Солнцев Сергій Іванович (1872-1936) – економіст, академік ВУАН (з 1924 р.). – 131, 140

Соломонов – підприємець. – 215

Солтановський Д.Т. – 19, 20

Сосенко П.К. – історик права. – 284

Сосновський О. – одеський лікар. – 238

Сосюра Володимир – визначний український радянський поет, знайомий М.Слабченка. – 147, 228, 256

Співак Фаня – студентка. – 297

Сталін (Джугашвілі) Й.В. – радянський та більшовицький лідер. В 1927 році – генеральний секретар ЦК ВКП(б). – 204, 246

Станіславський К.С. – визначний російський радянський режисер і театральний діяч. – 246

Старостін – більшовик. – 29

Стах – актор. – 197

Стеглов Юрій Михайлович (Невзоров, Нахамкіс) (1873-1941) – радянський державний і партійний діяч. З 1917 р. до 1925 р. головний редактор „Известий”. – 208

Степова Марія – актриса. – 253, 268

Степовий (Якименко) Яків (1883-1921) – визначний український композитор. – 211

Стеценко Кирило (1882-1922) – композитор, хоровий диригент, критик. – 252

Стодоля Назар – літературний персонаж. – 236, 295

Столстов – співак опери. – 240

Стороженко – секретар правління ІНО. – 192, 220, 224

Стрельченко Леся – студентка. – 296, 306

Строганови – підприємці. – 57

Сумцов Микола Федорович (1854-1922) – літературознавець, етнограф та фольклорист, професор Харківського університету. З 1919 р. – академік ВУАН. – 7, 15, 36-38, 43

Суслів (Резніков) Онисим Зіновійович (1857-1929) – актор, режисер і антрепренер трупи М.Кропивницького. – 214, 230, 243

- Сухов – професор ІНГУ, вчений-географ. – 199
Сухомлинов – предводитель херсонського дворянства. – 215

Т

- Талалай – слухач СПТ М.Слабченка. – 270, 272
Талько-Гринцевич – викладач фізико-математичного відділення факультету професійної освіти ІНО, професор. – 73, 190, 269
Танфільсв Г.І. – професор ІНО, географ. – 198, 233
Тарановський Федір (1874-1936) – визначний історик права. – 140
Телегінський Петро – вчитель. – 286
Темницький О. – громадський діяч. – 29, 31
Терещенко Микола Іванович (1898-1966) – український радянський поет. – 194
Тимофійв М.І. – колишній мировий суддя, викладач Театрального інституту. – 260
Тимошенко Володимир (1885-1965) – визначний український економіст в еміграції, в Празі (з 1922 р.) та США (з 1926 р.). – 203
Тимченко Євген Костянтинович (1866-1948) – український мовознавець, професор Київського університету (ІНО), науковий співробітник ВУАН, член-кореспондент АН СРСР (з 1929 р.). – 42
Тичина Павло – поет. – 152
Тищенко – фотограф, знайомий М.Слабченка. – 210
Тінська – актриса, дружина режисера. – 253
Тінський Михайло (Перепелицин М.Л.) (1896 р.н.) – актор героїчного плану і режисер, у 1926-27 рр. працював в одеській Держдрамі. – 231, 241, 252
Ткач – студент. – 177
Ткаченко Микола Михайлович (1893-1965) – історик, літературознавець, керівник Археографічної комісії (1931-1933), учень М.Грушевського. – 102, 103, 138, 158, 159, 196
Тобілевичі – родина українських театральних діячів. – 215
Товстоніс – драматург. – 214
Толмачов О. – генерал-майор, генерал-губернатор Одеси. – 39
Толстой Л.М. – російський письменник та громадський діяч. – 116, 126, 134, 144, 147, 223, 301
Толстой П.М. – професор. – 150
Томсон Олексій Іванович – професор ІНО. – 87, 166, 238, 264, 268
Трачевський Г.С. – учень М.Слабченка, його аспірант. – 199, 267
Третьяк – актор, музикант і композитор. – 224, 253
Третьяков Дмитро Костянтинович – уповноважений Укрнауки в Одесі в 1926-1927 рр. Філолог. – 72, 79, 81, 84, 85, 190, 191, 206, 217, 220, 235, 244

- Трилеський Олекса** – голова окружного виконавчого комітету, партійний діяч. – 249
- Троїцький** – діяч ВКП(б). – 239
- Троцький (Бронштейн) Лев (Лейба) Давидович**, – лідер більшовицької партії, діяч антисталінської опозиції. – 190, 208, 239
- Трутовський Кость** – художник. – 168
- Трясило Тарас** – гетьман нереєстрового козацтва, ватажок антипольського повстання 1630 р. – 228, 256
- Туган-Барановський Михайло Іванович (1865-1919)** – економіст, критик економічних утопій К.Маркса, міністр фінансів Центральної Ради, академік УАН. – 203, 268
- Тургенєв І.С.** – російський письменник. – 236
- Тучапський Павло** – діяч українського та російського соціал-демократичного руху кінця ХІХ – початку ХХ ст. – 232
- Тютюнник Юрій** – отаман повстанських загонів. – 31

У

- Ужвій Наталя Михайлівна** – визначна українська актриса, працювала в Одесі. – 241, 256
- Українка Леся** – 36, 303
- Уманський**, – викладач гімназії. – 295

Ф

- Фаас І.Я.** – історик, автор рецензій на праці М.Слабченка. – 79, 83, 84, 136, 193
- Фальківський (Левчук) Дмитро** – поет з групи Ланка-МАРС. – 220
- Фан-Колі** – албанський знайомий М.Слабченка. – 262
- Федоренко Павло** – історик. – 11, 158
- Федорук** – політемігрант. – 27
- Фелікс** – студент ІНО, слухач СПГ. – 231, 273
- Фельдман Еммануїл** – історик. – 129
- Филипович Павло Петрович (1891-1937)** – поет-неокласик, літературознавець. – 194, 262
- Франко І.Я.** – видатний український поет, письменник, драматург, вчений та громадський діяч. – 205, 229, 237, 303
- Фрейдєнберг** – політичний діяч. – 30,31
- Фрицький О.Ф.** – доктор юридичних наук, професор. – 4
- Фрідріх ІІ** – пруський король. – 48
- Фріче Володимир Максимович (1870-1929)** – літературознавець і мистецтвознавець, академік (з 1929 р.) АН СРСР. Редактор журналів „Література и марксизм” та „Печать и революция”. – 163
- Фукс** – студент ІНО. – 259

Х

- Хаїт** (Керенська) Тетяна Марківна, – дружина ректора ІНО, декан та викладач робітфаку, аспірантка М.Слабченка. – 98, 101, 199, 230, 242, 267
- Хаїт** – ректор ІНО, редактор одеських „Известий”. – 230, 263
- Хам** – біблійний персонаж. – 88
- Хвиля** (Олінтер) Андрій – партійний функціонер. – 151
- Хвильовий** (Фігільов) Микола – український радянський письменник, лідер групи ВАПЛІТЕ. – 216
- Хлебніков** – військовий декан ІНО. – 216, 229, 230
- Хмельницький** Богдан-Зиновій – український гетьман у 1648-1657 рр. – 146, 217
- Хмельницький** – редактор видавництва, комуніст. – 265
- Ходак** – студент. – 177
- Хоменко** – діяч просвіти. – 45
- Хорошун** Антін (1893 р.н.) – драматичний актор. – 212, 221, 267
- Хотомирський** – завідувач німецьким відділом ІНО, професор. – 192, 240, 268
- Хрицький** – знайомий вченого. – 55
- Хуторна** (Островерхова) Єлизавета – актриса Держдрами. – 212, 241, 253

Ц

- Цвейг** Стефан – письменник. – 215
- Цекановецький** – економіст. – 268
- Цимбалюк** – асистент Науково-дослідної кафедри Центральної наукової бібліотеки. – 268

Ч

- Чацький**, – актор. – 201, 261
- Чемберлен** Остин, – англійський державний діяч, консерватор, у 1924-29 рр. міністр закордонних справ. – 225, 242, 246
- Чепіга** (Дзеленькевич) – методист, викладач ІНО. – 225, 226
- Черкаський** Іринарх Ювеналович – правник, співробітник Комісії історії українського права ВУАН. – 140
- Черкаські** – московські державні та військові діячі, князі і намісники царські. – 254
- Чернов** – актор, профорг профспілки діячів мистецтв. – 261, 267
- Чернявський** Х.С. – знайомий вченого. – 245
- Чернянський** В. – учень М.Слабченка. – 115
- Чехов** А.П. – письменник. – 118
- Чеховський** В. – громадський діяч. – 29, 31
- Чикаленко** Г. – донька Є. Чикаленка. – 27

- Чинарський** – політемігрант. – 27
Чичерін Георгій Васильович – нарком закордонних справ СРСР (1922-1930 рр.). – 236
Чишко – співак опери. – 240, 251
Чубар Влас Якович – голова Раднаркому УСРР. – 246, 258, 274-276
Чудновцев – викладач ІНО. – 236
Чуйко – політемігрант. – 27
Чумак Василь – український поет-боротьбист. – 229

Ш

- Шамрай** С.В. – учень М.Грушевського. – 85, 177
Шаргін – завідувач одеським істпартаом. – 232
Шевельова – викладач ІНО. – 190
Шевченко Т.Г. (1814-1861) – визначний український поет та художник. – 7, 38, 89, 110, 112, 173, 236, 250-252, 274, 294, 295, 303
Шевченко – знайомий вченого. – 197
Шейдеман Філіп (1865-1939) – депутат рейхстагу Веймарської республіки, лідер німецьких соціал-демократів. – 190
Шелухін (С.Павленко) Сергій Павлович (1864-1938) – історик права, громадсько-політичний діяч. – 43, 44
Шестерикова Т. – гімназистка. – 294
Шолом Ата – єврейський письменник. – 232
Шолом-Алейхем (Рабинович Шолом Нохумович) (1859-1916), – єврейський письменник. До 1905 р. жив на Україні. – 192, 232
Шпаков Олександр Якович – вчений-юрист, професор історії права Новоросійського університету. – 38, 117, 118, 262
Шпунт Рувим Мойсейович – історик, архівіст, аспірант УІМЛ. – 244, 249, 250, 258
Шраменко – завідувач художньою частиною окружної політосвіти. – 197, 200, 206
Штехеліс – історик, археолог, архівіст з Одеси. – 195, 209
Шугасєвський Валентин – історик. – 200
Шульгін Василь Віталійович – російський письменник, публіцист та шовініст. – 9, 201
Шумський Олександр – боротьбист, згодом радянський державний і партійний діяч, нарком освіти. – 205, 216, 223
Шумський (Шомін) Юрій Васильович (1887-1954) – актор. У 1925-1934 рр. артист Одеського державного драматичного театру. – 207, 251, 252, 261

Щ

- Щепкін** Євген – професор університету. – 27, 29
Щербина А. – професор психології Московського університету. – 243, 244

Ю

- Юринець Володимир** – філософ, публіцист, письменник. – 152, 181
Юркевич Лев – діяч УСДРП та письменник. – 110
Юрковська – дружина викладача ІНО. – 225, 226
Юрковський (Крошка) – викладач ІНО, письменник. – 160, 225
Юшкевич С. – літературознавець. – 232, 233
Юшков С.В. – історик права. – 157

Я

- Яворницький Дмитро Іванович (1855-1940)** – історик, фольклорист, дослідник запорозької старовини. Академік ВУАН (1929). – 13, 15, 17, 62, 68, 75, 105, 145, 177, 181, 182, 184-187, 299
Яворський Матвій Іванович (1885-1937) – історик і правознавець, академік ВУАН (з 1929 р.), радянський і партійний діяч, викладач партійних шкіл, зав. кафедрою історії української культури Українського інституту марксизму-ленінізму, заступник (1924-25, 28-29) та завідувач Укрнаукою НКО (1925-1927). – 14-16, 58, 59, 64, 67, 68, 70, 72, 75-77, 79, 80, 82-86, 96-100, 104, 107, 108, 114, 131, 136, 139, 145, 152, 154, 161, 162-165, 181, 182, 191, 196, 205, 210, 211, 244, 258, 263, 308
Яворський П.В. – учасник українського руху в Одесі. – 207
Явтушенко – актор, співак опери, бас. – 251
Яковлів Андрій (1872-1955) – історик права, громадський діяч, член Центральної Ради. – 39
Яловий (Шпол Юліан) Михайло – поет, прозаїк і драматург з ВАПЛІТЕ. – 216, 217
Ямпольський Абрам – 290, 293
Яненко Я. – викладач літератури ІНО. – 213
Янковський – викладач латини ІНО. – 207, 218, 243, 271
Япончик Мишка – одеський кримінальний авторитет початку ХХ ст. – 207, 214, 215
Ярема – літературний герой (Т.Шевченко „Гайдамаки”). – 247, 252
Яринович – знайомий вченого. – 45
Ярмиш О.Н. – доктор юридичних наук, професор. – 4
Ярошевич Андрій Іванович (1875-1941) – економіст, співробітник Комісії народного господарства ВУАН. – 140, 142
Ясинський М.І. – бібліограф, науковий співробітник ВУАН. – 194
Яснопольський Леонід Миколайович (1873-1957) – економіст, академік ВУАН (з 1925 р.). – 140
Яфет – біблейський персонаж. – 88
Яценко-Зеленський П. – ієромонах. – 177, 184
Яцько – професор Одеського університету. – 310

**ЗГАДАНІ ПЕРІОДИЧНІ ВИДАННЯ,
УСТАНОВИ ТА ТВОРИ***Періодичні видання*

- «Bulletin d'Office Ratione»
- «Bulletin de science»
- «Matin»
- «Zeitschrift für Osteuropäische Geschichte»
- «Більшовик України»
- «Боротьба»
- «Вечерние Известия»
- «Вільне життя»
- «Вісти ВУЦВК»
- «Вісти»
- «Вісті ВУАН»
- «Вітчизна»
- «Голос революції»
- «Діло»
- «Екатеринославские губернские ведомости»
- «Життя і революція»
- «Журнал министерства народного просвещения»
- «Журнал министерства юстиции»
- «За сто літ»
- «Записки історично-філологічного відділу Української Академії наук»
- «Записки Наукового товариства імені Т.Г. Шевченка»
- «Записки Новороссийского университета»
- «Записки Одеського ІНО»
- «Записки Одеського наукового при УАН товариства»
- «Записки УАН»
- «Записки Українського наукового товариства в Києві»
- «Збірник Дніпропетровського краєвого історико-археологічного музею»
- «Известия Одесского библиографического общества»
- «Известия Одесского совета»
- «Известия» (ВЦИК)
- «Искусство и художественные промыслы»
- «Исторический журнал»
- «Каторга и ссылка»
- «Коммунист»
- «Кооперативное хозяйство»
- «Красная звезда»
- «Культура й революція»
- «Літопис революції»

- «Молодняк»
- «Науковий збірник УАН»
- «Науковий ювілейний збірник Українського університету в Празі»
- «Наша кооперація»
- «Одесский листок»
- «Одесское обозрение»
- «Пасічник»
- «Полуднева Україна»
- «Правда»
- «Праці комісії для виучування історії західно-руського та українського права»
- «Пролетарська правда»
- «Путь просвещения»
- «Рада»
- «Революционный вестник»
- «Румянцевський опис Малоросії» [Генеральний опис Лівобережної України (1765-1769)]
- «Руська правда»
- «Складка»
- «Слово»
- «Степова Україна»
- «Театральная неделя»
- «Театральне мистецтво»
- «Україна»
- «Український історик»
- «Український історичний журнал»
- «Український самостійник»
- «Хутір»
- «Часопись правнича»
- «Червоний вінок»
- «Червоний степ»
- «Червоний шлях»
- «Ювілейний збірник на пошану академіка Михайла Сергійовича Грушевського»
- «Южно-Русский мелиоративный бюллетень»

Установи

Всенародна бібліотека України

Всеукраїнська асоціація марксистсько-ленінських інститутів

Всеукраїнське фото-кіно управління (ВУФКУ)

Всеукраїнський комітет сприяння вченим (ВУКСУ) -

Історична секція УАН

Книгоспілка

Комісія для виучування історії західноруського та українського права

комісія для вивчення Степової (Полудневої) України
Комісія для складання біобібліографічного словника історичних діячів
України

Одесское общество истории и древностей
Одеське бібліографічне товариство
Одеський археологічний інститут
Просвіта
Революційна українська партія
Товариство Нестора-літописця
Українська соціал-демократична робітничка партія
Українське наукове товариство в Києві
Український театральний інститут
Український фребелівський інститут
Харківське історико-філологічне товариство
Хорова капела «ДУМКА»
Центральне бюро спілок наукових робітників

Вистави

«Макбет»
«Мірандоліна»
«Міщанин-дворянин»
«Річи Китай»
«Рожеве павутиння»
«Сказка о двенадцати разбойниках»
«Собор парижской Богоматери»
«Співочі товариства»
«Учитель бабушки»
«Щаблі життя»

Кінофільми

«Беня Крик»
«Вовк на троні»
«Міс Менд»
«Перлина Семіраміді»
«Тарас Трясило»

Музичні твори

«Буря на Чорному морі»
«Заповіт»
«Інтернаціонал»
«По діброві вітер вис»

Опери

«Євгеній Онегін»
«Кармен»
«Садко»
«Сорочинський ярмарок»
«Чіо-чіо-сан»

Поезія та проза

Васильченко Степан. «На перші гулі»
Винниченко Володимир. «Молода кров»
Гадзинський Володимир. «Кінець» «Неабстракти»
Гамсун Кнут. «Пан»
Гоголь Микола. «Тарас Бульба»
Зеров Микола. «Камена»
Івченко Михайло. «Порваною дорогою»
Козаков Петро. «Абрам Нашатир»
Короленко Володимир. «Сліпий музикант»
Крилов Іван. «Свиня під дубом»
Могілянський Михайло. «Ганнуся»
Пушкін Олександр. «Євгеній Онегін», «Гавриліада»
Свидницький Анатоль. «Люборацькі»
Слабченко Михайло. «Бій тарантулів», «В окопах», «Козуля», «Коська», «Маленький Митруньо»
Сосюра Володимир. «Тарас Трясило»
Цвейг Стефан. «Страх»
Шевченко Тарас. «Гайдамаки», «Заповіт», «І мертвим, і живим», «Катерина», «Марина», «Ой на горі ромен цвіте», «Світе ясний», «Тополя», «Чернець», «Юродивий», «Назар Стодоля»,

ВЖИТІ СКОРОЧЕННЯ

А.а.	– аркуш.
Агітпроп	– відділ агітації та пропаганди.
АК	– Археографічна комісія.
АН	– Академія наук.
БУПР	– Будинок примусових робіт.
ВАПЛІТЕ	– Вільна академія пролетарської літератури.
ВКП(б)	– Всесоюзна комуністична партія (більшовиків).
ВУАН	– Всеукраїнська Академія наук.
ВУНАС	– Всеукраїнська наукова асоціація сходознавства
ВУСПП	– Всеукраїнська спілка пролетарських письменників.
ВУЦВК	– Всеукраїнський центральний виконавчий комітет.
ВФ	– Відділ фондів.
ВЦИК	– Всесоюзный центральный исполнительный комитет.
ГИЗ	– Государственное издательство.
ГИУ	– Государственное издательство Украины.
Головна наука	– Головне управління науковими установами НКО.
ГПУ	– Государственное политическое управление.
ДАОО	– Державний архів Одеської області.
ДВУ	– Державне видавництво України.
Держдрама	– Одеський державний український драматичний театр (з 1930 р. – імені Жовтневої революції).
Держопера	– Одеський державний оперний театр.
ДІМ	– Дніпропетровський історичний музей.
ДОПР	– Дом принудительных работ.
ДПУ	– Державне політичне управління.
Драмфак	– Драматичний факультет.
ЗАГС	– Запис актів громадянського стану.
ІЗО	– Одеський музей образотворчих мистецтв.
ІНГ	– Інститут народного господарства.
Іннаргосп	– Інститут народного господарства.
ІНО	– Інститут народної освіти.
ІР	– Інститут рукописів.
Іспарт	– Науково-дослідна установа, покликана вивчати історію компартії.
ІФВ	– Історико – філологічний відділ.
Кн.	– книга.
КП(б)У	– Комуністична партія (більшовиків) України.
Муздрамін	– Музично-драматичний інститут.
НАНУ	– Національна академія наук України.
Наркомзем	– народний комісар (комісаріат) земельних справ.
Наркомос	– Народний комісаріат (комісар) освіти.
НБУ	– Національна бібліотека України ім. В.І.Вернадського.
НКВС	– Народний комісаріат внутрішніх справ.

- НКО** – Народний комісаріат освіти.
НТШ – Наукове товариство ім. Т.Г.Шевченка.
Од.зб. – Одиниця зберігання.
ОКА – Одеський крайовий архів.
ОКІА – Одеський крайовий історичний архів.
ОКК – Одеська комісія краєзнавства.
Окрарх – Одеський крайовий архів.
Окрліт – Окружне літературне управління (радянська цензура).
ОНО – Окружна народна освіта.
ОНТ – Одеське наукове товариство.
Оп. – опис.
ОПИ – Одесский политехнический институт.
ОФ ЦУКУ – Одеські філії Центральних українських кооперативних установ.
- Раднарком** – Рада народних комісарів.
Рец. – рецензія.
РНК – Рада народних комісарів.
РобМист – профспілка працівників мистецтва.
РобСельТеатр – робітничо-селянський театр.
С.с. – сторінки.
СБУ – Служба безпеки України.
СВУ – Спілка визволення України.
СельХоз – Інститут сільського господарства.
Спр. – справа.
СПТ – Семінар підвищеного типу.
СССР – Союз Советских Социалистических Республик.
УАН – Українська академія наук.
УБТ – Українське бібліографічне товариство.
УІ – Український історик.
УІЖ – Український історичний журнал.
УІМЛ – Український інститут марксизму-ленінізму.
Украука – Головне управління науковими установами НКО УСРР.
- УкрЦентрАрх** – Українське центральне архівне управління.
УНДО – Українське національно-демократичне об'єднання.
УСРР – Українська Соціалістична Радянська Республіка.
УССР – Украинская Социалистическая Советская Республика.
ФакПрофОс – Факультет професійної освіти ІНО.
ФакСоцВих – Факультет соціалістичного виховання.
ЦАУ – Центральне архівне управління.
ЦДАВОВУ – Центральний державний архів вищих органів влади України.
- ЦДІАК** – Центральний державний історичний архів у м. Києві.
ЦИК – Центральний исполнительный комитет.
ЦКК – Центральная контрольная комиссия.
ЧеКа – Всероссийская чрезвычайная комиссия.

Заруба Віктор Миколайович

Народився 10 вересня 1957 року в селі Наталівка Новопокровського (тепер Солонянського) району на Дніпропетровщині. У 1980 році закінчив з відзнакою історичний факультет Дніпропетровського державного університету. Протягом 1984–1987 років навчався в аспірантурі університету під керівництвом доктора історичних наук, професора Дмитра Пойди. Працював у Дніпропетровському інституті освіти старшим викладачем кафедри

суспільних наук та вчителем історії середніх шкіл м. Дніпропетровська. В Інституті українознавства ім. І.Крип'якевича Національної академії наук України (м. Львів) 4 травня 1999 року захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за темою: “Антін Синявський: життя, наукова та громадська діяльність (1866-1951)”, а 25 травня 2004 року – дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук за темою “Українське козацьке військо в російсько-турецьких війнах останньої чверті XVII ст.” Науковим керівником досліджень виступив доктор історичних наук, професор, академік НАН України Ярослав Ісаєвич. 24 грудня 2003 року Атестаційна колегія МОН України присвоїла В.Зарубі вчене звання доцента. Бере участь в діяльності Міжнародної асоціації українців, Українського історичного товариства, Наукового товариства імені Т.Шевченка, а також у складі редколегій наукових часописів „Український історик” (1990-1992 рр.) та „Наукового вісника Юридичної академії МВС” (з 2002 р.). Підполковник міліції. Очолює кафедру теорії та історії держави і права Юридичної академії Міністерства внутрішніх справ України, викладає історію держави і права України та теорію держави і права.

З М І С Т

ВСТУП	5
Curriculum vitae (Автобіографії)	21
Epistolarium (Листи)	36
Diarium (Щоденник)	188
Memoria (Спогади)	277
Іменний покажчик	314
Згадані періодичні видання, установи та художні твори	343
Вжиті скорочення	347

Наукове видання

Заруба Віктор Миколайович

**МИХАЙЛО СЛАБЧЕНКО
В ЕПІСТОЛЯРНІЙ ТА МЕМУАРНІЙ СПАДЩИНІ
(1882–1952)**

Редактор, оригінал-макет –
А.В. Самотуга

Редактори *В.А. Семеній, О.А. Васюкова*

Коректор *Н.Ю. Веріго*

Комп'ютерний набір –
Ю.В. Гонкало, С.В. Миколайчук

Підп. до друку 31.10.2004 р. Формат 60x84/16. Гарнітура – Times.
Ум.-друк. арк. 22,00. Обл.-вид. арк. 22,75. Тираж – 300 прим.

Видавництво Юридичної академії МВС України
49005, м. Дніпропетровськ, пр. Гагаріна, 26, т. 370-96-59

ПП «Ліра ЛТД»
49038, м. Дніпропетровськ, пл. Десантників, 1
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру ДК № 188 від 19.09.2000 р.

